

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

Print ISSN: 2586-8144 Online ISSN: 2730-339X

ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม 2565 Vol. 6 No.3 September-December 2022

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิชาการและบทความวิจัย บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
2. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางการวิจัยและวิชาการสาขาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา
3. เพื่อส่งเสริมพัฒนาผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญาทั้งในและต่างประเทศ

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ เป็นบทความด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความวิจัยตามหลักจรรยาบรรณของนักวิชาการ เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

การพิจารณาคุณภาพ บทความที่ดีที่พิมพ์ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย มีกำหนดการเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ (ราย 4 เดือน) ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอหรือกำลังเสนอตีพิมพ์ในวารสารวิชาการใดมาก่อน

ผลการศึกษาที่ค้นพบหรือทฤษฎีที่ปรากฏในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

ข วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

เจ้าของ

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เลขที่ 79 หมู่ 1
ถนนพหลโยธินตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
โทรศัพท์ 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006

คณะกรรมการที่ปรึกษาวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

พระธรรมวัชรบัณฑิต (สมจินต์ สมมาปณฺโณ), ศ.ดร.	ประธานที่ปรึกษา
พระเทพปวรเมธี (ประสิทธิ์ พุทธิมรฺสี), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพวิสุทธิมุนี วิ. (บุญชิต ญาณสวโร) รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพเวที (พล อากาศโร), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพวัชรจารย์ (เทียบ สิริภาโณ), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุวรรณเมธากรณ, ผศ.	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. วังระ งามจิตตรเจริญ	ที่ปรึกษา
ผศ.ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	ที่ปรึกษา
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	ที่ปรึกษา
ดร. พิพัฒน์ ยอดพฤติการ	ที่ปรึกษา

บรรณาธิการ

รศ.ดร. ณัฏฐ์ ศรีดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฺฒโน, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาบุญเกิด ปญฺญาปจฺจที, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอุทตนา นรเชฏฺโฐ, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหามงคลกานต์ จตฺตมโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหามหวินทร์ ปุริสสุตโต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระศรีวินยาภรณ์, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร. วังระ งามจิตตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร

รศ.ดร. ชีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร. สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชาชาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ผศ.ดร. มนต์รี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ	มหาวิทยาลัยศิลปากร
ดร. ภัทรชัย อุทาพันธ์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ (Peer Review)

สาขาวิชาพระพุทธศาสนาและสาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา

1. พระธรรมวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. พระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหาอุทธนา นรเชฏโฐ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
11. ศ.พิเศษ รท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. รศ.ดร. ปุรตม์ บุญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
13. รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชาชาติ	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
14. รศ.ดร. สุเทพ พรหมเลิศ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
15. รศ.ดร. ประพันธ์ ศุภษร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
16. ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
17. ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
18. ผศ.ดร. มนต์รี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

19. ผศ.ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
20. ผศ.ดร. อุทัย สติมั่น	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
21. ผศ.ดร. ณกมล ปุณยเขตต์ทิกุล	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
22. ดร.อธิเทพ ผาพา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา/สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

1. ศ. พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ	ราชบัณฑิต
2. ศ. พิเศษ อติศักดิ์ ทองบุญ	ราชบัณฑิต
3. พระเทพปวรเมธี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระเทพวิสุทธิเมธี วิ., รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
6. พระศรีรัตนโบล, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. พระศรีศาสนบัณฑิต, ผศ.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
8. พระครูวินัยธรสมุทฺธ ถาวรธมโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
9. พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. พระมหาสมพงษ์ คุณากโร, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
11. พระมหามงคลกานต์ ชตธมโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. พระมหาจรัญ กิตติปัญโญ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
13. ศ.ดร. กิรติ บุญเจือ	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
14. ศ.ดร. สมภาร พรหมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
15. ศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
16. รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
17. รศ. พิเชษฐ์ กาฬามเกษตร	มหาวิทยาลัยมหิดล
18. รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
19. ผศ.ดร. ชาญณรงค์ บุญหนุน	มหาวิทยาลัยศิลปากร
20. ผศ.ดร. แสง นิลนามะ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
21. ผศ.ดร. คงสฤษฏ์ แพ่งทรัพย์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สาขาวิชาบาลีและสันสกฤต

1. พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)	ราชบัณฑิต
2. ผศ.ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา	ราชบัณฑิต

3. พระเทพสุวรรณเมธี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
5. พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
6. พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐกัณเฑ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
7. รศ.ดร. เวทย์ บรรณกรกุล	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
8. รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
9. รศ.ดร. ปรมัตถ์ คำเอก	มหาวิทยาลัยศิลปากร
10. รศ.ดร. จำนง คั่นฉีก	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
11. รศ.ดร. ประเทือง ฑินรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
12. รศ.ดร. โกวิท พิมพวง	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
13. ผศ.ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
14. ผศ.ดร. สมหวัง แก้วสุฟอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
15. ผศ.ดร. สมควร นิยมวงษ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
16. ผศ.ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย	มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ฉบับนี้เป็นปีที่ 6 ฉบับที่ 3 นับเป็นฉบับที่ 12 ที่ทางคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาภายนอกของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วยบทความวิจัย บทความวิชาการและบทวิจารณ์หนังสือ ดังนี้

บทความวิจัยเรื่องที่ 1 เรื่อง “เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพตามแนวคิด “โลกสามมิติ” โดย พัชร รุจิรานันท์ และสมบัติ สมศรีพลอย ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของเรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพนั้น ตัวละครหลัก คือ องค์ตุคามรามเทพ มีคุณลักษณะประกอบด้วยตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่ เป็นวีรบุรุษที่สามารถรบชนะอาณาจักรขวา และเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ในอาณาจักรสุวรรณภูมิ-ศรีวิชัย มีบุญญาบารมี อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ทั้งพุทธานุภาพและฤทธานุภาพ สามารถดลบันดาลให้เกิดเมฆบังพระอาทิตย์และพายุฝนในขณะประกอบพิธีบวงสรวงองค์ตุคามรามเทพ-ตาขุนโหร เป็นเทพดาที่ขจัดความแห้งแล้งให้แก่ระบบเกษตรกรรมและสร้างความสำเร็จในการประกอบธุรกิจ โครงเรื่องความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ปรากฏอยู่ในตำนานท้าวพังพะกาฬ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระจุตคามรามเทพนาคปรก 9 เศียร ส่วนในพิธีกรรมไม่ปรากฏความขัดแย้งมีเฉพาะการแสดงปาฏิหาริย์เท่านั้น ฉากของตำนานและสื่อใหม่ คือ เมืองนครศรีธรรมราช ส่วนพิธีกรรม คือ มณฑลพิธีการบวงสรวงองค์ตุคามรามเทพ-ตาขุนโหร เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพดังกล่าว ตรงตามแนวคิดโลกสามมิติ ส่วนใหญ่เป็นมิติเทพปรกณหรือเหนือโลก ได้แก่ องค์ตุคามรามเทพซึ่งเป็นเทพเจ้าที่มีบทบาทในฐานะผู้พิเศษและวีรบุรุษ ในมิติปัจเจกบุคคล เรื่องเล่านำไปสู่ความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนแต่ละบุคคล เช่น การประกอบพิธีกรรม การจัดสร้างวัดถ้ำมรกตรูปแบบต่างและการสร้างประติมากรรมรูปเคารพองค์ตุคามรามเทพนาคปรก 9 เศียร ที่นำไปบูชาเพื่อขจัดความแห้งแล้งเป็นที่นิยมของบรรดาเกษตรกร และบูชาเพื่อการทำธุรกิจในโลกทุนนิยมให้ประสบความสำเร็จ และมีมิติสังคมและวัฒนธรรม จากเรื่องเล่าที่แสดงอิทธิพลต่าง ๆ นำไปสู่ความเชื่อความศรัทธาของสังคม จึงมีการ

ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงและเกิดวัฒนธรรมการสร้างและปลูกเสกวัตถุมงคลจตุคามรามเทพในรูปแบบเครื่องรางของขลังต่าง ๆ

บทความวิจัยเรื่องที่ 2 เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุจังหวัดน่าน ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19” โดย สิริวรรณ มิตต์สัตย์สิริกุล ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุจังหวัดน่านในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพทางกาย คือ ส่งเสริมการดูแลร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรง และการรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ เป็นต้น 2) ด้านสุขภาพทางจิตใจ คือ การมีสุขภาพจิตที่ดี แจ่มใส ไม่เครียดกับสถานการณ์ของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้น หรือการหาเวลาทำในสิ่งที่ตนเองชอบทำแล้วเพลิดเพลินและมีความสุข 3) ด้านสุขภาพทางสังคม คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ ปรับการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมาใช้ในการสื่อสารทาง social 4) ด้านสุขภาพทางจิตวิญญาณหรือ ปัญญา คือ ส่งเสริมให้รู้เท่าทันโรคและแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา การจัดการกับความเครียด การทำกิจกรรมครอบครัว การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุจังหวัดน่าน พบว่า การนำหลักภavana 4 ไปปรับใช้จะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญาดังนี้คือ 1) กายภavana การมีคุณภาพชีวิตที่ดีจะช่วยส่งเสริมให้มีอายุที่ยืนยาว ปราศจากโรคร้ายต่าง ๆ 2) ศีลภavana การเสริมสร้างสมาธิและรักษาศีล ซึ่งศีลจะช่วยรักษาชีวิต 3) จิตภavana การส่งเสริมจิตใจของผู้สูงอายุให้เจริญองกาม มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีทั้งตนเองและผู้อื่น 4) ปัญญาภavana ศึกษาเรียนรู้ให้รู้แจ้ง เป็นผู้ที่รู้วิธีแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา

บทความวิจัยเรื่องที่ 3 เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวัฏลัมพูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลิประเทศอินโดนีเซียกับนักษัตรลึงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี” โดย ปาณิศา มีแสง ผลการวิจัยพบว่า บทความวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “วัฏลัมพู” ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “นักษัตรลึงค์” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (3) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “วัฏลัมพู” ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ แนวคิดเรื่อง “นักษัตรลึงค์” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยวิธีการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมชาวบาหลิ “วัฏลัมพู” รูปแบบพิธีเผาศพ ศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพเจ้า จิตวิญญาณ และชีวิตที่รวมเป็นหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมบาหลิการเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัฏ คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ คนบาหลิเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ คติความเชื่อนี้ได้มีความเชื่อ

สอดคล้องกับนิกายหัตถิลิขิตกับพิธีเผาพออันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากการผสมผสานความเชื่อของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ การสร้างเมรุเป็นรูปนิกายหัตถิลิขิตในงานพิธีปลงศพชนชั้นเจ้านายและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ตามคตินิยมโบราณของชาวอีสานนั้นจึงมีรากฐานมาจากคติความเชื่อที่ว่า นิกายหัตถิลิขิต คือสัตว์ในอุตรตรภพ อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นิกายหัตถิลิขิตคือสัตว์หิมพานต์ เป็นนกใหญ่ที่มีพลังมากสมควรที่จะเป็นพาหนะของเจ้านายผู้สูงศักดิ์และพระเถระชั้นผู้ใหญ่นำดวงวิญญาณขึ้นสู่สรวงสวรรค์ตามความเชื่อในทั้งสองศาสนา

บทความวิจัยเรื่องที่ 4 เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู” โดย พระครูโกวิทสุตาภรณ์ และผศ.ดร.แสง นิลนามะ ผลการวิจัยพบว่า ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดหนองบัวลำภู ได้กำหนดหลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อที่จะส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนาบุคลากรผู้เผยแผ่เพื่อนำหลักธรรมสู่สังคมและประชาชนอย่างมีคุณภาพ และปฏิบัติตามวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์นักเผยแผ่ในจังหวัดหนองบัวลำภู มีอยู่ 2 หลักใหญ่ ๆ คือเผยแผ่ประจำที่และเผยแผ่เคลื่อนที่ ศาสนาจักรมุ่งส่งเสริมศักดิ์ศรีมนุษย์ผู้มีภาพลักษณ์ของพระเจ้าและได้รับการไถ่กู้ โดยเน้นการสร้างเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง ให้ความสำคัญกับร่วราสในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างแท้จริง ดำเนินชีวิตด้วยคุณค่าที่ดีงามและด้วยกระแสคุณค่าทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความรักตามจิตตารมณ์ของพระเยซูคริสต์เจ้า จะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับการแพร่ธรรมและการอภิบาลอย่างมีคุณภาพ ครอบคลุมทุกมิติชีวิตอย่างผสมกลมกลืนกัน ทั้งฝ่ายจิตวิญญาณและฝ่ายโลก ทั้งด้านคุณค่าทางศาสนา ศีลธรรม สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง พระสงฆ์และบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภู ได้ใช้หลักศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต 3 ด้าน คือ 1) สร้างเครือข่ายศาสนิกสัมพันธ์ 2) ส่งเสริมทางด้านจิตใจ เป็นหลักสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต 3) รักษาวัฒนธรรมอันดี

บทความวิจัยเรื่องที่ 5 เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธกับชาวมุสลิม: กรณีศึกษาชุมชนบ้านคลองบางตะเคียนตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ” โดย พระครูปลัดภาณุวัฒน์ วุฒธมโม (พลอยทรัพย์) และพระมหามงคลกานต์ จตธมโม, ผศ.ดร. ผลการวิจัยพบว่า วิถีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา คือ ศีลธรรม จาริตระเพณี คำสั่งสอนในทางศาสนา ที่ศาสดาผู้ประกาศศาสนาได้นำมาเผยแผ่ สอนให้มนุษย์ได้ประพฤติตามทั้งข้อที่ควรและไม่ควรประพฤติตามคือ ข้อที่ทรงอนุญาตได้แก่ กุศลธรรม

ความดีและในข้อที่ทรงห้ามเช่น ศีล 5 เป็นต้น และอกุศลธรรมความชั่วต่าง ๆ ที่เกิดจากการกระทำทางกาย วาจา และทางใจ ส่วนวิถีปฏิบัติทางศาสนาในศาสนาอิสลาม คือ ปฏิบัติตนตามหลักการ 3 ประการ คือ 1) หลักการศรัทธา 2) หลักการปฏิบัติ และ 3) หลักคุณธรรมการศรัทธาในศาสนาอิสลาม และความศรัทธาของภายในหัวใจ ไม่มีใครมีอำนาจที่จะทำอะไรได้ นอกเหนือจากอัลลอฮ์องค์เดียวเท่านั้น วิถีชีวิตทางศาสนาของชาวพุทธในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน เน้นหลักการ ๓ ประการ คือ 1) การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ รู้ว่าตนคือใคร ควรมีบทบาทอย่างไร 2) เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของผู้อื่น 3) สละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การเป็นผู้นำของชุมชนต้องมีความเป็นผู้นำที่แท้จริง ทำให้เห็นเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ส่วนวิถีปฏิบัติทางศาสนาในทัศนะของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ เป็นการสร้างเหตุแห่งความสุข คือสงบ สันติ เบิกบานใจ ความสุขจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราได้ปฏิบัติตามความเชื่อของหลักการ ชาวพุทธกับชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียนนั้น มีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติสุข ไร้ความขัดแย้งทางศาสนา มีความแตกต่างกันเพียงความศรัทธาในศาสนาของตน ไม่ก้าวล่วงวิถีปฏิบัติทางศาสนาของบุคคลอื่น ดังนั้น การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน จึงเป็นการเชื่อมประสานให้มนุษย์เข้าใจซึ่งเหตุและผลของกันและกัน

บทความวิจัยเรื่องที่ 6 เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี” โดย พระครูปลัดวัลลภ วชิรวโส (เดชผิว) และรศ. ดร.กฤต ศรียะอาจ ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อนั้นสนับสนุนให้คนเราเกิดความคิดที่จะสร้างหลักประกันความเชื่อของตนเอง จึงมีการกำหนดเกณฑ์แห่งชีวิตหลังความตายต้องมีพิธีการรองรับเพื่อให้ผู้ไปสู่โลกหน้ามีภพอยู่อาศัย โดยเฉพาะความเชื่อของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร บุญประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร มีรูปแบบการประกอบพิธีคล้ายกัน 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการเตรียมวัตถุธาเนเพื่อถวายพระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญให้ญาติที่เสียชีวิตไปแล้วตามคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่สองเป็นการทำเครื่องเซ่นไหว้เพื่อบูชาผีต่าง ๆ โดยคติที่ว่า ผีนั้น ๆ จะสามารถที่จะมาหยิบฉวยเอาวัตถุเหล่านั้นคืนเมืองเปรตได้ ส่วนนัยที่ต่างกันก็อยู่ที่รูปแบบในการประกอบพิธีอันขึ้นอยู่กับท้องถิ่นนั้น ๆ บุญประเพณีทั้ง 2 นั้น แสดงให้เห็นของตัววัฒนธรรมของ 2 กลุ่ม นี้ว่ามีความเหมือนกัน ไปแนวทางเดียวกัน ตัวพิธีกรรมนี้ทำขึ้นเพื่อ 1) อุทิศผลบุญแก่ผู้ล่วงลับ 2) แสดงความกตัญญูทดแทนผู้มีพระคุณ 3) มีความเชื่อว่าท่านผู้ล่วงลับจะได้ผลบุญและมีความสุขในสุคติภูมิ มีความเชื่อไปแนวทางเดียวกันหมด ก็เพื่อเป็นการอุทิศผลให้กับผู้ล่วงลับเป็นหลักการสำคัญ

บทความวิจัยเรื่องที่ 7 เรื่อง “การวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก” โดย พรพิมล จอโกชาอุดม, พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร. พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร. และรศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ ผลการวิจัยพบว่า 1) ในช่วงที่พระพุทธเจ้าดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นชมพูทวีปมีศาสนาพราหมณ์ และลัทธิต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อหรือทฤษฎีที่แตกต่างกันถึง 62 ทฤษฎี ในสมัยนั้นชมพูทวีปแบ่งออกเป็น 16 แคว้น ด้านสังคมมีการแบ่งชนชั้นวรรณะ 2) รูปแบบแผนกลยุทธ์สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประกอบด้วย วิสัยทัศน์ ภารกิจ ปรัชญา ปณิธาน และกลยุทธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ 3) จากการวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ประสบความสำเร็จ คือ การดำเนินการเป็นระบบและมีขั้นตอน การวางแผนงานที่มีความเป็นไปได้ การวางแผนงานที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม มีการบริหารจัดการที่ดี มีผู้ให้การสนับสนุนและปัจจัยสนับสนุน โดยมีจุดเด่นของกลยุทธ์ 3 ด้าน ได้แก่ 1) จุดเด่นกลยุทธ์ด้านพุทธานุภาพ 2) จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านธรรมานุภาพ 3) จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านสังฆานุภาพ

บทความวิจัยเรื่องที่ 8 เรื่อง “การศึกษารูปลักษณ์ทางสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนาสู่การสื่อความหมายและการแปรรูปใหม่เพื่อสร้างมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา” โดย ศิลาลัย พัดโบกและรองศาสตราจารย์ ดร.ประติพัทธ์ เลิศรุจิดำรงกุล ผลการวิจัยพบว่า การเปลี่ยนจากงานหัตถกรรมให้ดูมีความเป็นศิลปะนั้นสามารถเป็นอะไรได้มากกว่าการสร้างวัตถุและรูปทรงต่าง ๆ ที่ใช้ในทางศาสนาที่มาจากการจักสานงานหัตถกรรมถักผ้าโดยใช้รูปแบบที่เคยมีมาตั้งแต่ดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ให้ดูมีความสร้างสรรค์ทันสมัยแต่มีกลิ่นอายของความเป็นไทยผสมอยู่ เป็นการสร้างองค์ความรู้ มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ในการทำพิธีกรรม “กฐิน” สามารถนำไปสู่แนวความคิดการออกแบบให้สอดคล้องเข้าถึงคนกับวัฒนธรรมต่างๆได้และยังเป็นของตกแต่งที่พิถีพิถันได้อีกด้วย เช่น การประดับตกแต่งข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านซึ่งสอดคล้องกับการเป็นอยู่

บทความวิจัยเรื่องที่ 9 เรื่อง “การกระตุ้นความรู้สึกรักและการรับรู้ในการคัดแยกขยะโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” โดย วัชรวิษณุ จิตต์หมื่นไวย และรองศาสตราจารย์ ดร. ประติพัทธ์ เลิศรุจิดำรงกุล ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมการทิ้งขยะของ “มนุษย์” เกิดขึ้นจากทวารทั้ง 6 หรืออายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่งผลให้มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกของพฤติกรรม ซึ่งสามารถใช้ “สติ” ควบคุมตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยวิธีการปฏิบัติคือการเอาสติสัมผัสปัญญะกำหนดอยู่กับปัจจุบันขณะ จึง

จะเห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาวะตามความเป็นจริง ของ “สังขธรรม” ดังคำที่ว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่สามารถบังคับบัญชาได้” ดังนั้นเพื่อสะท้อนภาพจริงของเรื่องราวผ่านมุมมองของ ความน่าขยะแขยง ผู้วิจัยจึงทดลองสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่เน้นความคิดที่มีนัยยะมากกว่า สุนทรียะ ชื่อชุดผลงาน “สัตว์-จะ-ธรรม-หรือ-ไม่” โดยมี “แสง” ส่องผ่านวัตถุจนเกิดเป็น “เงา” ของสัตว์และแมลงที่สะท้อนพฤติกรรมการทิ้งขยะของสังคม เพื่อให้เกิดจิตสำนึก และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทิ้งขยะและการคัดแยกขยะ

บทความวิจัยเรื่องที่ 10 เรื่อง “โครงการปรุงแต่งผัสสะด้วยศิลปะการออกแบบ เพื่อความผ่อนคลายกายและจิต” โดย ชญานิศ เนื่อน่วม และรองศาสตราจารย์ ดร. ประดิพัทธ์ เลิศรุจิดำรงค์กุล ผลการศึกษาพบว่า จากการวิเคราะห์ที่ปัญหาและข้อมูลจาก การศึกษาค้นคว้าทำให้เกิดการสร้างสรรคผลงานออกมาทั้งหมด 3 ชั้น โดยในแต่ละชั้นถูก ออกแบบภายใต้แนวความคิดเดียวกันคือ การใช้ภาพของป่าฝนเป็นตัวแทนของการใช้ธรรมชาติ บำบัดร่วมกับผัสสะต่าง ๆ นอกจากนั้นผลงานในแต่ละชั้นมีการใช้หินฮาวไลต์ (Howlite) เข้ามา ช่วยในกจุดต่าง ๆ และการบำบัดตามความเชื่อที่ว่า หินฮาวไลต์ (Howlite) มีคุณสมบัติที่ช่วย ทำให้เกิดสมาธิ ทำให้เกิดความสงบของจิตใจ ช่วยบำบัดอาการนอนไม่หลับ โดยผลงานชั้น ที่ 1 คือ พรมกจุดเท้า สามารถเหยียบเพื่อกดจุดบนเท้าได้ นอกจากนั้นสามารถนำไปวางไว้ใน พื้นที่กิจกรรมที่มักนั่งทำกิจกรรมเพื่อผ่อนคลายก่อนนอนหลับได้ด้วย ผลงานชั้นที่ 2 คือ ที่กดจุด มือ สามารถนำมาบีบเพื่อกดจุดบนฝ่ามือและปลายนิ้ว นอกจากนั้นยังสามารถวางไว้ใต้หมอน หรือข้างหมอนตอนนอนได้ เพื่อช่วยให้ผ่อนคลายได้ง่ายขึ้น ผลงานชั้นที่ 3 คือ ที่กดจุดบริเวณ ต่างๆบนร่างกาย สามารถนำมาถูหรือกดจุดบริเวณหลังและข้างขาได้ โดยใช้หินฮาวไลท์ (Howlite) ฎไปตามแนวของจุดหรือกระดูกจะช่วยทำให้ร่างกายอบอุ่นและคลายกล้ามเนื้อให้ ผ่อนคลายเป็นการเตรียมร่างกายให้พร้อมสำหรับการนอน โดยผลงานชุดนี้สามารถใช้งานได้ ประสิทธิผลตามที่คาดหวังเอาไว้ แต่ก็ยังคงต้องได้รับการพัฒนาในบางส่วนต่อไปในอนาคต

บทความวิจัยเรื่องที่ 11 เรื่อง “เกณฑ์การวินิจฉัยการรอดูตติมนุสธรรมตาม หลักการในพระไตรปิฎก” โดย พระปราปศิก อุทัย, พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน (ประจันต เสน) และพระมหาจิรวัฒน์ กนตวณโณ (กันจู) ผลการวิจัยพบว่า 1) การกล่าวธรรมอันยวดยิ่ง ของมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณ มรรคภาวนา การทำให้แจ้ง การละกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส ความยินดีในเรือนว่าง นิพพาน และความเป็นพระอริยบุคคล ด้วย คำพูดหรือการแสดงเลศให้ผู้อื่นทราบ ทั้งทางตรงและโดยอ้อม 2) การที่ภิกษุกล่าวกับผู้อื่นว่า ผม เข้าแล้ว ผมกำลังเข้าอยู่ ผมเข้าอยู่แล้ว ผมมีปกติได้ ผมมีปกติชำนาญ ผมทำให้แจ้งแล้ว ซึ่ง

อาการเหล่านี้ เป็นการอวดอุตตริมนุสธรรมทุกข้อและถ้าผู้ฟังนั้นเชื่อและเข้าใจ ภิกษุผู้นั้นต้องอาบัติปาราชิก 3) แนวทางการแก้ไขปัญหและป้องกันการอวดอุตตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก มีแนวทาง 6 ประการ คือ ต้องเกิดความละเอียดใจ 1 ต้องรู้สิ่งที่จะเป็นอาบัติ 1 ต้องไม่สงสัยแล้ว ชินทำ 1 ต้องไม่สำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร 1 ต้องไม่สำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร 1 และต้องมีสติไม่หลงลืมสติ 1 ส่วนแนวทางในการป้องกันการอวดอุตตริมนุสธรรมของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน มีแนวทางการป้องกัน คือ (1) แนวทางระดับบุคคล คือผู้ต้องอาบัติต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น (2) ระดับองค์กร คณะสงฆ์ต้องมีบทบาทผู้นำด้วยบทลงโทษผู้กระทำความผิดตามพระธรรมวินัย และการกล่าวตักเตือนชี้แจงกฎเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม (3) ระดับนโยบาย โดยมีนโยบายทั้งในระดับรัฐและระดับองค์กรสงฆ์ในการกำกับดูแลอีกทั้งยังวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ให้สอดคล้องกันเพื่อความชัดเจนในทางปฏิบัติ

บทความวิจัยเรื่องที่ 12 เรื่อง “กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักกุชฉิธรรม” โดย พระมหาหัตถ์ พายวณโณ (แจ่มจรัส), สุเทพ พรหมเลิศ และพระมหาสุขสันต์ สุขวาทโน (แก้วมณี) ผลการวิจัยพบว่า 1) ปัญญา หมายถึง ความรู้ ความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง ปัญญา มี 2 ระดับ ได้แก่ โลเกียปัญญา และ โลกุตตรปัญญา ปัญญา มี 3 ประเภท ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา 2) ในหลักกุชฉิธรรมได้กล่าวถึงการเจริญทางปัญญา มี 4 ประการ ได้แก่ สัมปรีตสังเสวะ สัทธัมมสวนะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุสัสมปฏิบัติ ปัญญา 2 ลำดับแรกเป็นปัญญาที่เกิดจากสุตมยปัญญา ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นปัญญาที่เกิดจากจินตามยปัญญา ปัญญาทั้ง 3 เป็นโลเกียปัญญา สำหรับธัมมานุสัสมปฏิบัติเป็นปัญญาที่เกิดจากภาวนามยปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา 3) การพัฒนาปัญญาตามหลักกุชฉิธรรมเริ่มต้นจากการเห็นที่ถูกต้อง คือ การพัฒนาปัญญาตามหลักกุชฉิธรรมนั้นมาจากการวิเคราะห์ว่า ปัญญาตามความหมายของกุชฉิธรรมนั้น 2 ลักษณะ คือ ปัญญาภายหลัง (post-knowledge) หรือปัญญาที่มีมาก่อน (prior-knowledge) ปัญญาที่มีมาก่อนเป็นการอาศัยผู้อื่นทำให้เกิดมีขึ้น การเข้าใจปัญญาที่มีมาก่อนจากกุชฉิธรรม 2 ข้อแรก แต่หากเป็นปัญญาที่มีภายหลังก็เกิดจากการปฏิบัติแล้วสร้างให้มีขึ้น และการพัฒนาปัญญาภายหลังมาจากกุชฉิธรรม 2 ข้อหลัง

บทความวิจัยเรื่องที่ 13 เรื่อง “แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก” โดย พระไพรัช พุทธิสาร (โพธิ์ประพาฬทอง), พระมหาสุทนต์ นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ) และพระมหาสุขสันต์ สุขวาทโน (แก้วมณี) ผลการวิจัยพบว่า 1) นิเวศวิทยาเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมทั้งที่เป็น

สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับระบบนิเวศเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสถานที่ที่ภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่พักบิณฑบาตและเป็นที่อยู่อาศัย โดยทั่วไประบบนิเวศมี 3 ระบบ ได้แก่ ระบบนิเวศบนบก ในน้ำ และในอากาศ 2) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก พระองค์ทรงกำหนดแนวทางในรูปแบบการอนุญาตและข้อห้าม 3) แนวทางการพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎกนั้นต้องอาศัยหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคมมาประยุกต์ใช้โดยนำสภาพแวดล้อมของระบบนิเวศบนบก ในน้ำ และในอากาศที่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักธรรมในหลักภาวา 4 และหลักสัพปาเย 7 มาเป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนา ระบบนิเวศ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ เพราะพระพุทธศาสนามีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางในการที่ช่วยอนุรักษ์และพัฒนา ระบบนิเวศจากที่เสื่อมโทรมให้อุดมสมบูรณ์ หรือที่อุดมสมบูรณ์และดีอยู่แล้วให้ดำรงอยู่และเจริญมากขึ้น

บทความวิจัยเรื่องที่ 14 เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์โยนิโสมนสิการของผู้สูงอายุเพื่อการดำเนินชีวิตในพระไตรปิฎก” โดย วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์, พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ) และสุเทพ พรหมเลิศ ผลการวิจัยพบว่า 1) ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีร่างกายที่แก่หง่อม คนที่มีอายุมาก กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป พระไตรปิฎกให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้ที่ทำคุณประโยชน์มาก่อน และผู้ที่มีฐานะในการครองตน 2) พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีคิดสำหรับผู้สูงอายุในทางพระพุทธศาสนา โดยให้พิจารณาชั้น 5 และไตรลักษณ์ว่าสังขารมีแต่เสื่อมไปเป็นธรรมดา ในสมัยพุทธกาลผู้สูงอายุมีแนวคิดว่าการอยู่อย่างคฤหัสถ์นั้นมิได้ทุกข์ เพราะต้องดิ้นรนทำมาหากิน พออย่างเข้าสู่ผู้สูงอายุร่างกายและจิตใจก็เริ่ม เสื่อมโทรมลงไปด้วยเช่นกัน จึงต้องการที่จะออกบรรพชาอุปสมบทเพื่อความพ้นทุกข์ 3) การพิจารณาตามหลักธรรมเช่นนี้ต้องอาศัยเหตุผลอย่างแยบคายที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเช่นนี้สามารถนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตสำหรับผู้สูงอายุในปัจจุบันได้เป็นอย่างดีในทางด้านร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุ

บทความวิชาการเรื่องที่ 15 เรื่อง “แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรีทธา” โดย พระมหาขยงยุทธ อธิธมโม, พระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ, พระมหาบุญเกิด ปญญาบุพทณี และคงสุภรณ์ แสงทรัพย์ ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรีทธานั้นมีความสอดคล้องกับกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น และปรากฏแนวกรรมฐานที่เด่นชัดตามจริยาวัตรของ

ท่านคือ เมตตากรมฐาน สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีเป้าหมายการปฏิบัติและบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต ลักษณะของพระมหาเถรศรีศรัทธาเป็นทั้งพระคามวาสีและอรัญญวาสีที่มุ่งสงเคราะห์ประชาชน ท่านบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและปฏิบัติธรรมควบคู่กัน ขณะเดียวกันได้เที่ยวสั่งสมบารมีเพื่อเป็นปัจจัยแห่งการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อาจเรียกการบำเพ็ญกรรมฐานในสายนี้ว่า “กรรมฐานสายพระโพธิสัตว์” เพราะสายนี้มุ่งบำเพ็ญบารมี ฌาน และวิปัสสนา ไปพร้อมกันนั่นเอง

บทความวิชาการเรื่องที่ 16 เรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวนอร์มัล” โดย พระครูภัทรสารสุนทร, ดร. ผลการศึกษาพบว่า เมื่อเกิดพฤติกรรมแบบใหม่หลายอย่าง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยอิเล็กทรอนิกส์นับได้ว่าเป็นความปกติใหม่ เช่น มีการทำงานที่บ้าน ทำงานผ่านระบบเทคโนโลยี ซึ่งการทำงานต่อไปไม่บังคับให้ใครต้องไปที่สำนักงาน ขอเพียงให้งานตอบสนองความต้องการของลูกค้าและองค์กรเท่านั้น รวมทั้งพฤติกรรมของผู้บริโภคก็เปลี่ยนไปซึ่งส่งผลต่อผู้ผลิตสินค้าและผู้บริโภคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อต้องการรักษาระยะห่างทางสังคม จากจุดนี้จะนำมาสู่การปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้ง 4 แนวทางคือ 1. การพัฒนารายบุคคล 2. การพัฒนาอาชีพ 3. การพัฒนาองค์กร และ 4. การบริหารผลการปฏิบัติ เพื่อให้สอดคล้องกับความปกติใหม่หรือยุคนิวนอร์มอลต่อไป

บทความวิชาการเรื่องที่ 17 เรื่อง “คุณลักษณะภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21” โดย ศิริประภา อัคราภิชาติ, ชื่นนภา นาวารี และมัทนา วัฒนอมศักดิ์ ผลการศึกษาพบว่า ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะต้องมียุทธศาสตร์ที่จะดำเนินภายใต้เงื่อนไขปัจจัยของสภาวะโดยรอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกในทุกวันนี้ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารเองก็จำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่อง “ภาวะผู้นำ” ด้วย เพราะภาวะผู้นำนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมาก สำหรับผู้บริหาร สถานศึกษาในกระแสโลกยุคใหม่ หรือที่เรียกกันเสมอว่ายุคโลกาภิวัตน์ซึ่งมีความเจริญทางเทคโนโลยี ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างรวดเร็วมาก ดังนั้น ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีอิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาก่อให้เกิดกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของสถานศึกษาที่วางไว้โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 21 โดยใช้การสนับสนุนชักชวน กระตุ้นจูงใจให้บุคลากรปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ และยินดีที่จะให้ความร่วมมือเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติงาน และการบริหารการจัดการศึกษาในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ณ วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

บทความวิจารณ์หนังสือเรื่องที่ 18 เรื่อง “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า” โดย วณิชยา ปรีดปักษ์ ได้วิจารณ์ให้เห็นว่า หนังสือนี้เป็นหนังสือที่เหมาะสมสำหรับนักวิชาการและนักอ่านทุกท่านที่สนใจอ่านงานทางปรัชญาและศาสนา เพราะข้อมูลส่วนใหญ่ไม่มีเนื้อหาที่เกินเลย ประสาทสัมผัส เป็นสิ่งที่เข้าใจได้แม้คนไม่มีพื้นฐานทางด้านปรัชญา หนังสือได้ให้ความรู้ด้านปรัชญา และพระพุทธศาสนา นำเสนอวิถีชีวิตของนักบวชและฆราวาสว่าล้วนมีคุณค่าแนวทางหนังสือนี้จึงเป็นทั้งแนวคิดทางพุทธปรัชญาและวิถีปฏิบัติแบบพระพุทธศาสนาที่เข้ากันได้ทั้งฆราวาสและพระภิกษุ แต่ดูเหมือนจะเป็นการนำเสนอวิถีฆราวาสมากกว่า แม้จะเป็นเรื่องพระพุทธเจ้าก็ตาม ซึ่งจะดูเหมือนกับหนังสือเรื่องพุทธประวัติมหายานของเสฐียร โพธิ์นันทะ เพียงแต่หนังสือชีวิตที่ดีเล่มนี้ นำเสนอการวิเคราะห์มากกว่าเท่านั้นเอง

ในฐานะบรรณาธิการของวารสารมีความเชื่อมั่นว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร จึงขอขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่านที่ได้ส่งบทความมาเผยแพร่ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ และคณะทำงานของวารสารทุกท่านที่ร่วมกันดำเนินการจัดทำด้วยความรับผิดชอบทำให้วารสารฉบับนี้ออกเผยแพร่ต่อสาธารณชนได้ตามระยะเวลาที่กำหนดได้เป็นอย่างดี

รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ ซ

บทความวิจัย

เรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพตามแนวคิด “โลกสามมิติ”

พัชร รุจิรานันท์ และสมบัติ สมศรีพลอย.....1-20

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุจังหวัดน่าน ใน
สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

สิริวรรณ มิตต์สัจย์สิริกุล.....21-34

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวัฏลัมพูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีประเทศอินโดนีเซียกับบทสวดสังคีต

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี

ปาณิสรา มีแสง.....35-57

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์

กับการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

ในจังหวัดหนองบัวลำภู

พระครูโกวิทสุตาภรณ์ และผศ.ดร.แสง นิลนามะ.....58-77

การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธกับชาวมุสลิม:

กรณีศึกษาชุมชนบ้านคลองบางตะเคียนตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี

จังหวัดสมุทรปราการ

พระครูปลัดภาณุวัฒน์ วฑฒธมโม (พลอยทรัพย์)

และพระมหามงคลกานต์ จตธมโม, ผศ.ดร.78-95

ต วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

**การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย
ในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี**

พระครูปลัดวัลลภ วชิรวโส (เดชผิว) และรศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ.....96-114

การวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก

พรพิมล จอโกชาอุดม, พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.

พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร. และรศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ.....115-132

**การศึกษารูปลักษณ์ทางสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนาสู่การสื่อความหมาย
และการแปรรูปใหม่เพื่อสร้างมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา**

ศิลาชัย พัดโบกและรองศาสตราจารย์ ดร.ประติพัทธ์ เลิศรุจิดำรงศกุล.....133-153

การกระตุ้นความรู้สึกและการรับรู้ในการคัดแยกขยะโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย

วัชรวิษณุ จิตต์หมั่นไวย และรองศาสตราจารย์ ดร. ประติพัทธ์ เลิศรุจิดำรงศกุล.....154-170

โครงการปรุงแต่งผัสสะด้วยศิลปะการออกแบบเพื่อความผ่อนคลายกายและจิต

ชญาณิศ เนื่อน่วม และรองศาสตราจารย์ ดร.ประติพัทธ์ เลิศรุจิดำรงศกุล.....171-184

เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสสรรมตามหลักการในพระไตรปิฎก

พระปราบศึก อุทัย, พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสน (ประจันตเสน)

และพระมหาจิรวุฒน์ กนตวณโณ (กันจุ).....185-200

กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักพุทธธรรม

พระมหาทัพยา ปิยวณโณ (แจ่มจรัส), สุเทพ พรหมเลิศ

และพระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน (แก้วมณี)201-217

**แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศ
ตามแนวพระไตรปิฎก**

พระไพรัช พุทธิสารโร (โพธิ์ประพาฬทอง), พระมหายุทธนา นรเชษฐ (ศิริวรรณ)

และพระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน (แก้วมณี).....218-232

ศึกษาวิเคราะห์โยนิโสมนสิการของผู้สูงอายุเพื่อการดำเนินชีวิตในพระไตรปิฎก

วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์, พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ (ศิวิรรณ)

และสุเทพ พรหมเลิศ.....233-247

บทความวิชาการ

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรัทธา

พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ, พระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ,

พระมหาบุญเกิด ปญญาปฐุฑฒี และคงสฤษฏ์ แสงทรัพย์.....248-261

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวนอร์มัล

พระครูภัทรสารสุนทร, ดร.262-275

คุณลักษณะภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21

ศิริประภา อัคราภิชาติ, ชื่นนภา นาวารี และมัทนา วังถนอมศักดิ์.....276-292

บทวิจารณ์หนังสือ

บทวิจารณ์หนังสือ “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า”

วณิชยา ปรีอประก.....293-302

เรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพตามแนวคิด “โลกสามมิติ”
**The Legend of Jatukham Rammathep based on The Perspective
of an Intellectual Awakening of the Mystic
and Mythological Dimensions**

¹พัชร รุจิรานันท์

Phatchara Rujiranun

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย

²สมบัติ สมศรีพลอย

Sombat Somsriploy

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย,

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

Faculty of humanities and social sciences, Department of Thai Language,

Bansomdet Chaopraya Ratchabhat University

¹Corresponding author E-mail: patpatchara52@gmail.com

Received: June 30, 2022; **Revised:** September 8, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพตามแนวคิด “โลกสามมิติ” โดยใช้กลุ่มข้อมูลตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพ ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบของเรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพนั้น ตัวละครหลัก คือ องค์จตุคามรามเทพ มีคุณลักษณะประกอบด้วยตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่ เป็นวีรบุรุษที่สามารถรบชนะอาณาจักรชวา และเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ในอาณาจักรสุพรรณภูมิ-ศรีวิชัย มีบุญญาบารมี อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ทั้งพุทธานุภาพและฤทธานุภาพ สามารถดลบันดาลให้เกิดเมฆบังพระอาทิตย์และพายุฝนในขณะที่ประกอบพิธีบวงสรวงองค์จตุคามรามเทพ-ตาขุนโหร เป็นเทพยดาที่ขจัดความแห้งแล้งให้แก่ระบบเกษตรกรรมและสร้างความสำเร็จในการประกอบธุรกิจ โครงเรื่องความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ปรากฏอยู่ในตำนานท้าวพังพะกาฬ ความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าพระจตุคามรามเทพ นาคปรก 9 เศียร ส่วนในพิธีกรรมไม่ปรากฏความขัดแย้งมีเฉพาะการแสดงปาฏิหาริย์เท่านั้น

ฉากของตำนานและสื่อใหม่ คือ เมืองนครศรีธรรมราช ส่วนพิธีกรรม คือ มณฑลพิธีการ
บวงสรวงองค์จตุคามรามเทพ-ตาขุนโหร เรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพดังกล่าว ตรงตามแนวคิด
โลกสามมิติ ส่วนใหญ่เป็นมิติเทพปกรณัมหรือเหนือโลก ได้แก่ องค์จตุคามรามเทพซึ่งเป็นเทพ
เจ้าที่มีบทบาทในฐานะผู้วิเศษและวีรบุรุษ ในมิติปัจเจกบุคคล เรื่องเล่านำไปสู่ความเชื่อ ความ
ศรัทธาของประชาชนแต่ละบุคคล เช่น การประกอบพิธีกรรม การจัดสร้างวัตถุมงคลรูปแบบต่าง
และการสร้างประติมากรรมรูปเคารพองค์จตุคามรามเทพนาครค 9 เศียร ที่นำไปบูชาเพื่อขจัด
ความแห้งแล้งเป็นที่นิยมของบรรดาเกษตรกร และบูชาเพื่อการทำธุรกิจในโลกทุนนิยมให้
ประสบความสำเร็จ และมิติสังคมและวัฒนธรรม จากเรื่องเล่าที่แสดงอิทธิพลต่าง ๆ นำไปสู่
ความเชื่อความศรัทธาของสังคม จึงมีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงและเกิดวัฒนธรรมการ
สร้างและปลุกเสกวัตถุมงคลจตุคามรามเทพในรูปแบบเครื่องรางของขลังต่าง ๆ

คำสำคัญ: จตุคามรามเทพ, เรื่องเล่า, โลกสามมิติ

Abstract

The objective of this research is to study the legend of Jatukham Rammathep based on the perspective of an intellectual awakening of the mystic and mythological dimensions. The resources of this research are from old and new media, myths, legends, and rites. The result revealed the main part of storytelling is Jatukham Rammathep - Tha Khun Hon who has supernatural power, the hero who wins the Jawa kingdom, and the great king of Suvarnabhumi and Srivijaya. Another segment from the study explained the conflict between humans in Pang Pa Karn's legend, also the human and nature conflict in the legend of Jatukham Rammathep protected by the hood of the mythical nine-head serpent. The new media describe that Nakhon Si Thammarat was the scene in the legend and the rites located in the area of Jatukham Rammathep - Tha Khun Hon's worship.

The three dimensions on an Intellectual awakening of the mystic and mythological dimensions clarify the legend of Jatukham Rammathep as follows. Most of the story happened in the individual dimension where Jatukham Rammathep is the significant god and hero. The legend of Jatukham Rammathep contributes to the belief and faith of the individual. For example, the rite, the Jatukham Rammathep sacred object that uses as a symbol of wealth in capitalism or richness in agriculture. Lastly, the legend in the mythological dimension causes the trail of belief in society such as the worship of the Jatukham Rammathep sacred object as the symbol of amulet and charm.

Key words : Jatukham Rammathep, The Legend, The three Dimensions.

บทนำ

กระแสความนิยมองค์จตุคามรามเทพในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านเมืองของจังหวัด นครศรีธรรมราช ได้แพร่กระจายไปสู่การรับรู้ของสังคมไทยในวงกว้างราวปีพุทธศักราช 2550–2551 หลังจากนั้นจึงเสื่อมความนิยมลง และได้รับการแทนที่ด้วยกระแสความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เช่น ไอ้ไข่ วัดเจตีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ท้าวเวสสุวรรณ วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม ฯลฯ แม้ว่ากระแสความนิยมองค์จตุคามรามเทพในปัจจุบันอาจจะเลือนลางไปจากสังคมไทย แต่ในความเป็นจริง กระแสความนิยมดังกล่าวยังคงไหลเวียนและดำรงอยู่ในสังคมไทยอย่างเหนียวแน่นปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ วัดถุมงคล พิธีขอได้ไหวรับ พิธีไหว้ครู องค์จตุคามรามเทพ เป็นต้น ความศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวได้ผ่านกระบวนการของการเล่าเรื่องในรูปแบบเรื่องเล่าประเภทตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่

เรื่องเล่า หมายถึง บันทึกที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ เรื่องจริงหรือเรื่องแต่ง ที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบการเขียน คำพูด ภาพนิ่งหรือภาพเคลื่อนไหว (อิรวดี ไตรลึงคะ, 2546) ส่วนกาญจนา แก้วเทพ (กาญจนา แก้วเทพ, 2552) กล่าวว่า เรื่องเล่าปรากฏในกระบวนการทัศน์เดิมมีลักษณะเป็นการสร้างสรรค์ขึ้น ตั้งคำถามว่า “อะไร” ใช้เรื่องที่แต่งขึ้นเป็นขอบเขตการวิเคราะห์ และแนวทางการวิเคราะห์หาคำปัจจัยภายนอก เช่น จิตวิทยา บริบททางสังคมและเศรษฐกิจการเมือง ส่วนเรื่องเล่าที่ปรากฏในกระบวนการทัศน์ใหม่มีลักษณะเป็นการสร้างความหมาย ตั้งคำถามว่า “มีวิธีการเล่าอย่างไร” ใช้เรื่องแต่งและนวนิยายเป็นขอบเขตการวิเคราะห์ ใช้เครื่องมือสื่อสารทุกชนิดเป็นเครื่องมือวิเคราะห์และการวิเคราะห์ต้องใช้ปัจจัยภายใน เช่น ปรัชญา เป็นหลัก

เรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพ มีลักษณะเป็นกระบวนการทัศน์เดิมและกระบวนการทัศน์ใหม่ผสมผสานกันซึ่งดำรงอยู่ในเรื่องเล่าประเภทตำนานที่กล่าวไว้ในหนังสือ ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร (ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร, 2553) โดยเฉพาะตำนานองค์จตุคามรามเทพที่ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชทราบกันดีก็คือ “ตำนานพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช ตอน การอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐาน ณ หาดทรายแก้ว” ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระเจ้าศรีธรรมโศกราชในด้านการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ เพื่อเป็นอนุสรณ์ทางพระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ทำให้ชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชเชื่อว่า พระเจ้าศรีธรรมโศกราช คือ องค์จตุคามรามเทพ ซึ่งทำหน้าที่เสมือนเทพดาประจำเมืองเพื่อปกป้องพระพุทธศาสนาและทำหน้าที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเมืองตลอดมา

4 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

เรื่องเล่าที่เกี่ยวข้องกับองค์ตุคามรามเทพในกระบวนทัศน์ใหม่ เริ่มต้นจากการสร้างศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งองค์ตุคามรามเทพได้ประทับทรงและได้แนะนำวิธีการแก้ไขคำสาปดวงเมืองนครศรีธรรมราชที่เคยถูกสาปตั้งแต่อดีตโดยการสร้างศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราช โดยใช้วิธีการถอดแบบบานประตูเพชรด้านขวา และออกแบบเสาหลักเมืองโดยจำลองแบบเสาหลักเมืองนครศรีธรรมราชในรูปแบบคล้ายพระพรหมสี่หน้า รวมถึงวิธีการแก้คำสาปดวงเมืองนครศรีธรรมราชด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งล้วนเป็นเรื่องเล่าที่มีความเกี่ยวข้องกับองค์ตุคามรามเทพ เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพมีผลให้เกิดการดำรงอยู่อย่างมั่นคงในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย และเกิดปรากฏการณ์การผลิตซ้ำเรื่องเล่าถึงอิทธิฤทธิ์บุญญาบารมีขององค์ตุคามรามเทพ เพื่อสร้างความศรัทธาและความเลื่อมใสในรูปแบบตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเรื่องเล่าเกี่ยวกับองค์ตุคามรามเทพตามแนวคิด “โลกสามมิติ”

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเรื่องเล่า และแนวคิดทฤษฎี “โลกสามมิติ”
2. รวบรวมเรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพทั้งจากตำนานและจากสื่อใหม่
3. วิเคราะห์เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพตามแนวคิดโลก “สามมิติ”
4. สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษา

แนวคิดที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูลในบทความวิจัยนี้ประกอบด้วย 2 แนวคิด ได้แก่

1. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่า กาญจนนา แก้วเทพ (กาญจนนา แก้วเทพ, 2553) การประกอบสร้างความหมายผ่านการเล่าเรื่องนั้น จะอยู่ที่การเลือกสรรและการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรื่องเล่ามานำเสนอซึ่งองค์ประกอบของเรื่องเล่า ดังนี้ 1) ตัวละคร (Character) เป็นองค์ประกอบย่อยตัวหนึ่งที่สามารถนำไปสู่การประกอบสร้างความหมายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น 2) โครงเรื่อง (Plot) คือ เป็นการเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วยตรรกะเชิงเหตุผล 3) แก่นเรื่อง (Theme) คือ แนวคิดหลักในการดำเนินเรื่อง เป็นจุดรวมที่เป็นศูนย์กลางของเรื่อง หรือปมประเด็นสำคัญของเรื่อง 4) ช่วงเวลา (Time) /สถานที่

(Location)/ฉาก (Setting) ปัจจัยด้านเวลา คือ ช่วงเวลาที่เนื้อเรื่องเกิดขึ้น ส่วนปัจจัยด้านสถานที่ ทางกายภาพ อาจเป็นลักษณะธรรมชาติ หรือสถานที่ที่เกิดการตกแต่ง ส่วนบทบาทของฉาก ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างความหมาย ยังคงเป็นไปตามตรรกะของการเล่าเรื่อง 5) เครื่องแต่งกาย (Costume) /พาหนะ (Location)/ อาวุธ (Weaponry) องค์ประกอบทั้ง 3 นี้ เป็นองค์ประกอบสมทบขององค์ประกอบหลักอื่น ๆ และ 6) ความขัดแย้ง/ปะทะ (Conflict) เป็นคุณลักษณะที่ทำให้เรื่องเล่ามีความแตกต่างไปจากตัวบทด้านภาษา เรื่องเล่าคือการสานเรื่องราวบนความขัดแย้ง ประกอบด้วย ความขัดแย้งภายในจิตใจ ความขัดแย้งระหว่างคนกับคน ความขัดแย้งระหว่างคนกับสังคม และความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับพลังภายนอก

2. แนวคิดเกี่ยวกับโลกสามมิติ กิ่งแก้ว อัฒนากร (กิ่งแก้ว อัฒนากร, 2563) อธิบายถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคติชนวิทยา โลกสามมิติ ดังนี้ 1) มิติแห่งปัจเจกบุคคล คือ การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจมนุษย์แต่ละคนตามเนื้อหาของข้อมูลที่รวบรวมมา และเพื่อเข้าใจองค์ประกอบทั้งกายและใจ รวมถึงการมองในเชิงจิตวิทยา จิตวิเคราะห์และในเชิงจิตวิญญาณ 2) มิติแห่งสังคมและวัฒนธรรม คือ การศึกษาเพื่อเข้าใจคติชนคติและประเพณีที่เป็นองค์ประกอบของสังคม ทำให้เกิดการหล่อหลอมความเป็นตัวตนของบุคคลและมีแนวทางปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน และ 3) มิติแห่งเทพปกรณัม/มิติเหนือโลก คือ เรื่องเล่าเกี่ยวกับมหาเทพ เทพเจ้า เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย รวมทั้งบทบาทของพระองค์ในการสร้างโลก จักรวาล มนุษย์ สัตว์ พืชพรรณและสรรพสิ่ง การปฏิบัติเพื่อแห่งทะเลโลกยวิสัยขึ้นสู่สภาวะเหนือโลก

ผลการศึกษา

เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพตามแนวคิด “โลกสามมิติ” โดยใช้กลุ่มข้อมูล ได้แก่ ตำนาน พิธีกรรม และเรื่องเล่าในสื่อใหม่ สามารถวิเคราะห์เรื่องเล่าเกี่ยวกับองค์ตุคามรามเทพที่สอดคล้องตรงตามแนวคิด “โลกสามมิติ” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เรื่องเล่าเกี่ยวกับองค์ตุคามรามเทพตามแนวคิดโลกสามมิติจากกลุ่มข้อมูลต่าง ๆ

๑

1.1 เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพจากตำนาน แบ่งออกเป็น 2 ตำนาน คือ

1.1.1 ตำนานวีรบุรุษทหารกล้า “พังพะกาฬ” ภพภูมิหนึ่งขององค์ตุคามราม

เทพ

สัมพันธ์ ทองสมัคร (สัมพันธ์ ทองสมัคร, 2550) กล่าวถึง ตำนานการกำเนิดพังพะกาฬ ซึ่งถือเป็นภพภูมิชาติหนึ่งขององค์ตุคามรามเทพ พังพะกาฬ ถือเป็นขุนพลคู่กายของ

พระเจ้าจันทรภาณุที่ 3 แห่งอาณาจักรศรีวิชัย ถือเป็นทหารที่มีความเก่งกล้าสามารถและภายหลังสามารถนำกองทัพกบฏอิสราฟจากกองทัพชาวคีนสู่อาณาจักรศรีวิชัยได้สำเร็จ ดังเรื่องเล่าในหนังสือ ความจริงและความลับ จตุคามรามเทพ เนื้อความดังนี้

พังพะกาฬ เกิดที่บ้านนพเตียน ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ ตำบลไชยมนตรี อำเภอมือ จังหวัดนครศรีธรรมราช ในตระกูลชวานา วัยทารกพ่อแม่ได้เดินทางไปทำนาและผูกเปลให้ลูกนอนบริเวณบนคันทนา ในขณะที่พ่อแม่กำลังปักกล้าดำนา นั้น ได้มีฝูงนางขนาดใหญ่เลื้อยไปที่เปลของทารก จากนั้นจึงแผ่แม่เบี้ยขึ้นเหนือเปลและได้คายลูกแก้วลูกหนึ่งไว้ในเปล จากนั้นจึงเลื้อยหายไป ในป่า เมื่อพ่อแม่กลับมาดูที่เปล พบว่าเด็กทารกไม่ได้รับอันตรายแต่ประการใด และยังนอนเล่นลูกแก้วที่งอแงคายทิ้งไว้ในเปล พ่อแม่จึงคิดว่าบุตรของตนคงจะเป็นผู้มีบุญญาธิการมาถือกำเนิด จึงตั้งชื่อว่า “พังพะกาฬ”

วัยเด็ก พังพะกาฬได้เล่นกับเด็กๆคนอื่น วันหนึ่งได้เล่นฝึกอาวุธและการจัดกองทัพไปรบกับข้าศึก โดยใช้ไม้ “พาเข” คือ ไม้เนื้ออ่อนซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ริมน้ำทำเป็นมิดดาบ จากนั้นก็แสดงบทบาทสมมติว่ากำลังรบกับข้าศึกอยู่ในขณะนั้นเอง พังพะกาฬได้แสดงบทบาทสมมติว่ากำลังตัดศีรษะเพื่อน ผลปรากฏว่า ดาบไม้พาเขของพังพะกาฬสามารถตัดศีรษะของเพื่อนขาดและเสียชีวิต ฝ่ายพ่อแม่ของผู้เด็กเสียชีวิตจึงนำความขึ้นกราบทูลฟ้องต่อพระเจ้าจันทรภาณุ ทำให้พระเจ้าจันทรภาณุเกิดความประหลาดใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จากนั้นพระเจ้าจันทรภาณุจึงมีรับสั่งให้นำตัวพังพะกาฬเข้ามา ทอดพระเนตรจึงรู้สึกพอพระทัย เพราะทรงเห็นว่าพังพะกาฬมีเป็นบุคคลที่มีลักษณะดีเลิศในแผ่นดิน จึงรับไว้เป็นบุตรบุญธรรมและมอบหมายให้กรมเมื่อนำค่าทำขวัญไปมอบให้แก่พ่อแม่เด็กที่เสียชีวิต ภายหลังจากที่พังพะกาฬได้เป็นบุตรบุญธรรมพระเจ้าจันทรภาณุแล้ว ก็ได้ศึกษาเรียนรู้ศิลปวิทยาการต่างๆ จนแก่กล้าและเชี่ยวชาญ มีพลังกำลังเหนือกว่าบุคคลทั้งปวงและสามารถล่องหนหายตัวได้อีกด้วย อิทธิฤทธิ์ดังกล่าว เชื่อว่ามาจากฤทธิ์ของลูกแก้วที่พญามอบไว้ให้เป็นของประจำตัวนั่นเอง ในยุคสมัยหนึ่ง อาณาจักรศรีวิชัยเคยตกเป็นเมืองขึ้นของชาวทำให้ต้องยอมสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์ชาว ต่อมาพระเจ้าจันทรภาณุจึงประกาศตนเป็นอิสระจากอาณาจักรชาว จึงให้พังพะกาฬเป็นแม่ทัพหน้า นำทัพเข้าโจมตีกองทัพชาว พังพะกาฬได้นำกองทัพทหารศรีวิชัยเข้าต่อสู้กับกองทัพชาว จนกระทั่งกองทัพชาวแตกพ่าย เป็นเหตุให้พังพะกาฬสามารถกอบกู้เอกราชจากการตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรชาว คีนสู่

อาณาจักรศรีวิชัยได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งชัยชนะของพังพะกาฬ เกิดจากอิทธิฤทธิ์ของพังพะกาฬที่สามารถล่องหนหายตัวเข้าไปฆ่าฟันทหารขวาล้มตายเป็นจำนวนมากได้และมีผลกำลังที่เหนือกว่ามนุษย์ทั้งปวง และภายหลังจากเสร็จศึกสงครามระหว่างอาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรขว พะเจ้าจันทรภาณุได้ปูนบำเหน็จให้พังพะกาฬ โดยแบ่งเมืองให้ปกครองกึ่งหนึ่ง มีชื่อว่า “เมืองไชยมนตรี”

จากตำนานท้าวพังพะกาฬ สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องเล่าได้ ดังนี้ ตัวละครหลัก คือ พังพะกาฬ และตัวละครรอง คือ งามบงหลาที่คายลูกแก้วในเปลพังพะกาฬ ฉากคือ เมืองนครศรีธรรมราช และฉากการสู้รบระหว่างอาณาจักรศรีวิชัยกับอาณาจักรขว พังพะกาฬเป็นบุคคลที่มีบุญญาธิการ ในวัยทารก พ่อแม่ได้นำไปเลี้ยงที่นาโดยใช้เชือกผูกเปลนอน จากนั้นงามบงหลาเลื้อยผ่านและได้คายลูกแก้ววิเศษไว้ให้เป็นอาวุธสำคัญ ส่วนโครงเรื่องนั้น เป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ครั้งแรกนั้นในวัยเด็ก ได้เล่นกับเพื่อนแล้วใช้ดาบไม้พาเซ ซึ่งถือเป็นไม้เนื้ออ่อนตัดศีรษะเพื่อนขาด จนถูกพ่อแม่เด็กที่เสียชีวิตนำความขึ้นกราบบังคมทูลฟ้องต่อพระมหากษัตริย์ ต่อมาพระเจ้าจันทรภาณุเจ้าผู้ครองนครศรีธรรมราชจึงเรียกไปทำการสอบสวน และทราบถึงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้น จึงตัดสินใจรับพังพะกาฬเป็นบุตรบุญธรรม ต่อมาได้เกิดความขัดแย้งได้ต่อสู้กับกองทัพอาณาจักรขวจนได้รับชัยชนะ

เรื่องเล่าดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ท้าวพังพะกาฬเป็นภพภูมิหนึ่งขององค์จุฑามารามเทพที่มีบุญญาธิการสูงส่ง คือ ได้รับลูกแก้ววิเศษ ดังจะเห็นได้ว่า “ได้มีงูจงอางขนาดใหญ่เลื้อยไปที่เปลของทารก จากนั้นจึงแม่แม่เบียดขึ้นเหนือเปลและได้คายลูกแก้วลูกหนึ่งไว้ในเปล” และมีเหตุการณ์ที่แสดงถึงปาฏิหาริย์เกิดขึ้น “พังพะกาฬได้แสดงบทบาทสมมติว่ากำลังตัดศีรษะเพื่อน ผลปรากฏว่า ดาบไม้พาเซของพังพะกาฬสามารถตัดศีรษะของเพื่อนขาดได้” นอกจากนี้หลังจากที่พระเจ้าจันทรภาณุรับพังพะกาฬเป็นบุตรบุญธรรมแล้ว จึงได้ศึกษาศิลปวิทยาต่าง ๆ จนทำให้พังพะกาฬ “มีผลกำลังเหนือกว่าบุคคลทั้งปวงและสามารถล่องหนหายตัวได้” และได้สร้างวีรกรรมไว้เป็นเกียรติประวัติแก่ท้าวพังพะกาฬ คือ “พังพะกาฬได้นำกองทัพทหารศรีวิชัยเข้าต่อสู้กับกองทัพขว จนกระทั่งกองทัพขวแตกพ่าย”

บุญญาบารมีและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของท้าวพังพะกาฬ อันเป็นภพภูมิหนึ่งขององค์จุฑามารามเทพ เป็นเครื่องตอกย้ำถึงความน่าเลื่อมใสศรัทธาในความเป็นวีรบุรุษแห่งอาณาจักรศรีวิชัยที่สามารถกอบกู้อิสรภาพจากอาณาจักรขวคืนสู่อาณาจักรศรีวิชัยได้สำเร็จอันเนื่องมาจากบุญบารมีและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของท้าวพังพะกาฬจากเรื่องเล่าดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดโลกสามมิติในด้าน มิติแห่งเทพปรณัมหรือมิติเหนือโลกที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับ

8 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีบทบาทในการสร้างอาณาจักรดังที่ได้วิเคราะห์มาแล้วในประเด็นเรื่องเล่าของท้าวพังพะกาฬ

ภาพที่ 1 รูปเคารพบูชาและรูปหล่อขนาดเล็กของ “พระปิตตาพังพะกาฬ”
(ที่มาภาพ: ถ่ายภาพโดยนายพัชร รุจิรนนท์ เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2562)

นอกจากมิติแห่งเทพปกรณัมหรือเหนือโลกที่กล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ความศักดิ์สิทธิ์ของท้าวพังพะกาฬแล้ว ประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ยังได้ใช้ประโยชน์จากเรื่องเล่าดังกล่าวในการสร้างวัดถ่มมงคลจุฑามารามเทพควบคู่กับวัดถ่มมงคลท้าวพังพะกาฬ เพราะถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์องค์เดียวกันแต่เกิดคนละภพภูมิ ปรากฏการณ์จากเรื่องเล่าท้าวพังพะกาฬนำไปสู่การสร้างวัดถ่มมงคลพระปิตตาพังพะกาฬ รุ่น วัดมะม่วงขาว ปี 2546 และผ้ายันต์จมนาคราชพังพะกาฬ ปี 2532 (สัมพันธ์ ทองสมัคร, 2550) หากวิเคราะห์ในเชิงจิตวิทยา วัดถ่มมงคลที่เกิดจากเรื่องเล่าเป็นสิ่งตอกย้ำถึงความเชื่อและความศรัทธา เป็นสิ่งที่ใช้ยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งสามารถอธิบายในแนวคิดโลกสามมิติ ในมิติด้านปัจเจกบุคคลที่มีความเชื่อศรัทธาต่อองค์จุฑามารามเทพอย่างเหนียวแน่น

1.1.2 เรื่องเล่า “การอวตารแห่งองค์จุฑามารามเทพ เทวราชโพธิสัตว์ จักรวาลพรหมโพธิสัตว์”

เรื่องเล่า “การอวตารแห่งองค์จุฑามารามเทพ เทวราชโพธิสัตว์ จักรวาลพรหมโพธิสัตว์” ชินแสชัยมงคล (ชินแสชัยมงคล, 2550) กล่าวว่า

องค์จุฑามารามเทพ เป็นการอวตารของพระเทวราชโพธิสัตว์เพื่อปกป้องรักษามวลมนุษย์ที่กำลังเดือดร้อน บ้านเมืองที่กำลังจะลุกเป็นไฟ ความโกลาหลของโลก โดยการเสด็จมาตามเทวราชโองการด้วยเหตุเฉพาะอย่างที่สำคัญตามนัยช่วงปีที่อยู่ถึงพุทธกาลนี้ ดำเนินแห่งปางขององค์จุฑามารามเทพ

เทวราชโพธิสัตว์นี้ จะมีพญานาคที่มากอยปกป้องดินแดนมนุษย์ร่วมด้วย เชื่อว่าเป็นพญานาคที่คอยดูแลรักษาเมืองนครศรีธรรมราช และสถิตอยู่กับเมืองมาช้านาน จึงเป็นเสมือนพญานาคคู่บารมีองค์จตุคามรามเทพ มีพระราชบิดา พระรนามว่า “ราชันตะ” หรือ “พระสุริยเทพ” พระราชมารดา คือ พระนางจันทราองค์จตุคามรามเทพได้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และบำเพ็ญพระบารมีจนบรรลุโพธิญาณ ขึ้นพรหมโพธิสัตว์ ส่วนฤทธาานุภาพที่ปรากฏนั้น ประกอบด้วย บารมีฤทธาานุภาพ บุญฤทธาานุภาพ อิทธิฤทธาานุภาพ และปาฏิหาริยานุภาพ สามารถบังคับฟ้าดินได้ และมีวาจาสิทธิาานุภาพอย่างมาก ด้วยพละทานุภาพบารมีอันยิ่งใหญ่และความศักดิ์สิทธิ์ขององค์จตุคามรามเทพ โหราจารย์ บรมครูช่างชาวชวาจะ จึงได้แกะสลักประติมากรรมจำลองรูปขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ตามอุดมคติศาสตร์ศรีวิชัย เรียกว่า “ร่างแปลงธรรม” เป็นรูปสมมติแห่งพระเทวราชโพธิสัตว์ จักรวาลพรหมโพธิสัตว์ ที่มีตัวตนจริงทรงเครื่องราชขัตติยาภรณ์สักร พรั่งพร้อมด้วยเทพอาวุธ และเมื่องค์ราชันย์จตุคามรามเทพสำเร็จมรรคผล ดวงพระวิญญานจึงได้สิงสถิตอยู่ในรูปประติมากรรม ณ บานประตูทางขึ้นลานประทักษิณา เพราะพระองค์ คือ พระเทวราชโพธิสัตว์ จักรวาลพรหมโพธิสัตว์ ผู้ดูแลรักษาพระบรมสารีริกธาตุ ณ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช อันเป็นสิ่งเคารพของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชและประชาชนโดยทั่วไป

ภาพที่ 2 บานประตูทางขึ้นลานประทักษิณา วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช
(ที่มาภาพ: ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2563)

จากเรื่องเล่า “การอวตารแห่งองค์จตุคามรามเทพ เทวราชโพธิสัตว์ จักรวาลพรหมโพธิสัตว์” สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องเล่าได้ ดังนี้ ตัวละครหลัก คือ องค์จตุคามรามเทพ ซึ่งถือเป็นภาคหนึ่งของพระนารายณ์อวตาร เพื่อปกป้องรักษามนุษย์ที่กำลังเดือดร้อนปกป้องพระพุทธศาสนาและปกป้องดินแดนมนุษย์ เรื่องเล่านี้แสดงให้เห็นว่า องค์จตุคามราม

เทพ คือ พระเทวราชโพธิสัตว์ที่ถือกำเนิดในตระกูลกษัตริย์และมีพยานาค ซึ่งเป็นตัวละครรอง และเป็นเทพยดาคู่บารมีคู่บารมีพระโพธิสัตว์ “ตำนานแห่งปางขององค์จุฑามารามเทพ เทวราชโพธิสัตว์นี้ จะมีพยานาคที่มาคอยปกป้องดินแดนมนุษย์อยู่ร่วมด้วย เชื่อว่าเป็นพยานาคที่คอยดูแลรักษาเมืองนครศรีธรรมราช ที่สถิตอยู่กับเมืองมาช้านาน จึงเป็นเสมือนพยานาคคู่บารมีรัศมีแห่งปาฏิหาริย์” ส่วนฉากของเรื่องเล่านี้ คือ เมืองนครศรีธรรมราช อันเป็นถิ่นกำเนิดขององค์จุฑามารามเทพ สำหรับโครงเรื่อง ไม่ปรากฏความขัดแย้ง แต่จะกล่าวให้เห็นถึงพุทธานุภาพและฤทธานุภาพครบทุกด้าน ดังจะเห็นได้ว่า “องค์จุฑามารามเทพได้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และทรงมุ่งบำเพ็ญพระบารมีจนบรรลุโพธิญาณ ขึ้นพรหมโพธิสัตว์ ผู้ทรงพุทธานุภาพอันยิ่งใหญ่ ส่วนฤทธานุภาพที่ปรากฏนั้น ประกอบด้วย บารมีพุทธานุภาพ บุญฤทธานุภาพ อิทธิฤทธานุภาพและปาฏิหาริยานุภาพ สามารถบังคับฟ้า สั่งแผ่นดินได้ตามแรงอธิษฐาน อีกทั้งยังมีวาจาสิทธิานุภาพอย่างมาก จนเป็นที่ยำเกรงของมวลชีวิตทั้งหลาย”

การบำเพ็ญเพียรขององค์จุฑามารามเทพจนกระทั่งสำเร็จเป็นพระเทวราชโพธิสัตว์ แสดงให้เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ขององค์จุฑามารามเทพและมีฐานะเสมือนเทพยดาประจำเมืองนครศรีธรรมราช จากเรื่องเล่าดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดโลกสามมิติในด้าน มิติแห่งเทพ ปกรณ์หรือมิติเหนือโลกที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์และซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าองค์จุฑามารามเทพเป็นเทพดาผู้ทำหน้าที่ปกป้องรักษาเมืองนครศรีธรรมราชและคอยปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

นอกจากมิติทางด้านเทพปกรณ์ที่กล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ความศักดิ์สิทธิ์ของพระเทวราชโพธิสัตว์ จุฑามารามเทพแล้ว ยังเกี่ยวข้องกับมิติด้านสังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือ จากเรื่องเล่าองค์จุฑามารามเทพดังกล่าว นำไปสู่การแกะสลักประติมากรรมจำลองเป็นรูปสมมติแห่งพระเทวราชโพธิสัตว์ “ทรงเครื่องราชขัตติยาภรณ์สีกร พริ้งพริ้วด้วยเทพอาวุธ และเมื่อองค์ราชันย์จุฑามารามเทพสำเร็จมรรคผล ดวงพระวิญาณจึงได้สถิตอยู่ในรูปประติมากรรม ณ บานประตูทางขึ้นลานประทักษิณา” ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในวิหารทรงม้า ทางขึ้นพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ส่วนมิติปัจเจกบุคคล เมื่อประชาชนไปนมัสการพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช จะต้องไปกราบสักการะและขอพรจากบานประตูแกะสลักรูปองค์จุฑามารามเทพ ซึ่งเป็นความเชื่อความศรัทธาในระดับปัจเจกบุคคล

1.2 เรื่องเล่าองค์จุฑามารามเทพจากพิธีกรรม

เรื่องเล่าองค์จุฑามารามเทพจากพิธีกรรมบวงสรวงองค์จุฑามารามเทพ - ตาขุนโหร ณ เขตประกอบอุตสาหกรรม จี.เค.แลนด์ ณ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง ของนัก

ธุรกิจการค้า ตระกูลโนมัยพิบูลย์ จากเพจ JATUKAM WORLD กลุ่มผู้ศรัทธาองค์ตุคาม เรือง
เล่ามีเนื้อความดังนี้

ภาพที่ 3 ปรากฏการณ์เมฆก้อนใหญ่บดบังแสงอาทิตย์
ในขณะที่ทำบวงสรวงศาลองค์ตุคามรามเทพและตาขุนโหร

(ที่มาภาพ: <https://web.facebook.com/photo?fbid=10165967793090273&set=pcb.116205089121963>)

เมื่อวันแห่งการรอคอยมาถึงดินฟ้าอากาศชายฝั่งทะเลแจ่มใสแสงแดด
จ้า ท้องฟ้ามีก้อนเมฆลอยอยู่ทั่วไป อากาศเริ่มร้อนอบอ้าวมากขึ้น เมื่อใกล้เวลา
11 นาฬิกา บรรดาลูกหลานซึ่งเป็นหญิงของตระกูลโนมัยพิบูลย์ ต่างเตรียม
หมวกกันแดด ร่ม เพราะไม่มีใครอยากให้ผิวพรรณของตนรองรับรังสีอุลตราไว
โอเล็ตจากแสงอาทิตย์ที่ร้อนจัดอย่างนั้น แต่ด้วยความจำเป็นที่ต้องทำพิธี
บริเวณหน้าศาลกลางศูนย์อุตสาหกรรมแห่งนั้นซึ่งเป็นที่โล่งแจ้ง ปูเสื่อ ปูพรม
ทำพิธีลงพื้นกระเบื้อง บริเวณรอบศาลโดยไม่มีใครรู้ว่าจะต้องทนนั่งตากแดด
นานเท่าไร แต่ด้วยแรงศรัทธาต่อองค์ตุคามรามเทพ ซึ่งได้ดลบันดาลให้การค้า
ธุรกิจของตระกูลโนมัยพิบูลย์สามารถฝ่าวิกฤตการณ์เลวร้ายทางเศรษฐกิจ
มาได้โดยไม่น่าเชื่อ ทั้งยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง จึงทำให้ลูกหลานผู้สำเร็จ
การศึกษาระดับปริญญาโท ปริญญาเอกจากต่างประเทศยอมรับในสิ่งที่ผู้คนดู
แคลนว่า เป็นความเชื่อในสิ่งมลายี่ไร้เหตุผล ขอเพียงได้ชมพิธีการอันแสน
มหัศจรรย์ด้วยตาตนเอง พอถึงเวลามหาฤกษ์ที่กำหนด คนทรงนั่งผ้าโจง
กระเบนสีชมพู สวมเสื้อยืดคอกลมสีขาวคาดเข็มขัดเงิน ตามประเพณีพวกศรี
วิชัยโบราณ เข้าประจำที่ เจ้าพิธีนั่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้ในพิธีออกมาจากรถ
เก๋งส่วนตัว ทันใดนั้นทุกคนต่างตกตะลึงเหมือนถูกผีหลอก แทบไม่เชื่อสายตา

12 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

ตัวเอง เพราะแสงแดดที่แผดจ้า ร้อนระอุเหมือนเปลวไฟนั้น บังเกิดปรากฏการณ์ฟ้ารั่ม ขึ้นอย่างฉับพลัน อาณาบริเวณเขตประกอบอุตสาหกรรม จี.เค.แลนด์ และไกลออกไปในราว 4-5 กิโลเมตร นับจากสถานที่ทำพิธีอันเป็นจุดศูนย์กลาง เป็นวงกลมแผ่รัศมีไปโดยรอบ พื้นที่แถบนั้นตกอยู่ในร่มเงา กลุ่มเมฆฝนสีคล้ำเริ่มทยอยพัดผ่านมามากขึ้นทุกที จนกระทั่งพิธีประดิษฐานพระเสื่อเมืองสำเร็จเสร็จสิ้นลง เมื่อเวลา 12 นาฬิกา เจ้าพิธีบอกให้ทุกคนทราบ ว่าใครประสงค์สิ่งใดก็ขอให้อธิษฐานจิต ขอในสิ่งที่ตนปรารถนา เพราะเป็นเวลา กำลังจะสิ้นฤกษ์แล้ว หากไม่มีอะไรผิดพลาด อีกไม่นานฝนจะตกลงมาทำใหญ่ เพื่อแสดงว่าพื้นดินรับรู้ในการประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในครั้งนี้ แผ่นดิน จี.เค.แลนด์ ก็จะมีฝนน้ำฝนจากฟ้า อากาศก็จะเย็นสบาย อันเป็นนิมิตหมายให้รู้ว่่านับจากนี้เป็นต้นไปตระกูลมนัสมัยพิบูลย์ จะประสบความสำเร็จรุ่งเรืองมั่งคั่งดังสมปรารถนา รับประกันได้ว่าความหายนะจะไม่มีวันมาเยือนอย่างแน่นอน แล้วสิ่งที่ทุกคนกลางแคลงใจ ในแบบเชื่อครึ่งไม่เชื่อครึ่งก็พิสูจน์ตัวของมันเอง เมื่อเกิดลมพัดรุนแรงขึ้น ต่อมาฝนก็เริ่มโปรยปรายลงมาและตกหนักขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งตกหนักมาก น้ำนองไปทั่วเขตนิคมอุตสาหกรรม จี.เค.แลนด์ (JATUKAM WORLD กลุ่มผู้ศรัทธาองค์จุฑามารามเทพ, 2564)

จากเรื่องเล่า “การบวงสรวงองค์จุฑามารามเทพ - ตาขุนโหร” ของตระกูล “มนัสมัยพิบูลย์” สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องเล่าได้ ดังนี้ ตัวละครหลัก คือ องค์จุฑามารามเทพ ที่แสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ผ่านปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ทำให้ผู้ประกอบพิธี ผู้ร่วมพิธีเกิดความอัศจรรย์ ได้แก่ เกิดเมฆบดบังพระอาทิตย์ “เพราะแสงแดดที่แผดจ้า ร้อนระอุเหมือนเปลวไฟนั้น บังเกิดปรากฏการณ์ฟ้ารั่ม ขึ้นอย่างฉับพลัน” นอกจากนั้น หลังจากเสร็จพิธี ก็เกิดปาฏิหาริย์ฝนตก “เกิดลมพัดรุนแรงขึ้น ต่อมาฝนก็เริ่มโปรยปรายลงมาและตกหนักขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งตกหนักมาก น้ำนองไปทั่วเขตนิคมอุตสาหกรรม จี.เค.แลนด์” เรื่องเล่าดังกล่าว ใช้สร้างความศรัทธาให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีและผู้ประกอบพิธีกรรม ส่วนฉากของเรื่องเล่า คือ ปริณมณฑลพิธีบวงสรวงองค์จุฑามารามเทพ - ตาขุนโหร

เรื่องเล่าดังกล่าว เป็นไปตามแนวคิดมิติแห่งเทพปรณัมหรือเหนือโลกที่กล่าวถึงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์องค์ จุฑามารามเทพในพิธีบวงสรวงของพระองค์ โดยเกิดปาฏิหาริย์บนท้องฟ้าเหนือมณฑลพิธี ก่อนประกอบพิธี แสงแดดจ้า อากาศร้อนอบอ้าว แต่เมื่อถึงฤกษ์ประกอบพิธีบวงสรวง ท้องฟ้ากลับมีเมฆบดบังพระอาทิตย์ เป็นรัศมีหลายกิโลเมตร หลังเสร็จพิธีก็เกิดลมพายุพัดและฝนตกทำใหญ่ ทำให้เกิดความชุ่มชื้น ปาฏิหาริย์ดังกล่าว ดอกย้าให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่งยวดแก่คนในตระกูล “มนัสมัยพิบูลย์” ซึ่งนับถือองค์จุฑามาราม

เทพอยู่แล้ว “ด้วยแรงศรัทธาต่อองค์ตุคามรามเทพ ซึ่งได้ดลบันดาลให้การค้าธุรกิจของตระกูล มโนมัยพิบูลย์สามารถฟันฝ่าวิกฤตการณ์เลวร้ายทางเศรษฐกิจมาได้อย่างไม่น่าเชื่อ ทั้งยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคง จึงทำให้ลูกหลานผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท ปริญญาเอกจากต่างประเทศ ยอมรับในสิ่งที่ผู้คนดูแคลน” ข้อความของเรื่องเล่าดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความเชื่อระดับ ปัจเจกบุคคลของตระกูล “มโนมัยพิบูลย์” และการสร้างรูปเคารพองค์ตุคามรามเทพ-ตาขุน โหรี ขึ้นภายในบริเวณเขตประกอบอุตสาหกรรม จี.เค.แลนด์ ณ อำเภอปลวกแดง จังหวัดระยอง เพื่อให้สมาชิกในตระกูล “มโนมัยพิบูลย์” และ พนักงานในบริษัทได้สักการบูชา เป็นศูนย์รวม จิตใจของบุคลากรด้านธุรกิจ ความเชื่อดังกล่าวนับได้ว่าเป็นมิติด้านสังคมและวัฒนธรรมของ องค์การทางด้านธุรกิจ ที่องค์ตุคามรามเทพมีอำนาจบันดาลให้ธุรกิจประสบความสำเร็จ

1.3 เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพจากสื่อใหม่

เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพจากสื่อใหม่ เป็นเรื่องเล่าพระจุตคามรามเทพนาคนาคปรก 9 เศียร ที่ปรากฏในสื่อสังคมสมัยใหม่ คือ เพจเฟซบุ๊ก “ตามรอยองค์ตุคามรามเทพ” เป็นเรื่องเล่าความเป็นมาขององค์ตุคามรามเทพ ประวัติศาสตร์สมัยศรีวิชัย และการจัดสร้าง รูปเคารพองค์ตุคามรามเทพ มีเรื่องเล่า ดังนี้

ภาพที่ 11 ภาพองค์ตุคามรามเทพ นาคปรก 9 เศียร

(ที่มา: <https://web.facebook.com/%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%>)

รูปประติมากรรม “พระจุตคามรามเทพประทับนั่งเหนือบัลลังก์พระยานาคราช 9 เศียร” เปรียบดังสัญลักษณ์สื่อความหมายให้ทุกคนทราบว่า “องค์ จตุคามรามเทพ” คือ ปฐมจักรพรรดิผู้สถาปนา “จักรวรรดิสวรรณภูมิ” และ เคยมีอำนาจยิ่งใหญ่ดุจดังจักรวรรดิกรีกและโรมันในทวีปยุโรป สถานที่แห่งนี้ (เทวาลัยจตุคามรามเทพ อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์) จึงมิใช่เป็นเพียง

ปูชนียสถานประดิษฐานรูปปฏิมากรรมหิมาของ “องค์จตุคามรามเทพ” ที่ผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสจากทั่วสารทิศที่หลังไหลมาแสงบุญ กราบไหว้บูชาเพื่อขอพรขอความสวัสดิมงคลให้แก่ตนเองและครอบครัวเท่านั้น แต่ยังเป็นอนุสรณ์สถานสำคัญทางประวัติศาสตร์ของประชาชาติ ที่ยืนหยัดท้าทายภูมิปัญญาของนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักปราชญ์ ศิลปิน และผู้มาเยือนจากทุกมุมโลก เพื่อช่วยกันไขปริศนาค้นหาความจริงความลับที่ซ่อนอยู่ในมุมมืดของประวัติศาสตร์มาช้านาน เหตุใดจึงสามารถดำรงข้ามมิติแห่งกาลเวลามาได้ อย่างไรก็ตาม รูปประติมากรรมขนาดมหึมาของ “องค์จตุคามรามเทพ” จะบอกเล่าเรื่องราวให้ลูกหลานในวันนี้และในวันหน้ารับรู้ชาวสุพรรณภูมิหรือที่พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์เหลียงเรียกว่า “ฟูนันก๊ก” ไม่ได้อพยพหลบหนีใครมาจากที่ไหน บรรพชนของเราอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนี้มากกว่า 2,300 ปีแล้ว แม้ว่าในสมัยปัจจุบันผืนแผ่นดินของ “จักรวรรดิสุพรรณภูมิ” ได้แตกสลายกลายเป็นประเทศใหญ่น้อยมากมาย กาลสมัยได้เปลี่ยนแปลงชนชาวสุพรรณภูมินั้นไปนับถือ ลัทธิศาสนา ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ภาษา ความเชื่อแตกต่างกันไปแล้วก็ตาม แต่จิตวิญญาณที่เคยผูกพันอยู่ร่วมภายใต้อารยธรรมเดียวกัน ยังคงฝังลึกอยู่ภายใต้จิตสำนึกอย่างไม่เสื่อมคลาย จิตศักดิ์สิทธิ์ของ “องค์จตุคามรามเทพ” ที่สถิตอยู่ภายในรูปประติมากรรมขนาดมหึมาที่สุดในโลก จะช่วยดลบันดาลให้ชนชาวสุพรรณภูมิบังเกิดกระแสดวงความคิดความหวังเพื่อฟื้นฟู ศิลปะวิทยาการอันล้ำเลิศของบรรพบุรุษ นำความรอบรู้ทั้งหลายมาประยุกต์สร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ เพื่อแข่งขันกับต่างชาติ ผลักดันให้ดินแดนคาบสมุทรอินโดจีนและมวลหมู่เกาะในน่านน้ำทะเลใต้มีความเจริญรุ่งเรืองและมั่งคั่งดุจดังยุคทองของสุพรรณภูมิในอดีต ตำนาน คือ เรื่องราวที่แต่งขึ้นจากเค้าโครงความจริงในประวัติศาสตร์ ชนชาวสยาม มอญ พม่า เขมร จามปา ลาว เวียดนาม ขวา มลายูล้วนแต่เคยเป็นบ้านพี่เมืองน้องอยู่ร่วมกันในจักรวรรดิสุพรรณภูมิ เชื่อว่าพระยานาคเป็นเทพเจ้าผู้ทรงฤทธาอาณุภาพบันดาลให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง ร่มเย็นเป็นสุข มั่งคั่งสมบูรณ์จึงกราบไหว้บูชาพระยานาค (เทวาลัยจตุคามรามเทพ, 2564)

ในขณะเดียวกันบรรดาศิษยานุศิษย์และผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสใน “องค์จตุคามรามเทพ” ต่างร่วมใจกันสร้างรูปประติมากรรม “พระจตุคามรามเทพประทับนั่งเหนือบัลลังก์พระยานาค 9 เศียร” ขนาดมหึมาที่สุดในโลก โดยหวังว่าจะช่วยดลจิตดลใจให้ผู้นำของชนชาวสุพรรณภูมิ บังเกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน ยุติปัญหาความ

ขัดแย้ง สร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจการค้า และสร้างความมั่งให้แก่มุมภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ ช่วยกันสนับสนุนผลักดันให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองสมบูรณ์พูนสุขดุจดั่งจักรวรรดิสุวรรณภูมิในอดีตรูปประติมากรรมจตุคามรามเทพที่สร้างขึ้นเพื่อให้ความ ศักดิ์สิทธิ์ ก็จะมีบังเกิดความศักดิ์สิทธิ์สมความปรารถนา ผู้คนจะหลั่งไหลมากราบไหว้บูชา ขอพรและแก้บนกันไม่ขาดสาย ผืนแผ่นดินไม่มีแห้งแล้ง ทำมาหากินทางเกษตรกรรม อุดมสมบูรณ์ จะได้รับผลดีเกินความคาดหมาย

“พระจตุคามรามเทพนาคปรก 9 เศียร” เป็นประติมากรรมเกิดจากเรื่องเล่า องค์ จตุคามรามเทพนาคปรก 9 เศียร สามารถวิเคราะห์องค์ประกอบของเรื่องเล่าได้ ดังนี้ ตัวละคร หลักมี 2 ตัวละคร ประกอบด้วยองค์จตุคามรามเทพ ซึ่งเป็นกษัตริย์ในสมัยสุวรรณภูมิ-ศรีวิชัย เป็นต้นตระกูลของคนไทยในปัจจุบัน และมีอำนาจบุญญาบารมีสูงส่ง ส่วนตัวละครหลักอีกตัว คือ พญานาค 9 เศียร ซึ่งเป็นเทพยดาแห่งความอุดมสมบูรณ์ และเป็นเทพยดาคู่บุญบารมีขององค์ จตุคามรามเทพ จึงได้สร้างประติมากรรมรูปเคารพเป็นองค์จตุคามรามเทพประทับนั่งด้วยท่าชัน เชาเหนือขนด 3 ชั้นของพญานาค และพญานาคแผ่พังพาน 9 เศียร เหนือเศียรองค์จตุคามราม เทพ

ตำนานพญานาค 9 เศียร มีความเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ “รูปประติมากรรม จตุคามรามเทพที่สร้างขึ้นเพื่อให้ความ ศักดิ์สิทธิ์ ก็จะมีบังเกิดความศักดิ์สิทธิ์สมความปรารถนา ผู้คนจะหลั่งไหลมากราบไหว้บูชาขอพรและแก้บนกันไม่ขาดสาย ผืนแผ่นดินไม่มีแห้งแล้ง ทำมา หากินทางเกษตรกรรม อุดมสมบูรณ์” แสดงให้เห็นว่า องค์จตุคามรามเทพมีอิทธิฤทธิ์เหนือ พญานาค แม้แต่พญานาคยังคงยอมเป็นบัลลังก์ให้องค์จตุคามรามเทพ ประกอบกับคติความเชื่อ ที่ว่า พระมหากษัตริย์พระองค์ใดสามารถขจัดความแห้งแล้งให้แก่มวลมนุษย์ได้ กษัตริย์พระองค์ นั้นย่อมได้รับความเคารพกราบไหว้บูชาจากมวลมนุษย์

องค์จตุคามรามเทพขจัดความแห้งแล้ง ทำให้คนเกิดความศรัทธา เพราะคนไทยมี อาชีพหลักคือเกษตรกรรม จึงเชื่อว่า การบูชาองค์จตุคามรามเทพจะทำให้ความอุดมสมบูรณ์ และขจัดความแห้งแล้ง ทำให้ผู้ศรัทธาส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จากเรื่องเล่า ดังกล่าว ทำให้เห็นมิติด้านปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะผู้เลื่อมใสศรัทธาต่อองค์จตุคามรามเทพที่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ชาวสวนผลไม้, ชาวนา และชาวสวนยางพารา ฯลฯ นอกจากนั้น เรื่องเล่าดังกล่าว ยังพยายามหักล้างแนวคิดเดิมที่กล่าวว่า คนไทยอพยพมาจาก เทือกเขาอัลไต และตอนใต้ของประเทศจีน “ที่ยีนหยัดทำทนายภูมิปัญญาของนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักปราชญ์ ศิลปิน และผู้มาเยือนจากทุกมุมโลก เพื่อช่วยกันไขปริศนาค้นหาความ จริงความลับที่ซ่อนอยู่ในมมมิตของประวัติศาสตร์มาช้านาน เหตุใดจึงสามารถดำรงข้ามมิติแห่ง กาลเวลามาได้อย่างไรรูปประติมากรรมขนาดมหึมาของ “องค์จตุคามรามเทพ” จะบอกเล่า

เรื่องราวให้ลูกหลานในวันนี้และในวันหน้ารับรู้ว่าคุณสุวรรณภูมิหรือที่พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์เหลียงเรียกว่า “ฟูนันกัก” ไม่ได้อพยพหลบหนีใครมาจากที่ไหน บรรพชนของเราอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนี้มากกว่า 2,300 ปีแล้ว”

“รูปประติมากรรม “พระเจ้าตุศคามรามเทพประทับนั่งเหนือบัลลังก์พระยานาค 9 เศียร” ขนาดมหึมาที่สุดในโลก โดยหวังว่าจะช่วยลดจิตใจให้ผู้นำของชนชาวสุวรรณภูมิบังเกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน ยุติปัญหาความขัดแย้ง สร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจการค้า และสร้างความมั่งให้แก่อุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” จากเรื่องเล่า แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่อองค์ตุศคามรามเทพ ที่ได้สร้างรูปเคารพประติมากรรม อธิบายในแง่มิติแห่งเทพปรกณหรือเหนือโลก ว่าพระองค์มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ บุญญาบารมี สามารถลดบันดาลให้ชาวสุวรรณภูมิ บังเกิดความรักสามัคคี และยังสอดคล้องกับเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีในปัจจุบัน ตลอดจนอาชีพเกษตรกรรม แสดงให้เห็นว่า อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ขององค์ตุศคามรามเทพ สอดคล้องกับบริบทสังคม เศรษฐกิจ อันเป็นมิติทางด้านสังคมและวัฒนธรรม

เรื่องเล่าที่เกี่ยวกับองค์ตุศคามรามเทพ ปรากฏอยู่ในตำนานท้าวพังพะกาฬ พิธีกรรมบวงสรวงศาลองค์ จตุคามรามเทพ - ตาขุนโหร และในสื่อร่วมสมัย เรื่องเล่าดังกล่าวนำไปสู่การสร้างประติมากรรมองค์ตุศคามรามเทพขนาดปรก 9 เศียร ซึ่งมีตัวละครหลัก คือ องค์ตุศคามรามเทพ โดยมีเหตุการณ์ประกอบเพื่อแสดงให้เห็นบุญญาบารมีและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ สอดคล้องกับแนวคิดโลกสามมิติในมิติเทพปรกณเป็นส่วนใหญ่ อันนำไปสู่การประกอบพิธีกรรมสร้างศาลหลักเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อให้เกิดความกลมกล่อมของคนในสังคมตามมิติสังคมและวัฒนธรรม นอกจากนั้นการจัดสร้างวัตถุมงคลจตุคามรามเทพเพื่อที่เกิดจากเรื่องเล่าเป็นสิ่งที่ตกย้ำถึงความเชื่อและความศรัทธาต่อองค์ตุศคามรามเทพตามมิติด้านปัจเจกบุคคล

การอภิปรายผล

เรื่องเล่าองค์ตุศคามรามเทพตามแนวคิด “โลกสามมิติ” สามารถอภิปรายผลได้ 4 ประเด็น ดังนี้

1. เรื่องเล่าองค์ตุศคามรามเทพที่ปรากฏในรูปแบบตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่ ในแง่มิติเทพปรกณ องค์ตุศคามรามเทพมีบทบาทในฐานะเทพเจ้าที่ขจัดภัยแล้งให้แก่มนุษย์ สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สังคมเกษตรกรรมตลอดจนการประกอบธุรกิจให้ประสบความสำเร็จของบริษัท สอดคล้องกับงานของ แคทรียา อังทองกำเนิด (2562) ที่ศึกษาเรื่องอาร์คีไทฟ์อวตาร ปรากฏการณ์ทางเทพปรกณในศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนา พบว่า อาร์คีไทฟ์อวตารมีลักษณะสำคัญ คือ เทพเจ้า/เทพอวตารสู่โลกมนุษย์เพื่อปฏิบัติ พันธกิจในโลก ได้แก่ การปราบอธรรม การสั่งสอนและการชี้แนะหนทาง การเป็นต้นแบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อผลักดันจิต

วิญญูณของมวลมนุษย์ไปสู่หนทางที่สูงขึ้น แต่เรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มีฐานะเป็นเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองนครศรีธรรมราช ที่มีพันธกิจในโลกเพื่อขจัดความแห้งแล้งและดลบันดาลให้ประสบความสำเร็จในการทำธุรกิจเท่านั้น ไม่ถึงขั้นผลักดันจิตวิญญูณของมนุษย์ไปสู่หนทางการหลุดพ้น ส่วนการอวตารสำแดงพระองค์ในรูปที่หลากหลายนั้น องค์จตุคามรามเทพได้มีภพภูมิชาติหนึ่ง เป็นท้าวพังพะกาฬ วีรบุรุษที่สำคัญของพระเจ้าจันทรภาณุ แห่งอาณาจักรศรีวิชัย ทรงไว้ด้วยมहिธานุภาพและความกล้าหาญในการสู้รบกับศัตรูแห่งอาณาจักรชวา และรูปเคารพพระจตุคามรามเทพนาครปรก 9 เศียร นับเป็นเทพเจ้าที่สร้างขึ้นมาจากความเคารพศรัทธาของผู้เลื่อมใสศรัทธา เป็นเทพเจ้าปราบความแห้งแล้ง และความล้มเหลวทางธุรกิจให้หายไป

2. วิธีการเล่าและการประกอบสร้างความหมายองค์จตุคามรามเทพ มีการกล่าวถึงอิภินิหารของท้าวพังพะกาฬซึ่งถือเป็นภพภูมิหนึ่งขององค์จตุคามรามเทพ ตั้งแต่วัยทารก เริ่มจากงูจงอางเลื้อยไปที่เปลและคายแก้ววิเศษให้ เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้เป็นนักรบที่มีอิทธิฤทธิ์สามารถล่องหนหายตัวเข้าไปฆ่าฟันทหารชวาจนล้มตายและสามารถกอบกู้อิสรภาพคืนสู่อาณาจักรศรีวิชัยได้สำเร็จ รวมถึงองค์จตุคามรามเทพ ถือเป็นพระโพธิสัตว์ที่ประกอบไปด้วยพุทธานุภาพและฤทธานุภาพ ซึ่งสำเร็จบารมีเป็นพระเทวราชโพธิสัตว์ ส่วนการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบวงสรวงองค์จตุคามรามเทพ ได้ส่งผลให้เกิดความผิดปกติทางธรรมชาติในขณะประกอบพิธีกรรมบวงสรวงองค์จตุคามรามเทพ และรูปเคารพองค์จตุคามรามเทพนาครปรก 9 เศียร มีหน้าที่ในการช่วยเหลือมนุษย์ โดยเฉพาะด้านการเกษตรกรรม เนื่องจากพญานาคเป็นเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ สามารถคลี่คลายความแห้งแล้งหรือดลบันดาลไม่ให้เกิดอุทกภัยได้ ทำให้โลกมนุษย์รอดพ้นจากภัยพิบัติทางน้ำ

3. เรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพในที่ 2 ที่ปรากฏในตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่ ก่อให้เกิดการจัดสร้างวัตถุมงคลองค์จตุคามรามเทพในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เหรียญจตุคามรามเทพ 5 เหลี่ยม เหรียญพระปิตดาพังพะกาฬ รุ่น 1 เทวาลัยจตุคามรามเทพ เหรียญแสดมปีจตุคามรามเทพ เนื้อทองแดง ปี 2530 พระผ่ององค์จตุคามรามเทพ - สุริยันจันทรา รุ่น 1 ปี 2530 พระผ่ององค์จตุคามรามเทพ - สุริยันจันทรา รุ่น 2 ปี 2548 - 2549 พระผ่องจตุคามรามเทพ รุ่น ยามเฝ้าแผ่นดิน พระผ่องจตุคามรามเทพนาครปรก 7 เศียร (สีเหลี่ยมสามสี) ปี 2549 พระผ่องจตุคามรามเทพ (พระผ่องนากีส) รุ่น 1 เทวาลัยจตุคามรามเทพ, เหรียญพระปิตดาพังพะกาฬ รุ่น 1 เทวาลัยจตุคามรามเทพ รูปหล่อลอยองค์พระปิตดาพังพะกาฬ รุ่น 1 เทวาลัยจตุคามรามเทพ ผ้ายันต์พญาชิงชัย 3 สี (ผ้ายันต์นากีส รุ่น 1 เทวาลัยจตุคามรามเทพ) ผ้ายันต์องค์จตุคามรามเทพ รุ่น เกาะเกตรา ปี 2543 ผ้ายันต์ดวงฤกษ์เทวาลัยจตุคามรามเทพ พระผ่องแสดมปีองค์จตุคามรามเทพสีขาว (ถอดแบบจากเสาหลักเมืองนครศรีธรรมราช) ปี 2551 นอกจากนี้ ยัง

ก่อให้เกิดพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์ตุคามรามเทพ ดำเนินการโดย พล.ต.ท.สรรเพชญ์ ธรรมาธิกุล ได้แก่ พิธีไหว้ครูองค์ตุคามรามเทพ และพิธีขอได้ให้ไว้รับ จัดขึ้นทุกปี ณ เทวาลัยตุคามรามเทพ ตำบลหาดขาม อำเภอกุยบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

4. เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพในสื่อเก่าและสื่อใหม่ ตลอดจนการสร้างประติกรรมตามสถานที่ต่าง ๆ รวมทั้งวัตถุมงคลของคลัง หากจะนำมารวบรวมเป็นข้อมูลจัดแสดงในรูปแบบนิทรรศการหรือพิพิธภัณฑ์ก็สามารถทำได้ เพื่อรวบรวมประวัติ วัตถุมงคล ตลอดจนศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์ตุคามรามเทพ เพื่อประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม และคติชนสร้างสรรค์

องค์ความรู้ใหม่

เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพที่ปรากฏในตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่ ปรากฏอยู่ในตำนานท้าวพังพะกาฬ พิธีกรรมบวงสรวงศาลจุตุคามรามเทพ และในสื่อใหม่ พระจุตุคามรามเทพนาครค 9 เศียร ตัวละครหลักของเรื่องเล่า คือ องค์จุตุคามรามเทพ ที่มีบุญญาบารมี มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ทำให้เกิดเมฆบังพระอาทิตย์ เกิดพายุฝน ในพิธีกรรม เป็นวีรบุรุษ สามารถรบชนะอาณาจักรขวา เป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ในอาณาจักรสุวรรณภูมิ - ศรีวิชัย ส่วนตัวละครรองเสริมสร้างบุญบารมีให้แก่พระองค์ ได้แก่ กุญจางที่คาบลูกแก้ววิเศษมาประทานให้แก่ท้าวพังพะกาฬ และพญานาค 9 เศียร ซึ่งเป็นเทพยดาคู่บุญบารมีกับองค์จุตุคามรามเทพ

โครงเรื่องความขัดแย้ง ปรากฏอยู่ในตำนานท้าวพังพะกาฬ เป็นความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เห็นได้จาก ท้าวพังพะกาฬในวัยเด็กใช้ดาบไม้พาเซตต์ศิระเพื่อนขาดและล่องหนหายตัวเข้าไปต่อสู้กับกองทัพอาณาจักรขวาจนกระทั่งได้รับชัยชนะ ส่วนความขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ปรากฏให้ทราบจากเรื่องเล่าพระจุตุคามรามเทพนาครค 9 เศียร ที่เป็นเทพเจ้าต่อสู้กับความแห้งแล้ง จนนำความอุดมสมบูรณ์กลับมาสู่ดินแดน ฉากของตำนานท้าวพังพะกาฬ คือ ท่งนาที่ทุ่งจางคาบแก้วนำมาให้ เมืองนครศรีธรรมราชและฉากการสู้รบกับอาณาจักรขวา

เรื่องเล่าองค์ตุคามรามเทพที่ปรากฏในตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่นั้น สามารถวิเคราะห์ตามแนวคิดโลกสามมิติได้ ดังนี้ เรื่องเล่าส่วนใหญ่เป็นมิติเทพปรณัม ได้แก่ องค์จุตุคามรามเทพ ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่มีบทบาทในฐานะผู้วิเศษและวีรบุรุษ สามารถปราบกองทัพอาณาจักรขวาได้ และสามารถดลบันดาลให้ธรรมชาติแสดงความผิตปกติ อันเนื่องมาจากอิทธิพลองค์จุตุคามรามเทพจากการประกอบพิธีกรรมบวงสรวง และในฐานะเทพเจ้าที่ขจัดความแห้งแล้งออกจากโลกมนุษย์ให้มีความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้น ตัวละครสัตว์ ได้แก่ กุญจาง ปรากฏในตอนท้าวพังพะกาฬวัยเด็ก และได้เลื้อยผ่านและคาบลูกแก้วออกมาให้ท้าวพัง

พะกาฬในเปล ทำให้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ในมิติปัจเจกบุคคล จากเรื่องเล่าดังกล่าว นำไปสู่ความเชื่อ ความศรัทธาของประชาชนแต่ละบุคคล เช่น จากการประกอบพิธีกรรม การจัดสร้างวัดอุ้มงคลรูปแบบต่าง ๆ และการสร้างประติมากรรมรูปเคารพองค์จตุคามรามเทพนาครปรก 9 เศียร ที่นำไปใช้บูชาเพื่อขจัดความแห้งแล้งและเป็นที่ยินยอมของบรรดาเกษตรกรชาวสวนยาง ในพื้นที่ภาคใต้ และการทำธุรกิจในโลกทุนนิยมประสบความสำเร็จต่าง ๆ และมีมติสังคมและวัฒนธรรม จากเรื่องเล่าที่แสดงอภินิหารต่างๆ นำไปสู่ความเชื่อ ความศรัทธาของสังคม จึงมีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงและวัฒนธรรมในการสร้างและปลุกเสกวัตถุมงคลจตุคามรามเทพในรูปแบบเครื่องรางของขลังต่าง ๆ

สรุปผลการวิจัย

เรื่องเล่าองค์จตุคามรามเทพที่ปรากฏในตำนาน พิธีกรรม และสื่อใหม่ อาศัยตัวละครหลักของเรื่อง คือ องค์จตุคามรามเทพ สำหรับจัดสร้างวัตถุมงคล และอาศัยตัวละครรองคือ บุญญาธิการและอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่วัตถุมงคลจตุคามรามเทพ โดยเฉพาะด้านปาฏิหาริย์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ได้ถูกนำไปต่อยอดในการจัดสร้างประติมากรรมรูปเคารพองค์จตุคามรามเทพ นาครปรก 9 เศียร เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและความศรัทธาให้แก่ประชาชน รวมถึงการประกอบพิธีกรรมและการจัดสร้างวัตถุมงคลจตุคามรามเทพในรูปแบบต่างๆ ด้วยวิธีการดังกล่าว ส่งผลให้กระแสองค์จตุคามรามเทพยังคงไหลเวียนอยู่ในสังคม ซึ่งจากเดิมอาศัยการประกอบพิธีกรรมและการปลุกเสกวัตถุมงคลเพียงอย่างเดียว แต่ในปัจจุบันกระแสวัตถุมงคลจตุคามรามเทพ ได้ปรับเปลี่ยนอยู่ในรูปแบบของเรื่องเล่าที่ปรากฏในสื่อใหม่ การจัดนิทรรศการประวัติวัตถุมงคล และศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์จตุคามรามเทพ อันนำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงคติชนสร้างสรรค์

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- กิ่งแก้ว อัดถาวร. (2563). *วาทกรรมเพื่อการศึกษาคติชนวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- ชินแสชัยมงคล. (2550). *คู่มือขอปาฏิหาริย์และคาถาขอโชคลาภ จตุคามรามเทพ*. กรุงเทพมหานคร : หจก.สำนักพิมพ์ ฐานบัณฑิต.
- ธรรมทาส พานิช. (2542). *ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาสมัยศรีวิชัย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา.

20 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

พุทธิรัตน์. (2550). *จตุคามรามเทพ เทพองค์ใหม่เมืองนครศรีธรรมราช*. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท แอปป้าพรีนติ้ง กรุ๊ป จำกัด.

มปผ. (2564). *เทวาลัยจตุคามรามเทพ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2564, จาก
<https://web.facebook.com/photo?fbid=10165967793090273&set=pcb.1162050891219630>

_____. (2564). *JATUKAM WORLD กลุ่มผู้ศรัทธาองค์จตุคาม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2564, จาก
<https://web.facebook.com/%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%>

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร. (2553). *ประวัติวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร*. นครศรีธรรมราช:
โรงพิมพ์เม็ดทราย

สมศักดิ์ ตันตยกุล. *ศรัทธาปาฏิหาริย์จตุคามรามเทพ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ อนิเมท
กรุ๊ป.

สรรเพชญ ธรรมาธิกุล. (2550). *จตุคามรามเทพ ความจริงและความลับที่ไม่เคยมีใครรู้*.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บ้านพระอาทิตย์

สัมพันธ์ ทองสมัคร. (2550). *จตุคามรามเทพ*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ก.พลพิมพ์ (1996)
จำกัด

สิปปนนท์ นวลละออง. (2564). *ตามรอยองค์จตุคามรามเทพ*. สืบค้นเมื่อวันที่ 7 ธันวาคม 2564, จาก <https://web.facebook.com/TrailNorthmen/>

สุริยัน สติชัยภูติกุล. (2550). *จตุคามรามเทพ ที่มา ความเชื่อและศรัทธาแห่งราชันทะเลใต้ มีกฎ
ไว้ไม่จน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสดงดาว.

อิวราดี ไตรลึงคะ. (2546). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการเล่าเรื่อง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

แคทริยา อังทองกำเนิด (2562). *อาร์คไทฟ์อวตาร ปรากฏการณ์ทางเทพปรกณ์ในศาสนาฮินดู
และพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด. (คติชนวิทยา). พิษณุโลก: บัณฑิต
วิทยาลัยมหาวิทยาลัยนเรศวร.

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ
จังหวัดน่าน ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19
**An application of Buddhist principles in encourage for well-being
of the elderly in nan province in the situation
of the Covid-19 epidemic.**

สิริวรรณ มิตต์สัตย์สิริกุล

Siriwan Mitsatsirikul

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา,
วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

Student of Master of Arts Program in Buddhist Studies,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhon Nan Buddhist College.

E-mail: Siriwan.sisikul99@gmail.com

Received: June 30, 2022; **Revised:** September 18, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ
จังหวัดน่าน ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 และเพื่อประยุกต์ใช้หลักธรรมใน
การส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่าน ดำเนินการวิจัยโดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วย
วิธีการสัมภาษณ์โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ผลการศึกษาวิจัย พบว่า การส่งเสริมสุข
ภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่านในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19)
ได้แก่ 1) ด้านสุขภาวะทางกาย คือ ส่งเสริมการดูแลร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรง และการ
รับประทานอาหารที่มีประโยชน์ เป็นต้น 2) ด้านสุขภาวะทางจิตใจ คือ การมีสุขภาพจิตที่ดี
แจ่มใส ไม่เครียดกับสภาวะการณ์ของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้น หรือการหาเวลาทำในสิ่งที่ตนเอง

ชอบทำแล้วเพลินเพลินและมีความสุข 3) ด้านสุขภาวะทางสังคม คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ ปรับการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมาใช้ในการสื่อสารทาง social 4) ด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณหรือ ปัญญา คือ ส่งเสริมให้รู้เท่าทันโรคและแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา การจัดการกับความเครียด การทำกิจกรรมครอบครัว

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่านพบว่า การนำหลักภาวะ 4 ไปปรับใช้จะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งด้านกาย ศีล จิต และปัญญา ดังนี้คือ 1) กายภาวนา การมีคุณภาพชีวิตที่ดีจะช่วยส่งเสริมให้มีอายุที่ยืนยาวปราศจากโรคภัยต่าง ๆ 2) ศีลภาวนา การเสริมสร้างสมาธิและรักษาศีล ซึ่งศีลจะช่วยรักษาชีวิต 3) จิตภาวนา การส่งเสริมจิตใจของผู้สูงอายุให้เจริญงอกงาม มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีทั้งตนเองและผู้อื่น 4) ปัญญาภาวนา ศึกษาเรียนรู้ให้รู้แจ้ง เป็นผู้ที่มีวิธีแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา

คำสำคัญ: การประยุกต์ใช้, หลักพุทธธรรม, การส่งเสริมสุขภาวะ, ผู้สูงอายุ

Abstract

This research study have a purpose To study the health promotion of the elderly in Nan Province In the situation of the epidemic of COVID-19 and to apply Dharma principles in promoting the health of the elderly in Nan Province Conduct research using qualitative research methods. with the interview method by selecting a specific sample population The results of the study found that :

The health promotion of the elderly in Nan province in the situation of the COVID-19 epidemic revealed that the health of the elderly were as follows: 1) Physical health was to take care of the body to be healthy. and eating nutritious food, etc. 2) Mental health is having good mental health, bright, not stressed by the situation of COVID-19, or finding time to do things that you enjoy and enjoy. 3) Social health is the behavior change to a new way of life. Adjusting interpersonal communication to use social communication. 4) In terms of mental health or intelligence, that is, being aware of the disease and solving problems with wisdom. dealing with stress family activities

The application of Buddhist principles in promoting the well-being of the elderly in Nan province revealed that the elderly applied the 4 principles of

meditation to improve their quality of life in terms of physical, moral, mental and intellectual aspects, namely 1) physical meditation, having A good quality of life will help promote longevity. Free from various diseases. 2) Precepts for meditation, strengthening the concentration and keeping the precepts. The precepts will help save lives. 3) Mental prayer, which encourages the mind of the elderly to thrive, to have compassion, love, friendship, goodwill for both oneself and others. He is the one who knows how to solve problems with intelligence.

Key words: Application, Buddhist principles, Encourage for well-being, The elderly.

บทนำ

จังหวัดน่านเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีต้นทุนที่ดีในการจัดการสุขภาพหลากหลายโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในแต่ละพื้นที่อยู่แล้ว การริเริ่มก่อตั้งกลุ่ม มีหลายรูปแบบทั้ง 1) เริ่มจาก นโยบายของหน่วยงานรัฐหรือเอกชนจากภายนอก 2) เริ่มจากหน่วยงานหรือองค์กรภายในพื้นที่ 3) ริเริ่มจากกลุ่มองค์กรในชุมชนเอง สำหรับปัจจัยเงื่อนไขของการดำรงความเข้มแข็งของกลุ่มและองค์กร ด้านสุขภาพที่สำคัญ ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็งเป็นที่ศรัทธายอมรับ มีความโปร่งใส มีกลุ่มเครือข่าย หลากหลายระดับ มีการประสานแบบทั้งไม่เป็นทางการ และเป็นทางการ มีการประชุมสม่ำเสมอ มีความรักสามัคคีกัน รวมกลุ่มทำกิจกรรมบนฐานวัฒนธรรมชุมชน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่อเนื่อง มีการ พัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง มีการออมและจัดกองทุนสวัสดิการ การกำหนดมาตรการชุมชน/ธรรมนูญสุขภาพตำบล และมีการทบทวนสรุปประเมินผลร่วมกัน ซึ่งรูปแบบการพัฒนาประชาคมสุขภาพเริ่ม ตั้งแต่การคิดริเริ่มจากคนในชุมชนที่มีความต้องการพัฒนาหรือนโยบายภาครัฐ รวมตัวกันทบทวน ศักยภาพ ข้อจำกัด กำหนดเป้าหมายการพัฒนาาร่วมกัน แล้วจัดทำแผนพัฒนาต่อยอดสร้างกระบวนการ เรียนรู้ที่มีอยู่เดิมให้ดียิ่งขึ้น มีการพัฒนาศักยภาพแกนนำ/อาสาสมัครให้มีองค์ความรู้ แล้วยกระดับการจัดการให้เข้มแข็ง และส่งเสริมความรู้ให้เกิดการพัฒนาต่อเนื่อง จนเกิดแนวปฏิบัติที่ดีกลุ่มองค์กร มีความเข้มแข็ง ด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จและผลลัพธ์การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่ ประชาคมสุขภาพมีส่วนร่วมที่สำคัญ ได้แก่ การมีหลักคิดในการทำงาน มีโครงสร้างกลุ่มองค์กรและ บทบาทที่ชัดเจนขึ้น ชุมชนมีความตระหนักในปัญหาร่วมกัน มีผู้นำที่เข้มแข็ง บริหารแบบมีส่วนร่วม สร้างคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ ทำงานเป็นเครือข่ายเชื่อมประสานกัน มีการประสานงาน แบบไม่เป็นทางการ มีการเรียนรู้จากกรณีตัวอย่างและการ

ปฏิบัติการจริง มีกลุ่มจิตอาสาและภาคี หลากหลายมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น มีการสื่อสารผ่านช่องทางต่าง ๆ ที่หลากหลายโดยเฉพาะกลุ่ม Line, Facebook ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องที่ต่อเนื่อง และมีการติดตามประเมินผลร่วมกัน (ณัด ไบยา และคณะ, 2561)

ในสถานการณ์โควิด-19 ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเพราะเป็นการระบาดใหญ่ทั่วโลก ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอย่างรุนแรงในระยะสั้น และหลายพฤติกรรมจะอยู่ถาวร กลายเป็น New Normal ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิต การทำงาน การดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพของผู้สูงอายุในจังหวัดน่าน ประกอบกับนโยบายของคณะผู้บริหารเทศบาลเมืองน่านมีแนวทางให้จัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิตและส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุขึ้น หนึ่งในกิจกรรมสำคัญคือโรงเรียนผู้สูงอายุเลี้ยวดอกขาวซึ่งเป็นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเกิดการรวมกลุ่มเสริมสร้างการพัฒนาตนเอง เสริมสร้างสุขภาพที่ดี ทั้งร่างกายและจิตใจมีกิจกรรมร่วมกันของผู้สูงอายุ เสริมสร้างคุณค่าทางภูมิปัญญา และวัฒนธรรมให้เป็นที่ประจักษ์ซึ่งจะช่วยสืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นสู่ลูกหลาน นอกจากนี้ยังสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ลูกหลานได้อีกช่องทางหนึ่ง ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนผู้สูงอายุนั้น นอกจากได้รับความร่วมมือจากหลายภาคส่วนในการร่วมดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนเพื่อถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนความรู้ให้กับผู้สูงอายุ เพื่อให้สามารถนำสิ่งที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแล้วกลุ่มพลังสำคัญนั้นก็คือนักเรียนผู้สูงอายุที่เข้าร่วม กิจกรรมในแต่ละครั้ง ที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้โรงเรียนผู้สูงอายุได้ดำเนินการและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้ประสบผลสำเร็จโดยยึดแนวทางปฏิบัติเพื่อสร้างความสุขของผู้สูงอายุตามวิถีพุทธนั้น ซึ่งมีการประยุกต์การนำหลักพุทธธรรมในทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำไปปฏิบัติตนในดำเนินชีวิตไปข้างหน้าได้อย่างมั่นใจสามารถแสดงความรักพอใจ หรือชื่นชมในประสบการณ์ของตนและสิ่งแวดล้อมโดยองค์ประกอบของความผาสุกทางจิตวิญญาณของผู้สูงอายุตามหลักพระพุทธศาสนามีการฝึกพัฒนาจิตให้เกิดความสุขความสงบที่เกิดจากความดี ความไม่เห็นแก่ตัว และเป็นกัลยาณมิตร หรือเพื่อนที่ดีเป็นผู้ที่คอยแนะนำ ให้คำปรึกษา เป็นบุคคลที่คอยช่วยเหลือ สนับสนุน รวมทั้งคอยเกื้อหนุนเค้าจนให้ชีวิตให้ดำเนินไปได้ด้วยดี โดยปราศจากความอิจฉา ริษยา ความเบียดเบียน เอรัดเอาเปรียบ หรือความเห็นแก่ตัว เป็นภาวะที่สิ้นไปของความทุกข์ หรือการบีบคั้นทางกาย จิต สังคม และปัญญา เป็นความสุขที่ลึก และยิ่งกว่าสุขอื่น ๆ ไม่มีความเห็นแก่ตัว ผ่อนคลายไม่เครียด มีความปิติ ความรู้สึกเบิกบานกับการทำหน้าที่และการใช้ชีวิต รู้ตื่นและเบิกบานในทุกย่างก้าวและทุกขณะที่ทำหน้าที่ รู้เท่าทัน ไม่ประมาทหรือขาดสติ มีสติปัญญาในการเสพ ทั้งทางหู ตา จมูก ลิ้น กาย และใจ อย่างมีสติ สมาธิ และปัญญา มีสติรู้จักฝึกฝนพัฒนาดนจนค้นพบศักดิ์ศรีและคุณค่าภายในตนเองแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ผู้สูงอายุนั้น รวมทั้งผู้สูงอายุยังได้ฝึกพัฒนาสติในการดำเนินชีวิตของตนเอง ฝึกการอยู่อย่างกินง่าย ฝึกการมีสติในการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านศีลภาวนา ผู้สูงอายุได้พัฒนาตนเองด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่น การไม่ลักขโมย การสำรวมอินทรีย์ การพูดสุภาพ การมีสัจจะ การไม่คิดโลภอยากได้ของการคนอื่น การไม่คิดพยาบาทในบุคคลอื่นและการมีความคิดที่ดีและไม่คิดมุ่งร้ายต่อสิ่งอื่น ผู้สูงอายุปฏิบัติตนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ด้านจิตภาวนา ผู้สูงอายุฝึกพัฒนาจิตใจของตนเองด้วยการไหว้พระ การสวดมนต์ภาวนาและการนั่งสมาธิ ฝึกพัฒนาจิตใจและการทำจิตใจของตนให้มีความสุขในชีวิตประจำวัน ด้านปัญญาภาวนา ผู้สูงอายุใช้ปัญญาคิดในสิ่งที่มีเหตุและผล มีความรู้สึกรู้สีกว้างขวาง คิด ขณะพูด ขณะทำ การใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ และผู้สูงอายุนำหลักการพัฒนาตนเองตามหลักภาวนา 4 มาใช้ในชีวิตประจำวันของตนเองได้อย่างมีความสุข (พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), 2546)

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การเตรียมความพร้อมในการเป็นผู้สูงอายุนั้นเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะสามารถเป็นที่พึ่งให้แก่ตนเองได้ ไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้ใด และหากสามารถรักษาสุขภาพกาย สุขภาพจิต ด้วยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองแล้ว ยังสามารถช่วยเหลือบุคคลอื่นให้ได้รับความสุขตามอรรถภาพด้วย ฉะนั้น จึงสนใจทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่านในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19” เพื่อเป็นการเสนอแนวทางการสร้างความสุขสำหรับผู้สูงอายุอันอาศัยการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่านในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19
2. เพื่อประยุกต์ใช้หลักธรรมในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่านในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรูปแบบการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงคุณภาพภาคเอกสาร (Documentary study) จากข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2539 และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ งานวิจัยวิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมและแนวทางการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ และศึกษาทำความเข้าใจ ในมุมมองที่หลากหลายมิติซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยสามารถที่จะวิเคราะห์ในประเด็นที่น่าสนใจได้อย่างครบถ้วน และลึกซึ้ง เพื่อให้เกิดการพัฒนากรอบแนวคิดในการวิจัยและแนวทางในการศึกษา

2. การวิจัยเชิงคุณภาพภาคสัมภาษณ์เชิงลึก (In – depth Interview) โดยผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive study) เพื่อให้ทราบวิธีการการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ จาก 4 กลุ่ม คือ 1) พระสงฆ์ 2 รูป 2) ผู้บริหารและดูแลผู้สูงอายุ 2 คน 3) นักวิชาการ 2 คน 4) กลุ่มผู้สูงอายุจังหวัดน่าน 10 คน รวม 16 รูป/คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก 4 กลุ่ม คือ คือ 1) พระสงฆ์ 2 รูป 2) ผู้บริหารและผู้ดูแลผู้สูงอายุ 2 คน 3) นักวิชาการ 2 คน 4) กลุ่มผู้สูงอายุจังหวัดน่าน 10 คน รวม 16 รูป/คน

ด้านพื้นที่ พื้นที่การวิจัย ได้แก่ พื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ผู้ศึกษาได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกโรงเรียนผู้สูงอายุเสี้ยวดอกขา จังหวัดน่าน มีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรม ทำให้มีประสบการณ์ที่น่าจะนำมาเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา โดยการวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยสำหรับการบันทึกข้อมูล ดังนี้

1. แบบสังเกต : โดยผู้วิจัยเป็นผู้สังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยได้ตั้งประเด็นการสังเกต และจดบันทึกการกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุเสี้ยวดอกขา จังหวัดน่าน

2. แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ : เป็นแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi structured) มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลแล้ววิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาประเด็นหลักหรือแบบแผนหลักที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นจึงนำประเด็นหลักมาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อยและหัวข้อย่อยอันเป็นกระบวนการวิเคราะห์โดยการเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ภาพรวม ไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นย่อยของกระบวนการวิเคราะห์ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ นอกจากนี้ในระหว่างการทำกระบวนการสัมภาษณ์เชิงลึกนั้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการกระบวนการสะท้อนควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดำเนินการสะท้อนในแต่ละช่วงหรือในแต่ละขั้นตอนควบคู่ไปกับการดำเนินการกระบวนการวิจัย และจัดทำเป็นรูปเล่มสมบูรณ์ เพื่อนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

การส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุจังหวัดน่านในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) พบว่า ผู้สูงอายุเป็นหนึ่งในกลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงสูงของการติดเชื้อไวรัสโควิด-19 (COVID-19) ที่มีข้อมูลเชิงประจักษ์แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะมีอาการข้างเคียงมากเมื่อติดเชื้อไวรัสเมื่อเทียบกับกลุ่มประชากรอื่น ซึ่งอาจจะนำไปสู่อาการป่วยที่มากขึ้นและเป็นอันตรายถึงชีวิต ซึ่งผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องดูแลสุขภาพของตนเอง ตามสุขภาพ 4 มิติ ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพทางกาย คือ การดูแลร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรง เช่น การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย หรือการออกกำลังกายที่เหมาะสม และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) งดสังสรรค์ หรืออยู่ในที่แออัด เป็นต้น อีกทั้งให้ความร่วมมือกับภาครัฐและโรงพยาบาลในการฉีด Vaccine เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันหมู่และลดความรุนแรงของเชื้อโรคลงได้ 2) ด้านสุขภาพทางจิตใจ คือ การมีสุขภาพจิตที่ดี แจ่มใส ไม่เครียดกับสถานการณ์ของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้น สิ่งที่ผู้สูงอายุทำได้ง่าย ๆ ที่สุดด้วยตนเอง คือ การนั่งเฝ้าทาสบายฝึกหายใจ การทำจิตใจให้สงบ ปล่อยวาง เพื่อคลายอารมณ์ และความเครียดฝึกให้หยุดคิดโดยท่องคำว่า พุทโธ ดูลมหายใจ เป็นต้น หรือการหาเวลาทำในสิ่งที่ตนเองชอบทำแล้วเพลิดเพลินและมีความสุข 3) ด้านสุขภาพทางสังคม คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) ปรับตัวในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมาใช้ในการสื่อสารทาง social media แทน การปรับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New

Normal) อีกทั้งผู้สูงอายุต้องปรับตัวด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล จากที่เคยพบปะพูดคุยสังสรรค์กัน ก็ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใช้การสื่อสารทาง social ทดแทนการพบปะพูดคุย 4) ด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณหรือปัญญา คือ ความรู้เท่าทันโรคและแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา การจัดการกับความเครียด การชวนผู้สูงอายุทำกิจกรรมครอบครัว หรือสามารถผ่อนคลายความเครียดให้ผู้สูงอายุ ในช่วงที่ต้องอยู่บ้านเพื่อลดการระบาดของโรคได้ โดยทำกิจกรรมที่ผู้สูงอายุชื่นชอบ มีความถนัดหรือมีความภูมิใจ

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่านพบว่า ผู้สูงอายุนำหลักภavana 4 ไปปรับใช้ปฏิบัติจะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีพร้อมทั้ง 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และปัญญา สามารถที่จะนำแนวทางไปใช้ในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน สามารถที่จะปรับตนเองให้เป็นผู้มีความสุขได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง อันได้แก่ 1) กายภาวนา การมีคุณภาพชีวิตที่ดีและสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุที่ดี ในทางพระพุทธศาสนาจะช่วยส่งเสริมให้ผู้นั้นมีอายุที่ยืนยาว ปราศจากโรคภัยต่าง ๆ 2) ศีลภาวนา การเสริมสร้างสมาธิของผู้สูงอายุผ่านการให้มีการสวดมนต์ไหว้พระ นั่งสมาธิก่อนนอนทุกวันเป็นประจำ รวมทั้งหมั่นทำบุญตักบาตร และฟังธรรมในวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ใช้เวลาว่างในการเรียนรู้หรือศึกษาธรรม เพื่อให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่สงบแจ่มใสสามารถดำรงชีวิตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้อย่างปลอดภัย มีสติ 3) จิตภาวนา การส่งเสริมจิตใจของผู้สูงอายุให้เจริญองงาม เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วยคุณธรรมต่าง ๆ คือ สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งมั่น เป็นจิตใจที่สูงให้มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีมีประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น และ 4) ปัญญาภาวนา ศึกษาเรียนรู้ให้รู้แจ้ง รู้จักต่อสิ่งทั้งหลายตามสถานการณ์และความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน สามารถคิดหาเหตุผลต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งเป็นผู้ที่รู้วิธีแก้ไข ปัญหา และรู้จักดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาที่ฉลาดและพิจารณาทุกอย่างด้วยเหตุและผลซึ่งจะได้เป็นผู้เชื่อว่าผู้ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 (COVID-19) ได้โดยแท้

อภิปรายผล

การส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่านในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มประชากรที่มีความเสี่ยงสูงของการติดเชื้อไวรัสโควิด-19 (COVID-19) ซึ่งผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องหันมาดูแลสุขภาวะของตนเอง คือ 1) ด้านสุขภาวะทางกาย คือ การดูแลร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรง เช่น การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อ

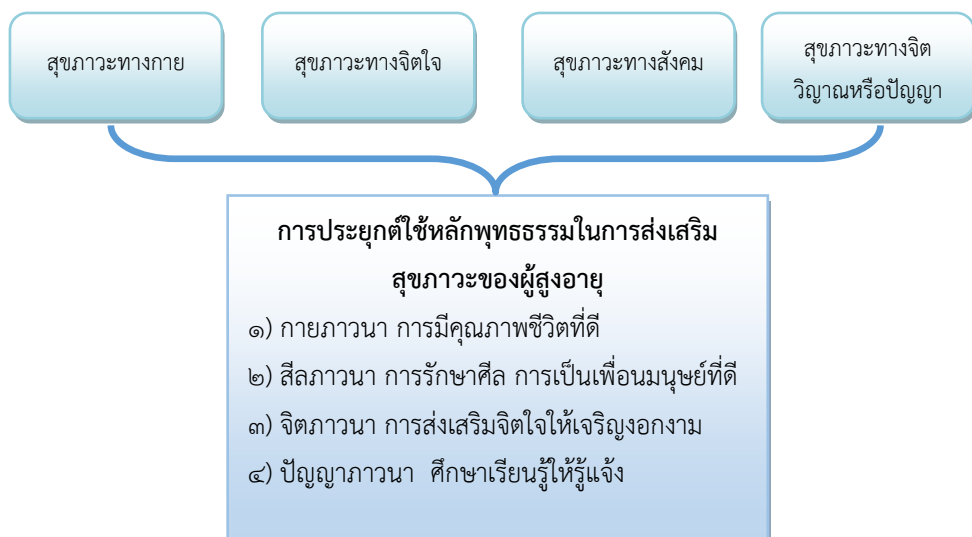
ร่างกาย หรือการออกกำลังกายที่เหมาะสม และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) งดสังสรรค์ หรืออยู่ในที่แออัด เป็นต้น อีกทั้งให้ความร่วมมือกับภาครัฐและโรงพยาบาลในการฉีด Vaccine เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันหมู่และลดความรุนแรงของเชื้อโรคลงได้ 2) ด้านสุขภาวะทางจิตใจ คือ การมีสุขภาพจิตที่ดี แจ่มใส ไม่เครียดกับสถานการณ์ของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้น สิ่งที่สูงอายุทำได้ง่าย ๆ ที่สุดด้วยตนเอง คือ การนั่งในท่าสบายฝึกหายใจ การทำจิตใจให้สงบ ปล่อยวาง เพื่อคลายอารมณ์ และความเครียด ฝึกให้หยุดคิดโดยท่องคำว่าพุทโธ ดูลมหายใจ เป็นต้น หรือการหาเวลาทำในสิ่งที่ตนเองชอบทำแล้วเพลิดเพลินและมีความสุข 3) ด้านสุขภาวะทางสังคม คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) ปรับตัวในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมาใช้ในการสื่อสารทาง social ทดแทน การปรับวิถีชีวิตของผู้สูงอายุ คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) อีกทั้งผู้สูงอายุต้องปรับตัวด้านการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล จากที่เคยพบปะพูดคุย สังสรรค์กัน ก็ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมใช้ในการสื่อสารทาง social ทดแทนการพบปะพูดคุย 4) ด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณหรือปัญญา คือ ความรู้เท่าทันโรคและแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา การจัดการกับความเครียด การชวนผู้สูงอายุทำกิจกรรมครอบครัว หรือสามารถผ่อนคลายความเครียดให้ผู้สูงอายุ ในช่วงที่ต้องอยู่บ้านเพื่อลดการระบาดของโรคได้ โดยทำกิจกรรมที่ผู้สูงอายุชื่นชอบ มีความถนัดหรือมีความภูมิใจ ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาเชาวฤทธิ์ ทรัพย์สวัสดิ์ นรินโท, พระมหามิตร จิตปณฺโญ, พระครูสุธีศัมภีรญาณ, หอมหวล บัวระภา ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตามหลักภavana 4 กรณีศึกษา : ผู้สูงอายุบ้านห้วยห้อย ตำบลธาตุทอง อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาตนเองให้มีสติตั้งอยู่ในความไม่ประมาท การทำตนให้ตั้งอยู่ในกรอบระเบียบข้อประเพณีที่ดีงามของสังคม การอบรมจิตของตนให้มีความผ่องใส การพัฒนาปัญญา ให้เป็นผู้มีเหตุผล ผลหลักภavana 4 นี้ เป็นหลักการพัฒนาด้านจิตในการดำเนินชีวิตประจำวันและการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข บริบทวิถีการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุบ้านห้วยห้อยพบว่า ผู้สูงอายุชาวบ้านห้วยห้อยส่วนใหญ่เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา เข้าวัดทำบุญ รักษาศีล 5 ศีลอุโบสถในเทศกาลเข้าพรรษาและชอบการปฏิบัติธรรม การฝึกอบรมตนเองในทางที่เป็นคุณมีให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม สร้างความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม การรู้จักประมาณตน การใช้ชีวิตให้ผาสุก มีสุขภาวะที่ดีผู้สูงอายุปฏิบัติตามหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ปัญหาอุปสรรคการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ได้แก่ 1) การเจริญเติบโตของเศรษฐกิจยุคใหม่ 2) การเข้ามาของวัฒนธรรมสมัยใหม่ ซึ่งผู้สูงอายุต้องมีการปรับตัวเองในการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อให้มีความสมดุลและความสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน 3) ด้านโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดจากความชราภาพของร่างกาย ทำให้เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ

อยู่มากและมีผลต่อการประกอบกิจวัตรประจำวัน (พระมหาเชาวฤทธิ์ ทรัพย์สวัสดิ์ นรินโท และคณะ, 2562)

การประยุกต์ใช้หลักภavana 4 ในการส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุจังหวัดน่าน จะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีพร้อมทั้ง 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และปัญญา สามารถที่จะนำแนวทางไปใช้ในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน สามารถที่จะปรับตนเองให้เป็นผู้มีความสุขได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง อันได้แก่ 1) กายภavana การมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุที่ดี ในทางพระพุทธศาสนา จะช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงอายุที่ยืนยาว ปราศจากโรคภัยต่าง ๆ 2) ศีลภavana การเสริมสร้างสมาธิของผู้สูงอายุผ่านการให้มีการสวดมนต์ไหว้พระ นั่งสมาธิก่อนนอนทุกวันเป็นประจำ รวมทั้งหมั่นทำบุญตักบาตร และฟังธรรมในวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ใช้เวลาว่างในการเรียนรู้หรือศึกษาธรรม เพื่อให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่สงบแจ่มใส 3) จิตภavana การส่งเสริมจิตใจของผู้สูงอายุให้เจริญงอกงาม เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วย คุณธรรมต่าง ๆ คือ สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งงาม เป็นจิตใจที่สูงให้มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีมีประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น และ 4) ปัญญาภavana ศึกษาเรียนรู้ให้รู้แจ้ง รู้จักต่อสิ่งทั้งหลายตามสถานการณ์และความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับพระครูโกศลธรรณกิจ, นวินดา นิลวรรณ, สิทธิโชค ปาณะศรี ได้ทำการศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักภavana 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทสู่สังคมผู้สูงอายุ ผลการวิจัยพบว่า 1) สภาพปัญหาของสังคมผู้สูงอายุ ปัจจุบันประเทศไทย และต่างประเทศกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการแพทย์ซึ่งทำให้คนมีอายุที่ยืนยาวขึ้น เป็นต้น การดูแลเอาใจใส่ผู้สูงอายุซึ่งมีเพิ่มมากขึ้นในสังคมปัจจุบันจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อให้ผู้สูงอายุมีความสามารถ มีความพร้อมและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย พฤติกรรม จิตใจ และการพัฒนาปัญญาเพื่อให้มีศักยภาพที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขอีกทั้งเป็นการป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นตามมาจากการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในอนาคตอีกด้วย 2) หลักภavana 4 ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท หลักภavana 4 หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็น ให้มีขึ้นการฝึกอบรมการพัฒนา ได้แก่ 1) กายภavana หมายถึง การเจริญกาย 2) ศีลภavana หมายถึงการเจริญศีล 3) จิตภavana หมายถึง การเจริญจิต 4) ปัญญาภavana หมายถึง การเจริญปัญญา 3) ประยุกต์ใช้หลักภavana 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

วาทสู่สังคมผู้สูงอายุ แนวทางในการพัฒนา ตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาให้กับผู้สูงอายุ ด้านความต้องการทางร่างกาย โดยใช้หลักกายภาวนา ด้านพฤติกรรมในการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยใช้หลักศีลภาวนา ด้านจิตใจโดยใช้หลักจิตภาวนา และด้านการพัฒนาปัญญาโดยใช้หลักปัญญาภาวนา (พระครูโกศลธรรมาภิกขุ และคณะ, 2563)

องค์ความรู้ใหม่

การประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 ในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุจังหวัดน่าน ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 นั้น ผู้สูงอายุสามารถนำหลักภาวนา 4 ไปปรับใช้ในการปฏิบัติตนจะทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีพร้อมทั้ง 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และปัญญา สามารถที่จะนำแนวทางไปใช้ในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน สามารถที่จะปรับตนเองให้เป็นผู้มีความสุขได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง อันได้แก่ 1) กายภาวนา ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีอายุที่ยืนยาว ปราศจากโรคภัยต่าง ๆ 2) ศีลภาวนา การเสริมสร้างการรักษาศีลและอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยศีล 3) จิตภาวนา สร้างเสริมจิตใจให้ตั้งมั่น เป็นจิตใจที่สูงให้มีเมตตา ความปรารถนาดีมีประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น และ

4) ปัญญาภาวนา รู้จักสถานการณ์และความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน สามารถคิดหาเหตุผลต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งเป็นผู้ที่รู้วิธีแก้ไข ปัญหา และรู้จักดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญา

บทสรุป

การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุ โดยเป็นการเชื่อมโยงการศึกษาที่ว่าด้วยมิติตามสุขภาวะ 4 มิติกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ หลักภาวนา 4 ได้แก่ 1) ด้านสุขภาวะทางกาย คือ การดูแลร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรง เช่น การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ต่อร่างกาย หรือการออกกำลังกายที่เหมาะสม เป็นต้น ซึ่งเชื่อมโยงกับกายภาวนา การมีคุณภาพชีวิตที่ดี และสุขภาพร่างกายของผู้สูงอายุที่ดี ในทางพระพุทธศาสนาจะช่วยส่งเสริมให้ผู้นั้นมีอายุที่ยืนยาว ปราศจากโรคภัยต่าง ๆ 2) ด้านสุขภาวะทางจิตใจ คือ การมีสุขภาพจิตที่ดี แจ่มใส ไม่เครียดกับสถานการณ์ของโรคโควิด-19 ที่เกิดขึ้น ซึ่งเชื่อมโยงกับจิตภาวนา การส่งเสริมจิตใจของผู้สูงอายุให้เจริญอกงาม เป็นการฝึกอบรมจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วยเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาดีมีประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น เช่น การทำจิตใจให้สงบ ปล่อยวาง เพื่อคลายอารมณ์ เป็นต้น 3) ด้านสุขภาวะทางสังคม คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสู่ชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) ปรับตัวในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมาใช้ในการสื่อสารทาง social ทดแทน เชื่อมโยงกับศีลภาวนา การอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีศีล สติ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีจิตใจที่สงบแจ่มใสสามารถดำรงชีวิตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้อย่างปลอดภัย 4) ด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณหรือปัญญา คือ ความรู้เท่าทันโรคและแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา การจัดการกับความเครียด การทำกิจกรรมครอบครัว และการทำกิจกรรมที่ผู้สูงอายุชื่นชอบ มีความถนัดหรือมีความภูมิใจ เชื่อมโยงกับปัญญาภาวนา ศึกษาเรียนรู้ให้รู้แจ้ง รู้จักต่อสิ่งทั้งหลายตามสถานการณ์และความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานภาครัฐ ควรปรับปรุงนโยบายเชิงรุกในการเสริมสร้างสุขภาวะของผู้สูงอายุในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 เพื่อยกระดับจากนโยบายสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมชัดเจนยิ่งขึ้น

2) ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุ ได้มีแนวทางในการเรียนรู้ในการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมสุขภาวะของผู้สูงอายุอย่างทั่วถึงและสามารถเข้าถึงการเรียนรู้ได้หลากหลายมากยิ่งขึ้น

3) ผู้สูงอายุควรเรียนรู้และปรับตัวเพื่อสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขด้วยหลักพุทธธรรมในชีวิตวิถีใหม่

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาวิธีการปฏิบัติวิปัสสนาสำหรับมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

2) ควรศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์หลักพุทธธรรมอื่น ๆ ที่ตรงต่อความต้องการของผู้สูงอายุในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

3) ศึกษาสภาพปัญหาเกี่ยวกับการประยุกต์หลักพุทธธรรมที่ตรงต่อความต้องการของผู้สูงอายุในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ถนัด ไบยา และคณะ. (2561). *การพัฒนาประชาคมสุขภาพจังหวัดน่านในการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค*. รายงานการวิจัย. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินเตอร์ แมส โปรดัคส์ จำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*.

พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: ผลิติมม์.

34 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

พระครูโกศลธรรณกิจ, นวินดา นิลวรรณ, สิทธิโชค ปาณะศรีม. (2563). การประยุกต์ใช้หลัก
ภาวนา 4 ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทสู่สังคมผู้สูงอายุ. *วารสารมหาจุฬานาคร
ทรรศน์*, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (เดือนมีนาคม
2563).

พระมหาเชาวฤทธิ์ ทรัพย์สวัสดิ์ นรินโท, พระมหามิตร ฐิตปญโญ, พระครูสุธีคัมภีรญาณ,
หอมหวล บัวระภา. (2562). การศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตาม
หลักภาวนา 4 กรณีศึกษา: ผู้สูงอายุบ้านห้วยห้อย ตำบลธาตุทอง อำเภอภูเขียว
จังหวัดชัยภูมิ. *รายงานการวิจัย*. บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวุลัมบูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
ของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีประเทศอินโดนีเซียกับนกหัสดีลิงค์
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี
**A Comparative Study of the concept of Wulembu in
Brahminism-Hinduism of the Balinese Ethnic group in
Indonesia with Nokhassadiling in Theravada Buddhism in
Ubonratchathani Province**

ปาณิสสา มีแสง

Panisa Meesang

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: panisa2505000@gmail.com

Received: September 16, 2022; **Revised:** November 22, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “วุลัมบู” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “นกหัสดีลิงค์” ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท (3) ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “วุลัมบู” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ แนวคิดเรื่อง “นกหัสดีลิงค์” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยวิธีการศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมชาวบาหลี “วุลัมบู” รูปแบบพิธีเผาศพ ศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพเจ้า จิต วิญญาณ และชีวิตที่รวมเป็นหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมบาหลีการเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ คนบาหลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ คติความ เชื่อนี้ได้มีความเชื่อสอดคล้องกับนกหัสดีลิงค์กับพิธีเผาศพอันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นต่อ เนื่องมาจากการผสมผสานความเชื่อของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเกี่ยวเนื่องใน ความเชื่อของไตรภูมิ การสร้างเมรุเป็นรูปนกหัสดีลิงค์ในงานพิธีปลงศพชนชั้นเจ้านายและพระ เณรชั้นผู้ใหญ่ตามคตินิยมโบราณของชาวฮินดูนั้นจึงมีรากฐานมาจากคติความเชื่อที่ว่า นก

หัตถ์ลีลิ่ง คือสัตว์ในอุตรกรูทวิป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นกหัตถ์ลีลิ่งคือสัตว์หิมพานต์ เป็นนกใหญ่ที่มีพละกำลังมากสมควรที่จะเป็นพาหนะของเจ้านายผู้สูงศักดิ์และพระเถระชั้นผู้ใหญ่ นำดวงวิญญาณขึ้นสู่สรวงสวรรค์ตามความเชื่อในทั้งสองศาสนา

คำสำคัญ : วัวลัมบู, นกหัตถ์ลีลิ่ง, ความเชื่อ, พิธีกรรม

Abstract

This research article It has three objectives: (1) to study the concept of "Wulembu" in Brahmin-Hinduism; "NokHassadiling" in Theravada Buddhism (3) A comparative study of the concept of "Wulembu" in Brahmin-Hinduism and the concept of "NokHassadiling" in Theravada Buddhism. With the method of studying documents and interviews The study found that Bali rituals "Wulembu " cremation form An art that reflects the social processes, cremation ceremonies of people who believe in gods. The spirit and life that is united by Balinese society and culture, its connection creates the story that cows are gods who will lead the dead to heaven. Balinese people believe in reincarnation. This myth is believed to be consistent with NokHassadiling to the cremation ceremony, which is a continuation of the Buddhist belief. Brahmin-Hinduism related to the beliefs of Triphum The creation of the crematorium in the form of a NokHassadiling in the funeral ceremony of a master and a senior monk according to the ancient beliefs of the Isan people is therefore rooted in the belief that NokHassadiling is an animal in the continent of Uttar Pradesh. Another belief is that NokHassadiling is a Himmaphan creature. It is a large bird with great strength that deserves to be a vehicle of Noble lords and senior monks bring souls to heaven according to beliefs in both religions.

Key words: wulembu, NokHassadiling, belief, ritual

บทนำ

พิธีกรรมในวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บ และตาย ซึ่งปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์หรือพื้นที่แตกต่างกันออกไป พิธีกรรมงานศพถือเป็นพิธีกรรมที่ต่อยอดจากการนำเอาองค์ความรู้ที่ปรากฏในหลักการทางศาสนามานำเสนอในรูปแบบความเชื่อผ่านอุดมคติทางศาสนาในเรื่องสังสารวัฏและกฎแห่งกรรมที่นำเสนอผ่านสัญลักษณ์ที่มีรายละเอียดแตกต่างกันไป โดยจะพบว่าพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ที่เสียชีวิตก็จะมีพิธีกรรมทางศาสนา ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู การบรรจุโลงศพเข้ามายันสูงสุดของชีวิตคือความพ้นไปจากการตายแล้วเกิด

ในที่สุดต้องแสวงหาความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดสิ่งที่เป็นนิรันดร์คือความเจริญสูงสุด หรือพระเป็นเจ้า (ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู-กระทรวงวัฒนธรรม, 2561) ตามคติของชาวฮินดู บาหลีในประเทศอินโดนีเซียแตกต่างจากศาสนาฮินดูสายหลัก คือมีการบูชาผีบรรพบุรุษ “วูลัมบู” รูปแบบพิธีเผาศพ ของกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพเจ้า จิตวิญญาณและชีวิตที่รวมเป็นหนึ่งของสังคมและวัฒนธรรมบาหลีการเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ จากการศึกษาแนวคิดเชื่อว่า เมื่อมีคนตายลงจะทำให้ดวงวิญญาณเป็นอิสระและจะต้องกลับไปเกิดใหม่ หากจะเป็นอิสระได้ก็ต้องมีการฌาปนกิจศพให้เรียบร้อยเสียก่อนจึงจะถือว่าเสร็จสิ้นพิธีการ เพราะการฌาปนกิจไม่ใช่แค่การกำจัดศพ แต่เป็นการส่งดวงวิญญาณให้กลับไปสู่เทพเจ้าและเป็นผีบรรพบุรุษคอยบันดาลพูนสุขแก่ลูกหลานบนโลก กระนั้นการฌาปนกิจนั้นค่าใช้จ่ายสูงมากเนื่องจากมีพิธีกรรมค่อนข้างซับซ้อน หลายครอบครัวจึงต้องฝังศพไว้ก่อนจนกว่าจะมีเงินเพียงพอที่จะจ่ายค่างานศพ ทั้งนี้ศพของนักบวชและชนชั้นสูงจะถูกเก็บไว้เหนือผืนดินไม่ให้ฝังไว้ใต้ดิน (Haer, Debbie Guthrie; Morillot, Juliette; Toh, Lrene., 2000) โดยจะพบพิธีกรรมงานศพของชาวฮินดูบาหลี เกี่ยวข้องกับไฟและน้ำ โดยร่างผู้ตายจะถูกฌาปนกิจและเถ้ากระดูกจะถูกนำไปโปรยในแม่น้ำ (เชษฐ ติงสฤษดิ์, 2556) ซึ่งพิธีกรรมนี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อที่ว่า มีที่หมายปลายทางหลังความตายอยู่สองทางคือยมโลกและสวรรค์ ไฟจะช่วยปลดปล่อยกายเหตุนั้นให้เป็นอิสระ แต่น้ำกลับผูกมัดไว้ ชีวิตก็จะยังคงอยู่ในวัฏสงสาร ล่องลอยไปมาระหว่างดินแดนคนเป็นกับดินแดนคนตาย หรือเป็นอิสระหลุดพ้นและเสวยสุขในแต่ละชั้นสวรรค์ขึ้นอยู่กับการกระทำในอดีต (เทวทัตต์ ปัตตะไนก์, 2562) คนบาหลีให้ความสำคัญกับชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย การเกิดคือการเริ่มต้นชีวิต ส่วนการตายหรือการเสียชีวิต คือการเริ่มต้นในชาติภพใหม่ คนบาหลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ “วูลัมบู” คำว่า ลัมบู เป็นภาษาบาหลีที่ใช้เรียกชื่อวัว ลักษณะเป็นวัวกระทิงสีดำ ภายในหลังวัวจะเปิดออกได้สำหรับบรรจุศพคนตายเป็นโลงศพและทำการเผาไปพร้อมกับ “วูลัมบู” ในพิธี ขณะที่พิธีกรรมงานศพของพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็อ้างอิงถึงคุณค่าจากสถานะผู้นั้นว่ามีความสำคัญมากน้อยเพียงใด หากมีความสำคัญมากก็จะมีการจัดพิธีกรรมที่สมกับฐานะของผู้นั้น

ถึงพิธีกรรมงานศพ ทั้งของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิธีการปฏิบัติต่อศพให้สมฐานะแก่การปฏิบัติต่อกัน โดยมีการยกย่องสถานะของบุคคลผู้ล่วงลับนั้นให้ประจักษ์แก่บุคคลที่อยู่ภายหลังอย่างมีนัยยะสำคัญ โดยเฉพาะจะเห็นถึงการยกย่องศพด้วยการประกอบพิธีกรรมให้สมเกียรติ และที่สำคัญมีการนำสัตว์มาใช้ในพิธีดังกล่าว โดยจะพบลักษณะนี้ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูตามรูปแบบพิธีกรรมที่ชาวบาหลีใช้ “วูลัมบู” รูปแบบพิธีเผาศพ ศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่ม

คนที่เชื่อในเรื่องเทพเจ้า จิตวิญญาณและชีวิต ที่รวมเป็นหนึ่งในของสังคมและวัฒนธรรมชาวฮินดู-บาห์ลี การเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ เป็นวัชคัลลีลิตี ชาวฮินดู-บาห์ลีให้ความสำคัญกับชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย การเกิดคือการเริ่มต้นชีวิต ส่วนการตายหรือการเสียชีวิต คือการเริ่มต้นในชาติภพใหม่ ชาวฮินดู-บาห์ลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ “วัธัมบู” คำว่า ัมบู เป็นภาษาบาห์ลีที่ใช้เรียกชื่อ วัว ลักษณะเป็นวัชระทิงที่กำหนดสีตามวรรณะ คือ วรรณะพราหมณ์ใช้วัวสีขาว วรรณะกษัตริย์ใช้สีดำ วรรณะไวยะใช้สีแดง (Made Darmayasa, 2009) ภายในหลังวัวจะเปิดออกได้ สำหรับบรรจุศพคนตายเป็นโลงศพ และทำการเผาไปพร้อมกับ “วัธัมบู” ในพิธีกรรม (นันทวัน เพ็ชรวัฒน์, 2532) ขณะที่ ในพิธีกรรมศพของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีการใช้นกหัสติลิงค์ควบคู่ไปกับพิธีเผาศพอันเป็นความเชื่อ ที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง มาจากการผสมผสานความเชื่อ ของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู (คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, วิจักขณ์ พานิช, ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ, 2560) อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ ที่ว่านกหัสติลิงค์ คือสัตว์ในอุตตรกฐทวีป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นกหัสติลิงค์คือสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ (ขุ.ชา.อ. (ไทย) 28/447/126) เป็นนกใหญ่ที่มีพลังกำลังมาก สามารถบินไปส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของผู้ตายที่มีเหมือนนกหัสติลิงค์ จึงอยู่บนหลังนกหัสติลิงค์ นั้นได้ หากสิ้นชีวิตลงจะมี นกหัสติลิงค์มาคาบศพไปทิ้งที่อื่นโดยไม่ต้องมีการจัดงานศพในโลกมนุษย์ในความเป็นจริงยุคโบราณนั้น มีการใช้นกแร้งมาชำระศพ แต่ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลา นกใหญ่ที่คู่มืออิทธิฤทธิ์สามารถส่งวิญญาณของศพคนตายสู่สวรรค์ได้ อันถือว่าเป็นการชำระสิ่งสกปรกให้แก่แผ่นดินให้สะอาด โดยจะไม่ให้ศพคนตายตกลงบนพื้นดิน โดยได้ถูกจำลองด้วยนกหัสติลิงค์แทน ในหนังสือไตรภูมิ บรรยายลักษณะของนกหัสติลิงค์ว่า ลำตัวเป็นหงส์ หัวเป็นช้าง ทำหน้าที่คาบซากศพคนตายไปทิ้ง เพื่อมิให้ดินแดนอุตตรกฐทวีปสกปรก (ลีไทย, พญา, 2551) นกหัสติลิงค์กับพิธีกรรมเผาศพอันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นต่อเนื่องมาจากการผสมผสานความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาท และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ การสร้างเมรุเป็นรูปนกหัสติลิงค์ในงานพิธีปลงศพชั้นเจ้านายและพระเถระชั้นผู้ใหญ่ตามคตินิยมโบราณของชาวอีสานนั้นจึงมีรากฐานมาจากคติความเชื่อที่ว่านกหัสติลิงค์คือสัตว์ในทวีปอุตตรกฐทวีป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่านกหัสติลิงค์คือสัตว์หิมพานต์ เป็นนกใหญ่ที่มีพลังกำลังมากสมควรที่จะเป็นพาหนะของ เจ้านายผู้สูงศักดิ์และพระเถระชั้นผู้ใหญ่นำดวงวิญญาณขึ้นสู่สรวงสวรรค์ได้

ด้วยเหตุที่สังคมไทยในอดีตมีความเชื่อว่าสัตว์บางชนิดรวมทั้งนกหัสติลิงค์เป็นพาหนะในการนำดวงวิญญาณของชนชั้นสูงสู่สวรรค์ได้ ดังนั้นจึงนิยมใช้พาหนะรูปสัตว์อยู่ในขบวนแห่ศพของชนชั้นสูงมาจนถึงปัจจุบัน พิธีกรรมศพแบบนกหัสติลิงค์ในจังหวัดอุบลราชธานี

เกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2316 (วิราณี แ้วนทอง, 2551) โดยเจ้านายหรือคนที่สืบเชื้อสายอัญญาสี่ ที่มาจากเมืองเชียงรุ่งได้นำพิธีศพดังกล่าวมาแพร่หลายใช้ประกอบพิธีเฉพาะเจ้านายและพระเถระในการทำพิธีกรรมศพ มีขบวนแห่หลายขบวนเมรุลอยรูปนกหัสติลิงค์เป็นขบวนหนึ่ง ที่เน้นความโดดเด่นของนกหัสติลิงค์ สัตว์สัญลักษณ์ที่มาจากป่าหิมพานต์ หัวเป็นช้าง ลำตัวเป็นนก หางเป็นหงส์ มีกลไกในส่วนหัวที่ขยับไปมาได้เฉพาะในพิธีกรรมศพ

การศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity Reproduced) (กาญจนา ชินนาค, 2549) ผู้วิจัยมีแนวคิดที่จะยกตัวอย่างในการอธิบายเรื่องพิธีกรรมศพแบบนกหัสติลิงค์ของจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งให้เห็นว่า กระบวนการทางสังคมพิธีกรรมศพของกลุ่มคนที่แตกต่างของสังคม และวัฒนธรรมอีสานการเชื่อมโยงเรื่องราว ตัวละครหรือผู้แสดงกลุ่มหนึ่ง ในสนามพิธีการรื้อฟื้นความทรงจำและสร้างความทรงจำทางสังคม การประกอบสร้างนกหัสติลิงค์ ที่ถูกสร้างความหมาย จากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดา แต่เป็นคนที่มีบุญบารมี และประกอบคุณงามความดี ซึ่งมีทั้งระดับชนชั้นสูงและชนชั้นสามัญ หากแต่สะสมความดีตามแนวทาง สังคมวัฒนธรรมอีสาน นกหัสติลิงค์ เมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมศพ แสดงว่าผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ พิธีกรรมศพนี้คือจะไม่เจาะจงเฉพาะ เจ้าครองนครหรือพระเถระ อีกทั้งพิธีกรรมศพคนตายของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ใช้วัวลัมพูในพิธีกรรมงานศพในฐานะการยกย่องสถานะ ของผู้สิ้นชีพ

จากข้อพิจารณาทางด้านสัญลักษณ์ จึงถูกพิจารณาให้เห็นรูปแบบของพิธีกรรมศพคนตาย กับสัตว์สัญลักษณ์นั้นได้ปรากฏในลักษณะยกย่องโดยพิธีกรรมศพคนตายเหล่านี้ ยังมีปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ดังจะพบพิธีกรรมศพแบบฮินดู-บาหลี ที่ใช้วัวลัมพูเป็นสัตว์สัญลักษณ์ได้ในชาวฮินดู-บาหลี ที่มีการใช้วัว ในการประกอบพิธีกรรมศพ ตามหลักปรัชญาของชาวฮินดู-บาหลี ถือว่า การเผาศพ คือการส่งมอบกายคืนสู่ธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ความตายคือการเดินทางของวิญญาณ จากชีวิตในภพภูมินี้ ไปสู่ชีวิตใหม่บนสรวงสวรรค์ และชนชาวอุบลราชธานี ที่มีการใช้นกหัสติลิงค์ในการประกอบพิธีกรรมศพเพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพศรัทธาในพิธีกรรมศพ เพราะมีความเชื่อว่าเจ้านายและพระเถระผู้ได้รับการยกย่อง ในสังคมว่าเป็นชนชั้นสูง เมื่อสิ้นชีพ หรือมรณภาพแล้วจะไปจุติในภพภูมิที่สูงกว่ามนุษย์ ซึ่งเป็นลักษณะวัฒนธรรมที่ต่อเนื่องกันมา จนกระทั่งกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ ปกครองเมืองอุบลราชธานี ทรงศรัทธาเลื่อมใสท่านธรรมบาล ซึ่งเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีความรู้ในพระปริยัติแตกฉาน ไม่แพ้พระเถระทางกรุงเทพมหานคร ซึ่งถึงแก่มรณภาพเสด็จในกรมสั่งให้สร้างเมรุนกหัสติลิงค์ ถวายเป็นเกียรติยศและให้เผาที่ทุ่งศรีเมือง พระสงฆ์ที่เป็นพระเถระผู้ใหญ่จึงได้รับเกียรติยศให้ขึ้นนกหัสติลิงค์ ตั้งแต่นั้นมา (บำเพ็ญ ณ อุบล, 2535)

พิธีกรรมทางศาสนา ได้ผสมผสานกับคุณค่าของความตายผ่านการสร้างสัญลักษณ์สัตว์ให้เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน อีกทั้งยังนำคตินิยมความเชื่อเรื่องสัตว์ว่า เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ในรูปแบบของการยกย่องเชิดชู จึงอาจนำไปสู่การเข้าใจได้ว่า การที่ความตายกับความศักดิ์สิทธิ์ได้โยงเข้าหากันเป็นรูปแบบของ การทำให้ชีวิตหลังจากตายนั้น มีคุณค่าผ่านการมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะ ได้สืบต่อให้เห็นมิติของชุมชน ที่แม้จะแตกต่างกันในแง่ของชาติพันธุ์ แต่ยังคงแสดงให้เห็นมิติความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นคุณค่า ผ่านการตีความซึ่งนำไปสู่สิ่ง ที่ผู้วิจัยสนใจถึงคุณค่าความตาย พิธีกรรมและสัญลักษณ์สัตว์ที่จะนำมาศึกษาเปรียบเทียบการทำพิธีศพ ในทั้งสองศาสนาฮินดูในบาห์ลีและแบบพระพุทธรศาสนาเถรวาทในอีสานจังหวัดอุบลราชธานี

ผู้วิจัยมีความสนใจจะค้นคว้าวิจัยในเรื่องความเหมือนและความต่างทางวัฒนธรรมที่นำเสนอสัตว์ในฐานะสัญลักษณ์ทางศาสนาที่สะท้อนให้เห็นเรื่องเล่า นิทานชาดก และคติความเชื่อต่อพิธีกรรมผ่านงานศพของกลุ่มชาติพันธุ์ในบาห์ลี และพิธีกรรมในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงรูปแบบของความเชื่อที่ทรงอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของกลุ่มคนในพื้นที่เหล่านั้น และนำเสนอคุณค่า ทางด้านกายภาพและจิตใจอันเป็นพื้นฐานของการสร้างพื้นฐานทางสังคมด้วยคติความเชื่อทางศาสนาของกลุ่มคนในพื้นที่ต่อไป

วัตถุประสงค์

มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “วัฏลัมพู” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ในพระพุทธรศาสนาเถรวาท 3. ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “วัฏลัมพู” ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและแนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ในพระพุทธรศาสนาเถรวาท

ระเบียบวิธีวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลภาคสนามในจังหวัดอุบลราชธานีประเทศไทย และในต่างประเทศ จังหวัดบาห์ลี ประเทศอินโดนีเซีย ด้วย วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์แบบไม่มีส่วนร่วม จากพื้นที่เป้าหมาย ประชากรที่ให้ข้อมูลแยกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพราหมณ์-ฮินดู 2. กลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมในพราหมณ์-ฮินดู 3. กลุ่มศาสนิกในพราหมณ์-ฮินดู และประชากรที่ให้ข้อมูลอุบลราชธานีประเทศไทยพระพุทธรศาสนาเถรวาท 1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธรศาสนาเถรวาท 2. กลุ่มผู้ประกอบการพิธีกรรมในพระพุทธรศาสนาเถรวาท 3. กลุ่มศาสนิกในพระพุทธรศาสนาเถรวาทประชากรที่คัดเลือกเพื่อขอสัมภาษณ์ จำนวน 30 รูป/คน ประกอบด้วย

กลุ่มประชากรการสัมภาษณ์เชิงลึก

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สุ่มแบบสโนว์บอลล์(snowball sampling)	พระพุทธศาสนาเถรวาท สุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling)
1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน	1. กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน
2. กลุ่มนักบวช จำนวน 5 คน	2. กลุ่มนักบวช จำนวน 5 คน
3. กลุ่มศาสนิก จำนวน 5 คน	3. กลุ่มศาสนิก จำนวน 5 คน
รวมทั้งสิ้น 30 รูป/คน	

การวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง ประกอบด้วยเอกสารสัมภาษณ์ผ่านการเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบพิธีเผาศพของเจ้านายชนชั้นสูง ตามแนวคิดเรื่องสัญลักษณ์สัตว์ อิทธิพลความเชื่อทางศาสนาต่อเรื่องความตาย และใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เพื่อค้นหารูปแบบการดำเนินชีวิตในปัจจุบันขณะของสังคมไทย การเลือกกลุ่มประชากรในสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีอาศัยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive sampling) และแบบสโนว์บอลล์ (snowball sampling) โดยมีกระบวนการสร้าง ดังนี้

1. สัมภาษณ์กลุ่มผู้เชี่ยวชาญเรื่องสัญลักษณ์ และพิธีศพของพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยแบ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ 5 คน กลุ่มนักบวช 5 คน และกลุ่มศาสนิก 5 คน

2. สังเกตการณ์การดำเนินชีวิตและสัมภาษณ์กลุ่มนักบวช และกลุ่มศาสนิก เกี่ยวกับการพิธีกรรมงานศพพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยผู้วิจัยนำสัมภาษณ์เชิงลึกใช้วิธีอาศัยการสุ่มแบบเจาะจง กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู สัมภาษณ์แบบสโนว์บอลล์โดยอาศัยผู้วิจัยในพื้นที่ส่งแบบสัมภาษณ์ที่ส่งไปจากประเทศไทยเมื่อสัมภาษณ์เสร็จแล้วก็ส่งแบบวิจัยกลับมาโดยทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์

3. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสัญลักษณ์สัตว์และพิธีกรรมศพในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และข้อมูล การสัมภาษณ์ นำมาเปรียบเทียบ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ หาข้อสรุปที่เป็นรูปแบบพิธีเผาศพของเจ้านายชนชั้นสูง แนวคิดเรื่องสัญลักษณ์สัตว์ อิทธิพลความเชื่อทางศาสนาต่อเรื่องความตาย ผ่านการเปรียบเทียบ

พระพุทธรูปศาสนาเถรวาท กับ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ จัดทำเป็นรายงานผลการวิจัยเพื่อนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์

ผลการศึกษา อิทธิพลแนวคิดเรื่อง “วัวลัมบู” ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูรูปแบบพิธีเผาศพพบว่า วัวลัมบู เป็นศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่มคนมีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าจิตวิญญาณและชีวิต ที่รวมเป็นหนึ่งในสังคมและวัฒนธรรมชาวฮินดูบาห์ลี การเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวว่า วัว คือเทพเจ้าที่จะนำคนตายไปสู่สวรรค์ เป็น สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ (ชนินทร์ ไชยศิริ, 2009) ชาวฮินดู-บาห์ลีให้ความสำคัญกับชีวิตเป็นอย่างมาก ทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย การเกิดคือการเริ่มต้นชีวิต ส่วนการตายหรือการเสียชีวิต คือการเริ่มต้นในชาติภพใหม่ ซึ่งชาวฮินดูในบาห์ลีเชื่อเรื่องการกลับชาติมาเกิดใหม่ คำว่า “วัวลัมบู” ความหมาย ลัมบู เป็นภาษาบาห์ลีที่ใช้เรียกชื่อ วัว มีลักษณะเป็นวัวกระทิงที่ใช้สืตามรรณะของผู้ตาย สีขาววรรณะพราหมณ์ สีดำวรรณะกษัตริย์ (อัศวิน) สีแดงวรรณะไวยศยะ (Made Darmayasa, 2009) พื้นวัวลัมบูภายในตัวสามารถเปิดออกเพื่อบรรจุโลงศพคนตาย และทำการเผาไปพร้อมกับ “วัวลัมบู” ในพิธีกรรม (นันทวัน เพ็ชรวัฒนา, 2532) ที่เรียกว่า งาเบญญู (NGABEN) (Drs. I Nyoman Singgin Wikarman, 2002)

พิธีกรรมเกี่ยวกับศพของชาวบาห์ลีจะเห็นถึงเรื่องราวความเชื่อที่น่าสนใจแฝงอยู่ในอิทธิพลของศาสนา และสังคมของชาวบาห์ลี รวมถึงความเชื่อในการทำพิธีศพของชาวฮินดูชาเคนยซึ่งมีทัศนคติที่แตกต่างของชาวฮินดูชาเคนยกับชาวตะวันตกที่มีต่อความตายอันอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดต่อประเพณีการจัดงานศพที่ใช้เวลาหลายวัน และผู้ร่วมงานแสดงความรื่นเริง สนุกต่อการละเล่น การแสดงที่มีเสียงดนตรี และเพลงหรือการแสดงที่เปิดเผยในเรื่องเพศ ใช้คำหยาบคายในการดื่มเหล้า หรืออาการไม่สำรวมโศกเศร้าร้องไห้ของญาติผู้ตาย ซึ่งอย่างในงานศพของชาวบาห์ลีและชาวนั้น ที่มีความเชื่อในเรื่องงานศพต้องแสดงอาการดีใจ มิฉะนั้นวิญญาณจะหาหลุมศพไม่พบ ในลักษณะดังกล่าวถ้าเปรียบเทียบกับสังคมไทยก็อาจจะรับไม่ได้กับงานศพที่มีการแสดงทำรื่นเริง หรือการใช้คำหยาบคายในการละเล่นหรือมหรสพ จะมีความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เพราะในงานศพบรรพบุรุษจะต้องการให้เกิดการสืบทอดเผ่าพันธุ์ด้วยเสียงฆ้องหรือกลองที่ตีในพิธีศพ เป็นเสียงที่แสดงสัญลักษณ์การเปลี่ยนผ่านจากชีวิตไปสู่ความตายในการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับศพของชาวบาห์ลีแล้ว ภาพรวมของสังคมฮินดูชาเคนย ซึ่งจะเห็นได้ว่าสังคมฮินดูชาเคนยในอดีตและสังคมดั้งเดิม มีโลกทัศน์ เกี่ยวกับความตายที่แตกต่างไปจากสังคมปัจจุบันอย่างมากที่จะเข้าใจ เหตุผลบางประการหนึ่ง อาจจะเพราะว่าผู้คนเหล่านี้ยังไม่ได้รับอิทธิพลทางความคิด ความเชื่อและวิทยาการสมัยใหม่จากตะวันตกจึงไม่เกิดการรังเกียจศพ ถึงแม้จะมีความ

กลัวแฝงอยู่ การจัดการเกี่ยวกับคนตายด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ จึงเป็นการเตรียมให้ผู้ตายเดินทางไปอยู่อีกโลกหนึ่งอย่างดีที่สุดเท่าที่ความเป็นมนุษย์จะพึงกระทำต่อผู้เป็นที่รักได้ มนุษย์ยอมรับความตายว่า คือการเปลี่ยนสภาพจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้า จึงมีการเตรียมตัวสำหรับเดินทาง ด้วยความเข้าใจว่าจะได้พบกับบรรพบุรุษในโลกหน้าที่รอคอย

ผลการศึกษา อิทธิพลแนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ในศาสนาพุทธเถรวาท เก็บข้อมูลภาคสนามด้วย สัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม พบว่าการใช้นกหัสติลิงค์ควบคู่ไปกับพิธีเผาศพอันเป็นความเชื่อ ที่เกิดขึ้นต่อเนื่อง มาจากการผสมผสานความเชื่อ ของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และผี (คมกฤช อยู่เต็กเค่ง, 2564) อันเกี่ยวเนื่องในความเชื่อของไตรภูมิ (ลิไทย, พญา, 2551) ที่ว่านกหัสติลิงค์ คือ สัตว์ในอุตรกรูทวีป อีกคติความเชื่อหนึ่งที่ว่า นกหัสติลิงค์คือสัตว์ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ เป็นนกใหญ่ที่มีพลังกำลังมาก สามารถบินไปส่งดวงวิญญาณผู้วายชนม์ถึงสรวงสวรรค์ ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความมีบุญบารมีของผู้ตายที่มีเหนือคน จึงอยู่บนหลังนกนั้นได้ (กาญจนา ชินนาค, 2549) คำสัมภาษณ์ข้างทำเมรุนกหัสติลิงค์ในปัจจุบันมีความเป็นอารยะมากขึ้น ไม่ได้จำกัดแค่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ในสมัยก่อน พบว่ามีช่างทำนกในจังหวัดที่เพิ่มขึ้นแตกสายออกไปจากครูช่างคำหมา แสงงาม จากจังหวัดอุบลราชธานี มี ร้อยเอ็ด ยโสธร มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ที่มีการขึ้นนกได้ใน พิธีกรรมก็มีขึ้นนงของพระเถระและผู้ที่เป้นคหบดีและเชื้อสายเจ้านายในพื้นที่เมื่อมีการตายเกิดขึ้น ญาติผู้ตายประสงค์จะทำการขึ้นนก หรือทำนกหัสติลิงค์ใส่ศพผู้ตายก็สามารถทำได้เช่นกันถ้ามีเงินสำหรับใช้ในพิธีปลงศพ

อิทธิพลสำคัญจากไตรภูมิ (ลิไทย, พญา, 2551) คือ ความเชื่อเรื่องบาป บุญ การเวียนว่ายตายเกิดใน 3 ภพภูมิ การหลุดพ้นจากสงสารวัฏด้วยการเข้าถึงพระนิพพาน ความเชื่อเหล่านี้คือ แก่นธรรมของพระพุทธศาสนา ไตรภูมิภูมินานำเสนอความคิดเหล่านี้อย่างชัดเจน สร้างความศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนอย่างแน่นแฟ้นตลอดมา นอกจากนี้ ไตรภูมิภูมิกถา ยังมีอิทธิพลในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับอายุของโลก การสิ้นโลก-การสร้างโลกภูมิศาสตร์จักรวาล นรก-สวรรค์ เทพยดา ป่าหิมพานต์ และสัตว์หิมพานต์ จินตนาการของกวีโบราณที่สร้างสรรค์เพื่ออธิบายและสนับสนุนความเชื่อดังกล่าว เป็นจินตนาการมหัศจรรย์ ที่ทำให้จดจำ อ้างถึง (Allusion) สืบทอด และสืบสร้าง(Perpetuation) ในพิธีกรรมศพ รูปแบบ นกหัสติลิงค์ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการทางสังคม พิธีกรรมศพของกลุ่มคนที่แตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมอีสาน การเชื่อมโยงสร้างเรื่องราวผู้แสดงกลุ่มหนึ่งในพิธีการผลิตซ้ำความทรงจำและสร้างความทรงจำทางสังคม การประกอบสร้างนกหัสติลิงค์ที่ถูกสร้างความหมายจากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดาแต่เป็น คนมีที่บุญบารมีและประกอบคุณความดี ซึ่งมีทั้งระดับสูงด้านชาติกำเนิดและชาติกำเนิดที่มาจากสามัญชนหากแต่สะสมความดี ตามแนวทางสังคมวัฒนธรรมอีสานนกหัสติลิงค์ เมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมศพแสดงว่า ผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ ผู้ที่

ทำคุณงามความดี เมื่อตายไปแล้ว ผู้อยู่เบื้องหลังก็ยังระลึกถึง ผลงานที่ทำไว้ก็ได้เป็นมรดกสืบทอดคุณความดีให้กับสังคม แม้เมรุนกหัสติลิงค์จะถูกเผาไปสิ้นพร้อมกับผู้ตาย ประดุจคุณบูชาครั้งสุดท้าย องค์ความรู้และความงดงามเป็นที่น่าอัศจรรย์ในการสร้างเมรุนกหัสติลิงค์ ก็ได้ถูกสืบทอดมาโดยช่างฝีมืออีสาน นกหัสติลิงค์ สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เหล่านี้ล้วนเป็นวาทกรรม การสร้างความหมาย ความทรงจำทางสังคมที่ให้เกิดความแตกต่างทางสังคม วัฒนธรรมจึงมีลักษณะของวัฒนธรรมที่แฝงไว้ ซึ่งอำนาจในการควบคุม สังคมกลุ่มหนึ่ง แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพิธีกรรมนี้ก็คือ พิธีกรรมนี้เริ่มไม่ผูกขาดเฉพาะ “เจ้า” กับ “พระ” ดังในอดีต เนื่องจากปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองอุบลราชธานีเริ่มลดลงไปตามลำดับ ดังนั้นโอกาสที่จะได้จัดพิธีกรรม “ขึ้นนก” หัสติลิงค์เมื่อเสียชีวิตไปแล้วก็ย่อมน้อยลงไปด้วย ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่งานศพ ญาพ่อพระอุบลการประชานิตย์ (ท้าวสิทธิสาร-บุญชู พรหมวงศานนท์) เมื่อ พ.ศ. 2491 แล้ว ยังไม่เคยมีพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์ของผู้ที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองอุบลราชธานีอีกเลย หากแต่กลุ่มที่จะได้รับการจัดพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์มากก็คือ “พระเถระชั้นผู้ใหญ่” นอกจากนี้ก็ยังพบว่าการจัดพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์แก่สามัญชนทั่วไปถึง 4 คนด้วยกันมองในแง่หนึ่งนั้น การที่ปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายเจ้าเมืองเก่าเริ่มลดน้อยถอยลงไปเป็นลำดับ และผู้ที่ได้รับการปลงศพแบบนกหัสติลิงค์ก็คือบรรดาพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ดังนั้นการที่ทำให้พิธีกรรมที่เคยเป็นเรื่อง “เฉพาะกลุ่ม” กลับกลายเป็นพิธีกรรม “ทั่วไป” ดังในแง่ของการพบว่าการจัดพิธีปลงศพแบบนกหัสติลิงค์แก่สามัญชนทั่วไปถึง 4 คนข้างต้นนั้น ก็น่าจะมีส่วนในการช่วยให้พิธีกรรมนี้ยังคงอยู่อย่างไ้ก็ตาม การคงอยู่นั้นส่วนใหญ่ก็คงจะคงอยู่ในเชิงของรูปแบบ (form) ส่วนเนื้อหา (content) นั้น ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา

ปัจจุบันไม่มี “เจ้านาย” องค์ไหนของทางล้านนาและเมืองอุบลราชธานี มีสิทธิ์ได้รับเกียรติอันสูงส่ง ในการปลงศพด้วยปราสาทนกหัสติลิงค์อีกต่อไปแล้ว แต่หากไม่ช่วยกันรักษา “พื้นที่” อนุรักษ์พิธีกรรมนี้ไว้เมื่อพระสงฆ์หลักผู้ใหญ่ถึงแก่กรรมภาพ คนในท้องถิ่นก็จะขาดสำนึกทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ในแง่ของการผลิตซ้ำอุดมการณ์ความเชื่อที่ว่าพวกตนต่างสืบเชื้อสายมาจากกลุ่ม “ล้านนา-ล้านช้าง”

ผลการศึกษา การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวัวลัมบู และนกหัสติลิงค์ เหมือนกันใน 2 ศาสนาคือ มีระบบความเชื่อเรื่องสัตว์พาหนะเหมือนกัน แต่ที่ต่างออกไปคือวัวลัมบูเป็นสัตว์พาหนะของพระคิวัที่สามารถจะนำคนตายไปสู่สวรรค์ได้ แต่นกหัสติลิงค์เป็นสัตว์วิเศษที่อยู่ในป่าหิมพานต์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท นกหัสติลิงค์ที่กล่าวถึงในอุตตรกฐทวีป มีหน้าที่คาบเอาศพคนตายไปทิ้งเพื่อมิให้แผ่นดินสกปรก มีกำลังมากเท่ากับช้าง 5 เชือก และสามารถบินคาบเอาศพคนตายไปสู่สวรรค์ได้เช่นเดียวกัน ในเรื่องความแตกต่างของแนวคิดอยู่ที่อิทธิพลในสังคมที่นับถือเทพเจ้าแบบเทวนิยม ชาวบาทลีฮินดูมีการบูชาบวงสรวงเทพกันทุกวันและในงานศพ

หุ่นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ (ขนิษฐา ไชยศิริ, 2560) วัวลัมพูในการประกอบพิธีกรรมซึ่งจะเป็นไปตามชั้นวรรณะ ที่ดูได้จากสีของวัวลัมพู กิจกรรมงานศพมีให้เห็นกันแทบทุกวันจนพัฒนาการกลายเป็นการท่องเทียวร่วมงานศพในพิธีกรรมได้ด้วย ซึ่งต่างกับชาวพุทธเถรวาท ถ้ามีการจัดงานพิธีศพ ที่ใช้นกหัสติลิงค์ จะใช้กับงานที่สำคัญเพราะถือเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์จะจำกัดผู้ที่เข้าร่วมขบวนแห่เฉพาะผู้ที่สำคัญและเกี่ยวข้องกับผู้ตายในงานศพนกหัสติลิงค์เท่านั้น ที่ถูกสร้างความหมาย จากสังคมว่ามีได้เป็นร่างศพของคนธรรมดา แต่เป็นคนที่มียุญบาร์มี และประกอบคุณงามความดี ซึ่งมีทั้งระดับชนชั้นสูง และชนชั้นสามัญ หากแต่สะสมความดีตามแนวทาง สังคมวัฒนธรรมอีสานนกหัสติลิงค์ เมื่อถูกนำไปใช้ในพิธีกรรมการปลงศพแบบฌาปนกิจ แสดงว่าผู้ตายมียุญบาร์มีมากจึงอยู่บนหลังนกได้ นกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ (กาญจนา ชินนาท, 2549)

ศาสนาฮินดูบาหลี่ ถือว่าพิธีกรรมเผาศพหรืองานเบ็ญ (NGABEN) (Drs. I Nyoman Singgin Wikarman, 2002) คือการเผาวัวลัมพู เชื่อว่าเป็นการส่งมอบกายคืนสู่ธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ความตายคือ การเดินทางของวิญญาณจากชีวิตในภพภูมินี้ ไปสู่ชีวิตใหม่บนสรวงสวรรค์ โดยมีสัตว์พาหนะวัวลัมพูของพระศิวะนำทางไป ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เขาพระสุเมรุ ที่ประทับของทวยเทพตามคติของชาวฮินดู พิธีกรรมศพบาหลี่จึงเปรียบเสมือนการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายกลับคืนสู่สวรรค์ หรือการกลับไปสู่สถานะเทพเจ้าดังเดิม ขั้นตอนสำคัญในพิธีนี้จึงต้องสร้าง บาเดห์หรือหออัญเชิญศพ (pelinggih meru: เปอลิงกีฮ์เมรุ) ชื่อเป็นภาษาอินโดนีเซีย (Eiseman, 2011) แบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลองนั่นเอง ขบวนแห่ บาเดห์หรือหออัญเชิญศพ แบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลอง หรือเมรุมาศในศาสนาฮินดูในบาหลี่ มีชื่อเรียกทางการว่า “อาคามินฮินดู ธรรมะ” หรือชื่อที่นิยมเรียกกัน คือ อาคามิน ติร์ตา หมายถึง ศาสนาแห่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากน้ำมนต์เป็นสิ่งสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ศาสนาแบบ ฮินดูธรรมะ เป็นการผสมผสานระหว่างฮินดูที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่ กับพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เคยแพร่หลายมาก่อนหน้านั้น โดยหลักปฏิบัติได้มาจากปรัชญาฮินดูผสมกับความเชื่อของท้องถิ่น ก่อให้เกิดฮินดูสไตล์บาหลี่ที่แตกต่างจากฮินดูแบบอินเดียมาก จากอินเดีย สู่เกาะชวา สู่กัมพูชา สู่กรุงศรีอยุธยา กระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ธรรมเนียมการสร้างเมรุมาศ ยังได้รับการสืบสาน ทั้งบนเกาะบาหลี่ กัมพูชา และไทย トラบจนวันนี้ ในขณะที่ยังมีฝรั่งชาติตะวันตกมักนิยมซื้อทัวร์ท่องเที่ยวไปร่วมพิธีกรรมศพขบวนแห่วัวลัมพู และสัตว์สัญลักษณ์อื่น ๆ ในพิธีที่มีขบวนแห่เกือบจะทุก ๆ สัปดาห์ ที่จัดขึ้นตามชุมชนต่าง ๆ บนเกาะบาหลี่ไม่ขาดสาย เช่นกัน เพราะสำหรับชาวบาหลี่ การที่มีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้าร่วมพิธีศพ ถือเป็นการให้เกียรติกับผู้ตาย และแขกผู้มาร่วม

ขบวนต้องแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองตามประเพณีก็สามารถเข้าร่วมขบวนแห่ศพเป็นประสบการณ์ชีวิตที่ยากจะลืมเลือน

พิธีกรรมศพนกหัสติลิงค์ ถ้าจะถึงการท่องเที่ยวเข้ามาร่วมพิธีทำได้ยากเพราะถือเป็นประเพณีที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่คนจะไปร่วมพิธีในขบวนแห่ชนกหัสติลิงค์ได้ ก็ต้องเป็นบุคคลสำคัญในงานส่วนใหญ่ก็จะเป็นข้าราชการ ผู้ว่าราชการ พระเถระชั้นผู้ใหญ่ เชื้อสายเจ้าเมืองที่ยังหลงเหลือตามลำดับชั้น ผู้ร่วมพิธีกรรมศพนกหัสติลิงค์ ในงาน นักข่าว นอกนั้นก็อยู่รอบนอกซึ่งก็อาจจะมองไม่เห็นพิธีการแห่จะได้ยินแต่เสียงเท่านั้น ซึ่งบางงานคนไทยเองก็ยังไม่สันทัดจะเข้าใกล้ขบวนแห่ได้เลยต้องมีการรับการถ่ายทอดสดจากโทรทัศน์เท่านั้น ตามขนบประเพณีให้เชิญศพขึ้นเมรุรูปนกหัสติลิงค์ ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของเจ้านายเมืองเชียงใหม่เชียงรุ่งแสนหรีฟ้า แล้วชักลากออกไปบำเพ็ญกุศลที่ทุ่งศรีเมืองเป็นเวลา 3 วัน การทำศพแบบนี้จะจำกัดเฉพาะกลุ่มเจ้านายเมืองอุบลราชธานีเท่านั้น (วิโรธ ศรีสุโร, 2556) มาภายหลังเมื่อกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์เป็นข้าหลวงต่างพระองค์ปกครองเมืองอุบลราชธานี ให้ยกเลิกประเพณีการเผาศพที่ทุ่งศรีเมืองและอนุญาตให้พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีคุณธรรมเมื่อมรณภาพให้จัดประเพณีการทำศพแบบนกหัสติลิงค์ได้ในเวลาต่อมา การเชิญศพขึ้นสู่หลังนกหัสติลิงค์ และจัดกระบวนแห่ในพิธีญาติพี่น้องจะแต่งตัวนุ่งขาวห่มขาว เมื่อพร้อมกันแล้วญาติผู้ใหญ่ที่เป็นประธานจะนำขันห้า ประกอบด้วยเทียน 5 คู่ ดอกไม้ 5 คู่ ขอมมาศพ แล้วนำศพสู่เมรุรูปนกหัสติลิงค์ เมื่อตั้งศพเรียบร้อยแล้ว นิมนต์พระเถระทั้งสี่ชั้นนั่งบนที่นั่งหลังนกหัสติลิงค์ เพื่ออ่านคัมภีร์บนนกหัสติลิงค์ นั้นด้วย กระบวนแห่ศพจะนำเชือกหนึ่งอย่างตีผูกมัดกับฐานนกหัสติลิงค์ ซึ่งทำเป็นตะเข้ใหญ่ 3 เส้น แล้วจัดคนเข้าแถวตามเส้นเชือกนั้นเป็น 3 แถว กระบวนสุดท้ายคือตันแถวจะมีคนหามห้อยใหญ่ตีให้สัญญาณนำหน้า แถวถัดมาก็จะเป็นกระบวนพิณพาทย์เครื่องประโคมแห่ มีคนถือธงสามทางและธงช่อธงชัย กระบวนหอก กระบวนดาบ กระบวนช้าง กระบวนเครื่องยศของผู้ตาย แล้วจึงถึงกระบวนชักลากด้วยเชือกสามสายดังกล่าว เมื่อได้สัญญาณแล้วก็จะพร้อมกันตึงนกหัสติลิงค์ เคลื่อนที่แห่ไปตามถนนจนถึงวัด กระบวนท้ายคือกระบวนผู้ที่ใช้ท่อนไม้จัดตะเข้คนใหญ่หากติดขัด ในกระบวนแห่คนใหญ่จะมีคนมาร่วมกระบวนมาก เรียกว่าพร้อมทั้งบ้านทั้งเมืองเลยทีเดียว เพราะถือว่าเป็นการแสดงความรักแก่ผู้ตายในครั้งสุดท้าย แม้แต่เจ้านายที่เป็นญาติกันที่อยู่เมืองอื่นก็มาร่วมงานด้วย

พิธีกรรมรำนกหัสติลิงค์ เจ้าภาพมอบให้ผู้มีเชื้อสายเจ้านายคือ (กลุ่มอัญญาสี่ซึ่งประกอบด้วย 1. เจ้าเมือง 2. อุปฮาด/อุปราช 3. ราชวงศ์ 4. ราชบุตร เถระชั้นผู้ใหญ่ของชุมชน) อัญญาชาย 2 คน หญิง 2 คน เชิญผู้ชำนานไปชำนกหัสติลิงค์ เมื่อคนทรงได้รับเชิญแล้วจะเข้าประทับทรงเชิญเจ้านางสีดามารับเชิญ และเรียกคำบูชาครูก่อนทำพิธีกรรมรำนกหัสติลิงค์ เรียกว่า คายหน้า (วิราณี แฉ่นทอง, 2551) เมื่อคนทรงทำพิธีบวงสรวงในตอนเช้าก่อนเที่ยงแล้ว

ก็จะเข้าประทับทรง แล้วทรงเครื่อง สวมหมวก ถือศร แล้วก็ร้ายรำไปขึ้นเสลี่ยงเข้ากระบวนแห่ไปบริเวณงานศพที่มียกหัตถ์ตั้งอยู่ โดยมีคนขึ้นสัปทนแดงให้ มีทหารถือหอกจ้าวแห่ตามไปพร้อมตน พร้อมกล้วย อ้อย และบริวารตามไปเป็นแถว เมื่อไปถึงบริเวณงาน กระบวนนางทรงผ่านกัณฑ์สวด ก็แห่ไปรอบ ๆ นกหัสติลิงค์ และทำท่าล้อหลอกนกหัสติลิงค์ ฝ่ายนกหัสติลิงค์เมื่อเห็นคู่ต่อสู้ไปถึงก็จะยกวงร้องเสียงดังและกลองตาคระพือ แกว่งหู หันหน้าเข้าไปหาคนผ่านคนหนึ่งต่อสู้กัน ฝ่ายข้างนางทรงผ่านกัณฑ์สวด พอได้ทีก็จะยิงศรใส่กัณฑ์สวด สามลูกดอกเมื่อศรปักอกนกหัสติลิงค์ คนอยู่ข้างในร่างนกหัสติลิงค์ก็จะเหวี่ยงออกมาตามรูลูกศร เมื่อนกหัสติลิงค์ ถูกศรก็จะดิ้นรนกระวนกระวายจนเจ็บไป วงตก ตาหลับ เป็นสัญญาณว่านกหัสติลิงค์ตาย ข้างนกหัสติลิงค์ก็จะนำผ้าขาวมามัดส่วนหัว แล้วหันหน้านกหัสติลิงค์ เข้าไปทางศพที่ตั้งอยู่ ก็เป็นอันเสร็จพิธีผ่านกัณฑ์สวด แล้วเตรียมการเผาศพ ก่อนมีพิธีกรรมรำนกหัสติลิงค์ เจ้าภาพจะจัดพิธีทอดผ้าทางศาสนาเสียก่อน หลังจากเผาและเมรุแล้ว คิณนั้นจะมีมหรสพสมโภชอุทิศไปด้วย รุ่งเช้าเก็บอัฐและดินสามหาบ นำอัฐไปก่อธาตุบรรจุต่อไป เป็นอันเสร็จพิธีทำศพแบบนกหัสติลิงค์

เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความตายและพิธีกรรม

แนวคิดวัฏลัมพูในบาทลีในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู	แนวคิดนกหัสติลิงค์ในอุปลราชธานีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
ก. รูปแบบความเชื่อ	
ความเหมือน	
(1) ความเชื่อเรื่องความตาย -ความตายคือ การปลดปล่อยวิญญาณออกจากร่างกายของเรา -ความตายเป็นจุดจบของชีวิตในโลกนี้ ซึ่งวิญญาณจะไปยังดินแดนแห่งนิรันดร์เพื่อรับการทดลองก่อนที่จะอยู่ฝ่ายพระเจ้า	(1) ความเชื่อเรื่องความตาย -การตายคือ เป็นการเปลี่ยนผ่านสถานภาพของชีวิต จากความเป็นไปสู่ความตาย ไม่มีใครหนีพ้น -เรื่องการตายเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องเจอเป็นสิ่งที่ต้องพลัดพรากหรือเสื่อมไปตลอด -การตาย คือ การดับไปของ สังสารอุปาทิเสสนิพพาน และอนุปาติเสสนิพพานแนวคิดการตายแล้วเกิดเวียนว่ายในสังสารวัฏและดับไปไม่มีส่วนเหลือ คือ นิพพาน” -การตายคือ เป็นส่วนหนึ่งของการมีชีวิตและเป็นที่สิ้นสุดของทุกสิ่งที่มีชีวิต

	-ความตายคือ การสิ้นสุดของชีวิตของจิตดวงหนึ่ง เป็นไปด้วยกันเป็นอย่างดี โดย เป็นพิธีกรรมหลักการเสียชีวิตไปแล้ว
ความต่าง	
(2) ความเชื่อเรื่องดินแดนนิรันดร์ -ความตายเป็นจุดจบของชีวิตในโลกนี้ ซึ่งวิญญาณจะไปยังดินแดนแห่งนิรันดร์เพื่อรับการทดลองก่อนที่จะอยู่ฝ่ายพระเจ้า	(2) ความเชื่อเรื่องความตายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ -การตาย คือ การดับไปของสังสารอูปาทิเสสนิพพาน และอนุปาทิเสสนิพพานแนวคิดการตายแล้วเกิดเวียนว่ายในสังสารวัฏและดับไปไม่มีส่วนเหลือ คือ นิพพาน”
ข. รูปแบบพิธีกรรม	
ความเหมือน	
(1) แนวคิดเชิงอุดมคติ -เป็นพิธีกรรมเพื่อฟื้นฟูธาตุทั้ง 5 ในร่างกายของเรา -แบ่งตามสีของวรรณะ พราหมณ์สีขาว ชนชั้นสูงสีดำ ไวษยะสีแดง	(1) แนวคิดเชิงอุดมคติ -การจัดพิธีศพเป็นคติธรรมความเชื่อที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม -มีความเกี่ยวข้องกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ชนชั้นสูง -เป็นไปตามวัฏจักร เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดาไม่มีใครหนีพ้น
ความต่าง	
(2) ลักษณะพิธีกรรม -พิธีเผาศพ (จาเบัญ NGABEN) เป็นข้อบังคับสำหรับชาวฮินดู เป้าหมายคือการคืนสู่ต้นกำเนิดโดย พิธีเผาศพ มี 3 ระดับ คือ เล็ก กลาง ใหญ่ -สามารถทำได้ทุกรูปแบบตามความสามารถทางเศรษฐกิจ	(2) ลักษณะพิธีกรรม -มีความเกี่ยวข้องกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ชนชั้นสูง -เป็นเครื่องมือของพระสงฆ์ในการสอดแทรกคำสอนที่เป็นนามธรรม -มีการแยกการเผาศพตามฐานะที่แตกต่างกัน

ส่วนที่เหมือนกัน ทั้งศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความเชื่อว่า การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพ นอกจากเป็นการชำระสิ่งสกปรกแล้ว ยังเป็นการทำบุญและอุทิศส่วนกุศลส่งดวงวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ ส่วนที่ต่างกันคือการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นการทำบุญแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญกุศลและมีการเก็บอัฐิไวบูชา ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มุ่งถึงพิธีกรรมและสถานที่นำส่งดวงวิญญาณ คือแม่น้ำคงคาอันศักดิ์สิทธิ์ และมุ่งหมายว่านั่นเป็นวิธีที่จะนำดวงวิญญาณกลับไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า และการได้นำดวงวิญญาณเข้าสู่โมกษะ และไม่มีการเก็บอัฐิไวบูชา

จะเห็นได้ว่าเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปตามกาลเวลาเมื่อถึงจุดเปลี่ยนข้อจำกัดต่าง ๆ ก็ยกเว้นได้เพียงแต่ว่า ไม่จำเป็นต้องบอกกล่าว เพราะแค่ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเท่านั้น แค่นี้ก็พอแล้วไปตามเหตุของกาลเวลาวัฒนธรรมที่เปลี่ยนได้ ถ้าเปลี่ยนแปลงเพื่อทำให้ดีขึ้นถึงแม้ว่าวัฒนธรรมประเพณีเรื่องพิธีกรรมเผาศพนกหัสติลิงค์จะเปลี่ยนไปสำหรับข้อจำกัด แต่รูปแบบการสร้าง และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าให้อยู่กับคนอีสานพื้นถิ่นยังคงเป็นอัตลักษณ์ตำนานที่มาแต่เดิมอยู่ไม่ได้เสื่อมสลาย ยังคงกล่าวขาน เป็นตำนานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการอนุรักษ์สืบสานประเพณีเพื่อรักษาด้านประเพณีให้ลูกหลานได้ศึกษาและสืบทอดมาทุกยุคทุกสมัยและจดจำเป็นความทรงจำที่ติดมาตลอดไปให้อยู่กับคนไทยต่อไป

การอภิปรายผล

แนวคิดเรื่องวัธลัมพูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีในประเทศอินโดนีเซียและแนวคิดเรื่องนกหัสติลิงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า

1. แนวคิดเรื่องวัธลัมพู ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โคอุสุภราชในความเชื่อของชาวฮินดูไม่เพียงแต่เป็นสัตว์พาหนะตัวหนึ่งเท่านั้น แต่ยังได้รับการบูชาดุจเทพเจ้าองค์หนึ่ง ดังนั้นโค หรือวัวสำหรับชาวฮินดูจึงถือเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ชาวฮินดูจึงไม่ฆ่าโคและกินเนื้อวัว ในพิธีกรรมมงคลแบบฮินดู พราหมณ์จะนำมูลโคมาเจิมหน้าผาก ถือว่าเป็นมงคล และในวิหารบูชาพระศิวะมีรูปปั้นโคอุสุภราชนี้ประดิษฐานที่กลางวิหารด้วย ด้วยถือว่าเป็นสัญลักษณ์หนึ่งขององค์พระศิวะ สำหรับกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในเกาะบาหลี ใช้ วัว ในพิธีกรรมศพ โดยสร้าง รูปหุ่นรูปวัวที่มีสีตามวรรณะ ที่สร้างขึ้นไว้สำหรับบรรจุศพคนที่เสียชีวิตและจะเผาไปพร้อมกันเมื่อทำพิธี รูปแบบพิธีเผาศพ ศิลปกรรมที่สะท้อนกระบวนการทางสังคมพิธีกรรมเผาศพของกลุ่มคนที่เชื่อในเรื่องเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในเกาะบาหลี โดยมีความเชื่อว่าเมื่อเผาศพคนตายไปพร้อมกับหุ่นรูปวัวที่ใช้เป็นโลงศพแล้วก็จะสามารถนำคนตายไปสู่สวรรค์ได้สอดคล้องกับงานวิจัย ของชาญชัย คงเพ็ชรธรรม (ชาญชัย คงเพ็ชรธรรม, 2558) คนเขมรถือว่าวัว เป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากโคนันที่เป็นพาหนะของพระศิวะ ต่อมาเมื่อลัทธิไศวนิกายเสื่อม

ลง ความหมายของ โคนันท์ ได้ถูกแทนที่ด้วยพระโค ในยุคหลังเขมรใช้วัวเพื่อสื่อความหมายในเชิงสัญลักษณ์เป็นเครื่องหมายแทนความสุข ในด้านรัฐศาสตร์ วัวเป็นเครื่องบำรุงขวัญกำลังใจในการสร้างบ้านแปลงเมือง วัวเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะไม่มีกรกินเนื้อวัวโดยถือว่าวัวเป็น เทพเจ้าอวตารมาที่ชาวฮินดูถือว่า วัวเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ไม่กินไม่ฆ่า เพราะวัวเป็นสัตว์พาหนะของพระศิวะ และเป็นเทพนาค แต่ในความเป็นจริง ก็ยังมีการกินเนื้อวัวอยู่ (คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, 2559) หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า คนฮินดูกินเนื้อวัวกันมาก่อนอยู่แล้ว และยังฆ่าวัวเพื่อบูชาয়ต่อเทพเจ้า ในคัมภีร์ฤคเวทมีหลายแห่งที่แสดงว่าชาวอารยันฆ่าและกินวัว และมีเทพบางองค์ที่โปรดปรานเนื้อวัว อย่างพระอินทร์ (ในพระเวท) นอกจากคัมภีร์พระเวท คัมภีร์อื่น ๆ เช่น อปัสตัมภคฤคยสูตร ซึ่งเป็นคัมภีร์แสดงพิธีกรรมสำหรับคฤหัสถ์ ยังกล่าวว่าให้เจ้าบ้าน “ลั้มวัว” เมื่อมีแขกมาเยือน เมื่อมีพิธีศราทธ์ และมีพิธีการแต่งงาน หรือในคัมภีร์แพทยศาสตร์ยังแนะนำให้มีการปรุงเนื้อวัวเพื่อรักษาโรคบางอย่าง ใครก็รู้ว่า ฮินดูมีข้อห้ามรับประทานเนื้อวัว ซึ่งรวมถึงไม่ให้ฆ่าวัวด้วย การฆ่า (และกิน) วัวถือกันว่าเป็นบาปหนัก (ปาตกะ) แต่ก็ไม่ใช่บาปที่รุนแรงแบบอนันตริยกรรม ที่เรียกว่า “มหาปาตกะ” เท่าฆ่าพราหมณ์ (เรียกว่า พราหมณะทหัน) แม้จะไม่ใช่บาปที่รุนแรง แต่ก็ถือเป็นเรื่องร้ายแรงอย่างมากในปัจจุบัน (คมกฤษ อุยเต็กเค่ง, 2559)

2. แนวคิดและความเชื่อของนักหัตถ์ศิลป์ ของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท เชื่อแนวคิดเรื่อง “นักหัตถ์ศิลป์” แบบพิธีเผาศพของชนชั้นสูงหรือเจ้านายในภาคอีสานในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ในประเด็นของความหมายของ “นักหัตถ์ศิลป์” ที่ปรากฏศิลปกรรมทางศาสนา รวมถึงบทบาทของเทพเจ้าในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทการพิจารณาสัญลักษณ์สัตว์ ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท มาจากการ พิจารณารูปแบบที่ปรากฏ ดังนี้

ก. สัญลักษณ์สัตว์ในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท ที่ปรากฏในคัมภีร์นักหัตถ์ศิลป์ เป็นสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ธรรมบทโดยมีความหมายว่า นักมีเพศเพียงดังเพศแห่งช้าง โดยคำนี้ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สัญลักษณ์สัตว์ที่ปรากฏในเรื่องเล่าที่ระบุถึงปาหิมพานต์ในปาหิมพานต์นี้เต็มไปด้วยสัตว์นานาชนิด รู้จักในนามของสัตว์หิมพานต์ ซึ่งล้วนแปลกประหลาดต่างจากสัตว์ที่มนุษย์ทั่วไปรู้จัก เป็นสัตว์หลายอย่างผสมกันแล้วตั้งชื่อขึ้นใหม่ สัตว์เหล่านี้เกิดจากจินตนาการของจิตรกรไทยโบราณ ที่ได้สรรค์สร้างภาพจากเอกสารเก่าต่าง ๆ สัตว์หิมพานต์ คือ สัตว์ในจินตนาการที่กวี หรือจิตรกร พรรณนาถึง อาศัยอยู่ในปาหิมพานต์หรือเขาไกรลาส ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิพระร่วง และรามเกียรติ์ โดยมีลักษณะของสัตว์หลายชนิดมาประกอบกันในตัวเดียว จำแนกออกเป็น 3 ประเภท คือ สัตว์ทวิบาท (มีสองขา) สัตว์จตุบาท (มีสี่ขา) และจำพวกปลาจำแนกตามชนิดสัตว์ ปาหิมพานต์ เป็นประตูเชื่อม ระหว่าง แดนมนุษย์กับแดนสวรรค์ ตามคติจักรวาล การประดับตกแต่งศาสนสถานด้วยเหล่าสัตว์หิมพานต์

ด้วยเชื่อว่าสัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์วิเศษ มีอำนาจ พละกำลังมากสามารถปกป้องคุ้มครอง อาคารศาสนสถาน ให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง “นกหัสติลิงค์การวิเคราะห์ในเชิงมานุษยวิทยา” (กาญจนา ชินนาค, 2549) ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า เมื่อนำคติความเชื่อที่เกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งมีองค์ประกอบ ของร่างกายที่รวมกันเป็นตัวนกหัสติลิงค์แล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการรวบรวม คติความเชื่อที่จะมาจากสัตว์หิมพานต์อันมีฤทธิ์เดชมากหลายตัว คือ ความเชื่อจากหงส์ ครุฑ และช้าง มารวมกัน ทำให้ดูประหนึ่งว่านกหัสติลิงค์นั้นเป็นนกที่มีคุณสมบัติที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ คือเป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นผู้คุ้มครองอยู่บนฟ้า ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ได้จากหงส์ และเป็นสัตว์ที่มีอำนาจมหาศาลอันเทียบได้กับดวงอาทิตย์และเป็นผู้ที่มีปีกแข็งแรงบินได้รวดเร็วอย่างเช่นครุฑ และมีพละกำลังมหาศาลจากช้างจากองค์ประกอบด้าน คติความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นตัวนกหัสติลิงค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ในท้องฟ้าอันกว้างไกล มีความยิ่งใหญ่ครอบคลุมทั้งแผ่นดิน ฟ้า ผืนดิน และผืนน้ำซึ่งสามารถที่จะรองรับเอาดวงวิญญาณข้ามไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้า

ข. สัญลักษณ์สัตว์ที่ปรากฏในพิธีกรรม เป็นกระบวนการทางการสร้างความหมาย (Significance) โดยจะพบว่า การนำสัตว์มาไว้ในพิธีกรรมจะพบการอธิบายนี้ในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบของกษัตริย์ คือ ลักษณะของสัตว์ที่เหมาะสมกับสถานภาพ เช่น ช้างแก้วจะต้องเป็นช้างเผือก เป็นที่พึ่งของเหล่าสัตว์ มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาศได้ การสร้างความหมายเชิงสัญลักษณ์ในเชิงอุดมคติบางอย่างนั้น คือเป้าหมายที่สำคัญมากประการหนึ่ง ของการสร้างงานสถาปัตยกรรมทางศาสนา ที่อาจกล่าวได้ว่าแล้วแล้วแต่ถูกออกแบบขึ้นเพื่อเป้าหมายในการจำลองพื้นที่ ในอุดมคติอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ไม่ว่าจะเป็น เขาพระสุเมรุ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หรือ ชมพูทวีป ซึ่งการจำลองพื้นที่ดังกล่าวจะไม่มีทางสมบูรณ์ได้เลยหากขาดซึ่งองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์สัตว์ พื้นที่พุทธาวาสของวัดไทยในอดีต คือ พื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นโดยมุ่งหวังที่จะให้มีสถานะเป็นสัญลักษณ์ของ “เขาพระสุเมรุ” ตามคติพุทธศาสนา ให้ปรากฏเป็นรูปธรรม รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่นิยมใช้ในการสื่อความหมายนี้คือการสร้าง “พระปรางค์” ที่เป็นสัญลักษณ์ของภูเขาขึ้นเป็นหลักประธานของวัดโดยล้อมรอบด้วยพระปรางค์ทิศและพระระเบียงที่สื่อความหมายถึง “เขาสัตตบริภัณฑ์” ที่โอบล้อมเขาพระสุเมรุ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า นกหัสติลิงค์หมายถึง นกหัสติลิงค์มักถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมมาปนกิจแสดงว่า ผู้ตายมีบุญบารมีมาก จึงอยู่บนหลังนกได้ โดยนกหัสติลิงค์สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ เช่นงานวิจัยของกาญจนา ชินนาค ” (กาญจนา ชินนาค, 2549) เมื่อนำคติความเชื่อที่เกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งมีองค์ประกอบ ของร่างกายที่รวมกันเป็นตัวนกหัสติลิงค์แล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการรวบรวม คติความเชื่อที่จะมาจากสัตว์หิมพานต์อันมีฤทธิ์เดชมากหลายตัว คือ ความเชื่อจากหงส์ ครุฑ และช้าง มารวมกัน ทำให้ดูประหนึ่งว่านกหัสติลิงค์นั้นเป็นนกที่มี

คุณสมบัติที่เหนือกว่าสัตว์อื่น ๆ คือเป็นสัตว์ชั้นสูง เป็นผู้คุ้มครองอยู่บนฟ้า ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษที่ได้จากหงส์ และเป็นสัตว์ที่มีอำนาจมหาศาลอันเทียบได้กับดวงอาทิตย์และเป็นผู้ที่มีปีกแข็งแรงบินได้รวดเร็วอย่างเช่นครุฑ และมีพลังทำลายมหาศาลจากข้างจากองค์ประกอบด้าน คติ ความเชื่อดังกล่าวนี้เป็นตัวแทนหัตถ์ลึงค์ได้รับการยกย่องว่าเป็นสัตว์ในท้องฟ้าอันกว้างไกล มีความยิ่งใหญ่ครอบคลุมทั้งแผ่นดิน ผืนดิน และผืนน้ำซึ่งสามารถที่จะรองรับเอาดวงวิญญาณข้ามไปสู่สวรรค์ชั้นฟ้าได้นั่นเอง

3. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่อง “วิวัฒน์บุ” ใน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และ แนวคิดเรื่อง “นกหัสติลิงค์” ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท จากการสังเคราะห์คติธรรมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในศาสนาพุทธในสังคมไทยใช้สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในมิติต่าง ๆ นับตั้งแต่ตราสัญลักษณ์ของรัฐและเอกชน สัญลักษณ์ในจิตรกรรมและประติมากรรม สัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและสัญลักษณ์ในประเพณีและ พิธีกรรมต่าง ๆ จิตรกรรมไทยภาพเขียนที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างของไทยที่แตกต่างจากศิลปะของชนชาติอื่นอย่างชัดเจน โดยทั่วไปแล้วประติมากรรมรูปสัตว์ มักจะเป็นสัตว์ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาจากจินตนาการ หรืออุดมคติคือ “สัตว์หิมพานต์” ซึ่งมีความหมายเชิงสัญลักษณ์และคติความเชื่อ เช่น ครุฑ เป็นสัตว์กึ่งเทพที่ปรากฏในวรรณคดีที่สำคัญ โดยครุฑนั้นเป็นสัตว์ที่ทรงอำนาจเป็นอมตะและไม่มีอาวุธใดทำลายได้ จึงทำให้เกิดความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของพญาครุฑว่าหากสถานที่ไหนมีอาถรรพ์แรง ผีแรง ผีเฮี้ยน ก็ให้เอาตราครุฑไปติดไว้ จะทำให้อาถรรพ์นั้นเสื่อมสลายไป จึงทำให้เป็นที่เคารพบูชาว่าเป็นของสูง เหมือนเป็นตัวแทนของกษัตริย์ เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองและมหาอำนาจ นกหัสติลิงค์ ในเชิงศิลปกรรมแล้วได้พบว่ามี การสร้างนกหัสติลิงค์หลายแห่ง มักจะเกี่ยวกับพิธีงานศพของ พระสงฆ์ที่มีพรรษามาก โดยจะ ทำเป็นปราสาทศพนกหัสติลิงค์เพราะมีความเชื่อกันว่านกหัสติลิงค์ สามารถนำดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ได้ ส่วนที่เหมือนกัน ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีความเชื่อว่า การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศพคนตาย นอกจากจะเป็นการชำระสิ่งสกปรกแล้ว ยังเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลเพื่อนำดวงวิญญาณให้ไปสู่สุคติได้ ส่วนที่ต่างกันคือการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นการทำบุญแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญกุศล และมีการเก็บอัฐิไว้บูชา ส่วนศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มุ่งถึงพิธีกรรม และสถานที่นำดวงวิญญาณคือแม่น้ำคงคา ด้วยมุ่งหมายว่านั่นเป็นวิธีที่จะนำดวงวิญญาณกลับคืนไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า และการได้นำพาวิญญาณเข้าสู่โมกษะ และไม่มีมีการเก็บอัฐิไว้บูชา สอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง “สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา: การสังเคราะห์คติธรรม และความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในวัดพิจิตร” (ชัยภัทร ปทุมทา; พระครูพิพัฒน์สุตคุณ; พระปลัดทัศนพล เขมจาโร; กวีภัทร ฉาวชาวนา; นพวรรณ ไชยชนะ, 2563) ที่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่าจึง

มุ่งศึกษาวิเคราะห์สังเคราะห์คตินิยมและความเชื่อของสัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นสัตว์ในจินตนาการหรือในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น นาค สิงห์ คชสีห์ มอมนรสิงห์ กิเลน นกหัสติลิงค์ หรือ สัตว์ในโลกแห่งความเป็นจริง เช่น ช้าง โค จระเข้ ปลา ตะขาบ กระต่ายและเต่า ฯลฯ เพื่อให้เข้าใจความหมายของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่มาของสัตว์สัญลักษณ์การสืบทอดทางวัฒนธรรมสู่การสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมของวัดในเขตจังหวัดพิจิตร

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อในเรื่องการนับถือวัวว่าเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ จึงปรากฏขึ้นซึ่งวัวที่วาคือ” โคนนท” พาหนะของพระคิวนั้นเองส่วนในลัทธิไวษณพิกาย ซึ่งเป็นนิกายที่นับถือพระวิษณุ หรือ พระนารายณ์ เป็นใหญ่นั้น ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการบูชาวัว แต่ประการใด ขณะที่ศาสนาพุทธนิกายมหายาน และ นิกายเถรวาท นั้นแทบจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับวัวเลย ศาสนสถานที่ยกสร้างขึ้น เนื่องด้วยคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพิกายจะประดิษฐานศิวลึงค์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระคิวนั้นและประติมากรรมรูป โคนนท ที่หันหน้าเข้าหาศาสนาสถานนั้น ๆ ในประเทศอินเดียเชื่อกันว่า นอกจากโคนนทจะเป็นพาหนะของพระคิวนั้นแล้วโคนนทยังเป็นอวตารปางหนึ่งของพระคิวนั้นอีกด้วย “โคนนท” ถือเป็นอวตารของพระคิวนั้นในรูปของสัตว์ เมื่อมนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัตนเองมากขึ้น จึงได้นำเอาสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นมาเป็นสัญลักษณ์ทางความเชื่อ เช่น วัว สิงโต แรด เสือ นกอินทรี ภูเขา และ สุนัข เป็นต้น ทั้งในวัฒนธรรมโบราณพบว่ามนุษย์ได้มีการนำสัตว์ต่าง ๆ มาเป็นสัญลักษณ์ความเชื่อของตน เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และเป็นช่องทางติดต่อกับเทพเจ้า อีกทั้งเพื่อให้วิญญาณของสัตว์ชนิดนั้น ๆ ได้ปกป้องรักษา ในยุคต่อมาจึงเปลี่ยนเป้าหมายความเชื่อไว้ที่ตัวมนุษย์ซึ่งปรากฏในรูปแบบศาสนา สอดคล้องกับการวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องป่าหิมพานต์ที่มีอิทธิพลต่องานพุทธศิลป์” (พระมณีนพร ขนติสาโร, พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, 2563) การสร้างซุ้มประตูโขงทางเข้าวัด ซุ้มประตูโขง เปรียบเสมือนป่าหิมพานต์เป็นประตูเชื่อมระหว่างแดนมนุษย์กับแดนสวรรค์ตามคติจักรวาลการประดับตกแต่งศาสนสถานด้วยเหล่าสัตว์หิมพานต์ด้วยเชื่อว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นสัตว์วิเศษ มีอำนาจ พละกำลังมากสามารถปกป้องคุ้มครองอาคารศาสนสถาน ให้อรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ในอีกด้านหนึ่ง เพื่อให้เกิดความสวยงามตระการตา เป็นดังสรวงสวรรค์

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาเรื่องเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องวัวลัมพูในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ของกลุ่มชาติพันธุ์บาหลีประเทศอินโดนีเซีย กับนกหัสติลิงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท จังหวัดอุบลราชธานี ได้พบองค์ความรู้ใหม่จากการแสดงให้เห็นความหมายของพิธีกรรมในมิติศาสนา แสดงให้เห็นลักษณะที่สำคัญของพิธีกรรมที่แสดงออกมา โดยปรากฏเป็นรูปแบบ ดังนี้

วาลัมบู	หุ่นสัตว์สัญลักษณ์	นกหัสติลิงค์
R. Rite พิธีกรรม - พิธีเผาศพเป็นงานรื่นเริง B. Belife ความเชื่อ - เป็นพาหนะของเทพ D. death ความตาย - เป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า A. Art ศิลปะ - ไม่มีกลไก ขยับไม่ได้ - หลังวัวเปิดออกได้ - ใช้สีดาววรรณะ ๓ สี คือ ขาว ดำ แดง T. Tourism การท่องเที่ยว - นักท่องเที่ยวร่วมขบวนแห่ - มีการจัดงานรื่นเริงสำหรับการท่องเที่ยว	R. Rite พิธีกรรม - มีพิธีเผาไปพร้อมศพ - มีขบวนแห่ B. Belife ความเชื่อ - จำลองเขาพระสุเมรุ D. death ความตาย - เป็นการส่งวิญญาณไปสู่สุคติ A. Art ศิลปะ - เป็นโรงศพ - ใช้ไม้ไผ่	R. Rite พิธีกรรม - พิธีเผาศพเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ - ขบวนแห่เฉพาะผู้เกี่ยวข้อง - มีเจ้าภาพในการจัดงาน - มีการจัดงาน น้อยมาก - พิธีเผาศพที่ศักดิ์สิทธิ์ B. Belife ความเชื่อ - เป็นสัตว์ในป่าหิมพาน D. death ความตาย - เป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า A. Art ศิลปะ - กลไก ขยับไปมาได้ - ตั้งโรงศพอยู่บนหลังนก

จากการศึกษาพบข้อสรุปใน 5 มิติ ประกอบด้วย 1. R. Rite พิธีกรรม 2. B. Belife ความเชื่อ 3. D. death ความตาย 4. A. Art ศิลปะ/ และ 5. T. Tourism การท่องเที่ยว ซึ่งมียรายละเอียดความเหมือนและความต่างกัน ดังนี้

ความต่างกันนั้น วาลัมบู ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู วาลัมบู คือ 1. R. Rite พิธีกรรม เป็นพิธีเผาศพเป็นงานรื่นเริง 2. B. Belife ความเชื่อ สัตว์พาหนะของพระศิวะ 3. D. death ความตายเป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า 3. A. Art ศิลปะ คือไม่มีกลไก ขยับไม่ได้ หลังวัวเปิดออกได้ และใช้สีดาววรรณะ 3 สี คือ ขาว ดำ แดง 4. T. Tourism การท่องเที่ยว มีกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวร่วมขบวนแห่ และมีการจัดงานรื่นเริงสำหรับการท่องเที่ยว ขณะที่นกหัสติลิงค์ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ 1. R. Rite พิธีกรรม เป็นพิธีเผาศพเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่ มีขบวนแห่เฉพาะผู้เกี่ยวข้อง มีเจ้าภาพในการจัดงาน มีการจัดงานและประกอบพิธีนี้น้อยมาก และเป็นพิธีเผาศพที่ศักดิ์สิทธิ์ 2. B. Belife ความเชื่อ เชื่อว่านกหัสติลิงค์เป็นสัตว์ในป่าหิมพาน 3. D. death ความตาย เป็นการส่งวิญญาณไปสู่แดนพระเจ้า 4. A. Art ศิลปะ มีกลไก ขยับไปมาได้ และตั้งโรงศพอยู่บนหลังนก จุดที่รวมกันคือความเหมือนกัน คือ 1. R. Rite พิธีกรรม คือมีพิธีเผาไปพร้อมศพ และมีขบวนแห่ 2. B. Belife ความเชื่อ เป็นการจำลองเขาพระสุเมรุ 3. D. death ความตายเป็นการส่งวิญญาณไปสู่สุคติ 4. A. Art ศิลปะ เป็นการสร้างเป็นโรงศพ และใช้วัสดุที่สร้างส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่

บทสรุป

ศาสนาฮินดูบาหลี ถือว่าพิธีกรรมเผาศพหรือจาเบญ (NGABEN) คือการเผาวัฬมบู เชื่อว่าเป็นการส่งมอบกายคืนสู่ธาตุทั้งห้า คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ ความตายคือ การเดินทางของวิญญาณจากชีวิตในภพภูมินี้ ไปสู่ชีวิตใหม่บนสรวงสวรรค์ โดยมีสัตว์พาหนะวัฬมบูของพระศิวะนำทางไป ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เขาพระสุเมรุ ที่ประทับของทวยเทพตามคติของชาวฮินดู พิธีกรรมศพบาหลีจึงเปรียบเสมือนการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายกลับคืนสู่สวรรค์ หรือการกลับไปสู่สถานะเทพเจ้าดังเดิม ขั้นตอนสำคัญในพิธีนี้จึงต้องสร้าง บาเคห์หรือหออัญเชิญศพแบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลองนั่นเอง ขบวนแห่ บาเคห์หรือหออัญเชิญศพ แบบจำลองจักรวาลตามคติของชาวฮินดู ซึ่งก็คือเขาพระสุเมรุจำลอง หรือเมรุมาศในศาสนาฮินดูในบาหลี มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการว่า “อากามา ฮินดู ธรรมะ” หรือชื่อที่นิยมเรียกกัน คือ อากามา ตีร์ตา หมายถึง ศาสนาแห่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ เนื่องจากน้ำมนต์เป็นสิ่งสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ศาสนาแบบ ฮินดูธรรมะ เป็นการผสมผสานระหว่างฮินดูที่นับถือพระศิวะเป็นใหญ่ กับศาสนาพุทธที่เคยแพร่หลายมาก่อนหน้านี้ โดยหลักปฏิบัติได้มาจากปรัชญาฮินเดียนิยมกับความเชื่อของท้องถิ่น ก่อให้เกิดฮินดูสไตล์บาหลีที่แตกต่างจากฮินดูแบบอินเดียมาก จากอินเดีย สู่เกาะชวา สู่กัมพูชา สู่กรุงศรีอยุธยา กระทั่งถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ธรรมเนียมการสร้างเมรุมาศ ยังได้รับการสืบสาน ทั้งบนเกาะบาหลี กัมพูชา และไทย トラบจนวันนี้ ในขณะที่ยังมีฝรั่งชาติตะวันตกมักนิยมซื้อทัวร์ท่องเที่ยวไปร่วมพิธีกรรมศพขบวนแห่วัฬมบู และสัตว์สัญลักษณ์อื่น ๆ ในพิธีที่มีขบวนแห่เกือบจะทุก ๆ สัปดาห์ ที่จัดขึ้นตามชุมชนต่างๆ บนเกาะบาหลีไม่ขาดสายเช่นกัน เพราะสำหรับชาวบาหลี การที่มีชาวต่างชาติต่างภาษาเข้าร่วมพิธีศพ ถือเป็นการให้เกียรติกับผู้ตาย และนักท่องเที่ยวที่ต้องการมาร่วมขบวนต้องแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองตามประเพณีก็สามารถเข้าร่วมขบวนแห่ศพในพิธีนี้ได้ ทำให้นักท่องเที่ยวรู้สึกเป็นเกียรติและเป็นที่ประทับใจอย่างยิ่ง

จะเห็นได้ว่าเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปตามกาลเวลาเมื่อถึงจุดเปลี่ยนข้อจำกัดต่าง ๆ ก็ยกเว้นได้เพียงแต่ว่า ไม่จำเป็นต้องบอกกล่าว เพราะแค่ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติเท่านั้น แค่นี้ตระหนักกันไปตามเหตุของกาลเวลาวัฒนธรรมนั้นเปลี่ยนได้ ถ้าเปลี่ยนแปลงเพื่อทำให้ดีขึ้น ถึงแม้ว่าวัฒนธรรมประเพณีเรื่องพิธีกรรมเผาศพพหุศาสตร์สิ่งจะเปลี่ยนไปสำหรับข้อจำกัด แต่รูปแบบการสร้าง และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าให้อยู่กับคนอีสานพื้นถิ่นยังคงเป็นอัตลักษณ์ตำนานที่มาแต่เดิมอยู่มิได้เสื่อมสลาย ยังคงกล่าวขาน เป็นตำนานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการอนุรักษ์สืบสานประเพณีเพื่อรักษาด้านประเพณีให้ลูกหลานได้ศึกษาและสืบทอดมาทุกยุคทุกสมัยและจดจำเป็นความทรงจำที่ติดใจตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- กรุณา กุศลาสัย. (2554). *ภารตวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- กาญจนา ชินนาค. (2549). *นกหัสดีลิงค์การวิเคราะห์ในเชิงมานุษยวิทยา*. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 2549.
- คมกฤษ อยู่เต็กเค่ง. (2559). “อินดูกินวัว การเมืองเรื่องอาหารในอินเดีย”. กรุงเทพมหานคร: มติชน. จำนวน ๓. ทองประเสริฐ. (2540). *บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย*. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.
- ชนินทร์ ไชยศิริ. (2560). “พระเมรุ” สถาปัตยกรรมสุดท้ายของชีวิตบนดินแดนสุดท้ายของอินดูชนแห่งหมู่เกาะบาห์ลี. งานพระเมรุ: ศิลปะสถาปัตยกรรมประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเกี่ยวเนื่อง. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- เชษฐ ติงสัชชิลี. (2558). *ศิลปะชาว*. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- เทวทัตต์ ปัตตะไนก์. (2562). *เทพปกรณัมอินเดีย*. แปลโดย ปณณวิทย์ ผสมทรัพย์ กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป.
- นันทวัน เพ็ชรวัฒนา. (2554). *บาห์ลี เกาะแห่งความลึกลับ*. กรุงเทพมหานคร: พี.ซี.พัลลิเคชั่น, 2532.
- ปรมหังสา โยคานันทะ. (2561). *ภควัตติตา: ราชศาสตร์แห่งการหยั่งรู้พระเจ้า*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ประทีปใจ สิกขา. (2556). *นกหัสดีลิงค์*. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- พรหมา พิทักษ์. (2537). *บก.นัยแห่งสัญลักษณ์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ต้นธรรม.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). *ศัพท์วิเคราะห์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *กาลานุกรม : พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: ผลิตธรรม.
- พิน ดอกบัว. (2561). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ.
- ยูวัล โนอาร์ แฮร์รี. (2554). *เฮเปียนส์ : ประวัติย่อมนุษยชาติ*. แปลโดย ดร.นำชัย ชีววิวรรณ. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสภา.
- ลิไทย, พญา. (2551). *ไตรภูมิิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของ สกสค.

วิโรจน์ ศรีสุโร. (2556). *ศิลปะอีสานกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม*.

อุบลราชธานี: อุบลกิจ ออฟเซทการพิมพ์.

วิราณี แฉ่นทอง. (2551). *การรำในพิธีทำศพแบบนทศิลป์ในอุบลราชธานี*. ศิลปศาสตร์

มหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย. ศิลปกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ส.พลายน้อย. (2552). *สัตว์หิมพานต์*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิมพ์คำ.

ธีรภาพ โลหิตกุล. (2556). *มนตราอาเซียน เปิดประตูใจสู่การเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมเพื่อนบ้านจาก*

ประสบการณ์ล่องทศวรรษสัญจร. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.

ชัยภัทร ปทุมทา; พระครูพิพัฒน์สุตคุณ; พระปลัดทัศนพล เขมจาโร; กวีภัทร ฉาวชานา;

นพวรรณ ไชยชนะ. (2554). *สัตว์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา : การสังเคราะห์
คติธรรมและความเชื่อสู่การสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรมของวัดในจังหวัดพิจิตร*.

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู-กระทรวงวัฒนธรรม. (2554). *กรมการศาสนา และอนุกรรมการ*

*ส่งเสริมกิจการศาสนา และศาสนิกสัมพันธ์ คณะกรรมาธิการ การศาสนา คุณธรรม
จริยธรรม ศิลปะและวัฒนธรรม วุฒิสภา. วิถีชีวิต 5 ศาสนิกในประเทศไทย*.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท ราไทยเพรส จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 5,.

Eiseman, Fred B. (1989). *Bali: Sekala & Niskala Volume I: Essays on Religion,
Ritual, and Art*. Singapore: Periplus Editions.

Drs. I Nyoman Singgin Wikarman. (2002). *NGABEN (upacara dari tingkat
sederhana sampai utama) NGABEN (พิธีจากระดับง่ายไประดับหลัก)*,
Penerbit Paramita Surabaya.

การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับ
การเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต
ในจังหวัดหนองบัวลำภู

**A Comparative Study Of Buddhist Propagation Of Buddhist
Monks And Christian Propagation Of Priests to Develop The
Quality Of Life in Nong Bua Lamphu Province**

¹พระครูโกวิทสุตาภรณ์

Phrakru Kowitsutaporn

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: Kowitsutaporn 2515@gmail.com

²ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ

Asst. Prof. Dr. Sawaeng Nilnama

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author E-mail: sawaeng.nil@mcu.ac.th

Received: October 27, 2022; **Revised:** December 9, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในจังหวัดหนองบัวลำภู 2) เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภู และ 3) เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ผลการศึกษาพบว่า

ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดหนองบัวลำภู ได้กำหนดหลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อที่จะส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนาบุคลากรผู้เผยแผ่เพื่อนำหลักธรรมสู่สังคมและประชาชนอย่างมีคุณภาพ และปฏิบัติตามวิธีการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์นักเผยแผ่ในจังหวัดหนองบัวลำภู มีอยู่ 2 หลักใหญ่ ๆ คือ เผยแผ่ประจำที่ และเผยแผ่เคลื่อนที่

ศาสนาจักรมุ่งส่งเสริมศักดิ์ศรีมนุษย์ผู้มีภาพลักษณ์ของพระเจ้าและได้รับการไถ่กู้ โดยเน้นการสร้างเสริมสถาบันครอบครัวและชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็ง ให้ความสำคัญกับฆราวาส ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างแท้จริง ดำเนินชีวิตด้วยคุณค่าที่ดีงาม และด้วยกระแสนคุณค่าทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความรักตามจิตตารมณ์ของพระเยซูคริสต์เจ้า จะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับการแพร่ธรรมและการอภิบาลอย่างมีคุณภาพ ครอบคลุมทุกมิติชีวิตอย่างผสมกลมกลืนกัน ทั้งฝ่ายจิตวิญญาณและฝ่ายโลก ทั้งด้านคุณค่าทางศาสนา ศีลธรรม สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและการเมือง

พระสงฆ์และบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภู ได้ใช้หลักศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต 3 ด้าน คือ 1) สร้างเครือข่ายศาสนิกสัมพันธ์ 2) ส่งเสริมทางด้านจิตใจ เป็นหลักสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต 3) รักษาวัฒนธรรมอันดี

คำสำคัญ: การเผยแผ่, พระพุทธศาสนา, คริสต์ศาสนา, พระสงฆ์, บาทหลวง

Abstract

This article aimed to study 1) to study of Buddhist propagation for Buddhist monks in Nong Bua Lamphu Province, 2) to study of Christian propagation for Priests in Nong Bua Lamphu Province, and 3) to compare of Buddhist propagation for Buddhist monks and Christian priests to develop the quality of life in Nong Bua Lamphu Province. This research is a qualitative study by studying and collecting the database from religious scriptures related to research academic papers and interview target audiences. The research results were found as follows.

Provincial Buddhist Propagation Center in Nong Bua Lamphu province has established principles for propagating of Buddhism in order to promote the propagation of Buddhism to developed missionary personnel to bring moral principles to societies and people with the quality and follow the method of propagating Buddhism by Buddhist monks and Christian missionaries in Nong Bua Lamphu Province. There are 2 main principles: 1) Stationary missions and 2) Mobile missions.

The Church strives to promote the dignity of a man who has image of God and is redeemed. By supporting on strengthening families' institutes and local communities, and also focus on the laymen to truly help each other. Living life with good values and with the flow of cultural worth that leads to the love of the Lord Jesus Christ. It must be consistent with the balanced preaching and

governance. Covering all dimensions of life harmoniously both spiritual and secular in terms of religious, moral, social, cultural, environmental, and political values.

Monks and Priests in Nong Bua Lamphu Province have used religious principles to improve the quality of life in 3 areas: 1) to generate the network of religious relation, 2) to promote psychological aspect, it is a main principle for improving the quality of life, 3) to preserve a worthy culture.

Key words: Propagation, Buddhism, Christianity, Monks, Priest

บทนำ

พระพุทธศาสนาได้เริ่มเผยแผ่เป็นครั้งแรกหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วเสด็จไปแสดงธรรมโปรดแก่ปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน และยสกุบุตรพร้อมสหาย 54 คน ทรงให้การอุปสมบทแก่ท่านเหล่านั้นให้เป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา รวมเป็น 60 รูป เมื่อออกพรรษาแล้ว พระองค์เล็งเห็นว่าสมควรที่จะส่งพระสาวกออกไปเผยแผ่คำสอนของพระองค์ จึงส่งไปพร้อมพุทธโอวาทหรือแนวทางในการเผยแผ่ไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายมีจุลินทรีย์น้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 4 ข้อ 32 หน้า 40, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น ได้กระทำกันหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 4 ข้อ 20 หน้า 27, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักการและเทคนิคในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักในการแสดงธรรม ให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็นแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 22 ข้อ 159 หน้า 293, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) จากนั้นมา พระพุทธศาสนาก็ได้

เจริญรุ่งเรืองแพร่หลายเรื่อยมา ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระ ครั้นทำสังคายนาครั้งที่ 3 แล้ว จึงได้ส่งพระเถระผู้มีความรู้ความสามารถเหล่านั้นไปประกาศ พระพุทธศาสนายังประเทศต่าง ๆ (พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, 2557) รวม 9 สายด้วยกัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552)

ในส่วนของศาสนาคริสต์นั้น การเผยแผ่คือประกาศข่าวดีของพระเจ้า (พระคัมภีร์ คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่, (2014), ฉบับที่ 4 หน้า 17, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรมแผนกพระคัมภีร์) เมื่อครั้งที่พระเยซูคริสต์ได้รวบรวมอัครสาวกได้ 12 คน และผู้มาเฝ้าชุมนุมจำนวนมาก บทเทศน์บนภูเขา เป็นจิตตารมณ์ใหม่ของพระอาณาจักรของพระเจ้า มัทธิวรบรวมพระวาจาที่พระเยซูเจ้าตรัสไว้ในโอกาสต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างภาพรวมที่สมบูรณ์ กล่าวถึงเรื่องสำคัญ 5 เรื่อง 1) จิตตารมณ์ซึ่งบุตรแห่งพระอาณาจักรควรจะมีในการดำเนินชีวิต 2) วิธีการปฏิบัติตามกฎหมายและธรรมเนียมยิวให้สมบูรณ์ขึ้น 3) การตัดใจจากทรัพย์สินสมบัติ 4) ทำที่ต่อเพื่อนมนุษย์ 5) การเข้าในพระอาณาจักรเรียกร้องให้ตัดสินใจอย่างมั่นคงแน่วแน่ และพระองค์ยังทรงกำชับอัครสาวกถึงการออกเผยแผ่โดยใช้สันติธรรมและเมตตาธรรมว่า “ท่านทั้งหลาย จงไปสั่งสอนนานาชาติให้มาเป็นศิษย์ของเรา ทำพิธีล้างบาปให้เขา เดชะพระนามพระบิดา พระบุตร และพระจิต จงสอนเขาให้ปฏิบัติตามคำสั่งทุกข้อที่เราให้แก่ท่าน แล้วจงทราบเถิดว่า เราจะอยู่กับท่านทุกวันตลอดไปตราบจนสิ้นพิภพ” (พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่, (2014), ฉบับที่ 28 หน้า 19-20, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรมแผนกพระคัมภีร์) และยังตรัสอีกว่า “ท่านทั้งหลายได้รับเปล่า ๆ จงให้เปล่า ๆ อย่าคิดหาทองคำ หรือเงิน หรือทองเหลืองไว้ในไหของท่าน หรือยามใช้ตามทาง หรือเสื้อสองตัว หรือรองเท้า หรือไม้เท้า” (พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่, (2014), ฉบับที่ 10 หน้า 8-10, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรมแผนกพระคัมภีร์)

การแพร่ธรรมในพันธสัญญาเดิมได้มาบรรจบกันในองค์พระเยซูเจ้าแห่งนาซาแรธ และผลงานของพระองค์เรื่องการจำแลงพระกายของพระองค์บนภูเขาทาโบร์เน้นให้เห็นว่า พระองค์เป็นจุดศูนย์กลางรวมของการแพร่ธรรม (พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่, (2014), ฉบับที่ 9 หน้า 2-13, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรมแผนกพระคัมภีร์) โดยในเรื่องราวจากพระวรสาร ได้เอ่ยชื่อของโมเสสและเอลียาห์พร้อมกับพระเยซูเจ้า แต่ว่าการประกาศว่าพระองค์อยู่ท่ามกลางสานุศิษย์ทั้งสามคือ เปโตรยากอบและยอห์นนั้นเป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าโมเสสและเอลียาห์

เสียอีก เรื่องราวนั้นประกาศว่า พระเยซูเจ้าไม่เป็นเพียงทำให้พระธรรมเก่าสำเร็จไปในพระองค์ แต่พระองค์กำลังประกาศว่า พระเป็นเจ้านั้นเกี่ยวข้องกับโลกทั้งหมด คำสัญญาต่าง ๆ ซึ่งพระองค์ทำให้สำเร็จในตัวพระองค์และผลงานต่าง ๆ นั้นสมบูรณ์ขึ้นและเป็นการเริ่มต้นของพันธสัญญาเก่าอย่างที่ว่า Hendrikus Berkhof กล่าวไว้ว่า “พระเยซูคริสต์เจ้าคือ ก้าวต่อไปที่พระเป็นเจ้าจะดำเนินไปตามทางนั้นที่พระองค์ได้เดินมาพร้อมกับชาวอิสราเอล” เมื่อเริ่มต้นออกเทศนาสั่งสอนพระเยซูเจ้าได้เสด็จมายังเมืองนาซาเร็ธ ซึ่งเป็นบ้านเกิดเมืองนอนของพระองค์ พระองค์เสด็จไปยังศาลาธรรมเพื่อนมัสการพระเป็นเจ้าในวันสัปดาห์โต พระองค์ได้อ่านพระคัมภีร์จากประกาศกอิสยาห์ บทที่ 16 จบลงและได้ม้วนพระคัมภีร์ต่อจากนั้นพระองค์ได้อ่านให้ข้อคิดที่มีความหวังแก่หลายๆ คน แต่ในเวลาเดียวกันก็กระทบจิตใจของคนที่ต้องต้านพระองค์ พระองค์ได้ตรัสว่า “ในวันนี้สิ่งที่ท่านได้ยินจากพระคัมภีร์ก็สำเร็จลง” (พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่, (2014), ฉบับที่ 4 หน้า 21, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรมแผนกพระคัมภีร์)

จังหวัดหนองบัวลำภูนั้น เป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของประเทศไทย ตั้งอยู่ในแอ่งสกลนครและอยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน เป็นหนึ่งในสามจังหวัดที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2536 พร้อมกับจังหวัดอำนาจเจริญและจังหวัดสระแก้ว มีวัดอยู่ 417 แห่ง โบสถ์คริสต์ 10 แห่ง มัสยิด 2 แห่ง มีชนบทธรรมนิยมความเป็นอยู่อย่างชาวอีสานทั่ว ๆ ไป แบบเรียบง่าย ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 99.88 นับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ 0.09 และนับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 0.03 (<http://www.nongbualamphu.go.th/NEXT/attachments/article/135/004>) อันที่จริงแล้วพระสงฆ์และบาทหลวงในเขตจังหวัดหนองบัวลำภู ส่วนหนึ่งมุ่งเผยแผ่หลักจริยธรรมทางศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลร่วมกัน บางส่วนก็ดำเนินการเผยแผ่ตามหลักการทางศาสนาของตนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการเผยแผ่หลักธรรมทางศาสนา และพัฒนาชีวิตของศาสนิกเหมือนกัน แต่ด้วยสถานการณ์ในยุคปัจจุบันที่มีโรคระบาดรุนแรง ทำให้องค์กรทางศาสนาถูกจับตามองว่าจะเข้ามามีส่วนช่วยแก้ไขปัญหาหรืออยู่ร่วมกับปัญหาในสถานการณ์ดังกล่าวอย่างไร

จากการศึกษาเอกสารเบื้องต้นเกี่ยวกับเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนา จะเห็นภาพของศาสนาที่มีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาชีวิตของบุคคลทางด้านจิตใจ ซึ่งอาศัยผู้มีพลังอำนาจให้คนเชื่อได้อย่างจริงใจเช่นพระพุทธเจ้า พระเยซูคริสต์ ทำให้ศาสนามีการสืบต่อและพัฒนาการเรื่อยมาด้วยนักเผยแผ่แต่ละยุคแต่ละสมัยจวบจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาในจังหวัดหนองบัวลำภู ว่ามี

รูปแบบวิธีการอย่างไร มีจุดแข็ง จุดอ่อนปัญหาอุปสรรค และโอกาสในการเผยแผ่เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร รวมถึงมีแนวโน้มต่อผลสัมฤทธิ์ของการเผยแผ่ตามหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการของการเผยแผ่ศาสนาเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมต่อสังคมในปัจจุบันมากน้อยเพียงไร

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในจังหวัดหนองบัวลำภู
2. เพื่อศึกษารูปแบบการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภู
3. เพื่อเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการดำเนินการ ดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนา รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารประเภทตำรา บทความวิชาการทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ตลอดจนจากสื่ออินเทอร์เน็ต มุ่งหาคำตอบเกี่ยวกับข้อเท็จจริงของสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู

2) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภูในประเด็นหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการของการเผยแผ่ศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบัน โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(1) ทำการศึกษาและคัดเลือกประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยการกำหนดคุณสมบัติกลุ่มผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ข้าราชการที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชน และประชากรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวพุทธและชาวคริสต์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดหนองบัวลำภู โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับรูปแบบการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู

(2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย

(3) ดำเนินการศึกษาประเด็นหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการของการเผยแผ่ศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบัน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

(4) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการของการเผยแผ่ศาสนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษามาเผยแพร่ให้แก่ผู้นำทางศาสนาได้แก่คณะสงฆ์ บาทหลวง จังหวัดหนองบัวลำภู และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะวัฒนธรรมจังหวัดหนองบัวลำภูได้รับทราบ

(5) วิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการในการนำหลักการเผยแผ่ศาสนามาประยุกต์ใช้ในสังคม

(6) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) มีคุณสมบัติดังนี้

1) กลุ่มผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ข้าราชการที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชน และประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวพุทธและชาวคริสต์ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดหนองบัวลำภู จำนวน 40 รูป/คน

2) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีการจัดสัมภาษณ์กลุ่มย่อย และการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย โดยมีกระบวนการดังนี้

2.1) ผู้วิจัยและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมออกแบบสัมภาษณ์และกิจกรรมที่สอดคล้องกับงานวิจัย

2.2) ส่งแบบสัมภาษณ์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรง แล้วนำมาแก้ไข

2.3) นำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขแล้ว ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

2.4) จัดกิจกรรมเสวนากลุ่มย่อยระหว่างคณะสงฆ์ คณะบาทหลวง วัฒนธรรมจังหวัด ข้าราชการ ประชาชนชาวอำเภอโนนสัง ในพื้นที่อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการลงพื้นที่วิจัย แยกประเด็นคำถาม คำตอบให้เป็นหมวดหมู่

5) การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาแปรผล เขียนรายงานการวิจัย

6) การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่นั้นเป็นการเปิดเผยพระสัทธรรมให้ปรากฏแก่ชาวโลก เป็นการชี้แนะแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการรักษาและสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ตรัสแก่พระอรหันตสาวกในการประกาศพระศาสนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จะมีผู้รู้ธรรม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 4 ข้อ 32 หน้า 40, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการสำคัญ ซึ่งเกื้อกูลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง ในวันมาฆบูชา โดยทรงแสดง “โอวาทปาติโมกข์” คือ หลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนาหรือคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ หลักการ อุดมการณ์ และ วิธีการ

1. หลักการ 3 หลักการของการเผยแผ่ที่สำคัญ 3 ประการ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 10 ข้อ 90 หน้า 50, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) พระพุทธพจน์นี้กล่าวถึงหลักการอันเป็นหัวใจสำคัญเพื่อเข้าถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนาแก่พุทธบริษัททั้งปวง

2. อุดมการณ์ 4 ประการ ได้แก่ ความอดทน นิพพาน ไม่ทำร้ายผู้อื่น ไม่ผู้เบียดเบียนผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 10 ข้อ 90 หน้า 50-51, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) การเผยแผ่อย่างมีอุดมการณ์ ถือเป็นหัวใจสำคัญที่พระสาวกจะต้องปฏิบัติตาม

3. วิธีการ 6 ได้แก่ การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 10 ข้อ 90 หน้า 51, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ในการที่จะทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นต้องฝึกอบรมตนแบบต่อเนื่องให้เกิดมรรคสามัคคี พัฒนากาย วาจา ใจ ให้พูดดี ทำดี คิดดี ไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2531)

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย สังคมโลก คณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม จึงได้ออกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. 2550 เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามียุทธศาสตร์สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยกำหนดให้มีการจัดตั้งศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติและศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดทุกจังหวัด รวมทั้งการก่อตั้งศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดหนองบัวลำภูโดยมีคณะกรรมการฯ ทั้งระดับชาติและระดับจังหวัด เพื่อทำหน้าที่กำหนดนโยบาย/แผนงาน ส่งเสริมกำกับดูแลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีประสิทธิภาพ โดยให้มีคณะกรรมการ ฯ ทั้งที่เป็นพระภิกษุและคฤหัสถ์

ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดหนองบัวลำภู ได้ถูกกำหนดขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคม พ.ศ. 2501 (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2551) ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อปี พ.ศ. 2552 ให้มีคณะกรรมการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัด ลงนามแต่งตั้งโดยสมเด็จพระพุทธมาจารย์ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม พระสงฆ์ที่เผยแผ่ในจังหวัดหนองบัวลำภู ได้เสนอรูปแบบของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ในลักษณะของการพัฒนาบุคลากรเชิงปัจเจกและสังคม ดังนี้

1) บทบาทของพระสงฆ์ต่อการเผยแผ่เชิงปัจเจก พระสงฆ์ที่ใช้การเผยแผ่ไปถึงปัจเจกบุคคลนั้นจะต้องมีการเข้าใจการเผยแผ่ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินชีวิต คือ

ก. การเผยแผ่เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นการเสนอให้เห็นถึงลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนาคือให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติโดยไม่จำกัดกาลเวลา ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลทุกเมื่อลงมือปฏิบัติ ความจริง ความแท้ของพระธรรมไม่กำหนดอายุกาลเวลา แต่ความจริงแท้ขึ้นอยู่กับผู้ลงปฏิบัติจึงจะเห็นผล หลักสำคัญของการพัฒนาตนคือปริยัติ ศึกษาให้รู้ชัดและรู้จริง ปฏิบัติจึงจะถูกต้องตรงตามองค์ความรู้ และปฏิเวธคือกระทำได้อย่างรู้จริงรู้ชัดและถูกต้อง ซึ่งสรุปโดยง่ายคือหลักการ วิธีการ อุดมการณ์ในโอวาทปาติโมกข์ แต่สิ่งสำคัญคือ พุทธบริษัท อย่างอุบาสก อุบาสิกา การรู้ชัดแตกฉานลงมือปฏิบัติได้ถูกต้องแต่การจะรู้ชัดเจนถูกต้องในฝ่ายฆราวาสนั้นจะต้องได้รับการถ่ายทอดเผยแผ่จากฝ่ายบรรพชิตเพราะฝ่ายฆราวาสใช้เวลาในชีวิตส่วนใหญ่นั้นไปกับการดำเนินการหาเลี้ยงชีพและยังมีส่วนช่วยส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเองและสังคมได้ดีขึ้นทั้งหลักการพื้นฐานของการอยู่ร่วมในสังคมและคุณธรรมทางศาสนา

ข. การเผยแผ่เพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ในตัวของมนุษย์ทุกคนต้องมีที่พึ่งทางจิตใจ องค์ประกอบของศาสนาพุทธมีหลักสำคัญ คือ รัตนะ 3 คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ส่วน ศาสนิกนั้้นจัดอยู่ในพุทธบริษัท 4 ในพุทธบริษัท 4 นี้ก็มีหน้าที่ประจำของตนเอง เช่น ภิกษุ-สามเณร ก็มีหน้าที่ศึกษาและเผยแผ่ การเผยแผ่ธรรมและวินัยให้แก่บุคคลทั่วไป

2) บทบาทของพระสงฆ์ต่อการเผยแผ่ทางสังคม พระสงฆ์ที่ใช้การเผยแผ่ไปสู่สังคมนั้นจะต้องมีการเข้าใจการเผยแผ่ว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการความต้องการทางสังคม คือ

ก. สร้างสังคมให้สงบสุข โดยการเสริมสร้างหลักการ คือ การสร้างคนดีแก่สังคม ถ้าสังคมมีคนดี คือ คนที่คุณธรรมจะส่งเสริมให้สังคมสงบสุข เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นย่อมมีคนที่มีชุดความเชื่อแตกต่างกันแต่หลักการที่จะสร้างคนดีแก่สังคม อย่างการคืนคนดีสู่ชุมชนภายใต้โครงการนำคูกเข้าวัดซึ่งเริ่มโครงการโดยนำเรือนจำมาอยู่ในวัดเป็นโครงการเพื่อคืนคนดีสู่สังคมเป็นโครงการตัวอย่างของวัดพัชรกิตติยาภิอาราม

ข. การสร้างเครือข่าย ความสำคัญของวัด ส่วนราชการ และชุมชนหรือบ้านคือพื้นที่ของการประสานงานเจรจาเพื่อจุดร่วม สงวนข้อแตกต่างเพื่อให้เข้าใจและอยู่ร่วมกัน ดังนั้นการพัฒนาจาก “บวร” ไปสู่ “วรบ” ก็เพื่อส่งเสริมการเผยแผ่ เสริมสร้างการพัฒนาชุมชนสร้างการอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนให้ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่คริสต์ศาสนาในยุคเริ่มแรกนั้นเกิดแต่ความเชื่อในพระเจ้า จึงได้ออกเผยแผ่จากกลุ่มชนเล็กโดยมิชชันนารี โดยอ้างถึงความเชื่อที่มีต่อพระเจ้างาม ในหนังสือพระคัมภีร์พันธสัญญาเดิม (คุณพ่อชวลิต กิจเจริญ, ม.ป.ป.) ได้เปิดเผยถึงแผนการที่พระเป็นเจ้าต้องการช่วยมนุษย์ให้รอดโดยเริ่มตั้งแต่ในหนังสือปฐมกาลบทที่ 11 ได้ชี้ให้เห็นว่าพระเป็นเจ้าได้สร้างมนุษย์มาและพระองค์ได้ดูแลมนุษย์ทุกชาติทุกภาษานอกจากนั้นแล้วในหนังสือวิวรณ์เป็นพระเป็นเจ้าได้เผยแสดงองค์ว่า พระองค์เป็นทั้งอัลฟาและโอเมก้า นั่นคือ พระองค์เป็นจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้ายของการสร้างมนุษย์พระองค์จะไม่หยุดการทำงานของพระองค์จนกว่า ทุกชาติทุกภาษาและฝูงชนจำนวนมากมายจะได้มารวมกันรอบ ๆ พระองค์ (พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่, (2014), ฉบับที่ 5 หน้า 9-10, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรมแผนกพระคัมภีร์) และในแผนการช่วยมนุษย์ให้รอดนี้พระองค์ได้ทรงเรียก อับราฮัมให้ออกจากบ้านเกิดเมืองนอนของตนไปยังดินแดนที่พระองค์จะชี้ให้ และจากอับราฮัมนี้เอง พระเป็นเจ้าจะทรงสร้างชาวอิสราเอลขึ้น กล่าวคือ ลูกหลานของอับราฮัม จะถูกแยกแยะจากนานาชาติ (พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิมและภาคพันธสัญญาใหม่, (2014), ฉบับที่ 19 หน้า 3, คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรมแผนกพระคัมภีร์) แต่ว่าโดยชนชาติคืออิสราเอลนี้เองพระองค์รวบรวมชนชาติต่าง ๆ เข้าด้วยกันและเมื่อไรก็ตามที่อิสราเอลหลงไปว่าตัวเองถูกเลือกสรรมาเพื่อชนชาติทั้งหลายแล้วพระเป็นเจ้าจะใช้ประกาศก (prophet) ให้มาเตือนพวกเขาให้สำนึกถึงจุดประสงค์ของพระเป็นเจ้าที่พระองค์คือเป็นพระเจ้าของนานาชาติด้วย ในประเทศไทยคริสต์ศาสนาเผย

แผ่ในหลายรูปแบบ เช่นการเข้าหาผู้นำประเทศ การจัดสรรที่ดิน การจัดตั้งสถาบันทางการศึกษาและโรงพยาบาล การใช้ภาษาและการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรม การใช้สื่อสารมวลชน และการตั้งกิจกรรมสงเคราะห์ต่าง ๆ เป็นต้น (เดือน คำดี, 2529)

การเผยแผ่ศาสนาในภาคอีสานของบาทหลวง แบ่งได้เป็น 2 ช่วงคือช่วง พ.ศ.2424-2442 และช่วง พ.ศ. 2442 - 2496 ในช่วง พ.ศ. 2424-2442 คริสต์ศาสนาได้รับความสนใจมากจากกลุ่มทาส กลุ่มภรรยาน้อยของกรรมการเมือง กลุ่มชาวนวน กลุ่มข้า ผู้เทิง เป็นต้น (พรรณี พลไชยา, 2536) ช่วง พ.ศ. 2442-2496 การเผยแผ่ศาสนาต้องประสบปัญหาเนื่องจากขาดแคลนบุคลากร ทำให้จำนวนคาทอลิกลดลง ทั้งนี้เพราะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2457 บาทหลวง ได้เดินทางกลับประเทศฝรั่งเศส เพื่อปฏิบัติหน้าที่ในการเป็นทหารดังปรากฏในเอกสารว่า “ในต้นปี พ.ศ. 2457 สงครามระหว่างฝรั่งเศสกับเยอรมันได้ก่อตัวขึ้น คณะบาทหลวงถูกเกณฑ์เข้าประจำกองทัพนิตตามเหตุการณ์ ฉะนั้นจึงมีหมู่บ้านคริสตังหลายแห่งถูกรวมเข้าด้วยกัน เหตุการณ์นี้ยังคงเป็นไปเป็นเวลาหลายสิบปี (พระสังฆราชเกลา ดีอุส บาเย, 2527) อย่างไรก็ตามในช่วง พ.ศ. 2442-2496 มีคริสตชนในอีสานทั้งหมด 22,531 คน อยู่ในเขตสกลนครและนครพนม 12,471 คน กระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ 9,060 คน แสดงว่ามีคริสตชนเพิ่มขึ้น 11,528 คน ชุมชนคาทอลิกเพิ่มขึ้น 46 หมู่บ้าน ซึ่งนับว่าการขยายงานของบาทหลวง ครอบคลุมอีสานทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2496 (พรรณี พลไชยา, 2536)

กลุ่มคริสเตียนหนองบัวลำภูได้รับการสถาปนาเป็น “คริสตจักรหนองบัวลำภู” เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 1997 (พ.ศ. 2540) สังกัดคริสตจักรภาค 7 แห่งสภาคริสตจักรในประเทศไทย คริสตจักรหนองบัวลำภู ได้รับการดูแลจากคริสตจักรซีโอน และคริสตจักรคลองเตย ในการช่วยเหลือเป็นพี่เลี้ยงในงานพันธกิจต่างๆ เช่น พันธกิจด้านการพัฒนาเด็ก และการประกาศข่าวประเสริฐผ่านทางสถานรับเลี้ยงเด็ก “หนองบัวลำภูคริสเตียน” และ “โรงเรียนอนุบาลหนองบัวลำภูคริสเตียน” (ซิสเตอร์ไพรวัลย์ มารีย์มงคล, วัดอัครเทวดามีคาแอล หนองบัวลำภู, สัมภาษณ์, 3 กุมภาพันธ์ 2565) เพื่อให้การเผยแผ่คริสต์ศาสนาสามารถดำเนินการได้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ โดยกำหนดแนวคิดและหลักการคือ คุณลักษณะ 4 ประการของคริสตจักร คือ การเป็นประชากรของพระเจ้า พระกายของพระคริสต์ พระวิหารของพระวิญญาณบริสุทธิ์ และครอบครัวของพระเจ้า กล่าวคือ สมาชิกคริสตจักรในจังหวัดหนองบัวลำภูให้พระเยซูคริสต์เป็นสรณะในชีวิต และดำเนินชีวิตโดยพึ่งพาในพระองค์ มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับพระเจ้า ผ่านการนมัสการ การอธิษฐาน และการอ่านพระคัมภีร์ ในเวลาเดียวกันสมาชิกคริสตจักรมีความสนิทสนมกันพอสมควร มีการดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกันและกันในการดำเนินชีวิตและการทำพันธกิจในคริสตจักร คริสตจักรได้ดำเนินพันธกิจหลักของคริสตจักรอย่างครบถ้วนทั้ง 5 พันธกิจ คือ (1) พันธกิจการประกาศพระกิตติคุณ (2) พันธกิจการ

สร้างสาวก (3) พันธกิจการสามัคคีธรรม (4) พันธกิจการนมัสการ และ (5) พันธกิจการรับใช้ผู้คนในสังคม การตอบแบบสอบถามและการสนทนากลุ่มของประชากรกลุ่มเป้าหมายชี้ให้เห็นว่า พันธกิจของคริสตจักรที่ประสบความสำเร็จ คือ พันธกิจการนมัสการ พันธกิจการสร้างสาวก และพันธกิจการรับใช้ผู้คนในสังคม

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า จากการศึกษาเปรียบเทียบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภูสรุปได้ดังนี้

1. เปรียบเทียบหลักการการเผยแผ่

หลักการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์	หลักการการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวง
มีเป้าหมายประสงค์ 1) เพื่อให้บุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์ และส่งเสริมด้านการเผยแผ่อย่างมีคุณภาพ 2) เพื่อให้บุคลากรผู้เผยแผ่ได้รับการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการที่หลากหลาย 3) เพื่อให้ประชาชนใช้หลักพุทธธรรมเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตนำไปสู่สังคมที่สงบสุข	คริสตจักรได้ดำเนินพันธกิจหลักของคริสตจักรอย่างครบถ้วนทั้ง 5 พันธกิจ คือ 1) พันธกิจการประกาศพระกิตติคุณ 2) พันธกิจการสร้างสาวก 3) พันธกิจการสามัคคีธรรม 4) พันธกิจการนมัสการ 5) พันธกิจการรับใช้ผู้คนในสังคม

จากตารางข้างต้น พบว่า พระสงฆ์มีเป้าหมายประสงค์ 1) เพื่อให้บุคลากรผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์ และส่งเสริมด้านการเผยแผ่อย่างมีคุณภาพ 2) เพื่อให้บุคลากรผู้เผยแผ่ได้รับการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยวิธีการที่หลากหลาย 3) เพื่อให้ประชาชนใช้หลักพุทธธรรมเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตนำไปสู่สังคมที่สงบสุข ส่วนบาทหลวงได้ดำเนินพันธกิจหลักของคริสตจักรอย่างครบถ้วนทั้ง 5 พันธกิจ คือ 1) พันธกิจการประกาศพระกิตติคุณ 2) พันธกิจการสร้างสาวก 3) พันธกิจการสามัคคีธรรม 4) พันธกิจการนมัสการ 5) พันธกิจการรับใช้ผู้คนในสังคม จะเห็นได้ว่า หลักการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์กับบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภูมีนัยที่เหมือนกันคือการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพเพื่อการเผยแผ่คำสอนทางศาสนาให้ขยาย

ออกไปสู่ประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนนัยที่ต่างกัน คือหลักธรรมที่นำไปเผยแผ่นั้นเป็นสิ่งแวดล้อมเฉพาะตน

2. เปรียบเทียบอุดมการณ์การเผยแผ่

อุดมการณ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์	อุดมการณ์การเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวง
ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดหนองบัวลำภู ได้กำหนดอุดมการณ์ในการเผยแผ่ของศูนย์ไว้ เรียกว่า อุดมการณ์ 4 คือ พรหมวิหาร 4 - เมตตา ประรณนจะให้เป็นสุข - กรุณา สงสารช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ - มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี - อุเบกขา การวางเฉย ไม่ดีใจ หรือเสียใจ เมื่อต้องวิบัติ พลาดพราก เจ็บไข้	อุดมการณ์ของคริสต์ศาสนา คือ อาณาจักรของพระเจ้า (Kingdom of God) หมายถึง อาณาจักรของพระเป็นเจ้าที่ตั้งอยู่ในจิตใจของมนุษย์ หาได้หมายถึงอาณาจักรที่เป็นแผ่นดินในโลกนี้ไม่ โดยอาณาจักรของพระเจ้านี้มีความหมาย 2 ประการ คือ 1) อาณาจักรของพระเจ้าในโลกนี้ หมายถึง อาณาจักรของพระเจ้าที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ในชีวิตนี้ 2) อาณาจักรของพระเจ้าในโลกหน้า หมายถึง การเข้าถึงชีวิตนิรันดร์หลังจากตายแล้ว

จากตารางข้างต้น พบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดหนองบัวลำภู ดำเนินการโดยศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดหนองบัวลำภู ได้กำหนดอุดมการณ์ในการเผยแผ่ของศูนย์ไว้ เรียกว่า อุดมการณ์ 4 คือ พรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา ประรณนจะให้เป็นสุข กรุณา สงสารช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ มุทิตา พลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขา การวางเฉย ไม่ดีใจ หรือเสียใจ เมื่อต้องวิบัติ พลาดพราก เจ็บไข้ ส่วนอุดมการณ์การเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวง คือ อาณาจักรของพระเจ้า (Kingdom of God) หมายถึง อาณาจักรของพระเป็นเจ้าที่ตั้งอยู่ในจิตใจของมนุษย์ หาได้หมายถึงอาณาจักรที่เป็นแผ่นดินในโลกนี้ไม่ โดยอาณาจักรของพระเจ้านี้มีความหมาย 2 ประการ คือ 1) อาณาจักรของพระเจ้าในโลกนี้ หมายถึง อาณาจักรของพระเจ้าที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ในชีวิตนี้ 2) อาณาจักรของพระเจ้าในโลกหน้า หมายถึง การเข้าถึงชีวิตนิรันดร์หลังจากตายแล้ว จะเห็นได้ว่า อุดมการณ์การเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์กับบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภูนั้น นัยที่เหมือนกันคือการมีเป้าหมายเพื่อให้คนที่ศรัทธามีหลักยึดมั่น ส่วนที่แตกต่างกัน คือทางพระพุทธศาสนาเองเน้นไปที่หลักอุดมการณ์ 4 คือพรหมวิหาร เป็นหลักแห่งความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า ส่วนศาสนาคริสต์เน้นหลักพระเมตตาของพระเจ้าที่

มอบอาณาจักรหรือคริสตจักรให้แก่ผู้ศรัทธาที่ปรากฏทั้งอาณาจักรในโลกนี้คือความสุข และอาณาจักรหลังจากสิ้นชีพไปแล้ว คือความสุขในแดนดินของพระเจ้า

3. เปรียบเทียบวิธีการการเผยแผ่

วิธีการการเผยแผ่พระพุทฺธศาสนาของพระสงฆ์	วิธีการการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวง
วิธีการการเผยแผ่ที่ประสบความสำเร็จ คือ 1) เผยแผ่ประจำที่ เช่นที่วัด สถานีวิทย์ 2) เผยแผ่เคลื่อนที่ตามหมู่บ้าน โรงเรียน ตลอดถึงการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ เช่น ในสถานการณ์โควิด	วิธีการเผยแผ่ของคริสต์ศาสนา ได้แก่ 1) การเข้าสู่พระอาณาจักร 2) สอนให้เดินในทางของพระเจ้า 3) สอนเรื่องผู้เผยพระวจนะเท็จและคำสอนเทียมเท็จ 4) สอนการสร้างชีวิตบนรากฐานที่ถูกต้อง

จากตารางข้างต้น พบว่า พระสงฆ์ดำเนินตามกรอบการเผยแผ่ 3 ประการ คือ หลักการ อุดมการณ์ และวิธีการ ซึ่งมีหลักการเพื่อเผยแผ่พระพุทฺธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจของ คนให้มีความสุข โดยอาศัยหลักแห่งพรหมวิหารเป็นเครื่องมือช่วยให้การปฏิบัติตามวิธีการการเผยแผ่ทั้ง 2 ประการประสบความสำเร็จ คือ 1) เผยแผ่ประจำที่ เช่นที่วัด สถานีวิทย์ และ 2) เผยแผ่เคลื่อนที่ตามหมู่บ้าน โรงเรียน ตลอดถึงการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ เช่น ในสถานการณ์โควิด ส่วนบาทหลวง จะใช้วิธีการเผยแผ่ศาสนาควบคู่กับการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้าน ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา ด้านการประกอบอาชีพและด้านการอนามัย โดยมีการช่วยเหลือที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนที่อยู่ห่างไกล การตั้งธนาคารข้าว การให้เงินกู้ในการประกอบอาชีพ โดยจะให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านทุกครอบครัวที่ประสบความเดือดร้อน จะเห็นได้ว่า วิธีการเผยแผ่พระพุทฺธศาสนาของพระสงฆ์กับ บาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภู ประเด็นที่เหมือนกันคือการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาเพื่อให้ทุกคนเห็นจริง และยอมรับศาสนาของตนได้ ส่วนนัยที่ต่างกัน พระพุทฺธศาสนา เน้นรูปแบบในการเผยแผ่ศาสนา ส่วนศาสนาคริสต์เน้นวิธีเผยแผ่หลักคำสอนเพื่อการดำรงชีวิต

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การเผยแผ่นั้นเป็นการเปิดเผยพระสัทธรรมให้ปรากฏแก่ชาวโลก เป็นการชี้แนะแนวทางปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์โดยไม่เลือกชั้นวรรณะ เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยหลักธรรมในพระพุทฺธศาสนา เป็นการรักษาและสืบต่ออายุพระพุทฺธศาสนา จากอดีตถึงปัจจุบันนี้การเผยแผ่ได้พัฒนา

รูปแบบการเผยแผ่ให้ทันกับยุคสมัยจากยุควิธีมุขปาฐะ ต่อมาใช้วิธีจารึกลงบนผนังถ้ำ จารึกลงใบลาน พิมพ์เป็นหนังสือ เผยแผ่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงและทางสถานีโทรทัศน์ และปัจจุบันก็มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตผ่านทางเว็บไซต์ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาสามารถดำเนินการได้บรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ ศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาประจำจังหวัดหนองบัวลำภู ได้กำหนดหลักการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อที่จะส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พัฒนาบุคลากรผู้เผยแผ่เพื่อนำหลักธรรมสู่สังคมและประชาชนอย่างมีคุณภาพ โดยยึดอุดมการณ์ของการเผยแผ่ 4 ประการ คือ การปฏิบัติตามหลักของพรหมวิหาร 4 และปฏิบัติตามวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 2 หลักใหญ่ ๆ คือ 1) เผยแผ่ประจำที่ เช่นที่วัด สถานีวิทย์ และ 2) เผยแผ่เคลื่อนที่ตามหมู่บ้าน โรงเรียน ตลอดจนการทำกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ต่าง ๆ เช่น ในสถานการณ์โควิด 19 ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของพระวิฑูรย์ ฐานเมธี (บุญพร้อม) (2553) ที่ว่าปัญหาเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดหนองบัวลำภู มาจากสาเหตุที่มีพระภิกษุสามเณรเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ผู้ปกครองดูแลไม่ทั่วถึง ผู้ปกครองไม่ทราบปัญหาที่แท้จริงของผู้ได้บังคับบัญชา การศึกษาในประโยคบาลีชั้นสูง ๆ ยังมีน้อย ขาดครู-อาจารย์ที่ทำการสอนนักเรียนและบาลีในชั้นสูง ยังขาดบุคลากรที่มีคุณภาพ โดยเฉพาะด้านพระภิกษุสามเณร ผู้มีความรู้ควบคู่ไปกับการปฏิบัติด้านกรรมฐาน การสนับสนุนในเรื่องทุนการศึกษาสำหรับนักเรียนที่มีการศึกษาในระดับสูงค่อนข้างน้อย มีการจัดอบรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่พระภิกษุสามเณร และบุคคลทั่วไปยังค่อนข้างน้อย ประชาชนไม่ค่อยมีโอกาสดำรงธรรมมากนัก นอกจากตามเทศกาลต่าง ๆ การจัดสรรที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณรของแต่ละวัด ยังไม่ค่อยดีเท่าที่ควร รูปแบบการก่อสร้างของแต่ละวัดมีความแตกต่างกันมาก บางวัดมีสิ่งก่อสร้างเกินความจำเป็น การสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนรอบ ๆ วัดยังมีน้อย และการจัดกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมบางอย่างไม่ควรจัดภายในวัด

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การเผยแผ่คริสต์ศาสนาเป็นการประกาศแผนการของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้รอดจากภัยต่าง ๆ ซึ่งภารกิจการแพร่ธรรมและการประกาศพระวรสารนั้น มีพระบิดาเจ้าองค์ความรักเป็นองค์อุปถัมภ์ เป็นประกาศแผนการของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้รอดจากภัยต่าง ๆ การดำเนินชีวิตของพระศาสนจักร จะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กับการแพร่ธรรมและการอภิบาลอย่างมีดุลยภาพครอบคลุมทุกมิติชีวิตอย่างผสมกลมกลืนกัน ทั้งฝ่ายจิตวิญญาณและฝ่ายโลกทั้งด้านคุณค่าทางศาสนา ศีลธรรม สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง สิทธิมนุษยชนและสัมพันธ์กับคนทุกกลุ่ม ทุกศาสนา และทุกเพศทุกวัย โดยให้ความสำคัญต่อคนยากไร้ ทั้งนี้โดยเน้นบทบาทฆราวาสเป็นพิเศษ พระศาสนจักรในประเทศ จะเร่งส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของทุกอย่างแท้จริง ด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันระหว่างพระสังฆราช พระสังฆ นิกบวช และ

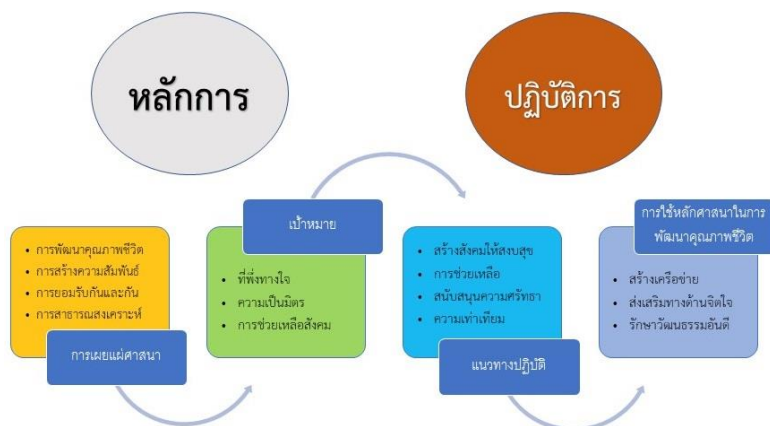
ฆราวาสอีกทั้งจะร่วมมือกับพี่น้องนิกายศาสนาและความเชื่ออื่น รวมทั้งผู้มีน้ำใจอันดีงามบนพื้นฐานของการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ด้วยความจริงใจ และด้วยความเสมอภาค โดยอาศัยการเสวนาด้วยชีวิตกับทุกฝ่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของชนกร ปรีชา (2561) ว่า เหตุผลที่คนนับถือคริสต์ศาสนาด้วยเหตุ 7 ประการ คือ 1) ความรู้สึกขัดแย้งเชิงปรัชญากับศาสนาเดิม 2) ความยึดหยุ่นในศาสนพิธี 3) ศาสนาคริสต์ช่วยแก้ไขปัญหาชีวิต 4) การปฏิบัติตนของผู้นำศาสนาและศาสนิกชน 5) ความรู้สึกไม่เท่าเทียมในศาสนาเดิม 6) พฤติกรรมส่วนตัวได้รับการปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้น 7) ศาสนาคริสต์เป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย โดยมีกระบวนการเปลี่ยนศาสนาทั้งหมด 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการปฏิสัมพันธ์กับคริสตชน ขั้นปฏิสัมพันธ์กับคริสตชน ขั้นเปลี่ยนตัวตนสู่การเป็นคริสตชน และขั้นเปลี่ยนศาสนาสู่การเป็นคริสตชนโดยสมบูรณ์

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า 1. หลักการเผยแผ่ หลักการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์กับบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภูมีนัยที่เหมือนกันคือการพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพเพื่อการเผยแผ่คำสอนทางศาสนาให้ขยายออกไปสู่ประชาชนอย่างเป็นรูปธรรม ส่วนนัยที่ต่างกัน คือหลักธรรมที่นำไปเผยแผ่นั้นเป็นสิ่งเฉพาะตน 2. อุดมการณ์การเผยแผ่ อุดมการณ์การเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์กับบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภูมีนัยที่เหมือนกันคือการมีเป้าหมายเพื่อให้คนที่ศรัทธามีหลักยึดมั่น ส่วนที่แตกต่างกัน คือทางพระพุทธศาสนาเองเน้นไปที่หลักอุดมการณ์ 4 คือพรหมวิหาร เป็นหลักแห่งความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้า ส่วนศาสนาคริสต์เน้นหลักพระเมตตาของพระเจ้าที่มอบอาณาจักรหรือคริสต์จักรให้แก่ผู้ศรัทธาที่ปรากฏทั้งอาณาจักรในโลกนี้คือความสุข และอาณาจักรหลังจากสิ้นชีพไปแล้ว คือความสุขในแดนดินของพระเจ้า 3. วิธีการเผยแผ่ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภู ประเด็นที่เหมือนกันคือการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาเพื่อให้ทุกคนเห็นจริง และยอมรับศาสนาของตนได้ ส่วนนัยที่ต่างกัน พระพุทธศาสนาเน้นรูปแบบในการเผยแผ่ศาสนา ส่วนศาสนาคริสต์เน้นวิธีเผยแผ่หลักคำสอนเพื่อการดำรงชีวิต สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาธนกร กิตติปัญญา (2563) ว่า กระบวนการเผยแผ่ศาสนาผ่านทางพระนักเผยแผ่ พระธรรมจาริกและองค์กรคริสต์ศาสนามีบทบาทต่อการเผยแผ่ศาสนา จนสามารถเป็นนักเผยแผ่ที่ดีได้ แต่การศึกษาในเชิงลึก พบว่า พระนักเผยแผ่ศาสนาทั้งสองมีจำนวนน้อยมาก และมีจิตใจนักเสียสละน้อย ดังนั้น คณะสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรพัฒนาระบบการเผยแผ่ให้ทันสมัยกับความเจริญทาง สังคม ทั้งนี้เพื่อเป็นการพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับการเผยแผ่คริสต์ศาสนาของบาทหลวงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัด

หนองบัวลำภู” ได้องค์ความรู้ใหม่จากปัญหา 4 ประการ คือ (1) ความหมายของการเผยแผ่ศาสนาคืออะไร (2) เป้าหมายและหลักการในการเผยแผ่ศาสนาทั้งสองศาสนา (3) แนวทางปฏิบัติของการเผยแผ่ศาสนาทั้งสองศาสนาในจังหวัดหนองบัวลำภู (4) ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมในการใช้หลักศาสนามาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในจังหวัดหนองบัวลำภู ดังนี้

ประเด็นหลักมี 2 ประเด็นคือ

1. หลักการ ประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ

1.1 การเผยแผ่ศาสนา มุ่งองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ (1) การพัฒนาคุณภาพชีวิต (2) การสร้างความสัมพันธ์ การเข้าหาผู้ที่จะเป็นศาสนิกใหม่นั้นเป็นไปด้วยกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้เผยแผ่กับตัวบุคคล (3) การยอมรับกันและกัน และ (4) การสาธารณสงเคราะห์ หลักการเผยแผ่เน้นด้านการสาธารณสงเคราะห์นำเข้าไปเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ขั้นต้น

1.2 เป้าหมาย มุ่งองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ (1) ที่พึงพอใจ ในตัวของมนุษย์ทุกคน ต้องมีที่พึงพอใจ (2) ความเป็นมิตร เป้าหมายของการไปเผยแผ่ไม่เน้นกลุ่มลักษณะเกณฑ์เข้าแต่ใช้วิธีตัวต่อตัว และ (3) การช่วยเหลือสังคม การสื่อสารผ่านผู้ที่เชื่อ ที่สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตนเองได้

2. ปฏิบัติการ ประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ

2.1 แนวทางการปฏิบัติ มุ่งองค์ประกอบ 4 ด้านคือ (1) สร้างสังคมให้สงบสุข การสร้างคนดีแก่สังคม (2) การช่วยเหลือ (3) สนับสนุนความศรัทธา ความเห็นในฐานะของฝ่าย

ปกครอง นี้มีหน้าที่คอยดูแลความสุขของประชาชน และให้การสนับสนุนองค์กรศาสนาตามสมควร และ (4) ความเท่าเทียม ส่งเสริมความถูกต้องของหลักการศาสนา และ สนับสนุนให้ประชาชนไทยมีเสรีภาพในการเลือกไม่เลือกจะนับถือศาสนาใดให้ความเสมอภาคแก่องค์กรศาสนาทุกศาสนาเพื่อความสงบสุขและเพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะของวัฒนธรรมทางศาสนา

2.2 การใช้หลักศาสนาในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เมืองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ (1) สร้างเครือข่าย คณะกรรมการศาสนิกสัมพันธ์ ก็จะได้นำเอางานวิจัยและข้อสรุปจากเวทีสานเสวนาพหุวัฒนธรรมศาสนา (2) ส่งเสริมทางด้านจิตใจควบคู่ไปกับการดูแลสังคม และ (3) รักษาวัฒนธรรมอันดี เผยแพร่ศีลธรรมทางพระพุทธศาสนา

สรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดหนองบัวลำภู ดำเนินตามกรอบการเผยแผ่ 3 ประการ คือ หลักการ อุดมการณ์ และวิธีการ ซึ่งมีหลักการเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจของคนให้มีความสุข ส่วนวิธีการเผยแผ่ของคริสต์ศาสนา จะใช้วิธีการเผยแผ่ศาสนาควบคู่กับการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้าน ได้แก่ การให้ความช่วยเหลือด้านการศึกษา ด้านการประกอบอาชีพและด้านการอนามัย จะเห็นได้ว่า วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์กับบาทหลวงในจังหวัดหนองบัวลำภู ประเด็นที่เหมือนกันคือการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางศาสนาเพื่อให้ทุกคนเห็นจริง และยอมรับศาสนาของตนได้ ส่วนนัยที่ต่างกัน พระพุทธศาสนาเน้นรูปแบบในการเผยแผ่ศาสนา ส่วนศาสนาคริสต์เน้นวิธีเผยแผ่หลักคำสอนเพื่อการดำรงชีวิต

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. รัฐควรนำหลักการส่งเสริมพัฒนาศาสนาเป็นแผนในการพัฒนาประเทศ เพราะศาสนามีส่วนสำคัญในการสร้างจิตสำนึกที่ดีของคนในสังคม

2. ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคลศึกษาศาสนาของตนเองให้ถ่องแท้ และทำความเข้าใจศาสนาอื่น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาในถิ่นทุรกันดารในประเทศไทย

2. ควรมีการศึกษาวิธีการนำหลักการเผยแผ่ศาสนาไปพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2486). *เอกสารเย็บเล่มชุด กระทรวงการต่างประเทศรัชกาลที่ 5 กระทรวงการต่างประเทศ จศ. 1171-1278*. กรุงเทพมหานคร: กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรม แผนกพระคัมภีร์. (2014). *พระคัมภีร์คาทอลิก ฉบับสมบูรณ์ (Thai Catholic Bible Complete Version) ภาคพันธสัญญาเดิม และภาคพันธสัญญาใหม่*. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสตธรรม แผนกพระคัมภีร์.
- คุณพ่อชวลิต กิจเจริญ. (ม.ป.ป.). *พระคัมภีร์และการประกาศพระวรสาร*. เอกสารประกอบการเรียนวิชา Missiology. ม.ป.ท.: ม.ป.พ..
- ชนากร ปรีชา. (2561). การเปลี่ยนศาสนาจากพุทธศาสนิกชนสู่การเป็นคริสตชนของคริสตจักรแห่งพระสิริมหาสารคาม อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศึกษา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2552). *กาลานุกรม*. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม์.
- พระมหาดาวสยาม วชิรปญโญ. (2557). *ประวัติพระพุทธศาสนาในอินเดีย*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: เอกพิมพ์ไท.
- พระมหาธนกร กิตติปญโญ. (2563). กระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนากับคริสต์ศาสนาบนพื้นที่สูงในจังหวัดเพชรบูรณ์. (2563). *วารสารวรมัญจกพุทธศาสน์ปริทรรศน์*. 7(2) กรกฎาคม - ธันวาคม.
- พระวิฑูรย์ ฐานเมธี (บุญพร้อม). (2553). การศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดหนองบัวลำภู. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการคณะสงฆ์*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสังฆราชเลา ดือส บาเย. (2527). *ประวัติการเผยแผ่พระศาสนาในภาคอีสานและประเทศลาว*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พรรณี พลไชยขา. (2536). *บทบาทของมิชชันนารีโรมันคาทอลิกในอีสาน ปี พ.ศ. 2424-2496*. กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2551). *ระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการเผยแผ่ พ.ศ. 2550*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

“หนองบัวลำภู”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.nongbualamphu.go.th/NEXT/attachments/article/135/004> [19 มกราคม 2564]

การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธ
กับชาวมุสลิม: กรณีศึกษาชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน
ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
**A Comparative Study of the Religious Lifestyle in Buddhist
Society and Muslim Society: A Case Study of Ban Khlong Bang-
Takhian Community, Bangchalong Subdistrict, Bangphli
District, Samutprakarn Province**

¹พระครูปลัดภาณุวัฒน์ วฑฒธมโม (พลอยทรัพย์)
Phrakrupalad Phanuwat Vaddhadhammo (Ploisup)
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
E-mail: Phanu2509@gmail.com

²พระมหามงคลกานต์ จตธมโม, ผศ. ดร.
Phramaha Mongkholkan Thitadhammo, Asst. Prof. Dr.
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
¹Corresponding author E-mail: Mongkholkan2522@gmail.com

Received: November 10, 2022; **Revised:** December 13, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ 2) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ 3) เพื่อเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธและชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัด

สมุทรปราการ งานวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางศาสนา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ผลการวิจัยพบว่า

วิถีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา คือ ศีลธรรม จารีตประเพณี คำสั่งสอนในทางศาสนา ที่ศาสดาผู้ประกาศศาสนาได้นำมาเผยแพร่ สอนให้มนุษย์ได้ประพฤติตามทั้งข้อที่ควรและไม่ควร ประพฤติตามคือ ข้อที่ทรงอนุญาตได้แก่ กุศลธรรมความดีและในข้อที่ทรงห้ามเช่น ศีล 5 เป็นต้น และอกุศลธรรมความชั่วต่าง ๆ ที่เกิดจากการกระทำทางกาย วาจา และทางใจ ส่วนวิถีปฏิบัติทางศาสนาในศาสนาอิสลาม คือ ปฏิบัติตนตามหลักการ 3 ประการ คือ 1) หลักการศรัทธา 2) หลักการปฏิบัติ และ 3) หลักคุณธรรมการศรัทธาในศาสนาอิสลาม และความศรัทธาของภายในหัวใจ ไม่มีใครมีอำนาจที่จะทำอะไรได้ นอกเหนือจากอัลลอฮ์ องค์เดียวเท่านั้น

วิถีชีวิตทางศาสนาของชาวพุทธในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน เน้นหลักการ ๓ ประการ คือ 1) การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ รู้ว่าตนคือใคร ควรมีบทบาทอย่างไร 2) เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของผู้อื่น 3) สละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การเป็นผู้นำของชุมชนต้องมีความเป็นผู้นำที่แท้จริง ทำให้เห็นเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ส่วนวิถีปฏิบัติทางศาสนาในทัศนะของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า การทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เป็นการสร้างเหตุแห่งความสุข คือสงบ สันติ เบิกบานใจ ความสุขจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราได้ปฏิบัติตามความเชื่อของหลักการ

ชาวพุทธกับชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียนนั้น มีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติสุข ไร้ความขัดแย้งทางศาสนา มีความแตกต่างกันเพียงความศรัทธาในศาสนาของตน ไม่กล่าวล่วงวิถีปฏิบัติทางศาสนาของบุคคลอื่น ดังนั้น การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน จึงเป็นการเชื่อมประสานให้มนุษย์เข้าใจซึ่งเหตุและผลของกันและกัน

คำสำคัญ: วิถีชีวิตทางศาสนา, สังคมชาวพุทธ, สังคมชาวมุสลิม

Abstract

This article aimed to study 1) to study the way of religious life in Buddhist Society of Ban Khlong Bang-Takhian Community, Bangchalong Subdistrict, Bangphli District, Samutprakarn Province, 2) to study the way of the religious life in Muslim Society in Ban Khlong Bang-Takhian Community, Bangchalong Subdistrict, Bangphli District, Samutprakarn Province, 3) to compare the way of religious life in Buddhist and Muslim Society of Ban Khlong Bang-Takhian Community, Bangchalong Subdistrict, Bangphli District, Samutprakarn Province.

This research is a qualitative study by studying and collecting data from religious scriptures related to research papers and interviewing the target audiences.

The research results were found as follows.

The way of practice in Buddhism is related to morals, customs, and religious teachings as the religious founders proclaimed that whether what they should behave or so what not.

The religious provisions that they were allowed to practice as virtuous virtues, etc., and religious prohibition such as the five precepts, etc., and various evil deeds were arising from physical, verbal, and mental actions.

For Religious practices in Islam are to act according to 3 areas of principles: 1) Faith Principle 2) Practice Principle and 3) Moral Principles of faith in Islam. And faith in the heart that NO ONE has the power to do anything, apart from only one is Allah.

Religious way of life of the Buddhists in Ban Khlong Bang Takhian community emphasizing 3 areas of principles: 1) Completing one's duties, knowing who you are, what role should you play? 2) Understanding other peoples' religious practices 3) Sacrifice personal gain for the common good, for the leadership of community, they must have the true leadership completely. Because it is necessary to do it concretely for the benefit of the public.

Religious practices according to the view of Muslims in Ban Khlong Bang Takhian community, Samut Prakan Province. It was found that fulfilling their duties is a cause for happiness; that is, peace, cheerfulness, happiness can only occur when they follow the beliefs of the principles. Buddhists and Muslims who live in the Ban Khlong Bang Takhian community can be living a peaceful life without any conditions of religious conflict. They differ only in their religious beliefs, but they really did not violate other people's religious practices. Therefore, knowing how to put yourself in someone else's shoes, and they are also doing activities together, it is a cause of the connection that allows humans to understand each other's cause and effect.

Key words: Religious Lifestyle, Buddhist Society, Muslim Society

บทนำ

ความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างกันหลายเผ่าพันธุ์ แต่มนุษย์นั้นมีสิ่งที่เหมือนกันคือความเป็นมนุษย์ที่ต้องอยู่ร่วมโลกใบเดียวกัน แต่เมื่อมนุษย์มองว่าคนเราต่างกันจึงเป็นเหตุให้ก่อสงคราม ต่อกันขึ้น เช่นกรณีที่เกิดขึ้นในภาคใต้ ของประเทศไทย ซึ่งเหตุแห่งความไม่สงบเกิดขึ้นเพราะความไม่เข้าใจกันและ

กัน เช่นกรณีของชาวไทยพุทธกับชาวมลายูมุสลิมชุมชนทรายขาวที่อาศัยอยู่ร่วมกันสามารถที่จะฟันฝ่าอุปสรรคในเรื่องความหวาดระแวง ความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันจนสำเร็จมาได้ เพราะทั้งสองกลุ่มมีศาสนาของตนเองเป็นแรงยึดเหนี่ยวไว้ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในระดับต่าง ๆ (สุไรยา วานี, มะรอนิง สาแลมิง, 2556)

เมื่อกล่าวถึงครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงตั้งองค์การสงฆ์ขึ้นมาก็เพื่อแสวงหาแนวทางให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคม โดยจะเห็นได้ว่าหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาจะมองไปที่คุณค่าของมนุษย์ที่อยู่ในสังคมมากกว่าคุณค่าทางด้านชนชั้นวรรณะ ความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา เพราะมนุษย์นั้นสามารถที่จะพัฒนาชีวิตจนมีคุณภาพได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ในสัตว์โลกนี้ บุคคลผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญาanyakย่อมนึกคิดเพื่อการเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดเพื่อการเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดด้วยเหตุผลนี้ บุคคลจึงชื่อว่า เป็นบัณฑิตมีปัญญา มาก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 21 ข้อ 186 หน้า 203, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ดังนั้น สังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือสังคมที่มีการประสานประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเข้าด้วยกัน อันจะเป็นเหตุให้เกิดความผาสุกและมีสวัสดิภาพทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ควรมีลักษณะดังต่อไปนี้ 1) มีความเมตตา คิดเอื้อเพื่อสงเคราะห์ในหมู่คณะ เช่น การช่วยเหลือกิจธุระ ของสังคมด้วยความเต็มใจ ด้วยความเคารพ ยำเกรง และนับถือทั้งต่อหน้าและลับหลัง 2) มีความเมตตาทางคำพูดในหมู่คณะ ไม่นินทาว่าร้ายอันเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยกทั้งต่อหน้าและลับหลัง 3) เมื่อได้ทรัพย์สินของมาด้วยความสุจริตก็รู้จักเอื้อเพื่อแบ่งปันแก่คนอื่น เป็นการแสดงน้ำใจแก่สมาชิกในสังคมเพื่อให้สังคมได้มีส่วนในการบริโภคใช้สอยสิ่งนั้นร่วมกัน 4) มีความประพฤติอันตั้งอยู่ในระเบียบวินัย หรือจารีตประเพณีของสังคมอันเป็นมาตรฐานในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข 5) มีทัศนคติที่ดีต่อสังคม ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนส่วนมาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 11 ข้อ 1324 หน้า 216-217, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ส่วนของศาสนาอิสลามมองว่าการอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมเป็นข้อยอมรับของศาสนาอิสลาม มีโองการอัลกุรอานได้ระบุวัตถุประสงค์หลักของการสร้างมนุษย์คือ การทำความรู้จักซึ่งกันและกันและกันและกันอิสลามรับประกันและเปิดโอกาสให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ความเชื่อและความคิดโดยคำนึงถึงความต่างต่างนั้นถือว่าเป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้และจะไม่มีการบังคับให้นับถือศาสนาอิสลาม แต่ให้มุสลิมตระหนักถึงความสำคัญของการตะวะฮุดต่อมนุษยชาติพร้อมทั้งอิสลามได้รักษาเกียรติของมนุษย์ และให้

ความสำคัญกับเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้ถือเป็นความยุติธรรมและความเสมอภาคของศาสนาอิสลาม (อิสมาแอ กาเต๊ะ, 2560)

อิสลามยอมรับความหลากหลายทางความเชื่อ อิสลามจึงได้คำนึงถึงความแตกต่างโดยสรุป 4 ประการ คือ 1) ความหลากหลายนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต้องเกิดขึ้นในสังคมโดยเฉพาะสังคมมนุษย์และถือว่าเป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้ 2) อิสลามให้ความสำคัญของเสรีภาพในการนับถือศาสนาโดยไม่มีการบังคับให้รับศาสนาอิสลาม 3) อิสลามตระหนักถึงความสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาอิสลามต่อมนุษยชาติ และความสำคัญต่อการให้เกียรติและศักดิ์ศรีต่อมนุษยชาติ และ 4) อิสลามยังคำนึงถึงความยุติธรรมและความเสมอภาคต่อกลุ่มชนต่างศาสนิก ดังข้อความที่ว่า “หากพระเจ้าของเจ้าทรงประสงค์แน่นอน พระองค์จะทรงทำให้ปวงมนุษย์เป็นประชาชาติเดียวกัน แต่พวกเขาก็ยังคงขัดแย้งกัน เว้นแต่ผู้ที่พระเจ้าของเจ้ามีเมตตา และเช่นนั้นแหละพระองค์ทรงบังเกิดพวกเขาและลิขิตของพระเจ้า ทรงกำหนดไว้สมบูรณ์แล้วแน่นอนข้าจะให้รกรุ่นเต็มไปด้วยพวกญินและ มนุษย์ทั้งหมด” (อิสมาแอ กาเต๊ะ, 2560)

ชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน แต่เดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรม แต่มีบางพื้นที่เป็นแหล่งชุมชนที่หลากหลายวัฒนธรรมอันเกิดจากการย้ายเข้ามาอยู่อาศัยของพนักงานโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ การกระทบกระทั่งกันระหว่างบุคคลต่างวัฒนธรรมย่อมตามมา แต่สามารถที่จะยุติปัญหานั้นได้ ด้วยอาศัยวัฒนธรรมทางศาสนาโดยผู้นำทางศาสนาทั้งพระพุทธรศาสนาและอิสลามร่วมมือกับภาครัฐ จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยเทศบาลตำบลบางโคลงได้กำหนดให้ชุมชนบ้านคลองบางตะเคียนเป็นชุมชนที่อยู่ในแผนพัฒนาชุมชนคุณธรรมและวิถีไทยวิถีพอเพียงตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และเรื่องสินค้าและบริการทางวัฒนธรรมในชุมชน โดยแผนพัฒนาแหล่งวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนาสำคัญของชุมชน คือ พระพุทธรศาสนา ซึ่งมีวัดสำคัญ ๆ หลายวัด เช่น วัดบางโคลงใน และมัสยิดที่สำคัญของศาสนาอิสลามคือมัสยิดดารุลอามีน บางโคลง ซึ่งศาสนาทั้ง 2 ศาสนานั้น เป็นศาสนาหลักที่ทำให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคีกัน และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

บทความวิจัยนี้ ผู้วิจัยสนใจที่ศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธและชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโคลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ในประเด็นหลักการอยู่ร่วมกัน หลักธรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน หลักการสงเคราะห์และการอยู่ร่วมกัน และหลักปฏิบัติตามหลักการที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
3. เพื่อเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธและชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการดำเนินการ ดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์อัลกุรอานของศาสนาอิสลาม รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารประเภทตำรา บทความวิชาการทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ตลอดจนจากสื่ออินเทอร์เน็ต มุ่งหาคำตอบเกี่ยวกับข้อเท็จจริงของสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางศาสนา

2) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในประเด็นหลักการอยู่ร่วมกัน หลักธรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน หลักการสงเคราะห์และการอยู่ร่วมกัน และหลักปฏิบัติตามหลักการที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการโดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(1) ทำการศึกษาและคัดเลือกประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยการกำหนดคุณสมบัติกลุ่มผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ข้าราชการที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชน และประชากรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธและชาวมุสลิม

(2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย

(3) ดำเนินการศึกษาประเด็นหลักการอยู่ร่วมกัน หลักธรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน หลักการสงเคราะห์และการอยู่ร่วมกัน และหลักปฏิบัติตามหลักการที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างยั่งยืน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

(4) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือหลักการอยู่ร่วมกัน หลักธรรมส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน หลักการสงเคราะห์และการอยู่ร่วมกัน และหลักปฏิบัติตามหลักการที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวិจัยมาเผยแพร่ให้ชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยเฉพาะองค์กรบริหารส่วนตำบลบางโฉลงได้รับทราบ

(5) วิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการในการนำหลักวิถีชีวิตทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในสังคม

(6) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) มีคุณสมบัติดังนี้

1) กลุ่มผู้นำทางศาสนา ผู้นำชุมชน นักวิชาการ ข้าราชการที่ทำงานเกี่ยวข้องกับชุมชน และประชาชนในกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ จำนวน 60 รูป/คน

2) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีการจัดสัมภาษณ์กลุ่มย่อย และการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย โดยมีกระบวนการดังนี้

(2.1) ผู้วิจัยและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมออกแบบสัมภาษณ์และกิจกรรมที่สอดคล้องกับงานวิจัย

(2.2) ส่งแบบสัมภาษณ์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรง แล้วนำมาแก้ไข

(2.3) นำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขแล้ว ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

(2.4) จัดกิจกรรมเสวนากลุ่มย่อยในพื้นที่ชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการลงพื้นที่วิจัย แยกประเด็นคำถาม คำตอบให้เป็นหมวดหมู่

5) การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาแปรผล เขียนรายงานการวิจัย

6) การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

ผลการการศึกษา

ข้อที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนา มีความเป็นตัวตนที่แสดงให้เห็นเป็นพระพุทธศาสนา และบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า พุทธศาสนิกชน ก็มีอัตลักษณ์อันแสดงตนว่าเป็นชาวพุทธ เช่น บุคลิกลักษณะ ข้อวัตรปฏิบัติ การดำรงตน จนกระทั่งการสร้างวัฒนธรรมโดยอิงอาศัยพระพุทธศาสนาที่แสดงให้เห็นว่า เป็นชาวพุทธ เช่น การทำบุญใส่บาตร

สวดมนต์ไหว้พระ และการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการปฏิบัติตามหลักฆราวาสธรรม ได้แก่ หลักจริยธรรมสำหรับฆราวาสผู้ใช้ชีวิตในทางโลกคือผู้ครองเรือน (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 11 ข้อ 176 หน้า 137, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

การที่ชาวพุทธแสดงความเคารพนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกถึง แสดงให้เห็นว่า ชาวพุทธนั้นมีความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้บรรลุผลของสิ่งที่พุทธสาวกหรือพุทธศาสนิกชนทุกคนต้องการจะตรัสรู้ตาม หรือบรรลุในสิ่งที่พระพุทธองค์บรรลุ และด้วยสิ่งนี้ เขาก็จะมีอิสระจากวัฏจักรของการเวียนว่ายตายเกิด เพราะการเวียนว่ายตายเกิดเป็นเหตุแห่งทุกข์ในทางพระพุทธศาสนา การจะพ้นทุกข์ได้ ต้องตัดวงจรแห่งวัฏสงสารนี้ได้ โดยการละกิเลสขั้นพื้นฐานตั้งแต่ความอยากมี ความอยากได้ ความลุ่มหลงของคน ดังนั้นเป้าหมายของชาวพุทธคือการทำให้จิตใจให้บริสุทธิ์ และปล่อยวางจากความต้องการสิ่งที่เป็นกิเลสทั้ง 5 อันแก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันเป็นเหตุให้ยึดติดในโลกนี้ (พระสุริยรัตนบัณฑิต, พระครูโสภณพุทธศาสตร์, 2559)

วิถีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา คือ ศีลธรรม จารีตประเพณี คำสั่งสอนในทางศาสนา ที่ศาสดาผู้ประกาศศาสนาได้นำมาเผยแผ่ สอนให้มนุษย์ได้ประพฤติตามทั้งข้อที่ควรและไม่ควร ประพฤติตามคือ ข้อที่ทรงอนุญาต ได้แก่ กุศลธรรมความดีและในข้อที่ทรงห้ามเช่น ศีล 5 และอกุศลธรรมความชั่วต่าง ๆ ที่เกิดจากการกระทำทางกาย วาจา และทางใจ วิถีปฏิบัตินี้จำเป็นจะต้องมีอยู่ในตัวหรือจิตใจของคนทุกคนในสังคมทุกสังคม โดยเฉพาะผู้นำระดับต่างๆ มีผู้นำครอบครัวไปจนถึงประเทศและผู้นำระดับโลก คนที่มีจริยวัตรที่เรียบร้อย งดงามควบคุมอินทรีย์ความประพฤติของตนเองได้ วิถีปฏิบัติมีหลายประเภทแต่ละประเภทเหมาะแก่คนแต่ละคน ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลนั้น ๆ ว่าตนอยู่ในสถานะอะไรและจะต้องวางตัวประพฤติตัวอย่างไรโดยรวมแล้วล้วนแต่เป็นวิถีปฏิบัติที่ควบคุมความประพฤติคือ กาย วาจา และใจของคนในสังคม ให้เป็นคนดีมีคุณภาพ วิถีปฏิบัติช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีระเบียบเรียบร้อย มีความอบอุ่นรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้คนรู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัวตลอดถึงประเทศชาติ วิถีปฏิบัติเกิดขึ้นได้หลายทางเช่น ทางวัฒนธรรม ประเพณี ทางกฎหมายบ้านเมืองเป็นต้น เป็นบรรทัดฐานในการกระทำของมนุษย์ เป็นหลักการหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีของคนในประเทศ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต มีจุดประสงค์เพื่อให้บุคคลมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีอนุเคราะห์ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน (วิจิตร สมบัติบริบูรณ์, 2528)

จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาวิถีชีวิตของชาวพุทธในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ได้สรุปประเด็นในการศึกษาไว้ดังนี้ 1) วิธีการอยู่ร่วมกันของบุคคลในชุมชน โดยการการทำ

หน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของผู้อื่น และไม่มีอคติในการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนา (พระครูจันทสารสุตกิจ, ดร. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางโกลงใน. สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2565) 2) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม โดยทำหน้าที่ของตนเองให้ดี สละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (คุณมารีนา มะแซสะอิ. หัวหน้าฝ่ายบริหารการศึกษา กองการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลบางโกลง. สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2565) และ 3) กิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคีของชุมชน ยึดหลักของกิจกรรมจิตอาสา และการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาสู่อนาคต (ดร.ธนพร กล้าจริง. อดีตผู้อำนวยการกองการศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนตำบลบางโกลง. สัมภาษณ์. 10 มีนาคม 2565)

ข้อที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า วิถีชีวิตทางศาสนาของชาวมุสลิม คือการยอมรับศาสนาอิสลาม มีโอการอัลกุรอานได้ระบุดุฏประสงค์หลักของการสร้างมนุษย์คือการทำความรู้จักกันและกัน ซึ่งศาสนาอิสลามรับประกันและเปิดโอกาสให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ความเชื่อและความคิดโดยคำนึงถึงความแตกต่างกัน ถือว่า เป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้และจะไม่มีการบังคับให้นับถือศาสนาอิสลาม แต่ให้มุสลิมตระหนักถึงความสำคัญของการดะวะฮ์ ต่อมนุษยชาติพร้อมทั้งอิสลามได้รักษาเกียรติของมนุษย์และให้ความสำคัญกับเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้ถือเป็นความยุติธรรมและความเสมอภาคของศาสนาอิสลามดังนี้

1. การเกิดขึ้นของความแตกต่าง ความหลากหลายทางกายภาพและสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้นมีมาแต่ดั้งเดิมซึ่งสอดคล้องกับกฎสภาพการณ์ของพระองค์อัลลอฮ์ที่ทรงประสงค์จะให้ เป็นเช่นนั้น โดยธรรมชาติของสรรพสิ่งที่มีชีวิตในโลกนี้ล้วนแล้วแต่อยู่บนฐานของความแตกต่างและความหลากหลาย ด้วยเหตุนี้ความหลากหลายทางชาติ ชาติพันธุ์ สีผิว ภาษา วัฒนธรรม ประเพณี จะนำมาซึ่งความแตกต่างกันในหมู่มวลมนุษยชาติ ทั้งความคิด ความเชื่อ กฎข้อบังคับ การเป็นอยู่ การแต่งกายและอื่น ๆ อีกมากมาย สภาพเหล่านี้เป็นเจตนารมณ์ของพระองค์อัลลอฮ์ ในการสรรค์สร้างจักรวาลนี้ ดังที่พระองค์อัลลอฮ์ ได้ตรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์อัลกุรอานว่า “แต่ละประชาชาติในหมู่พวกเจ้านั้น เราได้ให้มีบทบัญญัติและแนวทางไว้และหากอัลลอฮ์ทรงประสงค์แล้ว แน่نونก็ทรงให้พวกเจ้าเป็นประชาชาติ เดียวกันแล้ว แต่ทว่าเพื่อที่จะทรงทดสอบพวกเจ้าในสิ่งที่พระองค์ได้ประทานแก่พวกเจ้า ดังนั้น พวกเจ้าจึงแข่งขันกันในความดีทั้งหลายเถิด นั่นคือ พวกเจ้าทั้งหมดก็จะต้องกลับไปยังอัลลอฮ์ แล้วพระองค์จะทรงแจ้งให้พวกเจ้า ทราบในสิ่งที่พวกเจ้ากำลังขัดแย้งกันในสิ่งนั้น” (คัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลภาษาไทย, (2524), ซูเราะฮ์อัลมาอิดะฮ์ อายะฮ์ที่ 48, มัรวาน สะมะฮูน)

2. ไม่มีการบังคับนับถือศาสนา และให้ความสำคัญในการตะวะฮฺ เมื่อพระองค์อัลลอฮฺประสงค์ที่จะให้มีความหลากหลายความแตกต่างของสรรพสิ่งเหล่านั้น ให้ดำรงอยู่ตลอดไปแน่นอนพระองค์อัลลอฮฺ ก็ไม่ทรงบังคับมนุษย์เช่นกันในการเลือกทางเดินของชีวิต พร้อมกันนี้ยังเปิดให้มีโอกาสงานเสรี มีความเป็นอิสระทางความคิดความเชื่อประเพณี วัฒนธรรม และพระองค์ยังได้กำชับกับมุสลิมว่า “การบังคับผู้คนที่มิใช่มุสลิมให้ยอมรับหรือ ศรัทธาในหนทางของพระองค์นั้นหรือศรัทธา ต่อพระองค์นั้นไม่สามารถกระทำดังที่โองการ พระมหาคัมภีร์ของพระองค์ได้กำชับไว้อย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้มนุษย์ถูกบังเกิดในสภาพที่มีความอิสระในการเลือกทางเดินให้กับชีวิต พระองค์อัลลอฮฺมิได้บังคับมนุษย์ให้เลือกสิ่งใด สิ่งหนึ่ง”

3. ความเป็นธรรม ท่านเคาะลีฟะฮฺ อุมัรเราะฎียัลลอฮุอันฮฺ เป็นผู้นำที่มีใจเป็นธรรมเป็นอย่างยิ่ง ท่านไม่เคยลำเอียงหรือมีอคติต่อผู้ใดในการปฏิบัติตามกฎหมาย แม้ว่าจะเป็นคนในครอบครัวของท่านก็ตาม ท่านกล่าวเสมอว่า ท่านคือสามัญชนคนหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป ดังที่ อัล-ญะฮะบารียกล่าวว่ ท่านอุมัรนั้นทุกครั้งที่ ท่านขึ้นปราศรัยบนมิมบรกล่าวห้ามประชาชนในสิ่งใด ท่านจะประชุมคนในครอบครัวแล้ว กล่าวว่ “ฉันได้ห้ามประชาชนไม่ให้ทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ ซึ่งพวกเขาต่างพากันจ้องมองสังเกตดูพวกเขา เหมือนกับการจ้องมองของนกต่อกันเนื้อและฉันขอสาบานกับอัลลอฮฺว่าหากมีใครในหมู่พวกเขาไปกระทำในสิ่งต้องห้ามฉันจะลงโทษเขาหนักถึงสองเท่าอย่างแน่นอน” ทั้งนี้การที่ท่านเคยเขียนบุตรของท่าน เองอย่างหนักเพราะมีความผิดฐานลักลอบดื่มสุราก็ดี การที่ท่านเคยเรียกอัมรฺบินอัล-อาศ ข้าหลวงอียิปต์พร้อมกับบุตรชายให้เข้ามายังมะดีนะฮฺเป็นการด่วนเพื่อรับการลงโทษบุตรชาย เพราะไปมีเรื่องกับประชาชนอียิปต์โดยมิชอบก็ดี การที่ท่านเคยจับสะออดิบโนอียักก็อศ ข้าหลวงประจำแคว้นกุฟะฮฺผู้เป็นบุรุษหมายเลขหนึ่งของแคว้นไปตระเวนตามมัสยิดต่าง ๆ ทั่วเมืองกุฟะฮฺ เพื่อให้ประชาชนเป็นพยานยืนยันความบริสุทธิ์ตอนที่ส่งเจ้าหน้าที่ไปตรวจค้นบ้านเพื่อหาหลักฐานทุจริตตามข้อกล่าวหาบางอย่างก็ดี การที่ท่านเคยใช้ไม้เรียว ตีอูซุฟยานเพื่อนสนิทและคนกว้างขวางแห่งนครมักกะฮฺเพราะมีความผิดฐานสับเปลี่ยนหลักเขตที่ดินที่นครมักกะฮฺก็ดี หรือการที่ท่านเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถฟ้องร้องข้าหลวงอย่างอิสระต่อหน้าท่านเองในช่วงพิธีฮัจญ์ก็ดี สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงถึงความมีใจเป็นธรรมของท่านอย่างชัดเจน

4. ความเสมอภาคของศาสนาอิสลาม ความเสมอภาคเป็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม อัลลอฮฺ ได้ตรัสไว้ในอัลกุรอานว่ “โอ้มวลมนุษย์ทั้งหลายจงรู้ไว้เถิดว่า แท้จริงพระเจ้าของพวกท่านนั้นมีเพียง องค์เดียว บรรพบุรุษของพวกท่านก็มาจากคนเดียวกัน จงรู้เถิดว่าคนอาหรับก็ไม่ได้เลิศเลอเหนือคนที่หาใช่ชาวอาหรับ และคนที่ไม่ใช่อาหรับก็ไม่ได้เหนือกว่าคนอาหรับ คนผิวแดง ก็ไม่ได้เลิศเลอ

เหนือกว่าคนผิวดำ และคนผิวดำก็ไม่ได้เหนือกว่าคนผิวแดง และผู้ที่ประเสริฐยิ่งก็คือผู้ที่ยาเกรงต่ออัลลอฮ์เท่านั้น” (คัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลภาษาไทย, (2524), ซูเราะฮ์อัลหุจรอต อายะห์ที่ 13, มัรวาน สะมะฮุน)

5. การให้เกียรติมวลมนุษยชาติทั้งหลายของศาสนาอิสลาม อัลลอฮ์ทรงยกย่องและให้เกียรติมวลมนุษยชาติทั้งหลายทุกเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ศาสนา ไม่ว่าจะเป็นคนผิวดำ หรือผิวขาว ชาติพันธุ์ อาหารับ หรือไม่ใช่อาหารับ มุสลิม หรือไม่ใช่มุสลิม และทรงยกสถานะของมนุษยชาติทั้งหลาย เหนือสรรพสิ่งอื่นใด พระองค์อัลลอฮ์ ทรงตรัสว่า ความว่า “และโดยแน่นอน เราได้ให้เกียรติแก่ลูกหลานของอาดัม และเราได้บรรทุกพวกเขาทั้งทางบกและทางทะเล และได้ให้ปัจจัยยังชีพที่ดีทั้งหลายแก่พวกเขา และเราได้ให้พวกเขาดีเด่นอย่างมีเกียรติเหนือกว่าผู้ที่เราได้ให้บังเกิดมาเป็นส่วนใหญ่” (คัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลภาษาไทย, (2524), ซูเราะฮ์อัลอิส รออ อายะฮ์ที่ 88, มัรวาน สะมะฮุน)

ดังนั้น หากว่าสังคมใดนำหลักของอิสลามดังกล่าวมาใช้ในการอยู่ร่วมกัน ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมแน่นอนจะต้องว่า เกิดความสันติในสังคม แต่หากมิได้นำหลักการ ดังกล่าวมาใช้ในการอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมย่อมเป็นการทำลายอิสลามและประชาชน สังคมจะเต็มไปด้วยการต่อสู้ แย่งชิงซึ่งจะนำมาซึ่งความแตกแยกและความเป็นศัตรูและที่ร้ายที่สุดคือการเสียประโยชน์ ของสัปบุรุษในสังคมที่มีความขัดแย้ง และขาดดุลยภาพซึ่งการมีดุลยภาพระหว่างผู้นำกับประชาชนทำให้เกิดสันติภาพในสังคมโดยภาพรวม

วิถีปฏิบัติทางศาสนาในทัศนะของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า มีการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เป็นการสร้างเหตุแห่งความสุข คือสงบ สันติ เบิกบานใจ ความสุขจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราได้ปฏิบัติตามความเชื่อของหลักการ ความสุขไม่ได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่ได้อยู่กับร่างกายของคนเราหรือทรัพย์สินเงินทอง หรือเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างมากมาย แท้ที่จริงแล้วมันอยู่ที่เราได้ปฏิบัติตนตามคำสอนของศาสนาที่เรายึดถือ เราก็จะพบกับความสำเร็จอย่างแท้จริง ซึ่งความสุขในทัศนะของศาสนาอิสลามนั้นประกอบด้วยหลักการ 3 ประการ คือ 1) หลักการศรัทธา 2) หลักการปฏิบัติ และ 3) หลักคุณธรรมการศรัทธาในศาสนาอิสลาม (นายเสงี่ยม มิ้มมา. กรรมการอิสลามประจำจังหวัดสมุทรปราการ. สัมภาษณ์. 11 มีนาคม 2565) และความสุขของภายในหัวใจ ไม่มีใครมีอำนาจที่จะทำอะไรได้ นอกเหนือจากอัลลอฮ์ องค์เดียวเท่านั้น และความสุขในศาสนาอิสลามนั้น คือการกระทำในสิ่งที่พระเจ้าใช้ และไม่กระทำในสิ่งที่พระเจ้าห้าม และการช่วยเหลือเจือจานเพื่อนมนุษย์ที่มีฐานะไม่ดี ยากจน เด็กกำพร้า และอีกมากมาย (นายประสาน รอมาลี. บิหลั่น มัสยิดดารัลอาหมีน (บางโหลง). สัมภาษณ์. 11 มีนาคม 2565) เพราะศาสนาอิสลามสอนให้มุสลิมเป็นพี่น้องกัน มีความเสมอภาค ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่าง

มีความสุข การทำความเข้าใจผู้ที่นับถือศาสนาอื่นโดยเฉพาะชาวพุทธที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน ก่อให้เกิดความสุขภายในและความสุขภายนอก สุขจากภายในคือ ทำให้ร่างกายสดชื่นแจ่มใส แบ่งปันทรัพยากรที่มีให้กับผู้ยากไร้ ส่วนความสุขภายนอกทำให้ร่างกายแข็งแรง ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค (นางสมจิตต์ มิ้มมา. อสม.ประจำหมู่บ้าน. สัมภาษณ์. 11 มีนาคม 2565)

ข้อที่ 3 การเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ สรุปได้ว่า วิถีชีวิตทางพระพุทธศาสนาหมายถึงการมีความเห็นชอบ โดยปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์ 3 ประการ ได้แก่ ประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า ประโยชน์สูงสุด ส่วนวิถีชีวิตของอิสลาม คือ การยอมจำนน การอ่อนน้อม และการเชื่อฟังต่ออัลเลาะห์ อย่างสิ้นเชิง โดยดำเนินชีวิตตามวิถีอิสลาม 2 ประการ คือ ศรัทธา มี 6 ประการ และหลักปฏิบัติ 5 จะพบว่าทั้งพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามมีความเห็นเหมือนกันคือการปฏิบัติตนตามหน้าที่ของศาสนิกที่ดี ส่วนที่ต่างกันจะเป็นในส่วนของหลักธรรมที่นำมาใช้ในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ตามที่กำหนดไว้ในหลักการทางศาสนานั้น ๆ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าถึงแม้หลักปฏิบัติจะต่างกัน แต่เป้าหมายเบื้องต้นคือการก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและคนรอบข้าง

ในประเด็นความสำคัญของวิถีชีวิตทางศาสนา ชาวพุทธเชื่อฟังและปฏิบัติตามหลักการต่างๆ ในคำสอนของศาสนาและทำสมาธิภาวนาอย่างเคร่งครัด โดยการฝึกฝนทำสมาธิจนกระทั่งเข้าถึงการบรรลุพระนิพพานได้ เป็นการขจัดกิเลสที่กองสมอยู่ในจิตใจหรือความปรารถนาที่จะพ้นจากทุกข์ ซึ่งเป็นค่านิยมที่ดีในทางพระพุทธศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่ด้วยกัน 2 ระดับ คือ 1) ทิศ 6 ในฐานะหน้าที่ของกัลยาณมิตรในครอบครัว 2) คุณสมบัติของกัลยาณมิตร 7 ส่วนความสำคัญของวิถีชีวิตทางศาสนา การอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมเป็นการยอมรับของศาสนาอิสลาม มีองค์การอัลกรุอันได้ระบุวัตถุประสงค์หลักของการสร้างมนุษย์คือการทำความรู้จักซึ่งกันและกัน อิสลามรับประกันและเปิดโอกาสให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ความเชื่อและความคิดโดยคำนึงถึงความต่างต่างนั้นถือว่า เป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮ์ทรงกำหนดไว้ และจะไม่มีการบังคับให้นับถือศาสนาอิสลาม จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของศาสนาทั้งสองมีนัยเหมือนกันคือการให้เกียรติผู้อื่น ส่วนประเด็นที่แตกต่างกันทางพระพุทธศาสนา มองหลักธรรมที่พึงปฏิบัติตามหน้าที่ของตนๆ เรียกว่าทิศ 6 และมีหลักความเป็นกัลยาณมิตรมาช่วยเสริม ส่วนศาสนาอิสลาม นอกจากจะเน้นไปที่การทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์แล้ว ก็ไม่มีการก้าวร้าวหน้าที่ของผู้อื่น

ประเด็นวิถีชีวิตทางศาสนาของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ จากการลงพื้นที่และสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า วิถีชีวิตทางศาสนาของชาวพุทธในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน เน้น

หลักการ 3 ประการ คือ 1) การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ รู้ว่าตนคือใคร ควรมีบทบาทอย่างไร เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงสามารถที่จะทำหน้าที่ตามสถานะของตนเองได้ 2) เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของผู้อื่น โบราณกล่าวไว้ว่ารู้เรา รู้เขา เมื่อเรารู้จักหน้าที่ของตนแล้ว สิ่งสำคัญประการต่อมาคือการเรียนรู้คนอื่น 3) สละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การเป็นผู้นำของชุมชน ต้องมีความเป็นผู้นำที่แท้จริง ทำให้เห็นเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ส่วนวิถีปฏิบัติทางศาสนาในทัศนะของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ เป็นการสร้างเหตุแห่งความสุข คือสงบ สันติ เบิกบานใจ ความสุขจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราได้ปฏิบัติตามความเชื่อของหลักการ จะเห็นได้ว่า ชาวพุทธกับชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียนนั้น มีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติสุข ไร้ความขัดแย้งทางศาสนา ด้วยเหตุแห่งการอยู่ร่วมกันมานานเป็นเสมือนพี่น้อง มีความแตกต่างกันเพียงความศรัทธาในศาสนาของตน ไม่ก้าวล่วงวิถีปฏิบัติทางศาสนาของบุคคลอื่น มีความเข้าใจว่าวัตรปฏิบัติของแต่ละศาสนาทำอยู่นั้น เป็นการแสดงถึงความเคารพต่อศาสนาของตนเอง เช่น ชาวพุทธสวดมนต์ทำวัตร ชาวมุสลิมทำละหมาด ดังนั้น การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน จึงเป็นการเชื่อมประสานให้คนเราเข้าใจซึ่งเหตุและผลของกันและกัน

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า วิถีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา คือ ศีลธรรม จาริต ประเพณี วิถีปฏิบัติมีหลายประเภทแต่ละประเภทเหมาะสมแก่คนแต่ละคน ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลนั้น ๆ ว่าตนอยู่ในสถานะอะไรและจะต้องวางตัวประพฤติตัวอย่างไร โดยรวมแล้วล้วนแต่เป็นวิถีปฏิบัติที่ควบคุมความประพฤติคือ กาย วาจา และใจของคนในสังคมให้เป็นคนดีมีคุณภาพ วิถีปฏิบัติช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีระเบียบเรียบร้อย มีความอบอุ่นรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ทำให้คนรู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบต่อตนเองครอบครัวตลอดถึงประเทศชาติ วิถีปฏิบัติเกิดขึ้นได้หลายทางเช่น ทางวัฒนธรรม ประเพณี ทางกฎหมายบ้านเมือง เป็นต้น เป็นบรรทัดฐานในการกระทำของมนุษย์ สอดคล้องกับธเนศ นกเพ็ชร ได้กล่าวถึงวิถีชีวิตใหม่ภายใต้พระพุทธศาสนา (ธเนศ นกเพ็ชร, 2565) ว่า สังคมยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในลักษณะก้าวกระโดด ทำคนบางคนเกิดความเครียดกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหาหรือความทุกข์ขึ้นมาทั้งทางกาย และจิตใจ การที่คนเราจะดำเนินชีวิตให้ถึงความสุขในยุคนี้ได้ นั้น พระพุทธศาสนาเน้นหลัก 3 ประการ คือ การละความชั่ว ประพฤติความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า วิถีชีวิตทางศาสนาของชาวมุสลิม คือการยอมรับศาสนาอิสลาม มีโอองการอัลกุรอานได้ระบุดัชนีประสงค์หลักของการสร้างมนุษย์คือการ

ทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน อิสลามรับประกันและเปิดโอกาสให้มีเสรีภาพในการนับถือศาสนา ความเชื่อและความคิดโดยคำนึงถึงความต่างนั้นถือว่า เป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮฺทรงกำหนดไว้ และจะไม่มี การบังคับให้นับถือศาสนาอิสลาม แต่ให้มุสลิมตระหนักถึงความสำคัญของการตะวะฮฺ ต่อมนุษยชาติพร้อมทั้งอิสลามได้รักษาเกียรติของมนุษย์และให้ความสำคัญกับเกียรติและศักดิ์ศรีของมนุษย์ ซึ่งสิ่งดังกล่าวนี้ถือเป็นความยุติธรรมและความเสมอภาคของศาสนาอิสลาม สอดคล้องกับงานวิจัยของอีสมาแอ กาเต๊ะ (อีสมาแอ กาเต๊ะ, 2561) ที่ว่าอิสลามยอมรับความหลากหลายทางความเชื่อ อิสลามให้ความสำคัญกับความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์และถือว่าเป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮฺทรงกำหนดไว้

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ประเด็นวิถีชีวิตทางศาสนาของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ จากการลงพื้นที่และสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย พบว่า วิถีชีวิตทางศาสนาของชาวพุทธในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน เน้นหลักการ 3 ประการ คือ 1) การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ รู้ว่าตนคือใคร ควรมีบทบาทอย่างไร เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงสามารถที่จะทำหน้าที่ตามสถานะของตนเองได้ 2) เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของผู้อื่น โบราณกล่าวไว้ว่ารู้เรา รู้เขา เมื่อเรารู้จักหน้าที่ของตนแล้ว สิ่งสำคัญประการต่อมาคือการเรียนรู้คนอื่น 3) สละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การเป็นผู้นำของชุมชน ต้องมีความเป็นผู้นำที่แท้จริง ทำให้เห็นเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม สอดคล้องกับงานของสมบุรณ์ วัฒนะ (สมบุรณ์ วัฒนะ, 2564) เรื่อง พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตคนไทยในดินแดนสุวรรณภูมิ ที่ปรากฏให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นมีส่วนต่อวิถีชีวิตของชาวพุทธแดนสุวรรณภูมิทั้งด้านทัศนคติและความรู้สึก วัฒนประเพณี ส่วนวิถีปฏิบัติทางศาสนาในทัศนะของชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน จังหวัดสมุทรปราการ พบว่า การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ เป็นการสร้างเหตุแห่งความสุข คือสงบ สันติ เบิกบานใจ ความสุขจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเราได้ปฏิบัติตามความเชื่อของหลักการ จะเห็นได้ว่า ชาวพุทธกับชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียนนั้น มีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติสุข ไร้ความขัดแย้งทางศาสนา ด้วยเหตุแห่งการอยู่ร่วมกันมานานเป็นเสมือนพี่น้อง มีความแตกต่างกันเพียงความศรัทธาในศาสนาของตน ไม่ก้าวล่วงวิถีปฏิบัติทางศาสนาของบุคคลอื่น มีความเข้าใจว่าวัตรปฏิบัติของแต่ละศาสนาทำอยู่นั้น เป็นการแสดงถึงความเคารพต่อศาสนาของตนเอง เช่น ชาวพุทธสวดมนต์ทำวัตร ชาวมุสลิมทำละหมาด ดังนั้น การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน จึงเป็นการเชื่อมประสานให้คนเราเข้าใจซึ่งเหตุและผลของกันและกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของอีสมาแอ กาเต๊ะ (อีสมาแอ กาเต๊ะ, 2561) ที่ว่าอิสลามยอมรับความหลากหลายทางความเชื่อ อิสลามให้ความสำคัญกับความแตกต่างที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์และถือว่าเป็นกฎสภาพการณ์ที่อัลลอฮฺทรงกำหนดไว้ อิสลามเชื่อว่าหากสังคมนำหลักอิสลามมาใช้ใน

การอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมย่อมจะก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม และก่อให้เกิดสันติภาพในสังคมโดยภาพรวม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการลงพื้นที่วิจัย ได้ผลสรุปเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ เป็นภาพรวมดังนี้

ประเด็น	ผลที่ได้รับ
1. วิธีการอยู่ร่วมกันของบุคคลในชุมชน	1. การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ คือการเข้าใจตัวเองว่า สิ่งที่เรากระทำอยู่เพื่อใคร และมีประโยชน์หรือมีโทษมากน้อยเพียงไร 2. เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของผู้อื่น เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของกันและกัน รู้จักข้อจำกัดทางศาสนา ไม่ฝืนใจผู้อื่น 3. ไม่มีอคติในการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนา ไม่ก้าวล่วงหน้าที่ของผู้อื่น ย่อมสร้างประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมได้ยิ่งขึ้น 4. ศาสนาไม่ใช่ต้นเหตุแห่งความขัดแย้ง การขัดแย้งเป็นพฤติกรรมเฉพาะบุคคลเท่านั้น
2. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม	1. ทำหน้าที่ของตนให้ดี รู้จักหน้าที่ของตนเอง เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม 2. สละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชนไม่เลือกความต่างแห่งศาสนา
3. กิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคีของชุมชนกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคีของชุมชน	1. กิจกรรมจิตอาสา เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ไม่มีการแบ่งแยกทางศาสนา 2. การให้การศึกษาเพื่อพัฒนาสู่อนาคต การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการให้การศึกษาที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งสำคัญ จะทำให้เกิดเรียนรู้ธรรมชาติ และเข้าใจกัน

	3. กิจกรรมเยาวชนค่ายคุณธรรม นำไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดเรื่องความแตกต่างทางศาสนาในอนาคต
--	---

จากตารางข้างต้น อธิบายได้ว่า การที่บุคคลในสังคมที่มีวัฒนธรรมทางศาสนาที่หลากหลาย หากศาสนิกปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตทางศาสนาของตนเอง ย่อมทำให้สังคมเกิดสันติสุขได้ เห็นได้จากข้อสรุปในงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิถีชีวิตทางศาสนาในสังคมของชาวพุทธกับชาวมุสลิม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน ตำบลบางไฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ” ซึ่งได้ผลสรุปดังนี้

1. วิธีการอยู่ร่วมกันของบุคคลในชุมชน การปฏิบัติตนตามวิถีชีวิตทางศาสนาของแต่ละศาสนาโดยยึดหลักธรรมของตนเป็นเป็นวิถีปฏิบัติ ทำให้การอยู่ร่วมกันในชุมชนพระพุทธศาสนาและศาสนาอิสลาม เกิดผล 4 ประการ (1) การทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์คือการเข้าใจตัวเองว่า สิ่งที่เรากระทำอยู่เพื่อใคร และมีประโยชน์หรือมีโทษมากน้อยเพียงไร (2) เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของผู้อื่น เข้าใจวิถีปฏิบัติทางศาสนาของกันและกัน รู้จักข้อจำกัดทางศาสนา ไม่ฝืนใจผู้อื่น (3) ไม่มีอคติในการปฏิบัติต่อบุคคลต่างศาสนา ไม่ก้าวล่วงหน้าที่ของผู้อื่น ย่อมสร้างประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมได้ยิ่งขึ้น (4) ศาสนาไม่ใช่ต้นเหตุแห่งความขัดแย้ง การขัดแย้งเป็นพฤติกรรมเฉพาะบุคคลเท่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม เมื่อศาสนิกปฏิบัติตนตามหลักศาสนา ย่อมมีจิตอาสาพัฒนาชุมชน ก่อให้เกิดผล 2 ประการ คือ (1) ทำหน้าที่ของตนเองให้ดี รู้จักหน้าที่ของตนเอง เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม (2) สละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชนไม่เลือกความต่างแห่งศาสนา

3. กิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคีของชุมชนกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคีของชุมชน มี 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) กิจกรรมจิตอาสา เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ไม่มีการแบ่งแยกทางศาสนา (2) การให้การศึกษเพื่อพัฒนาสู่อนาคต การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการให้การศึกษที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งสำคัญ จะทำให้เกิดเรียนรู้รัฐธรรมนูญ และเข้าใจกัน (3) กิจกรรมเยาวชนค่ายคุณธรรม นำไปสู่การแก้ปัญหาความขัดแย้งทางความคิดเรื่องความแตกต่างทางศาสนาในอนาคต

สรุป

ชาวพุทธกับชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองบางตะเคียน มีวิถีชีวิตอยู่อย่างสันติสุข ไร้ความขัดแย้งทางศาสนา มีความแตกต่างกันเพียงความศรัทธาในศาสนาของตน โดย

ไม่ก้าวล่วงวิถีปฏิบัติทางศาสนาของบุคคลอื่น ดังนั้น การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน จึงเป็นการเชื่อมประสานให้มนุษย์เข้าใจเหตุและผลของกันและกัน

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. การสร้างการเรียนรู้วิถีชุมชน โดยเปิดให้มีการสอนกันข้ามศาสนาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกัน สร้างความเข้าใจต่อกันมากขึ้น เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันทางความคิด ตั้งแต่เด็กเยาวชน เพื่อให้เรียนรู้หลักการทางศาสนาของศาสนาตนให้เข้าใจ และเรียนรู้ศาสนาอื่นให้รู้แจ้งเพื่อจะได้ปฏิบัติตนให้ถูกต้องไม่ก้าวก่ายความเชื่อของผู้อื่น

2. สร้างกระบวนการนับถือกัน (Respect) ตามที่ริชาร์ด ไทเลอร์ (Richard Taylor) กล่าวถึงพหุวัฒนธรรมคือการแสดงออกถึงความเคารพต่อกัน ผ่านการพบเจอกัน พูดคุยกันในบรรยากาศแบบมิตรภาพ เป็นวิธีการทางมานุษยวิทยาที่ต้องไปพบกัน อยู่ร่วมกัน แสดงน้ำใจต่อกัน พูดคุยกันเมื่อเกิดปัญหาและหาทางออกร่วมกัน

3. ควรมีการสร้างกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคีของชุมชน เน้นกิจกรรมที่สะท้อนถึงความสามัคคีของชุมชน เช่น กิจกรรมจิตอาสา เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดความสามัคคี ไม่มีการแบ่งแยกทางศาสนา โดยรัฐมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาพหุวัฒนธรรมทางศาสนาเชิงสัญลักษณ์ระหว่างพระพุทธรูปกับศาสนาอิสลาม

2. ควรมีการศึกษาพหุวัฒนธรรมการบริโภคตามหลักศาสนาที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนชาวพุทธกับชาวมุสลิม

เอกสารอ้างอิง

ธเนศ นกเพ็ชร. (2565). วิถีชีวิตใหม่ภายใต้พระพุทธรูปศาสนา. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

9(1) มกราคม, 292-302.

พระสุธีรัตนบัณฑิต, พระครูโสภณพุทธศาสตร์. (2559). *อัตลักษณ์ทางศาสนา: รูปแบบการสื่อความหมายเพื่อสร้างสันติภาพของประชาคมอาเซียน*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มรรวาน สะมะฮุน. (2524). *คัมภีร์อัลกุรอาน ฉบับแปลภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ส.วงศ์เสงี่ยม.
- วิจิตร สมบัติปริบูรณ์. (2528). *เบญจศีล-เบญจธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- สุไรยา วานี, มะรอนิง สาแลมิง. (2557). การอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรม กรณีศึกษา ตำบลทรายขาว อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. *วารสารการเมืองการปกครอง*. 4(1) ปีที่ 4 กันยายน, 217.
- สมบูรณ์ วัฒนะ และคณะ. (2564). พระพุทธศาสนากับวิถีชีวิตคนไทยในดินแดนสุวรรณภูมิ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 9(3) พฤษภาคม, 950-964.
- อิสมาแอ กาเต๊ะ. (2560). วะสะฎียะฮ์ในอิสลามกับการอยู่ร่วมกันท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรม ด้าน ความ เชื่อ และ ความ คิด . *วารสารวิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์*. 9(1)มกราคม – มิถุนายน, 48.

การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย
ในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี
**A Comparative Study of Religious Beliefs about the Afterlife
of the Traditions of Lao and Khmer Groups in
Prachinburi Province**

¹พระครูปลัดวัลลภ วชิรวโส (เดชผิว)

Phrakhrupalad Wanlop VaJiravamsa (Detchphew)

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: aod1548@gmail.com

²รศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ

Assoc. Prof. Dr.Kit Sriya-ad

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author E-mail: kit.sri@mcu.ac.th

Received: October 27, 2022; **Revised:** December 13, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ผลการศึกษาพบว่า

ความเชื่อนั้นสนับสนุนให้คนเราเกิดความคิดที่จะสร้างหลักประกันความเชื่อของตนเอง จึงมีการกำหนดเกณฑ์แห่งชีวิตหลังความตายต้องมีพิธีการรองรับเพื่อให้ผู้ไปสู่โลกหน้ามีภพอยู่อาศัย โดยเฉพาะความเชื่อของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร

บุญประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร มีรูปแบบการประกอบพิธีคล้ายกัน 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการเตรียมวัตถุธาเนเพื่อถวาย

พระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญให้ญาติที่เสียชีวิตไปแล้วตามคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่สองเป็นการทำเครื่องเซ่นไหว้เพื่อบูชาผีต่าง ๆ โดยคติที่ว่า ผีนั้น ๆ จะสามารถที่จะมาหยิบฉวยเอาวัตถุเหล่านั้นคืนเมืองเปรตได้ ส่วนนัยที่ต่างกันก็อยู่ที่รูปแบบในการประกอบพิธีอันขึ้นอยู่กับท้องถิ่นนั้น ๆ

บุญประเพณีทั้ง 2 นั้น แสดงให้เห็นของตัววัฒนธรรมของ 2 กลุ่ม นี้ว่ามีความเหมือนกัน ไปแนวทางเดียวกัน ตัวพิธีกรรมนี้ทำขึ้นเพื่อ 1) อุทิศผลบุญแก่ผู้ล่วงลับ 2) แสดงความกตัญญูต่องานบุญคุณ 3) มีความเชื่อว่าท่านผู้ล่วงลับจะได้ผลบุญและมีความสุขในสุคติภูมิ มีความเชื่อไปแนวทางเดียวกันหมด ก็เพื่อเป็นการอุทิศผลให้กับผู้ล่วงลับเป็นหลักการสำคัญ

คำสำคัญ: ความเชื่อทางศาสนา, ชีวิตหลังความตาย, ประเพณี, ชาวลาว, ชาวเขมร

Abstract

This article aimed to compare of religious beliefs about the afterlife of the Traditions of Lao and Khmer Groups in Prachinburi Province. This research is a qualitative study by studying and collecting data from the Tripitaka related research academic papers and interview target audiences. The research results were found as follows. The initial belief in faith encourages people to come up with ideas to ensure their beliefs. Therefore, there are the criterion of the afterlife, they must have sacred ceremonies to support those who went to the next world to live. Especially the beliefs of Lao and Khmer Groups. Merit-traditions is relating to the afterlife of Lao and Khmer Groups.

There are 2 forms of similar ceremonies: the first form is the preparation of alms to offer to the monks and then dedicating the consequence of merit to the deceased relatives according to Buddhist beliefs. The second form is to make offerings to worship various spirits by the motto that ghosts will be able to come and grab those objects back to the city of jinn (Hungry Ghosts). As for the different implications, it depends on the format of the ceremony depending on the locality. The merits of the two traditions indicate that the cultures of these two groups are similar.

This ritual was done for 1) for dedicating merits to the deceased 2) for paying gratitude to the benefactors 3) for by believing that the deceased would gain merit and be happy in peace. All believe in the same direction. It is to dedicate the results to the deceased as an important principle.

Key words: Religious Beliefs, Afterlife, Traditions, Lao Groups, Khmer Groups

บทนำ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ จะนับว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง ก็ว่าได้ เพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ต่าง ๆ และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบังเกิดขึ้นจากอำนาจของเทพเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด ไฟป่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาทภัยต่าง ๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มียุทธพิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนวยความสะดวก แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องคติความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ผูกโยงไว้กับหลักของกฎแห่งกรรม ซึ่งภพภูมิของสัตว์ที่ตายไปแล้ว มี 2 ทาง คือ สுகติ ทางไปดี และทุคติ ทางไปเลว(พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 11 ข้อ 281 หน้า 246, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ถึงแก่ความตายแล้ว ย่อมถึงภูมิแห่งเปรต นรก สัตว์ดิรัจฉาน อสุรกายหรือภูมิแห่งสวรรค์ โดยมีพระพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นที่พึงอาศัย บุคคลทำกรรมอันใดไว้ ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 22 ข้อ 57 หน้า 81, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

เมื่อพิจารณาจากพระพุทธพจน์นี้ ทำให้เห็นว่า บุคคลที่ละโลกนี้ไปสู่ปรโลก ขณะที่ยังเป็นมนุษย์อยู่นั้น หากกระทำความชั่วทางกาย วาจาและใจ ซึ่งประกอบด้วยความโลภเป็นมูลแล้ว ย่อมไปสู่ภูมิแห่งเปรตอย่างแน่นอน โดยแดนแห่งเปรตนั้น มีแต่ความทุกข์ ความทิวโหย ความพร่องอยู่เป็นนิจิมไม่เป็น ร้องโหยหวนน่ากลัว รูปร่างพิกลพิการต่างๆ เช่น เปรตปากเท่ารูเข็ม เปรตปากเหม็น เป็นต้น ซึ่งเกิดจากผลแห่งกรรมเลวที่ได้กระทำไว้ในคราวมาเกิดเป็นมนุษย์ (พระประวิทย์ วิสุทโธ (ปานทอง), 2548)

พระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า เมื่อญาติเสียชีวิตไปแล้วบุคคลผู้อยู่เบื้องหลังพึงทำบุญอุทิศไปให้ ซึ่งเรียกกันว่าบุญเพตพลี คือการทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต, 2554) โดยความเชื่อที่ว่าในการทำบุญอุทิศนี้ เป็นพลีสำคัญประการหนึ่งในพลีทั้ง 5 ประการในทางพระพุทธศาสนา เป็นการประกอบบุญกิริยาวัตถุในส่วนแห่งการให้ทาน มูลเหตุแห่งการทำบุญอุทิศนี้มีปรากฏเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้า ได้เสด็จประทับกรุงราชคฤห์ โปรดรับนิมนต์พระเจ้าพิมพิสารเพื่อเสวยภัตตาหาร ในวันรุ่งขึ้นครั้งถึงวันเวลาแล้ว

พระพุทธเจ้าทรงรับมหาทานในราชนิเวศน์ ของพระเจ้าพิมพิสารเสวยแล้ว ในขณะนั้นเปรตทั้งหลายที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร มาห้อมล้อมอยู่หวังว่าพระเจ้าพิมพิสารจะทรงอุทิศทานนั้นให้ พระเจ้าพิมพิสารถวายมหาทานพระพุทธเจ้าแล้ว กังวลคิดอยู่แต่เรื่องที่ประทับของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเพียงอย่างเดียว มิได้ทรงอุทิศทานให้แก่ใคร (พระมหาสุพจน์ คำน้อย, 2547) ครั้นถึงเวลากลางคืน พวกเปรตที่สิ้นหวังจากอุทิศทาน พวกนั้นออกมาทำเสียงต่าง ๆ ทั่วราชนิเวศน์ถึงรุ่งเช้า พระเจ้าพิมพิสารด้วยความหวาดกลัว สลดพระราชนฤทัย ทรงกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า เสียงนั้นเป็นเพราะเหตุใด เกิดอะไรขึ้นแก่พระองค์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นเสียงของพระญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ที่เกิดเป็นเปรตหวังว่า เมื่อพระองค์ถวายมหาทานแด่พระพุทธเจ้าแล้ว จะอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติเปรตทั้งหลายนั้น พระเจ้าพิมพิสารไม่ได้อุทิศส่วนกุศล แก่ญาติเปรตทั้งหลายนั้น พวกเขาพากันสิ้นหวังจึงได้ส่งเสียงเช่นนั้น พระเจ้าพิมพิสารกราบทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงรับนิมิตเสวยภัตตาหาร ในวันรุ่งขึ้นเพื่อที่จะได้อุทิศทานแก่ญาติเปรตเหล่านั้น ในวันรุ่งขึ้นพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไป ภายในราชนิเวศน์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้าได้ทำให้อาการของเปรตทั้งหลายนั้นปรากฏเฉพาะหน้าพระเจ้าพิมพิสาร

พระเจ้าพิมพิสารถวายน้ำทักษิโณทกแล้วกล่าวว่า “ขอทานนี้จงมีแก่พวกท่าน” ในขณะนั้น ก็บังเกิดสระโบกขรณีขึ้น พวกเปรตพากันชำระตนตม้นานนั้น ระวังจากความลำบาก หิวกระหาย มีผิวพรรณงามดุจทอง ในลำดับนั้นพระเจ้าพิมพิสารถวายข้าวยาคุ ของเคี้ยวของกิน แล้วทรงอุทิศส่วนกุศล โภชนาหารทั้งหลาย อันเป็นทิพย์ก็บังเกิดขึ้นเปรตพวกนั้น พากันบริโภคของทิพย์นั้น มีอันตรัยบริบูรณ์ ถัดมาทรงถวายผ้า เสนาสนะเครื่องอสังการต่าง ๆ แล้วอุทิศของเหล่านั้นอันเป็นทิพย์ ก็บังเกิดแก่เปรต แต่นั้นพระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว ตรัสอนุโมทนาสรรเสริญถึงคุณแห่งการทำทักษิโณทกของพระเจ้าพิมพิสาร ดังนั้น การทำบุพเพตบัตถิ ย่อมบำรุงความรัก ความนับถือ ในบรรพบุรุษของตนให้เจริญกุศลส่วนกตัญญูตเวทิตาเป็นทางมาแห่งความรุ่งเรืองแห่งสกุลวงศ์

แม้ในสังคมชาวพุทธภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งในงานวิจัยนี้เรียกว่ากลุ่มชาวลาว ซึ่งมีวัฒนธรรมความเชื่ออย่างเดียวกับชาวพุทธประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว นอกจากจะมีคติความเชื่อหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีความเชื่ออันเกิดแต่วัฒนธรรมท้องถิ่นที่สืบทอดมายาวนาน โดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่องเปรต โดยกลุ่มชาวไทยอีสาน เชื่อว่า เปรตนั้นมีจริง ทั้งที่เป็นญาติของตนและทั้งที่ไม่มีญาติ เปรตเหล่านั้นจะปรากฏก็ต่อเมื่อต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากมนุษย์ ตามคติความเชื่อเปรตเหล่านั้นจะถูกปล่อยมาเพื่อมารับส่วนบุญจากบรรดาญาติๆ ของตน เปรตเหล่านั้นจะถูกปล่อยมาประมาณ 15 วัน ถ้าถือตามนัยนี้ คือ ตั้งแต่วันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 เป็นวันรับเปรต เรียกว่า “บุญข้าวประดับดิน” จนถึงวันเพ็ญเดือน 10 คือวันส่งเปรตกลับ เรียกว่า “บุญข้าวสาก” (อุดม บัวศรี, 2546)

พิธีกรรมการทำบุญข้าวสากเป็นความเชื่อที่ว่า ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันที่พระยายมบาล เปิดขุมนรกให้สัตว์นรก ได้มารับส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติพี่น้องที่อยู่ในมนุษย์โลก วัตถุประสงค์สำคัญของประเพณีทำบุญข้าวสาก 1) เป็นการทำบุญอุทิศให้แก่บุรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วจากโลกนี้ (จันทร์ ไพจิตร, 2520) และ 2) เป็นการทำเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้วอย่างหนึ่ง ทำให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ตนเองในเมื่อคนมีอายุล่วงมาได้ครึ่งปีอย่างหนึ่ง ทำให้ประสานสามัคคีในระหว่างเพื่อนบ้านอย่างหนึ่ง (แปลก สนธิรักษ์, 2520)

ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายในทัศนะของกลุ่มชาวเขมรในประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มชาวเขมรอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ มีกลุ่มวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน 2 กลุ่มคือ กลุ่มชาวเขมร และกลุ่มชาวกูยหรือส่วย ประเพณีที่ว่ำนั้นเรียกว่าประเพณีแซนโหม้นตา เป็นประเพณีที่มีความสำคัญ และปฏิบัติสืบทอดติดต่อกันมายาวนาน นับเป็นพันปีของชาวเขมร ที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ สะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพัน ความกตัญญูรู้คุณของสมาชิกในครอบครัวเครือญาติ และชุมชน

ประเพณีนี้แซนโหม้นตา จึงนับว่าเป็นประเพณีสำคัญที่คนไทยเชื้อสายเขมร ที่มีการสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ซึ่งงานประเพณีแซนโหม้นตาบูชาบรรพบุรุษ จะทำให้คนทั่วไปได้รับทราบวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายเขมร ที่มีคตินิยมความเชื่อ การดำรงชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว แต่ก็แฝงแก่นแท้ของความดีงามเหมือนกับผู้คนในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ แม้ว่าสภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างรวดเร็ว ถือเป็นเรื่องควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้คนรุ่นหลังได้รับทราบต่อไป

การปฏิบัติในพิธีกรรมดังกล่าว สะท้อนให้เห็นการเคารพรากเหง้าต้นตระกูลของตนเอง ได้ประโยชน์ทั้งในภพนี้และภพหน้า ส่งผลให้เกิดเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นของชาวพุทธ เพราะได้แสดงออกถึงความกตัญญู กตเวทิต์ต่อบรรพบุรุษ แสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางจิตใจ เป็นสายสัมพันธ์ของคนในครอบครัวที่ลึกซึ้ง แม้แต่อยู่กับคนละภพก็มีอาจตัดสายสัมพันธ์นี้ได้ จึงเป็นประเพณีที่ปฏิบัติเพื่อความสุขของคนที่มีชีวิตอยู่และเพื่อความสุขของผู้ที่ละโลกนี้ไปแล้ว (พระอธิการช่วง จิตโสภโณ (ตั้งอยู่), 2554)

จากเอกสารข้อมูลเบื้องต้น ทำให้เห็นภาพความเชื่อของกลุ่มชาวลาวและชาวเขมรทั้งสองกลุ่ม ซึ่งมีความเชื่อเหมือนกันในเรื่องชีวิตหลังความตาย โดยมองตามหลักของพระพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อคนเราตายไปแล้วมีคติ 2 ส่วนคือสุคติกับทุคติ ซึ่งการจะมีชีวิตอย่างไรนั้นก็ขึ้นอยู่กับผลแห่งกรรมที่กระทำ และมีความเชื่อว่า คนเมื่อยังมีชีวิตอยู่อาศัยบุญของตน เมื่อตายไปอาศัยบุญของญาติตามส่งอุทิศให้ สิ่งสำคัญคือทั้งสองกลุ่มมีความเชื่อว่า ในช่วงเดือน 10 นี้ พระยายมราชจะเปิดโลกให้เปรตทั้งหลายออกมาได้รับส่วนบุญจากญาติพี่น้องได้ ดังนั้น ญาติ

ทั้งหลายจึงพึงกระทำพิธีกรรมส่งบุญให้ ซึ่งมีระยะเวลาในการประกอบพิธี และสิ่งที่ใช้ในพิธีต่างกันตามคติความเชื่อท้องถิ่น นั่นจึงเป็นจุดประกายสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเพื่อทราบผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความเชื่อในพิธีกรรมทางศาสนาที่ปรากฏในสังคมของกลุ่มทั้งสองนั้น โดยผู้วิจัยจะศึกษาเบื้องต้นจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์ ประชาชนชาวบ้าน เพื่อต้องการที่จะทราบในประเด็นหลัก ๆ คือ คติความเชื่อเรื่องสังสารวัฏ (การเวียนว่ายตายเกิด) คติความเชื่อเรื่องภพภูมิ ความเชื่อเรื่องความกตัญญูกตเวทิต่อบรรพชน แล้วนำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงประเด็นความคล้ายคลึงและแตกต่างของประเพณีตลอดถึงประเด็นเรื่องคุณค่า ความสำคัญ ของประเพณีเพื่อที่จะนำเสนอเป็นแนวทางในการสืบทอดอนุรักษ์วัฒนธรรมเชิงชาติพันธุ์ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวในจังหวัดปราจีนบุรี
2. เพื่อศึกษาความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี
3. เพื่อเปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการดำเนินการ ดังนี้

1) การศึกษาในเชิงเอกสาร เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ปกรณ์วิเสส รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารประเภทตำรา บทความวิชาการทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ตลอดจนจากสื่ออินเทอร์เน็ต มุ่งหาคำตอบเกี่ยวกับข้อเท็จจริงของสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี

2) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี ในประเด็นความหมายและความเป็นมา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย คุณค่าและอิทธิพล ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(1) ทำการศึกษาและคัดเลือกประชากรกลุ่มเป้าหมาย โดยการกำหนดคุณสมบัติกลุ่มพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน นักวิชาการ และประชากรกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่อง คือความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี

(2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมาย จำนวน 60 รูป/คน

(3) ดำเนินการศึกษาประเด็นความหมายและความเป็นมา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย คุณค่าและอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

(4) สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือความหมายและความเป็นมา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย คุณค่าและอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวิจัยมาเผยแพร่ให้แก่ผู้นำทางศาสนาได้แก่พระสงฆ์ ชาวพุทธ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะประชาชนในจังหวัดปราจีนบุรี ได้รับทราบ

(5) วิเคราะห์ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรมาประยุกต์ใช้ในสังคม

(6) สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) มีคุณสมบัติดังนี้

1) กลุ่มพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน นักวิชาการ และประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวลาวและชาวเขมรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดปราจีนบุรี จำนวน 60 รูป/คน

2) เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษามีการจัดสัมภาษณ์กลุ่มย่อย และการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย โดยมีกระบวนการดังนี้

2.1) ผู้วิจัยและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วมออกแบบสัมภาษณ์และกิจกรรมที่สอดคล้องกับงานวิจัย

2.2) ส่งแบบสัมภาษณ์ให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรง แล้วนำมาแก้ไข

2.3) นำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขแล้ว ลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย

2.4) จัดกิจกรรมเสวนากลุ่มย่อยระหว่างกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร
ในจังหวัดปราจีนบุรี

4) การเก็บรวบรวมข้อมูล นำข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการลงพื้นที่วิจัย แยก
ประเด็นคำถาม คำตอบให้เป็นหมวดหมู่

5) การวิเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาแปลผล เขียนรายงานการวิจัย

6) การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนารุ่ง
โดยมีศาสนาประเภทเทวนิยม เช่นพระพุทธศาสนา ศาสนาประเภทพหุเทวนิยม เช่นศาสนา
พราหมณ์-ฮินดู และศาสนาประเภทวิญญาณนิยม คือเชื่อว่าสรรพสิ่งมีวิญญาณอาศัยอยู่ เป็น
ความเชื่อเริ่มแรก ความเชื่อนั้นสนับสนุนให้คนเราเกิดความคิดที่จะสร้างหลักประกันความเชื่อ
ของตนเอง จึงมีการกำหนดเกณฑ์แห่งชีวิตหลังความตายต้องมีพิธีการรองรับเพื่อให้ไปสู่โลก
หน้ามีภพอยู่อาศัย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) โดยเฉพาะความเชื่อของกลุ่มชาวลาว

ชาวอีสานนับถือบ้าน แดน ผีฟ้า มีการเช่นสรวงดวงวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อให้อวย
ปกป้องรักษาลูกหลาน มีการตั้ง “ศาลเจ้าปู่” หรือ “ศาลตาปู่” ไว้ ที่ดอนปู่ตา ซึ่งมีลักษณะพื้นที่
เป็นโคก น้ำท่วมไม่ถึง มีต้นไม้ใหญ่หนาทึบ มีการก่อสร้าง “ตูป” เป็นที่สถิตของเจ้าปู่ทั้งหลาย
ตลอดจนการตั้ง “บือบ้าน” (หลักบ้าน) เพื่อเป็นสิริมงคลของหมู่บ้านและมีการเช่น “ผิอา
ฮัก” คือเทพารักษ์ให้ดูแลคุ้มครองผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่ดีมีสุขตลอดไป จากความเชื่อดังกล่าวทำ
ให้เห็นว่าชาวบ้านอีสานมีการนับถือผี โดยเฉพาะอย่างยิ่งผีบรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อว่าจะช่วยปกปักรักษา
ปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป นอกจากผีบรรพบุรุษแล้วยังมี
ความเชื่อเรื่องชนิดต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ผีบ้านผีเรือน คือ ผีที่เป็นบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว
ลูกหลานเชิญให้สถิตอยู่ที่บ้านหรือวัดเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ความคุ้มครองภัย ผีไร่ผืนนา มี
หน้าที่คอยคุ้มครองวัว ควายและข้าวกล้าในนาให้พ้นจากเพลี้ย หนู หนอน วัชพืชต่าง ๆ ผีตาแสด
แม่มโพงสพ ถือว่าเป็นผีไร่ในที่คอยพิทักษ์ชาวนาและพืชผล ผีป่าผีภู เป็นผีที่อยู่ตามภูเขาดำตามป่า
คอยคุ้มครองพืชและสัตว์ป่า คอยให้โชค แก่นักเดินทางหรือนายพรานผู้ต้องพึ่งพาอาหารจากป่า
และผีที่มีบทบาทต่อส่วนรวม เป็นผีที่คุ้มครองหมู่บ้านเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของหลายครอบครัว
ซึ่งเรียกว่ากลุ่มผู้ถือผีตัวเดียวกัน ได้แก่ ผีปู่ตา ผีฟ้าหรือผีแดน ผีอารักษ์หลักเมือง นอกจากนี้ยังมี
ผีตามความเชื่ออื่น ๆ เช่น ผีเป่า เชื่อว่าเป็นผีกินคน, ผีโพง เชื่อว่าเป็นผีป่าที่จะคอยทำร้ายคนที่
เดินในป่ายามค่ำคืน, ผีปอบเชื่อว่าเป็นวิญญาณของผิุร้ายที่จะทำให้คนเสียชีวิตได้, ผีกองกอย
เชื่อว่าเป็นผีเจ้าชู้และรักสนุก คนที่นอนไม่เรียบร้อยจะถูกผีกองกอยจับหัวจับเท้าเล่น, ผีอีซัน

เหียน เชื่อว่าเป็นผีแม่หม้ายที่หลอกผู้ชายไปเป็นสามีและฆ่าทิ้ง ฯลฯ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2564)

การทำบุญอุทิศคือการทำบุญเพื่อส่งผลบุญให้กับญาติหรือบุคคลที่ตนเองเคารพนับถือที่ได้เสียชีวิตไปแล้ว มีการทำบุญผ่านประเพณีหลายประเพณีเช่นทำบุญเดือน 5 วันสงกรานต์ ที่เรียกอีกอย่างว่าทำบุญกระดูกรวมญาติ หรือการทำบุญข้าวสาก (ทองคำ อ่อนมะสีสอน, 2535) เป็นเรื่องของความเชื่อของกลุ่มชาวลาวหรือชาวอีสานที่เชื่อกันว่า ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันที่พระยายมกิบาล เปิดขุมนรกให้สัตว์นรกได้มารับส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติพี่น้องที่อยู่ในมนุษยโลก ตั้งแต่เที่ยงคืนถึงวันขึ้น 14 ค่ำ ไปจนถึงเที่ยงคืนวันขึ้น 15 ค่ำ (สมใจ ศรีหล้า, 2550) เมื่อพวกเขาเปรตหรือสัตว์นรกเหล่านั้นมารับส่วนบุญจากญาติพี่น้องที่อยู่ในมนุษยโลก ประเพณีบุญข้าวสาก เป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้และอำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลได้ในชีวิตประจำวัน โดยให้เขารู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว ที่สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่ใช่เรื่องที่ห่างไกล และไร้คุณค่า จนไม่สามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจุดมุ่งหมายของประเพณีบุญข้าวสากนั้น (1) เพื่อแสดงความกตัญญูตเวที (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อการแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป (4) เพื่อเป็นกุศโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้าง ความรักความสามัคคีในครอบครัวหมู่วงศ์ญาติและชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม (จันทร์ ไพจิตร, 2520)

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า พิธีกรรมความเชื่อถือ เป็นสิ่งสำคัญที่ไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากอุดมคติความคิด ความรู้สึก จินตนาการและถูกสร้างขึ้นเป็นรูปธรรมที่มีไว้เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มผู้ให้ความเคารพ ความนับถือบูชา และมีการสืบทอดกันมาแต่โบราณเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกัน พิธีกรรมก็เป็นแหล่งรวมความสัมพันธ์ของกลุ่มชนทำให้เกิดความผูกพัน ความรัก ความสามัคคี เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวใจ และเป็นสิ่งที่คอยย้ำคิด ย้ำเตือนในการใช้ชีวิตให้ดำรงอยู่อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อการเป็นอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นปกติสุข ซึ่งการกระทำต่อพิธีกรรมแสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เมื่อปฏิบัติแล้วจะนำพาความเป็นสิริมงคลมาสู่ผู้คนและขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไป ลักษณะสำคัญของพิธีกรรมอีกประการหนึ่ง คือ การเป็นสิ่งที่สื่อระหว่างมนุษย์และสิ่งเหนือธรรมชาติ

ประเทศไทย มีชาวเขมรถิ่นไทยอาศัยอยู่มากที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์โดยเฉพาะอำเภอชายแดนที่มีพื้นที่ติดกับกัมพูชา และอำเภอเมือง ซึ่งเชื่อว่าคนกลุ่มนี้เป็นชนพื้นเมืองเดิม ชาวไทยเชื้อสายเขมรยังมีความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คือ ความเชื่อในเรื่องเปรต โดยเชื่อว่า เปรตนั้นมีมูลเหตุจากบุคคลที่ประกอบด้วยอกุศลมูล 3 อย่าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 24 ข้อ 188-192 หน้า 92, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) คือ ความโลภ ความโกรธและความลุ่มหลง โดยมีแสดงออกทางกาย ทางวาจา

และทางใจที่เรียกว่า ทุจริต 3 คือ กายทุจริต วจิตุจริต และ มโนทุจริต ซึ่งเป็นคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับเรื่องโลกหน้าว่ามีอยู่จริง คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า สัตว์จะต้องถือกำเนิดใดกำเนิดหนึ่งหรือภพภูมิใดภพภูมิหนึ่ง จนกว่าจะบรรลอรุหัตผล มีการทำลายกิเลสจนหมดสิ้น แล้วไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีกความเชื่อเรื่อง เปรตทางพระพุทธศาสนานั้น มีคติมาจากเค้าเรื่องของญาติพระเจ้าพิมพิสารที่ตายไปแล้ว เกิดเป็น เปรต พระองค์จึงทรงอุทิศส่วนบุญไปให้ และเป็นมูลเหตุให้ชาวพุทธนิยมทำบุญกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้เป็นเปรตในปรโลก ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน เพราะเชื่อว่าญาติจะได้รับ ในส่วนบุญที่ญาติ อุทิศไปให้ เปรตที่ปรากฏในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มีความหมาย 2 ด้าน คือ ผู้ล่วงลับไปแล้วสู่ปรโลกและผู้ตาย ส่วนในทัศนะนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้ให้ความหมายที่หลากหลายออกไปสรุปได้ว่า เปรต คือ ผู้ที่ตายไปจากโลกมนุษย์แล้วไปเสวยผลวิบากกรรมที่ตนได้กระทำไว้ เช่น เปรตสูงเทียมสวรรค์ เปรตไฟไหม้ทั้งตัว เป็นต้น มูลเหตุให้เกิดเปรตนั้นเกิดขึ้นจากอนุสัย 3 อย่าง และ อกุศล 3 อีกทั้งเหตุอื่นๆ อีก เช่น ความเห็นผิดจากคลองธรรม หากพิจารณาในแง่ของบุญกรรมของ เปรตจะเห็นว่า เกิดจากการทำความชั่วทางกายเรียกกายทุจริต การกระทำทางวาจาเรียกว่า วจิตุจริต และการกระทำทางใจ เรียกว่า มโนทุจริต

ชาวไทยเชื้อสายเขมรส่วนใหญ่จะไม่มีแยกแยะอะไรเป็นพระพุทธรูป และอะไรเป็นคติการนับถือผี คือจะเชื่อถือให้ความเคารพและประกอบพิธีกรรมตามจารีตทุกผู้ทุกนาม แม้แต่พระภิกษุที่เป็นคนในท้องถิ่นเอง ก็ไม่นิยมชี้ให้ชาวบ้านเห็นว่า พิธีกรรมใดเป็นพิธีเนื่องด้วยผีสงหรือพิธีกรรมใดเป็นพิธีของชาวพุทธ และโดยปกติแล้วสังคมอีสานก็ไม่ได้ใส่ใจที่จะแยกออกว่าอะไรคือพิธีผี อะไรคือพิธีพระพุทธศาสนา กลับเห็นว่าพิธีกรรมเหล่านั้นเป็นพิธีกรรมที่นำมาเพื่อสันติสุข และความเป็นศิริมงคลแก่ครอบครัว และสังคมชาวไทยเชื้อสายเขมรจึงไม่พึงใจที่จะละเว้นไม่ประกอบพิธีกรรมเหล่านั้น หรือไม่เคารพนับถือ ด้วยแนวคิดดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นคำตอบที่ดีในคำถามที่ว่าทำไม ความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ ในสังคมอีสานนั้น ยังฝังแน่นอยู่ในจิตสำนึกมากกว่าท้องถิ่นอื่น

พิธีกรรมแซนโหม่นตาแสดงให้เห็นถึงการเคารพต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว การแสดงออกถึงความกตัญญูต่อดีตกาล ความสามัคคีกลมเกลียวกันในสังคม นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึง ลักษณะโครงสร้างทางสังคมของชาวไทยเชื้อสายเขมร การปลูกฝังการให้และความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สร้างความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในครอบครัว และเป็นการสืบทอดความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษตลอดจนทำให้ญาติพี่น้องได้พบปะกัน (ยโสธรา ศิริภาพระภากร, 16(2), 2561) คุณค่าของประเพณีแซนโหม่นตา 1) คุณค่าด้านจริยธรรม ได้แก่ ข้อประพฤติปฏิบัติทางศีลธรรม หรือกฎแห่งศีลธรรม สำหรับการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ จริยธรรมเป็นเรื่องสำคัญ

อย่างยิ่ง ผู้มีความเชื่อเรื่องบุญบาป เรื่องกรรม เรื่องผลของกรรมต่างก็ตระหนักในเรื่องนี้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะเรื่องความโลภ ความโกรธ ความหลง ล้วนเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะหากกิเลสทั้งสามอย่างมาครอบงำจิต แล้วก็ย่อมทำให้ชีวิตและจิตใจประสบแต่ความทุกข์ (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, (2557), เล่ม 49 หน้า 220-221, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) 2) คุณค่าด้านความกตัญญู การระลึกถึงอุปการะของบุญหรือบุคคลแม่เหล่านั้ (อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย, (2557), เล่ม 39 ข้อ 6 หน้า 20, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) 3) คุณค่าด้านจิตใจ การเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษผี ปู่ ย่า ตา ยาย รวมทั้งเครือญาติที่ เสียชีวิตไปแล้วนั้น เป็นการประกอบพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศล ให้บรรดาผีทั้งหลายมีความสุขและอิ่ม หนำสำราญด้วยข้าวปลาอาหารข้าวของเครื่องใช้ เสื้อผ้าเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูทดแทนเวทิตาม หลักพระพุทธศาสนา และมีผลทางด้านจิตใจต่อผู้ได้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมนั้นเป็นอย่างมาก ความสุขใจที่ได้มีโอกาสตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ การได้ขอความคุ้มครองจากดวงวิญญาณปู่ ย่า ตา ยายให้ทำมาหากินคล่อง ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ การได้มารวมญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ จากการแยก ย้ายกันไปทำงานต่างจังหวัด ได้เดินทางมาร่วมพิธีกรรมกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตา ลูกหลาน ญาติพี่น้อง พ่อแม่ทางบ้านต่างมีความสุขใจร้องรำทำเพลง ต้มสุรากินอาหารกันเต็มที่ ควบคู่ไปกับการทำบุญ ใหญ่ ตามหลักพระพุทธศาสนา คนที่มีความสุขต้องเป็นผู้รู้จักให้และรู้จักรับ ประเพณีสารทเดือนสิบ จึงรวมทุกอย่างของความรัก ความสามัคคี ความกตัญญูรู้คุณการเสียสละไว้อย่างครบถ้วนในประเพณีนี้ การให้ความเคารพนับถือแก่บรรพบุรุษเป็นสิ่งที่ลูก ๆ หลาน ๆ ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษให้มีการแสดงออกโดยการบูชา เช่นไหว้และให้แสดงความยำเกรงถึงแม้ว่าบรรพบุรุษของตระกูลจะตายไปแล้วก็ตาม โดยมีความเชื่อเรื่องวิญญาณของบรรพบุรุษจะยังคงวนเวียนอยู่เพื่อคอยดูแลปกป้องอันตรายคุ้มครอง ให้ความช่วยเหลือแก่ลูก ๆ หลาน ๆ ที่กระทำคุณงามความดีและอาจจะลงโทษลูกหลานที่ประพฤติไม่ดีให้ได้รับความทุกข์ยาก มีความเดือดร้อน ไม่มีความสุขในครอบครัว

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบดังนี้

1. เปรียบเทียบความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร

กลุ่มชาวลาว	กลุ่มชาวเขมร
คติความเชื่อเรื่องอุทิศส่วนบุญให้เปรตญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยโยงกับตำนานพระพุทธรูปศาสนาเรื่องเปรตญาติพระเจ้าพิมพิสาร และ	คติความเชื่อเรื่องอุทิศส่วนบุญให้เปรตญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยโยงกับตำนานในพระพุทธรูปศาสนาเรื่องเปรตญาติพระเจ้าพิมพิสาร และ

เรื่องนางยักษิณี - บุญข้าวประดับดิน เดือน 9 - บุญข้าวสาก เดือน 10	เรื่องนางยักษิณี - บุญประเพณีแซนโถงนา เดือน 10
---	---

จากตารางเบื้องต้น พบว่า การทำบุญอุทิศหรือการทำบุญข้าวสากนี้ มีความเป็นมาจากคติความเชื่อในนิทานธรรมบทเรื่องกาลยักษิณี ที่กล่าวไว้ว่า บุตรกุกุมณีนี้อย่างหนึ่งเมื่อพ่อสิ้นชีวิตแล้ว แม่ก็หาภรรยาให้ แต่ไม่มีบุตรด้วยกัน แม่จึงหาหญิงอื่นให้เป็นภรรยาอีก ต่อมาเมียน้อยมีลูก เมียหลวงอิจฉาจึงคิดฆ่าเมียน้อยและลูก ก่อนตายเมียน้อยคิดอาฆาตเมียหลวง ชาติต่อมาทั้งสองเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ และอาฆาตเข่นฆ่ากันเรื่อยมา จนชาติสุดท้าย ฝ่ายหนึ่งเกิดเป็นคน อีกฝ่ายหนึ่งเกิดเป็นยักษิณี ยักษิณีจองเวรได้มากินลูกของผู้เป็นคนถึงสองครั้ง พอเกิดลูกคนที่สามยักษิณีจะตามมากินอีก หญิงคนนั้นพร้อมลูกและสามี จึงหนีไปพึ่งพระพุทธเจ้า ณ เขตวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าได้เทศนาให้ทั้งสองเลิกจองเวรกัน และโปรดให้ทางยักษิณีไปอยู่ตามหัวไร่ปลายนา นางยักษิณีมีความรู้เกณฑ์เกี่ยวกับฝนและน้ำดี ชาวเมืองนับถือมาก จึงได้นำอาหารไปส่งอย่างบริบูรณ์ นางยักษิณีจึงนำอาหารเหล่านั้นไปถวายเป็นสลากภัตแด่พระสงฆ์วันละแปดที่เป็นประจำ ชาวอีสานจึงถือเป็นประเพณีถวายสลากภัต หรือบุญข้าวสากสืบต่อมาและมีการเปลี่ยนเรียกนางยักษิณีว่าตาแฮก (สภาการศึกษามหาหมงคลราชวิทยาลัย, 2551) ส่วนพิธีกรรมแซนโถงนาของชาวพุทธเชื้อสายเขมรเป็นพิธีกรรมที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยโบราณ และเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อดั้งเดิมของประชาชนที่มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว จึงได้กำหนดให้มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อบูชาบรรพบุรุษ พิธีกรรมดังกล่าวนี้ ซึ่งเป็นการผสมระหว่างความเชื่อในศาสนาพุทธเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย และเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และความกตัญญูต่อกับความเชื่อ ในศาสนาพราหมณ์ในเรื่องของการทำบุญในเดือนสารทหรือเดือนสิบ (ยโสธรรา ศิริภาพระภากร, 16(2), 2561)

2. เปรียบเทียบรูปแบบประเพณีและพิธีกรรมในบุญประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร

กลุ่มชาวลาว	กลุ่มชาวเขมร
รูปแบบประเพณีบุญข้าวสากของกลุ่มชาวลาว จะมีการเตรียมการ 2 ส่วน คือ 1) เตรียมวัตถุดิบเพื่อถวายพระสงฆ์ 2) ห่อข้าวสาก เพื่อไปห้อยตามรั้วหรือกำแพงวัด ด้วยคิดว่าญาติจะมารับเอาห่อข้าวนั้น	รูปแบบประเพณีแซนโถงนาของกลุ่มชาวเขมร จะมีการเตรียมการ 5 ส่วน คือ 1) ผู้นำประกอบพิธีกรรม มีอยู่ 4 ลักษณะ คือ (1) ระดับครอบครัว คือ มีหัวหน้าครอบครัว (2) ระดับเครือญาติ คือ มีผู้อาวุโสของตระกูลนั้น ๆ (3) ระดับชุมชน คือ มี

	พระสงฆ์ ครู ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น (4) ระดับจังหวัดมีผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น 2) ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรม ประกอบด้วย พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกหลาน 3) ด้านวัตถุสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น เครื่องเซ่นไหว้ 4) ด้านวันเวลาในการประกอบพิธีกรรม เวลาในการประกอบพิธีสารท แบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงที่ 1 เบนต์ตุง (สารทเล็ก) ช่วงที่ 2 เบนต์ทม (สารทใหญ่) 5) ด้านสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านจะใช้สถานที่อยู่ 2 แห่ง (1) ที่บ้าน มีการจัดพิธีกรรมในระดับครอบครัวและเครือญาติ (2) ที่วัดหรือที่โรงเรียน เป็นการเซ่นไหว้ในระดับชุมชนหมู่บ้าน
--	---

จากตารางข้างต้น แสดงถึงรูปแบบในการประกอบพิธีคล้ายกัน 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการเตรียมวัตถุธาณเพื่อถวายพระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญให้ญาติที่เสียชีวิตไปแล้วตามคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่สองเป็นการทำเครื่องเซ่นไหว้เพื่อบูชาผีต่าง ๆ โดยคติที่ว่า ผีนั้น ๆ จะสามารถที่จะมาหยิบฉวยเอาวัตถุเหล่านั้นคืนเมืองปรตได้ ส่วนนัยที่ต่างกันก็อยู่ที่รูปแบบในการประกอบพิธีอื่นขึ้นอยู่กับท้องถิ่นนั้น ๆ

3. เปรียบเทียบคุณค่าและอิทธิพลของบุญประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร ในจังหวัดปราจีนบุรี

กลุ่มชาวลาว	กลุ่มชาวเขมร
ประเพณีของชาวลาวคือบุญข้าวสาก มีจุดมุ่งหมาย 7 ลักษณะดังนี้ 1) เพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิต์แก่ผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว 2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับปรต 3) เพื่อการแสดงความรัก ผู้มี	บุญประเพณีของชาวเขมรคือบุญแซนโฆนตา แสดงให้เห็นถึงการเคารพต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว มีดังต่อไปนี้ 1) คุณค่าด้านจริยธรรม ได้แก่ ข้อประพจน์ปฏิบัติทางศีลธรรม หรือกฎแห่งศีลธรรม สำหรับการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ

อุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป 4) เพื่อเป็นกุศโลบายเพื่อสั่งสอนให้บุคคลมีจิตใจเสียสละ 5) เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวพุทธโดยอาศัยบรรพบุรุษ 6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคลตามหลักมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา 7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม ให้คนในสังคมได้แสดงออกถึงความกตัญญูทวดที่ต่อผู้มีพระคุณทั้งหลาย	2) คุณค่าด้านความกตัญญู การระลึกถึงอุปการะของบุญหรือบุคคลแม่เหล่านั้ ก็พึงทราบว่าเป็นกตัญญู 3) คุณค่าด้านจิตใจ การเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษเป็นการแสดงความกตัญญูทวดที่ ตามหลักพระพุทธศาสนา และมีผลทางด้านจิตใจต่อผู้ได้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมนั้นเป็นอย่างมาก ความสุขใจที่ได้มีโอกาสตอบแทนบุญคุณบรรพบุรุษ
---	---

จากตารางข้างต้น พบว่า บุญประเพณีทั้ง 2 นั้น แสดงให้เห็นของตัววัฒนธรรมของ 2 กลุ่ม นี้ว่ามีความเหมือนกัน ไปแนวทางเดียวกัน ตัวพิธีกรรมนี้ทำขึ้นเพื่อ 1) อุทิศผลบุญแก่ผู้ล่วงลับ 2) แสดงความกตัญญูทวดที่ต่อผู้มีพระคุณ 3) มีความเชื่อว่าท่านผู้ล่วงลับจะได้ผลบุญและมีความสุขในสุคติภูมิ มีความเชื่อไปแนวทางเดียวกันหมด ก็เพื่อเป็นการอุทิศผลให้กับผู้ล่วงลับเป็นหลักการสำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า การทำบุญอุทิศหรือการทำบุญข้าวสากนี้เป็นเรื่องของความเชื่อของกลุ่มชาวลาวหรือชาวอีสานที่เชื่อกันว่า ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันที่ พระยายมกิบาล เปิดขุมนรกให้สัตว์นรกได้มารับส่วนบุญส่วนกุศลจากญาติพี่น้องที่อยู่ในมนุษยโลก ตั้งแต่เที่ยงคืนถึงวันขึ้น 14 ค่ำ ไปจนถึงเที่ยงคืนวันขึ้น 15 ค่ำ เมื่อพวกเปรตหรือสัตว์นรกเหล่านั้นมารับส่วนบุญจากญาติพี่น้องที่อยู่ในมนุษยโลก ประเพณีบุญข้าวสาก เป็นกิจกรรมที่สามารถปฏิบัติได้และอำนวยความสะดวกให้แก่บุคคลได้ในชีวิตประจำวัน โดยให้เขาารู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัว ที่สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ไม่ใช่เรื่องที่ห่างไกล และไร้คุณค่าจนไม่สามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ซึ่งจุดมุ่งหมายของประเพณีบุญข้าวสากนั้น (1) เพื่อแสดงความกตัญญูทวดที่ (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับเปรต (3) เพื่อการแสดงความอาลัยรักผู้มีอุปการะหรือญาติผู้ล่วงลับไป (4) เพื่อเป็นกุศโลบายให้มีจิตใจเสียสละ (5) เพื่อสร้าง ความรัก ความสามัคคีในครอบครัวหมู่ญาติและชุมชน (6) เพื่อส่งเสริมความเป็นสิริมงคล และ (7) เพื่อเป็นบรรทัดฐานทางสังคม สอดคล้องกับอนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ (2565) ที่ว่าประเพณีทำบุญของคนอีสาน มีในลักษณะ 1) การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่าน

ประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญ ข้าวสากแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) การสร้างความสัมพันธ์ผ่านความเชื่อ (2) การสร้างความสัมพันธ์ ผ่านพิธีกรรม และ (3) การสร้างความสัมพันธ์ผ่านบทบาทหน้าที่ 2) ลักษณะความสัมพันธ์ในเครือญาติของคนอีสานผ่านประเพณีบุญข้าวประดับดินและบุญ ข้าวสาก แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ สร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่มีชีวิตอยู่ และสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติระหว่างผู้ที่เสียชีวิตไปแล้ว

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า พิธีกรรมแซนโฎนตาของชาวพุทธเชื้อสายเขมร มีมาแล้วตั้งแต่โบราณกาลโดยพิธีกรรมนี้ได้ประยุกต์หลักความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษ หลักความเชื่อในเรื่องการทำบุญในเดือนสิบของศาสนาพราหมณ์และหลักความเชื่อในการทำบุญอุทิศแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วของศาสนาพุทธเข้าไว้ด้วยกัน กลายเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญต่อชาวพุทธไทยเชื้อสายเขมร ปัจจุบันงานแซนโฎนตามีการปฏิบัติกันทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน จะทำพิธีในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี เชื่อว่าวิญญาณของบรรพบุรุษจะกลับมาเยี่ยม ลูกหลาน หรือญาติพี่น้องที่ยังมีชีวิตอยู่ สมาชิกในครอบครัวที่อาศัยอยู่ที่อื่น หรือที่แยกครอบครัวจะกลับมาเยี่ยมบ้าน ลูกสาวหรือลูกสะใภ้จะต้องเตรียมของฝาก “กันจือเบ็น” (กระแอมสำหรับจัดเตรียม เครื่องเซ่นไหว้) เป็นเสื้อผ้าเครื่องใช้มาส่งครอบครัวใหญ่ และจะช่วยกันจัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ เช่น อาหาร เครื่องดื่ม ขนม ผลไม้ เสื้อผ้าเครื่องใช้ เพื่อใช้ในการเซ่นไหว้บรรพบุรุษของครอบครัว ในวัน แรม 14 ค่ำ เดือน 10 เชื่อว่าเป็นวันที่บรรพบุรุษที่ล่วงลับแล้วเดินทางมาถึงโลก สอดคล้องกับโยธธธรา ศิริภาพระภากร (2561) ประเพณีแซนโฎนตาของชาวไทยเชื้อสายเขมร จังหวัดสุรินทร์ เป็นวัฒนธรรมของชาวไทยเชื้อสายเขมรที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานตอนใต้ โดยมีลักษณะความเชื่อพิธีกรรมคล้ายคลึงกันอยู่ ประเพณีแซนโฎนตามีความเชื่อต่อดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งเชื่อกันว่าทางยมโลกจะเปิดให้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษนี้มารับส่วนบุญกับลูกหลาน ดังนั้น การเดินทางมานั้นอาจเหนื่อยล้ามาก ฐานคติความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายเขมรจะจัดพิธีกรรมรับดวงวิญญาณบรรพบุรุษด้วยการจัดเครื่องเซ่นไหว้ด้วยอาหารคาวหวาน เสื้อผ้า และมีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีนี้ คือ การทำบุญอุทิศให้แก่ดวงวิญญาณโดยมีพิธีกรรมทางศาสนาพุทธด้วย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า บุญประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมร มีรูปแบบการประกอบพิธีคล้ายกัน 2 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นการเตรียมวัตถุทานเพื่อถวายพระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญให้ญาติที่เสียชีวิตไปแล้วตามคติความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่สองเป็นการทำเครื่องเซ่นไหว้เพื่อบูชาผีต่าง ๆ โดยคติที่ว่า ผีนั้น ๆ จะสามารถที่จะมาหิยบฉวยเอาวัตถุเหล่านั้นคืนเมืองเปรตได้ ส่วนนัยที่ต่างกันก็อยู่ที่รูปแบบในการประกอบพิธีอันขึ้นอยู่กับท้องถิ่นนั้น ๆ บุญประเพณีทั้ง 2 นั้น แสดงให้เห็น

ของตัววัฒนธรรมของ 2 กลุ่ม นี้ว่ามีความเหมือนกัน ไปแนวทางเดียวกัน ตัวพิธีกรรมนี้ทำขึ้นเพื่อ 1) อุทิศผลบุญแก่ผู้ล่วงลับ 2) แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ 3) มีความเชื่อว่าท่านผู้ล่วงลับจะได้ผลบุญและมีความสุขในสุคติภูมิ มีความเชื่อไปแนวทางเดียวกันหมด ก็เพื่อเป็นการอุทิศผลให้กับผู้ล่วงลับเป็นหลักการสำคัญ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายในประเพณีของกลุ่มชาวลาวและกลุ่มชาวเขมรในจังหวัดปราจีนบุรี” ได้องค์ความรู้ใหม่ผ่านปัญหา 3 ข้อ คือ (1) ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตายคืออะไร (2) รูปแบบความเชื่อเป็นอย่างไร (3) อิทธิพลความเชื่อที่มีต่อสังคมเป็นอย่างไร ดังนี้

ประเด็น	แปลความหมาย
1. ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย (life of dead)	1. การเวียนตายเกิดตามกฎแห่งกรรม ทำกรรมดีก็ไปสู่สุคติ ทำกรรมชั่วไปสู่ทุคติ 2. ความศรัทธาในคำสอนทางพระพุทธศาสนา อย่างมั่นคง 3. เชื่อตามบรรพบุรุษ และถือปฏิบัติตามบรรพบุรุษสืบๆ
2. รูปแบบความเชื่อ (pattern of belief)	1. วัตถุประสงค์เพื่อถวายสงฆ์ ตามหลักของพระพุทธศาสนาในกลางเดือน 10 เพื่อเป็นสะพานบุญถึงญาติที่ล่วงลับไป 2. การอุทิศผลบุญให้ญาติผู้ล่วงลับไป ด้วยหวังว่า ผลบุญที่ทำไปจะทำให้ญาตินั้นพ้นจากความทุกข์ในอบายภูมิ
3. อิทธิพลความเชื่อที่มีต่อสังคม(Social Influence)	1. การสร้างเครือข่าย ส่งเสริมวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น เพื่อการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคม 2. การส่งเสริมทางด้านจิตใจ ดูแลจิตใจ ให้ญาติตระหนักถึงความดี ความกตัญญู มีความเอื้ออารีต่อญาติที่เสียชีวิตไปแล้ว 3. รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ส่งเสริมศาสนา

จากตารางข้างต้น อธิบายได้ดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย (1) การเวียนตายเกิดตามกฎแห่งกรรม ชีวิตหลังความตาย เมื่อตายแล้วจะต้องไปเกิดอีก และจะต้องไปตามกรรมที่ได้ทำไว้ ทำกรรมดีก็ไปสู่สุคติ ถ้าทำกรรมชั่ว ตายไปก็ต้องไปสู่ทุคติ (2) ความศรัทธาในคำสอนทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อว่า ชีวิตหลังความตายนั้นมีจริง การจุติหรือการไปเกิดยังภพใหม่ เช่น สวรรค์สำหรับผู้ประพฤติตนอยู่ในหลักธรรม ส่วนผู้ประพฤติไม่ดีไม่เป็นมงคลกับชีวิตก็ไปเกิดในอบายภูมิต่าง ๆ (3) มีความเชื่อตามบรรพบุรุษ โดยสรุปชีวิตหลังความตายนั้น คือ การเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏนี้คือ จนกว่าจะหลุดพ้นวัฏจักรนี้ โดยสรุปคือ ผู้ที่ตายแล้วมีทางไป 2 ทางคือ ทางดี (สุคติ) และทางชั่ว (ทุคติ)

2. รูปแบบความเชื่อ การทำบุญอุทิศปรากฏขึ้นเพราะความเชื่อว่า (1) วัตถุทานเพื่อถวายสงฆ์ จะสามารถถึงผู้ที่ล่วงลับไปโดยเป็นวัตถุทานที่มีพระสงฆ์เป็นผู้รับ (2) การอุทิศผลบุญให้ญาติผู้ล่วงลับไป เมื่อบุคคลผู้นั้นละจากโลกนี้ไปเป็นดวงวิญญาณ ไม่สามารถทำบุญได้ด้วยตนเอง ต้องอาศัยญาติบนมนุษยโลกทำบุญอุทิศไปให้

3. อิทธิพลความเชื่อที่มีต่อสังคม การทำบุญประเพณีบุญข้าวสากของชาวลาว และประเพณีแซนโถงตาของชาวเขมร ส่งผลให้เกิดคุณค่าต่อสังคม ได้แก่ (1) การสร้างเครือข่าย ส่งเสริมวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น (2) การส่งเสริมทางด้านจิตใจ ดูแลจิตใจ (3) รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม ส่งเสริมศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม

สรุป

ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดศาสนาขึ้น ความเชื่อนั้นสนับสนุนให้คนเราเกิดความคิดที่จะสร้างกำหนดเกณฑ์แห่งชีวิตหลังความตาย โดยมีพิธีการรองรับเพื่อให้ผู้ไปสู่โลกหน้ามีภพอยู่อาศัย ดังนั้น จึงเกิดบุญประเพณีขึ้นมาโดยมุ่งหวังว่า 1) อุทิศผลบุญแก่ผู้ล่วงลับ 2) แสดงความกตัญญูตต่อผู้มีพระคุณ 3) มีความเชื่อว่าท่านผู้ล่วงลับจะได้ผลบุญและมีความสุขในสุคติภูมิ มีความเชื่อไปแนวทางเดียวกันหมด ก็เพื่อเป็นการอุทิศผลให้กับผู้ล่วงลับเป็นหลักการสำคัญ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. รัฐควรควรมีการสนับสนุนกิจกรรมชุมชนวัฒนธรรม เพื่อความยั่งยืนสามารถส่งต่อวัฒนธรรมสู่รุ่นลูกหลานได้

2. ควรมีการสร้างรูปแบบการทำบุญอุทิศให้มีความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ซึ่งทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติในรูปแบบเดียวกันได้ โดยการสนับสนุนกิจกรรมจากหน่วยงานรัฐ จนเกิดเครือข่ายกว้างขวางเพื่อการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษารูปแบบความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

2. ควรศึกษารูปแบบความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อเยาวชนในสังคมปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

จันทร์ ไพจิตร. (2520). *ประมวลพิธีมงคลไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

ทองคำ อ่อนมะสีสอน. (2535). *วัดเจนนานุกรมพาสาลาว*. เวียงจันทน์: โรงพิมพ์เวียงจันทน์.

แปลก สนธิรักษ์. (2520). *พิธีกรรมและประเพณีไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

พระประวิทย์ วิสุทโธ (ปานทอง). (2548). ศึกษาวิเคราะห์เรื่องเปรตในคัมภีร์ของ

พระพุทธศาสนาเถรวาท. *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ราชบัณฑิต. (2554). *ชาดกในธรรมบท*. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.

พระมหาสุพจน์ คำน้อย. (2547). การศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องการอุทิศส่วนบุญในพุทธ

ศาสนาเถรวาท. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พระอธิการช่วง จิตโสภณ (ตั้งอยู่). (2554). ศึกษาคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณี

สารทเดือนสิบ (แซนโฌนตา) ของจังหวัดสุรินทร์. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). *อรรถกถาพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยโสธารา ศิริภาพระภากร. (2561). ประเพณีแซนโฎนตา: วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยเชื้อสายเขมร จังหวัดสุรินทร์. *วารสารหาดใหญ่วิชาการ*. 16 (2) ก.ค. - ธ.ค., 237 - 249.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2564). กลุ่มชาติพันธุ์ลาวอีสาน. (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <https://www.sac.or.th/databases/ethnic-groups/ethnicGroups/62>.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2564). กลุ่มชาติพันธุ์เขมรลือ. (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <https://www.sac.or.th/databases/ethnic-groups/ethnicGroups/160>.
- สภาการศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). *พระอัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค 1*. พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมใจ ศรีหาล้า. (2550). กลุ่มชาติพันธุ์ข้า-บรู : การสร้างและการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*. 1 (1) มกราคม-มีนาคม, 98.
- อนันตศักดิ์ พลแก้วเกษ. (2565). บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน: การสร้างความสัมพันธ์ในเครือญาติ ของคนอีสาน. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*. 22(1) มกราคม-มีนาคม, 195-208.
- อุดม บัวศรี. (2549). *วัฒนธรรมอีสาน*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา.

การวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก
**An Analysis of Buddha's Strategy for Propagation
of Buddhism in Tipitaka**

¹พรพิมล จอโภชาอุดม

Pornpimol Jorphochaudom

²พระเมธีวราญญ, ผศ.ดร.

Phra Methivorayan, Asst. Prof. Dr.

³พระมหาอดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.

Phramaha Adidej Sativaro, Asst. Prof. Dr.

⁴รศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ

Assoc. Prof. Dr. Suthep Phromlert

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁵พระเมธาวิณัยรส, รศ.ดร.

Phramedhavinaiyaros, Assoc. Prof Dr.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Graduate School Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding author E-mail: jpornpimol708@gmail.com

Received: December 13, 2022; **Revised:** December 15, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก 2) ศึกษากลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก 3) วิเคราะห์ กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัย เชิงคุณภาพ ด้วยการวิจัยทางด้านเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า

1) ในช่วงที่พระพุทธเจ้าดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นชมพูทวีปมีศาสนาพราหมณ์ และลัทธิต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อหรือทฤษฎีที่แตกต่างกันถึง 62 ทฤษฎี ในสมัยนั้นชมพูทวีปแบ่งออกเป็น 16 แคว้น ด้านสังคมมีการแบ่งชนชั้นวรรณะ

2) รูปแบบแผนกลยุทธ์สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาประกอบด้วย วิสัยทัศน์ภารกิจ ปรัชญา ปณิธาน และกลยุทธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้

3) จากการวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ประสบความสำเร็จ คือ การดำเนินการเป็นระบบและมีขั้นตอน การวางแผนงานที่มีความเป็นไปได้ การวางแผนงานที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม มีการบริหารจัดการที่ดี มีผู้ให้การสนับสนุนและปัจจัยสนับสนุน โดยมีจุดเด่นของกลยุทธ์ 3 ด้าน ได้แก่ 1) จุดเด่นกลยุทธ์ด้านพุธานุภาพ 2) จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านธรรมานุภาพ 3) จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านสังฆานุภาพ

คำสำคัญ: กลยุทธ์, กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า, พระไตรปิฎก

Abstract

This Article aimed to study (1) to study the Buddha's method for propagation of Buddhism in Tipitaka, 2) to study the Buddha's strategy of propagating Buddhism in Tipitaka, and 3) to analyze the Buddha's strategy of propagating Buddhism in Tipitaka. This is qualitative research based on documentary research. The research results were found as follows;

1) The result of the research found that Brahmanism was already in India before Buddha's period of propagating Buddhism. In addition to Brahmanism, there were various doctrines that have different beliefs in 62 views. In the past time, India was divided into 16 kingdoms. The discrimination of the caste system in society happened through the influence of religion. The study of propagating Buddhism found that Buddha's strategy was used for propagating Buddhism.

The result of the study of the Buddha's strategy of propagating Buddhism found the model of the strategic plan for propagating Buddhism, that was the vision, mission, philosophy, determination, and the Buddha's strategy.

The analysis of the strategy for propagating Buddhism found that the factors contributing to the success are the system and the process of operation, the possible planning, the participation in planning, the good governance, the contributor and supporter. The strengths of the three strategies are 1) the strategy of the Buddha's capability. 2) the strategy of the power of all the Dhammas. And 3) the strategy of the power of Sangha.

Key words: Strategy, Buddha's Strategy for Propagation of Buddhism, Tipitaka

บทนำ

แนวคิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเริ่มครั้งแรกหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เสดยวิมุตติสุข ขณะเมื่อทรงหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริขึ้นในพระทัยว่า ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งตรรก ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาชนผู้ร้นรมย์ด้วยอาลัย ยินดีในอาลัย เพลิดเพลินในอาลัย ฐานะอันนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยากคือ หลักอทิปปัจจยตา หลักปฏิจจนูปบาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ถ้าจะแสดงธรรม และผู้อื่นไม่เข้าใจซึ่ง ข้อนั้นก็จะพึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่า (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 7 หน้าที่ 11, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

อย่างไรก็ตามท้าวสหัมบดีพรหมได้กราบบารอณาพระพุทธเจ้าได้โปรดทรงแสดงธรรม แก่สัตว์ทั้งหลายผู้มีฤทธิในตาน้อย ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงรับอาราธนา ทรงพิจารณาว่า ควรทรงแสดงธรรมแก่ผู้ใด แล้วทรงจาริกไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี แสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร อันเป็นการแสดงธรรมครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ จนบรรลุธรรมมีดวงตาเห็นธรรมตามลำดับ และเมื่อทั้งเหตุและปัจจัยพร้อม พระปัญจวัคคีย์ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว พระพุทธเจ้าตรัสเพิ่มเติมด้วยอนัตตลักขณสูตรแก่พระปัญจวัคคีย์ เมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสอนัตตลักขณสูตรนี้แล้ว จิตของพระปัญจวัคคีย์ก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นบรรลุเป็นพระอรหันต์ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 8-24 หน้าที่ 12-31, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลังจากพระปัญจวัคคีย์ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว พระพุทธองค์ทรงโปรดยสกุลบุตรและสหายจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ทุกท่านรวมเป็นพระอรหันต์เพิ่มอีก 55 รูป รวมเป็นพระอรหันต์สาวก 60 รูปจากนั้นพระพุทธองค์ทรงส่งพระอรหันต์ทั้ง 60 รูปออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 25-32 หน้าที่ 31-40, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในการประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงต้องฟันฝ่าอุปสรรคในหลายด้านทั้งด้านศาสนาพราหมณ์และลัทธิต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลอยู่ในขณะนั้น ทั้งด้านสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ และทั้งอิทธิพลทางการเมืองการปกครอง พระพุทธองค์ทรงทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างไร ทรงใช้กลยุทธ์ใดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่สมควรทำการวิจัยด้วยการศึกษาแนว

ทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ศึกษากลยุทธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ และทำการวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

เมื่อประมาณกว่า 2,600 ปี เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้และทรงใช้เวลาถึง 7 สัปดาห์ หรือ 49 วันเพื่อประมวลความรู้และวางแผนในการประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา (พระกวีวรรณ (จันทน์ ทองประเสริฐ), 2546) ทรงมีพระพุทธานุญาตที่จะประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาของโลกเพื่อช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ดังจะเห็นได้จากพระพุทธานุญาตที่ชัดเจนว่า จะยังไม่ทรงปรินิพพานตรากลับที่บริษัท 4 (ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา) ยังไม่เสียบแหลม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก่แล้วแล้ว ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ก็ยังไม่บอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรม มีปาฏิหาริย์ปราบปรามปราชิตที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้ และจะยังไม่ทรงปรินิพพานตรากลับที่คำสอนของพระพุทธองค์ยังไม่บริบูรณ์ กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันโดยมาก มั่นคงดี กระทั่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศได้ดีแล้ว (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 168 หน้าที่ 113-114, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การที่พระพุทธองค์ทรงต้องเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสภาพแวดล้อมที่มีศาสนาพราหมณ์และลัทธิต่าง ๆ ยึดครองจิตใจของชนทั้งหลายอยู่แล้วนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้กลยุทธ์ที่ได้ทรงวางแผนไว้อย่างดีแล้ว ทรงดำเนินการอย่างไรบ้าง ทรงมีพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ด้วยกุศโลบายใด กลยุทธ์ใดที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อะไรเป็นจุดเด่นของกลยุทธ์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้จนทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายออกไปทั่วโลก และเจริญอย่างยั่งยืนมาจนถึงปัจจุบันนี้ เป็นคำถามที่สมควรแก่การวิเคราะห์ อันเป็นประเด็นหลักของงานวิจัยชิ้นนี้

จากการศึกษางานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องพบว่า งานวิจัยด้านกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ได้เคยมีการศึกษานั้น เป็นการบริหารจัดการขององค์กรสงฆ์ด้านต่าง ๆ หรือตามหลักธรรมหมวดนั้น ๆ และงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ยกมาทบทวนส่วนใหญ่เป็นวิธีการเผยแผ่ในบริบทเหตุการณ์ สถานที่และสภาพแวดล้อมในสังคมปัจจุบัน เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีเสียมากกว่า ยังไม่มีงานวิจัยเรื่องใดกล่าวถึงหรือเจาะลึกลงในกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกโดยตรง ยกเว้นงานวิจัยของทรงวิทย์ แก้วศรีซึ่งได้ทำการวิเคราะห์ในลักษณะกลยุทธ์เชิงรุก กลยุทธ์เชิงรับ และกลยุทธ์เชิงมั่นคงและยั่งยืน ตามแผนระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ตามแนวทางพระไตรปิฎก เป็นการศึกษาเปรียบเทียบโดยยึดหลักการต้นแบบกลยุทธ์ตามแนวคิดตะวันตกมาเป็นตัวตั้ง (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2550) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้มี

วัตถุประสงค์ที่จะทำการวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก ซึ่งมีความแตกต่างจากงานวิจัยอื่น ๆ ที่ได้นำมาทบทวนโดยจะเน้นที่การวิเคราะห์ถึงจุดเด่นในกลยุทธ์ของพระพุทธเจ้า

บทความวิจัยนี้นำเสนอข้อมูลและผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก และผลการวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก การวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการในด้านทำให้ทราบข้อมูลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก ได้ทราบถึงกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก และได้ค้นพบจุดเด่นในกลยุทธ์ของพระพุทธเจ้า

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า
2. เพื่อศึกษากลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า
3. เพื่อวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์แต่ละข้อดังต่อไปนี้

1) ศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก ตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 1 จากคัมภีร์พระไตรปิฎก ด้วยการศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) อันได้แก่ อรรถกถา และเอกสารทางวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ ดุษฎีนิพนธ์ งานวิจัย และบทความต่าง ๆ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1.1) ศึกษาภูมิหลังของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล

- ด้านการเมืองการปกครอง
- ด้านสังคม
- ด้านศาสนา

1.2) ศึกษาค้นคว้าวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในสมัย

พุทธกาล

- ยึดตัวบุคคลเป็นตัวตั้ง
- ยึดหลักธรรมเป็นตัวตั้ง
- พุทธวิธีในการสอน

2) ศึกษากลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จากคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยศึกษาจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คัมภีร์พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) อันได้แก่ อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส และเอกสารทางวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความต่าง ๆ เพื่อตอบโจทย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า โดยทำการศึกษาในประเด็นดังนี้

2.1) กลยุทธ์ตามทฤษฎีตะวันตก

- ประวัติและความเป็นมา
- แนวคิดว่าด้วยการจัดการเชิงกลยุทธ์

2.2) กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

- การกำหนดทิศทาง (Direction Setting)
- การประเมินองค์กรและสภาพแวดล้อม (Environment Scanning)
- การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation)
- การดำเนินกลยุทธ์ (Strategy Implementation)
- การประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control)

ในการศึกษาดังกล่าวเพื่อตอบโจทย์เกี่ยวกับการศึกษากลยุทธ์ในด้านการกำหนดทิศทาง การประเมินตนเองและสภาพแวดล้อม การกำหนดกลยุทธ์ การดำเนินกลยุทธ์ การประเมินผลและการควบคุม เพื่อให้ได้มาซึ่งวิสัยทัศน์ พันธกิจ ปรัชญาและปณิธาน รวมทั้งกลยุทธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้

3) วิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 โดยนำผลที่ได้จากการศึกษาในข้อ 1) และข้อ 2) มาประกอบการวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก

4) สรุปผลและเสนอแนะ

ผลการการศึกษา

วัตถุประสงค์ที่ 1. ผลการวิจัยพบว่า ทางด้านการเมืองของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลนั้น อินเดียได้รับอิทธิพลทางอารยธรรมจากอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ โดยชนเผ่าอารยันเคลื่อนตัวจากทะเลสาบแคสเปียนมายังดินแดนชมพูทวีป เข้ามารุกรานและครอบครองชมพู

ทวีปพร้อมนำศาสนาพราหมณ์เข้ามาด้วย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553) ดังนั้นในช่วงที่พระพุทธเจ้าเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ในอินเดียมีศาสนาพราหมณ์อยู่แล้ว ในสมัยนั้นอินเดียแบ่งออกเป็น 16 แคว้น แคว้นที่ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากมี 5 แคว้น คือ มคธ โกศล วัชชี วังสะ อวันตี ด้านการปกครองมี 2 แบบ คือ แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสิทธิขาดในการปกครอง และแบบประชาธิปไตยหรือสหพันธรัฐ ได้แก่ แคว้นที่อำนาจสิทธิขาดในการปกครองได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียว แต่จะมีกลุ่มบุคคลเป็นผู้กำหนดนโยบายและมีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง เช่น แคว้นวัชชี

ส่วนทางด้านสังคมของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลนั้น สถาบันศาสนาเป็นที่มาของความเชื่อ ความศรัทธา พฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เป็นสถาบันสำคัญที่ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีและแนวทางดำเนินชีวิตของสังคม และด้วยอิทธิพลของศาสนาทำให้มีการแบ่งชนชั้นขึ้นในสังคม มีการแบ่งออกเป็น 4 วรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร วรรณะสูงและวรรณะต่ำจะคบหาสมาคมกันไม่ได้เลย หากทำการคบหาสมาคมกันแล้วแต่งงานบุตรที่เกิดมาจะถูกเรียกว่า “จัณฑาล” เป็นกลุ่มคนที่ถือว่าไม่มีวรรณะ เป็นกลุ่มคนที่มีสถานะทางสังคมต่ำกว่าวรรณะทั้งปวง

ทางด้านศาสนาของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาลนั้น มีศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู ซึ่งชาวอารยันที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุเป็นผู้นำเข้ามาเมื่อราว 3,500 กว่าปีมาแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2553) นอกจากศาสนาพราหมณ์ยังมีลัทธิต่าง ๆ ซึ่งมีความเชื่อหรือทฤษฎีที่แตกต่างกันถึง 62 ทฤษฎี (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 28-104 หน้าที่ 11-39, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยลัทธิที่สำคัญมี 6 ลัทธิ ได้แก่ 1) ลัทธิของครุปุณะ กัสสปะ จัดอยู่ในประเภทอกิริยวาทะ เห็นว่าทำไม่เป็นอันทำ กล่าวคือการกระทำทุกอย่างไม่มีผล 2) ลัทธิของครุหมักขลิ โคศล จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ เห็นว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย กล่าวคือ ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บริสุทธิ์หรือเศร้าหมอง สัตว์จะบริสุทธิ์เองหลังจากเวียนว่ายตายเกิดจนถึงที่สุดแล้ว 3) ลัทธิของครุอชิตะ เกส กัมพล จัดอยู่ในประเภทอุจเฉทวาทะ เห็นว่าหลังจากตายแล้วอัตตาขาดสูญ กล่าวคือ ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วก็ไม่มี 4) ลัทธิของครุปุณะ กัจจายนะ จัดอยู่ในประเภทนัตถิกวาทะ เห็นว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย กล่าวคือ ทุกสิ่งไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย เป็นเพียงสภาวะ 7 กอง ซึ่งไม่มีผู้สร้าง ไม่มีผู้บันดาล ไม่มีผู้เนรมิต ไม่หวั่นไหว ไม่ผันแปร ไม่กระทบกระทั่งกัน ไม่ก่อให้เกิดสุขหรือทุกข์ 5) ลัทธิของครุนิครนถ์ นาฏบุตร จัดอยู่ในประเภทอัตถกิลมณานิยค ถือว่าการทรมานตนเป็นการเผากิเลส และอยู่ในประเภท สัสสวาทะ เห็นว่าชิวะเที่ยง ผู้ถึงที่สุดแล้ว สำรวมด้วยการสังวร ย่อมตั้งมั่น 6) ลัทธิของครุสณชัย เวลัญฐ

บุตร จัดอยู่ในประเภทอมราวีกเขปวาทะ มีวาทะหลบเลี่ยงไม่ตายตัว ไม่แน่นอน (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 165-181 หน้าที่ 53-60, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ในการศึกษาด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเด็นการยึดตัวบุคคลเป็นตัวตั้ง ยึดหลักธรรมเป็นตัวตั้ง และพุทธวิธีในการสอน ผลจากการศึกษาทราบว่า

1. การยึดตัวบุคคลเป็นเป้าหมาย ได้ทำการศึกษากการเผยแผ่ต่อบุคคลใกล้ชิด พระราชาและผู้ครองเมือง บุคคลที่อยู่ในข่ายพระญาณ โดยในการศึกษากการเผยแผ่ต่อบุคคลใกล้ชิดนั้น ทำการศึกษากการณิของพระปัญจวัคคีย์ และศากยวงศ์ พบว่าทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ด้วยพระธรรมเทศนากัณฑ์แรกชื่อว่า อัมมจักกัปวัตตสูตร นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เมื่อทรงแสดงธรรมจบ โภณทัณฺเฑผู้เป็นหัวหน้า ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุเป็นพระโสดาบัน จึงทูลขอบวชเป็นพระภิกษุ พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ต่อจากนั้นทรงแสดงธรรมแก่นักบวชที่เหลือ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ จนท่านเหล่านั้นได้ดวงตาเห็นธรรม ขอบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทาเช่นกัน (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 13-19 หน้าที่ 20-27, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากนั้นทรงเทศนาอนัตตลักขณสูตรเป็นพระสูตรที่ 2 ตรัสเรื่องอนัตตา อนิจจัง ทุกขัง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 20-24 หน้าที่ 27-31, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) นับว่าทั้ง 2 พระสูตรนี้เป็นพระสูตรที่สำคัญยิ่ง แสดงให้ทราบถึงหลักการของพระพุทธศาสนาที่แตกต่างไปจากศาสนาที่มีอยู่แล้วในขณะนั้น ที่เป็นศาสนาเทวนิยม ศาสนาที่ยึดอัตตา ยึดถือพระเจ้า ยึดถือพระพรหมเป็นเป้าหมายสูงสุด พระสูตรทั้งสองนี้แสดงถึงจุดยืนของพระพุทธศาสนาว่า เป็นศาสนาอเทวนิยม เป็นศาสนาแห่งอนัตตา แตกต่างจากศาสนาเดิมที่มีอยู่อย่างชัดเจน อาจนับได้ว่าเป็นนวัตกรรมใหม่

สำหรับศากยวงศ์ซึ่งเป็นตระกูลของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธองค์ทรงโปรดพระพุทฺธิดา พระนางพิมพาพระราชมารดาของพระราหุล ทรงโปรดเจ้าศากยยะ 6 องค์ คือ เจ้าภัททิยะ เจ้าอนุรุธะ เจ้าอาณนฺท์ เจ้าภคฺ เจ้ากิมพิละ และเจ้าเทวทัต ซึ่งเมื่อรวมกับอุบาลีซึ่งเป็นช่างกลบกดด้วยจะเป็น 7 คน ทรงโปรดพระนันทราชกุมาร ทรงโปรดพระราหุล ทรงโปรดพระนางรูปนันทา และทรงห้ามพระญาติที่วิวาทกันที่แม่น้ำโรหิณี นอกจากนี้ยังมีเจ้าศากยยะอีกหลายร้อยองค์บวชเป็นภิกษุด้วย

ในด้านการโปรดพระราชาและผู้ปกครองเมืองนั้น ทำการศึกษากการเผยแผ่พระเจ้าพิมพิสาร เจ้าผู้ครองแคว้นมคธ และพราหมณ์โปกขรสาติ ผู้ปกครองเมืองอุกกุฏฐะ ส่วนในด้านทรงโปรด

บุคคลที่อยู่ในข่ายพระญาณนั้น ทำการศึกษารณของ ธิดาช่างหูก มัฏฐกุนทลี พระมหากัสสป พระองคฺลิมาล

2. การยัตถลักกรรมเป็นหลัก ได้ทำการพิจารณาประเด็นการยัตถลักกรรมเป็นหลัก สำหรับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยทำการศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยปฏิจจสมุปบาท อริยสัจ 4 อนุปพุพิภภา และลักกรรมตามอัธยาศัยของบุคคล โดยสำหรับลักกรรมปฏิจจสมุปบาท ใช้กรณศึกษาหาต้นหาสังขยสูตร และกรณศึกษาอเจลกัสสปะ ลักกรรมฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร และลักกรรมอนัตตลักขณสูตร เป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ ส่วนอนุปพุพิภภาและอริยสัจ 4 ได้ทำการศึกษาในกรณของพระยสะและอนาถบดินทิกเศรษฐี ส่วนอาทิตตปริยายสูตรเป็นกรณศึกษาของชวลิต 3 พี่น้อง และสุดท้ายพระปัญจวัคคีย์และชวลิต 3 พี่น้อง ก็ได้นำมาเป็นกรณศึกษาของการที่พระพุทธองค์ทรงโปรดลักกรรมตามอัธยาศัยของบุคคลด้วย

3. พุทธวิธีในการสอน ได้ทำการศึกษาถึงพุทธวิธีในการสอน โดยยัตถลัก 4 ส (เทศนาวิธี 4) และโดยยัตถลักพยากรณ์ (การตอบปัญหา) โดยพุทธวิธีในการสอน โดยยัตถลัก 4 ส นั้นเป็นพุทธวิธีในการสอนที่มีองค์ประกอบ 4 ประการอันได้แก่ ชี้แจงให้เห็นชัด ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ ระวังให้อาจหาญแก่ลักกล้า ปลอดขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง เป็นกลยุทธ์อันจะทำให้ผู้ที่ได้รับการสอนเกิดความรู้ความเข้าใจในพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ทำให้เกิดปัญญาจัดอิริยาออกไปได้ แล้วเห็นจริงคล้อยตามคำสอน เกิดความไม่ประมาท เร่งหรือระวังให้เกิดความกล้าหาญ เกิดความเพียรตั้งใจบำเพ็ญเพียรปฏิบัติเพื่อความเป็นอิสระ เพื่อการหลุดพ้น ออกจากทุกข์ ออกจากสังสารวัฏ ด้วยความเข้มแข็ง ร่าเริง เบิกบาน แจ่มใส

ส่วนพุทธวิธีในการสอนแบบยัตถลักพยากรณ์ หรือแบบตอบปัญหานี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการตอบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งมี 4 แบบ คือ เอ็กังสพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยนัยเดียว) ปฏิปุจจนพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรตอบโดยย้อนถาม) วิภังชพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ควรแยกแยะตอบ) และรูปนัยปัญหา (ปัญหาที่ควรงดตอบ)

ผลจากการศึกษาเรื่องการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะเห็นแนวทางของกลยุทธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งจะได้นำไปใช้เป็นข้อมูลในการศึกษากลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า แล้วนำไปทำการวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 2. ผลการวิจัยพบว่า กลยุทธ์ตามทฤษฎีตะวันตก มีองค์ประกอบของการจัดการเชิงกลยุทธ์พื้นฐาน 5 ประการ คือ 1) การกำหนดทิศทาง (Direction Setting) 2) การประเมินองค์กรและสภาพแวดล้อม (Environment Scanning) 3) การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation) 4) การดำเนินกลยุทธ์ (Strategy Implementation) 5) การ

ประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control) (ศิริวรรณ แก้วจันทา, 2565) เมื่อนำมาเป็นกรอบในการศึกษากลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้วพบว่า ทิศทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าทรงมีวิสัยทัศน์ คือ “เป็นพระพุทธศาสนาของโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและอนุเคราะห์ชาวโลก ด้วยการพัฒนาพุทธบริษัท 4 ให้เป็นพหุสูตร รู้ธรรม ปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรม และปกป้องพระพุทธศาสนา” ทรงกำหนดภารกิจ คือ “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำคนให้พ้นทุกข์ เข้าสู่พระนิพพาน ด้วยหลักการ 3 อุดมการณ์ 4 และวิธีการ 6” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 32 หน้าที่ 40 และเล่มที่ 10 ข้อที่ 90 หน้าที่ 50-51, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) สรุปเป็นปรัชญาจากพันธกิจ คือ “การชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ ชี้ทางพระนิพพาน อันพ้นโศก วิโยคภัย” สรุปเป็นปณิธานสำหรับบริษัท 4 จากพระวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า คือ (1) เยียบแหลม แก่ลวกกล้า เป็นพหุสูตร รู้ธรรม (2) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ (3) เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางแพร่หลาย รู้จักกันทั่ว ด้วยการแสดงธรรมให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย (4) ปกป้องพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง สามารถกล่าวแก้ ตอบโต้การกล่าววิจารณ์จากจ้วงพระพุทธศาสนาได้

ในการประเมินองค์กรและสภาพแวดล้อมพบว่า ด้านภัยคุกคามมาจากพระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งแคว้นโกศล และภัยคุกคามจากศาสนาพราหมณ์และลัทธิต่าง ๆ ส่วนด้านโอกาสจะมีทางด้าน พระเจ้าพิมพิสาร และสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ความเชื่อเรื่องการบูชาอัญญ ความเชื่อเรื่องอัตตา ความเชื่อเรื่องพระพรหม ความเชื่อเรื่องอัตตกิลมณัญญและกามสุขขัลลิกานุโยค โดยจุดแข็งของพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธ พระธรรม และพุทธบริษัท 4 ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ส่วนจุดอ่อน คือ พุทธบริษัท 4 ที่ปฏิบัติไม่ดี ปฏิบัติไม่ชอบ

ด้านการกำหนดกลยุทธ์ มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ ปรัชญา และปณิธาน แผนระยะสั้น (พรรษาที่ 1-4) แผนระยะกลาง (พรรษาที่ 5-20) แผนระยะยาว (พรรษาที่ 21-45) และแผนระยะไกล (หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว)

ด้านการดำเนินกลยุทธ์ ทรงดำเนินกลยุทธ์เป็นไปตามที่พระพุทธองค์ทรงพุทธกิจประจำวัน 5 และพุทธกิจ 45 พรรษา ซึ่งเป็นไปตามกลยุทธ์ที่ได้กำหนดไว้

ด้านการประเมินผลและการควบคุม ทรงให้หลักการในการควบคุม คือ ไตรสิกขา และพระวินัย สำหรับการประเมินผลนั้น พระพุทธเจ้าทรงประเมินจากความสำเร็จในการพ้นทุกข์ของ แต่ละบุคคล ซึ่งมีเป็นลำดับขั้นจากขั้นต่ำไปหาขั้นสูงดังนี้ (1) เกิดความเลื่อมใส ซึ่งจะส่งผลให้ก้าวหน้าขึ้นไปในระดับที่สูงขึ้น (2) ประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา (3) บรรลุผลขั้นที่ 1 ขึ้นโสดาปัตติผล (4) บรรลุผลขั้นที่ 2 ขึ้นสกทาคามีผล (5) บรรลุผลขั้นที่ 3 ขึ้นอนาคามีผล (6) บรรลุผลขั้นที่ 4 ขึ้นอรหัตตผล

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่าปัจจัยแห่งความสำเร็จนั้น มีปัจจัยที่เกื้อหนุนให้ประสบความสำเร็จ คือ การดำเนินการเป็นระบบและมีขั้นตอน การวางแผนงานที่มีความเป็นไปได้ การวางแผนงานที่เปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม มีการบริหารจัดการที่ดี มีผู้ให้การสนับสนุนและปัจจัยสนับสนุน (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 55-59 หน้าที่ 65-72, เล่มที่ 15 ข้อที่ 112 หน้าที่ 127-129, เล่มที่ 20 ข้อที่ 40 หน้าที่ 201, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ, 2557; Terry Dean Schmidt, 2021.)

ผลการวิเคราะห์จุดเด่นของกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าพบว่า

กลยุทธ์ด้านพุทธานุภาพ (พระศาสดา) ประกอบด้วย จุดเด่นกลยุทธ์ด้านบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า จุดเด่นกลยุทธ์ด้านพุทธวิธีในการสอน จุดเด่นกลยุทธ์ช่วงเริ่มประกาศศาสนา จุดเด่น กลยุทธ์ด้านการใช้ปาฏิหาริย์ จุดเด่นกลยุทธ์ด้านการเผยแผ่แก่ผู้นำก่อน จุดเด่นกลยุทธ์ด้านการสร้างศรัทธาและกลยุทธ์เชิงรุก จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านการแผ่พระญาณ และจุดเด่นของกลยุทธ์เชิงรับ

กลยุทธ์ด้านธรรมานุภาพ (หลักธรรม) ประกอบด้วย จุดเด่นด้านการปฏิบัติคำสอน และด้านการปฏิรูปคำสอน

กลยุทธ์ด้านสังฆานุภาพ (สาวก) เป็นกลยุทธ์เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กระจายกว้างไกลออกไป โดยคำนึงถึงการพัฒนามนุษย์และให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปด้วยจุดเด่นของกลยุทธ์ด้านสังฆานุภาพ (พุทธบริษัท 4) นี้ประกอบด้วย การบัญญัติสิกขาบทและมหาปเทศ 4 ระบบการให้บรรพชาอุปสมบท ธรรมเทศกธรรม 5 อนุปพพิกขา 5 และแนวทาง ที่พระภิกษุจะช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้ตั้งอยู่ได้เป็นระยะเวลายาวนาน (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; อรรถกถาฉบับภาษาไทย, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560; พระพรหม คุณากรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2556, 2558; พระกวีวรรณ (ศาสตราจารย์พิเศษจ้านงค์ ทองประเสริฐ) ราชบัณฑิต, 2546; ประพันธ์ ศุภสร, 2565; Bob De Wit, 2020; Gomatesh M. Ravanavar and Poornimar M. Charantimath, 2012; Peter McAteer, 2019; Melanie Franklin, 2021.)

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยด้านกลยุทธ์ส่วนใหญ่เป็นการบริหารจัดการขององค์กรสงฆ์ด้านต่าง ๆ หรือตามหลักธรรมหมวดนั้น ๆ ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่เป็นวิธีการเผยแผ่ในบริบทเหตุการณ์ สถานที่และสภาพแวดล้อมในสังคมปัจจุบัน เป็น

การศึกษาเฉพาะกรณีเสียมากกว่า ยังไม่มีงานวิจัยเรื่องใดกล่าวถึงหรือเจาะลึกลงในกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกโดยตรง ยกเว้นงานวิจัยของทรงวิทย์ แก้วศรีซึ่งได้ทำการวิเคราะห์ในลักษณะกลยุทธ์เชิงรุก กลยุทธ์เชิงรับ และกลยุทธ์เชิงมั่นคงและยั่งยืน ตามแผนระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ตามแนวทางพระไตรปิฎก เป็นการศึกษาเปรียบเทียบโดยยึดหลักการต้นแบบกลยุทธ์ตามแนวคิดตะวันตกมาเป็นแนวทางในการวิจัย ดังนั้นในการอภิปรายผลการวิจัยนี้จึงมีความจำเป็นอภิปรายงานสนับสนุนซึ่งย้อนเวลาไปกว่า 5 ปี

ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักการของพระพุทธศาสนาแตกต่างไปจากศาสนาและลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่ก่อนแล้วในยุคของพระพุทธเจ้า โดยมีจุดยืนของพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาอเทวนิยม เป็นศาสนาแห่งอนาคต แตกต่างจากศาสนาอื่นอย่างชัดเจนนับได้ว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ทางศาสนา สอดคล้องกับคุณวินิพนธ์ของ (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2550) เรื่องการศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งพบว่า พระพุทธเจ้าทรงหักล้างคำสอนของพราหมณ์ ทรงประกาศคำสอนที่ปฏิเสธอัตตา ทรงสอนเรื่องอนัตตา ทำการปฏิบัติและปฏิรูปคำสอนที่เกี่ยวกับความเชื่อเดิม

กลยุทธ์ด้านพุทธวิธีการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้หลัก 4 ส ประกอบด้วย สันตัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด สมาทปนา ชวนให้อยากรับไปปฏิบัติ สมุตเตชนา เร้าใจให้อาจหาญ แก่กล้ากล้า สัมปหังสนา ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง เป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับคุณวินิพนธ์ของ (พระครูญาณเพชรรัตน์ (เทวินทร์ ปิยะทสฺสี), 2557) เรื่องยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อเยาวชน ที่จัดทำงานวิจัยโดยนำกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าด้านหลักการ 4 ส มาเป็นยุทธศาสตร์เชิงรุกในการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

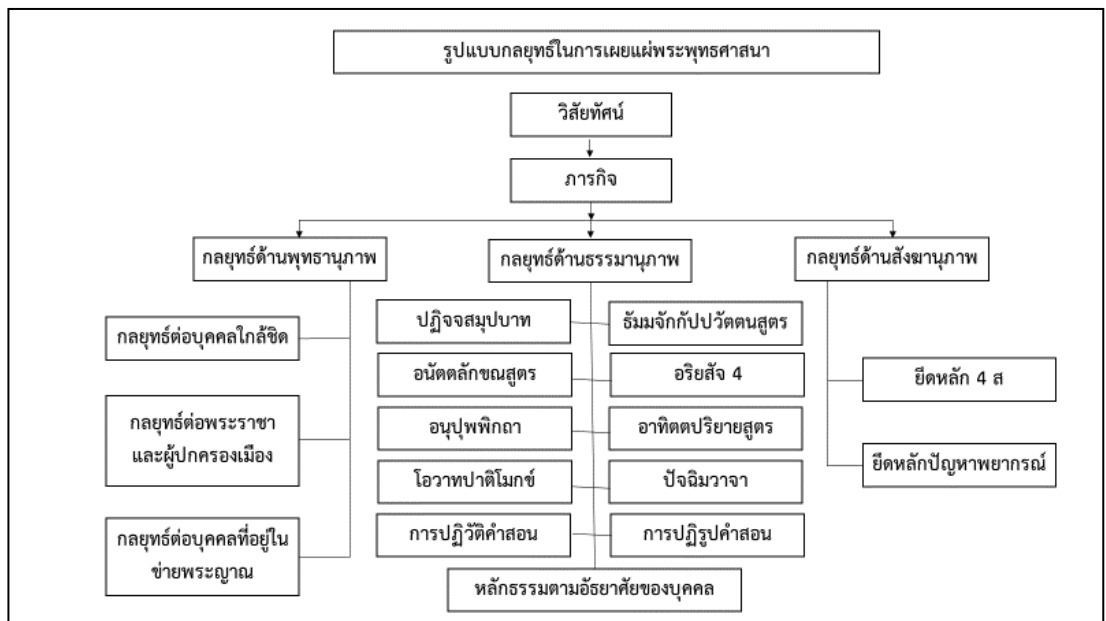
จากการวิเคราะห์ภัยคุกคามอันเกิดจากพระเจ้าปเสนทิโกศล แห่งแคว้นโกศล และภัยคุกคามจากศาสนาพราหมณ์และลัทธิต่าง ๆ ประกอบกับการวิเคราะห์โอกาสจากทางด้านพระเจ้าพิมพิสาร แห่งแคว้นมคธรวมทั้งสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ความเชื่อเรื่องบุญชัญญ ความเชื่อเรื่องอัตตา ความเชื่อเรื่องพระพรหม พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นในแคว้นมคธ อันเป็นแคว้นใหญ่ที่มีอำนาจทางการเมืองมากก่อนตามแผนระยะสั้น และเมื่อปึกธงธรรมจักรสร้างฐานที่มั่นอย่างมั่นคงในดินแดนชมพูทวีปแล้ว จึงทรงดำเนินการตามแผนระยะกลางเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากฐานที่มั่นไปยังแคว้นต่าง ๆ ในชมพูทวีป และเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปอย่างกว้างขวางทั่วชมพูทวีปแล้ว จึงทรงดำเนินการตามแผนระยะยาว ปรับปรุงองค์กรพระพุทธศาสนาให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงเป็นปึกแผ่น และด้วยพระปรีชาญาณทรงวางแผนระยะไกลเพื่อความมั่นคงและยั่งยืนของพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไปหลังจากพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว ด้วยการกำหนดให้พระธรรมเป็นศาสนาแทนพระพุทธองค์หลังจากปรินิพพาน และทรงวางแนวทางในการพิจารณาปัญหาต่าง ๆ ที่

อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตไว้ด้วย สอดคล้องกับดัชนีพันธของ (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2550) เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งวิเคราะห์ว่า พระพุทธเจ้า ตัดสินพระทัยเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นมคธก่อน เพราะเป็นรัฐมหาอำนาจยิ่งใหญ่พอ ๆ กันหรือเหนือกว่าแคว้นโกศล ถ้าหากพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงระแวงก็คงไม่กล้าติดตามพระพุทธ องค์ไปแคว้นโกศลเป็นแน่ และเหตุที่เป็นสหายกันยิ่งทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่กล้าหักหาญ หมิ่นน้ำพระทัยพระเจ้าพิมพิสารอย่างแน่นอน จึงวิเคราะห์กลยุทธ์ของพระพุทธเจ้าเป็นแผน ระยะสั้น แผนระยะกลาง แผนระยะยาว และแผนระยะไกลเช่นเดียวกัน

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้อันเป็นผลมาจากการวิจัย คือ รูปแบบกลยุทธ์ในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา จุดเด่นกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และองค์ความรู้ในพระไตรปิฎก ดังนี้

1) ได้รูปแบบกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังนี้

โดยมีวิสัยทัศน์ ภารกิจ ปรัชญา และปณิธานดังนี้

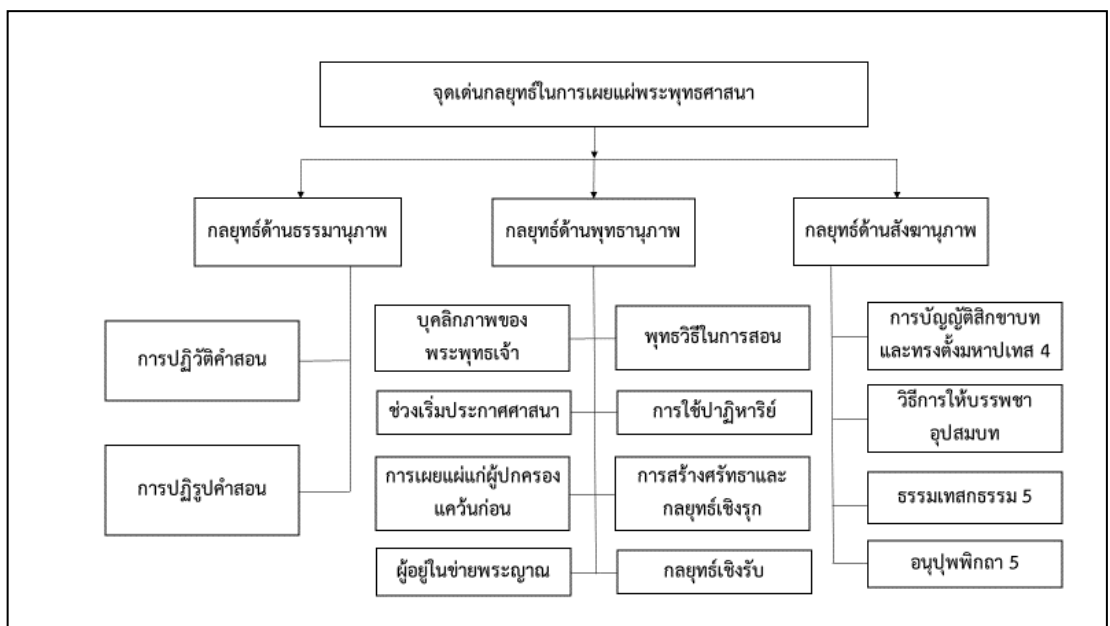
ก. วิสัยทัศน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ “เป็นพระพุทธศาสนาของโลก เพื่อประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติทั่วโลก ด้วยการพัฒนาพุทธบริษัท 4 ให้เป็นพหุสูตร รู้ธรรม ปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรม และปกป้องพระพุทธศาสนา”

ข. หลักการหรือนโยบายหรือภารกิจ (Mission) ของพระพุทธศาสนา คือ “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำคนให้พ้นทุกข์ เข้าสู่พระนิพพาน ด้วยหลักการ 3 อุดมการณ์ 4 และวิธีการ 6”

ค. ปรัชญาจากพันธกิจ คือ การชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้อุสขเกษมศานต์ ชีทางพระนิพพาน อันพ้นโศกวิโยคภัย

ง. ปณิธาน 4 สำหรับบริษัท 4 จากพระวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า คือ (1) เนิบแหลม แก่กล้า เป็นพหุสูตร รู้ธรรม (2) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ (3) เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวาง แพร่หลาย รู้จักกันทั่ว ด้วยการแสดงธรรมให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย (4) ปกป้องพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคง สามารถกล่าวแก่ ตบโถ้การกล่าววิจารณ์จาบจ้วงพระพุทธศาสนาได้

2) ได้จุดเด่นกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังนี้

โดยจุดเด่นกลยุทธ์ด้านพุทธานุภาพ (พระศาสนา) ประกอบด้วยกลยุทธ์ด้านบุคลิกภาพของพระพุทธเจ้า กลยุทธ์ด้านพุทธีวิธีในการสอน กลยุทธ์ช่วงเริ่มประกาศศาสนา กลยุทธ์ด้านการใช้ปาฏิหาริย์ กลยุทธ์ด้านการเผยแผ่แก่ผู้นำก่อน กลยุทธ์ด้านการสร้างศรัทธาและกลยุทธ์เชิงรุก กลยุทธ์ด้านการแผ่พระญาณ และกลยุทธ์เชิงรับ จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านธรรมานุภาพ (หลักธรรม) ประกอบด้วย การปฏิบัติคำสอน และการปฏิรูปคำสอน จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านสังฆานุภาพ (สาวก) อันเป็นกลยุทธ์เพื่อความมั่นคงและยั่งยืนของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์เผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กระจายกว้างไกลออกไป โดยคำนึงถึงการพัฒนามนุษย์และให้ความสำคัญกับเรื่องสิ่งแวดล้อมพร้อมกันไปด้วย จุดเด่นของกลยุทธ์ด้านสังฆานุภาพนี้ประกอบด้วย การบัญญัติสิกขาบทและมหาปเทศ 4 ระบบการให้บรรพชาอุปสมบท ธรรมเทศกธรรม 5 อนุปูปพิภกา 5 และแนวทางที่พระภิกษุจะช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้ตั้งอยู่ได้เป็นระยะเวลาอันยาวนาน

สรุป

การวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกนั้น ทำให้ได้ทราบถึงภูมิหลังของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล ทั้งด้านการเมืองการปกครอง ด้านสังคมและด้านศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านพุทธานุภาพที่ยึดตัวบุคคลเป็นตัวตั้ง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านธรรมานุภาพที่ยึดหลักธรรมเป็นตัวตั้ง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้านสังฆานุภาพที่เน้นการสร้างพุทธบริษัท 4 ด้วยพุทธีวิธีในการสอน ทราบถึงกลยุทธ์ตามทฤษฎีตะวันตก องค์ประกอบของกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า อันประกอบไปด้วยการกำหนดทิศทาง (Direction Setting) การประเมินองค์กรและสภาพแวดล้อม (Environment Scanning) การกำหนดกลยุทธ์ (Strategy Formulation) การดำเนินกลยุทธ์ (Strategy Implementation) และการประเมินผลและการควบคุม (Evaluation and Control) ได้ค้นพบ กลยุทธ์และวิธีการต่าง ๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า รวมถึงจุดเด่นที่สำคัญใน กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าทั้งด้านพุทธานุภาพ ด้านธรรมานุภาพ และด้านสังฆานุภาพ อันแสดงถึงพระปรีชาสามารถอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าซึ่งไม่มีผู้ใดเทียบเทียมได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ได้สัมผัสอย่างมากกับพระวิริยะของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทรงเพียรนำพุทธธรรมมาโปรดมนุษย์ด้วยพุทธวิธีในการสอนที่ไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน ทรงบำเพ็ญพุทธกิจประจำวัน 5 ประการตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธองค์ ทรงประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนา จนพระพุทธศาสนาตั้งขึ้นได้อย่างมั่นคงในชมพูทวีปในท่ามกลางศาสนาและลัทธิอื่นที่มีอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นในเชิงนโยบายนี้ ขอเสนอให้ผู้ที่ทำหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดำเนินการเชิงรุก แม้ว่าขณะนี้จะได้ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่แล้วก็ตาม ควรอย่างยิ่งที่จะต้องเพิ่มวิริยะให้มากขึ้นไปอีก โดยดูจากตัวอย่างพระพุทธรูปวิริยะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคพุทธกาล

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบที่สำคัญ คือ รูปแบบกลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จุดเด่น กลยุทธ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และองค์ความรู้ในพระไตรปิฎก สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน โดยควรให้ความสำคัญกับการวางแผนกลยุทธ์และการบริหารเชิงกลยุทธ์ จากผลการวิจัยครั้งนี้ ยังมีรายละเอียดในกลยุทธ์ที่สมควรค้นหาต่อยอดเพิ่มเติม เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นดังนี้

1. วิเคราะห์กลยุทธ์เชิงรุกในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก
2. วิเคราะห์กลยุทธ์เชิงรับในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก
3. วิเคราะห์กลยุทธ์เชิงเพื่อความมั่นคงและยั่งยืนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก
4. ขุมทรัพย์จากสมาธิภาวนาและวิปัสสนาภาวนาในพระไตรปิฎก

เอกสารอ้างอิง

ทรงวิทย์ แก้วศรี (2550). *การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของ พระพุทธเจ้า*.

ดุชนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุชนิพนธ์จิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ประพันธ์ ศุภสร . *พุทธธรรมเพื่อการรักษาสังฆะตลอดมา. [ออนไลน์]*. แหล่งที่มา:

<http://gjn.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2015/01/A1.pdf>, [1 มิถุนายน 2565].

- ปัญญา ใช้บางยาง และคณะ. (2557). *ตามรอยพระพุทธกิจ 45 พระพรรษา การเสด็จบำเพ็ญ พุทธกิจของพระบรมศาสดา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรูปศาสนาธรรมสภา.
- พระกวีวรรณ (ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ) ราชบัณฑิต. *แผนการกู้อิสรภาพของ เจ้าชายลิทัตตะ*. ศรีประจันต์ สุพรรณบุรี: วัดบ้านกล้วย, (2546). หนังสือที่ระลึก จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นบรรณาการในวันพระราชทานเพลิงศพ นายวิภาส อินสว่าง อดีต สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยได้รับอนุญาตจากศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2553). *กาลานุกรมพระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์เพ็ท แอนด์โฮม จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ท แอนด์โฮม จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ท แอนด์โฮม จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2556). *พุทธวิธีในการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวาย จำกัด.
- พัชราพรรณ ขอบธรรม. “การวางแผนกลยุทธ์: เครื่องมือสู่ความสำเร็จขององค์กร”. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562): 60.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ แก้วจันดา. (2565). *องค์ประกอบของการจัดการเชิงกลยุทธ์*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/453995> [20 กรกฎาคม 2565].
- Bob De Wit. (2020). *Strategy: An International Perspective*. 7th Edition. United Kingdom, Hampshire: Cengage Learning EMEA.

- Gomatesh M. Ravanavar and Dr. Poornimar M. Charantimath. (2012). *Strategic Formulation Using TOWS Matrix – A Case Study*. International Journal of Research and Development. Vol.1 No.1 (July, 2012).
- Melanie Franklin. (2021). *A Practical Framework for Successful Change Planning and Implementation*. 2nd Edition. Croydal United Kingdom: CPI Group Ltd..
- Peter McAteer. (2019). *Sustainability Is A New Advantage: Leadership Change And The Future of Business*. New York, U.S.A.: Anthem Press.
- Terry Dean Schmidt. (2021). *Strategic Project Management Made Simple*. Second Edition. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc..

การศึกษารูปลักษณ์ทางสัญลักษณ์ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา
สู่การสื่อความหมายและการแปรรูปใหม่เพื่อสร้าง
มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา
**Study of contractual appearance in Buddhist rituals
to re-modify meaning and processing to create cultural
and wisdom dimension**

¹ศิลาลัย พัดโบก

Silalai Phadboke

²รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิพัทธ์ เลิศรุจิดำรงกุล

Assoc.Prof.Dr.Pradiphat Lerrujdumrongkul

คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Decorative Arts, Silpakorn University

²Corresponding author E-mail: denaarrus@hotmail.com

Received: December 14, 2022; **Revised:** December 16, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของกฐินและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในอิทธิพลระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบันที่สะท้อนออกผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐิน เพื่อเห็นถึงแนวทางการจัดการการสร้างสรรค์หัตถกรรมที่นำเอามาแปรรูป ในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ด้วยการศึกษาข้อมูลและการสัมภาษณ์ เพื่อนำเสนองานในเชิงสร้างสรรค์ในการนำเอาเครื่องจักสานวัสดุทางธรรมชาติมาผสมผสานกับเศษผ้าสิ่งของที่เหลือใช้จนเกิดเป็นสิ่งของชิ้นใหม่และถูกส่งต่อกัน

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนจากงานหัตถกรรมให้ดูมีความเป็นศิลปะนั้นสามารถเป็นอะไรได้มากกว่าการสร้างวัตถุและรูปทรงต่าง ๆ ที่ใช้ในทางศาสนาที่มาจากการจักสานงานหัตถกรรมจักผ้าโดยใช้รูปแบบที่เคยมีมาตั้งแต่ดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ให้ดูมีความสร้างสรรค์ทันสมัยแต่มีกลิ่นอายของความเป็นไทยผสมอยู่ เป็นการสร้างองค์ความรู้ มิติทางวัฒนธรรมและ

ภูมิปัญญา ในการทำพิธีกรรม “กฐิน” สามารถนำไปสู่แนวคิดการออกแบบให้สอดคล้องเข้าถึงคนกับวัฒนธรรมต่างๆได้และยังเป็นของตกแต่งที่ปักอาศัยได้อีกด้วย เช่น การประดับตกแต่งข้าวของเครื่องใช้ภายในบ้านซึ่งสอดคล้องกับการเป็นอยู่

คำสำคัญ: วัฒนธรรม, ภูมิปัญญา, ออกแบบ

Abstract

This research article aims to see the guidelines for the creative management of handicrafts

To promote the relationship between the temple and the community This study, therefore, focuses on the design and processing of wisdom handicrafts to have more cultural dimensions. Culture and wisdom are social and human indicators. The media symbolizes the progress and deterioration of culture, thus representing the personality of the nation. and is a calming tool for the human mind. Any country with a good culture will affect the progress of people in society. Nowadays, culture and wisdom are getting more and more attention from change quickly awakening as a result of the country's economic and social development to create a selling point and make a difference Including adhering to the subject of culture and wisdom to develop into a new product. To understand the rituals and be able to apply the culture to be useful in a variety of contexts.

The results showed: What can it be to turn handicrafts into something artistic? More than the creation of various religious objects and shapes that come from weaving and knitting. It is the creation of knowledge, cultural dimensions, and wisdom. Performing the “Kathin” ritual can lead to the concept of design following people and cultures and can also be a decoration for the residence.

Key words: culture, wisdom, design

บทนำ

พิธีกรรม “กฐิน” การทำบุญทอดกฐิน เกิดขึ้นในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ไปจนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 หรือ 1 เดือนหลังจากวันออกพรรษา เป็นประเพณีที่สืบสานกันมาตั้งแต่โบราณกาลเป็นการทำบุญใหญ่เนื่องจาก เป็นกาลแปลว่า “ถวายเป็นกาลสมัย” เป็นบุญพิเศษ มีเหตุแห่งบุญเฉพาะกำหนดด้วยทาน กาล สถานที่ บุคคล และธรรม ที่มีพุทธศาสนิกชนที่ให้ความสนใจกันเป็นอย่างมากตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยเฉพาะการที่จะได้เป็นเจ้าภาพในวัดเพราะมีความเชื่อว่า ประราณาสั่งใด ๆ ในชาติภพใหม่ ก็สำเร็จตามความปรารถนาอีกด้วย บุญกฐิน

เป็นสังฆทานซึ่งถวายกับพระสงฆ์ได้วัดหนึ่ง ปีละหนึ่งครั้ง ผู้รับกฐินต้องเป็นพระภิกษุซึ่งจำพรรษาในวัดนั้นโดยไม่ขาดพรรษาหรือจำพรรษาครบ 3 เดือน สามารถรับผ้ามานุ่งห่มได้ และไม่น้อยกว่า 5 รูป ในพิธีกรรมนอกจากผ้าไตร จีวรแล้วยังมีพวกเครื่องอัฐบริขาร เครื่องไทยทาน ทั้งนี้มีการใช้ธงประกอบพิธี เรียกว่า ธงกฐิน ประกอบไปด้วย 4 ธง ดังนี้

ธงจระเข้ (ความโลภ) เปรียบถึงความโลภ เนื่องจากจระเข้เป็นสัตว์ที่มีปากกว้างใหญ่กินเท่าไรก็ไม่อิ่ม ตามตำนานได้มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า เมื่อครั้งหนึ่งมีเศรษฐีขึ้นเฒ่าไม่เคยก่อบุญสร้างกุศล ได้นำ สมบัติที่ตนเองหวงแหนฝังไว้ที่หน้าบ้าน พอเศรษฐีตายไป ด้วยผลกรรม ที่มี จึงได้เกิดเป็นจระเข้เผ่าสมบัติที่หน้าบ้านหน้าบ้านตนเอง ด้วยความอยากหลุดพ้น จึงเข้าฝันภรรยาตนและบอกให้ขุดสมบัติขึ้นมาทำ บุญ ภรรยาของเศรษฐีจึงได้จัดการ ทอดกฐินขึ้นฝ่ายจระเข้เศรษฐีเกิดความดีใจเลยว่ายน้ำ ตามขบวนแห่กฐินแต่ไม่ทันถึงวัด ก็ขาดใจตายไปเสียก่อน ภรรยาของเศรษฐีจึงได้วาดธงจระเข้แทนสามที่เสียชีวิตไปในปัจจุบันนี้ จะเห็นธงจระเข้ติดอยู่ตามร้านค้าต่าง ๆ เพราะเป็นตัวแทนของการกินเท่าไรก็ไม่อิ่ม ซึ่งถือเป็นการดึงดูดเงินทองให้เข้ามา

ธงตะขาบ (โกรธ) ธงตะขาบ เป็นเครื่องหมายแสดงว่าวัดนั้นมีผู้จองเป็นเจ้าภาพทอดกฐินแล้ว หากผู้จะมาปวารณาเป็นเจ้าภาพให้ไปวัดอื่นได้เลย

ธงมัจฉา (หลง) ธงมัจฉา เป็นตัวแทนของหญิงสาว ตามความเชื่ออันสืบส่งจากการถวายผ้าแด่พระภิกษุ สงฆ์ จะส่งผลให้มีรูปโฉมที่งดงาม ส่งเสริมด้านเมตตามหานิยม หากเป็นพ่อค้าแม่ขาย จะทำมาค้าคล่อง

ธงเต่า (สติปัญญา) ธงเต่า ใช้ประดับเพื่อแจ้งว่าวัดนี้ได้ทอดกฐินเรียบร้อยแล้ว และธงเต่านี้จะถูกปลดลง ในวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งเป็นช่วงหมดฤดูกาลทอดกฐินนั่นเอง ตามความเชื่อเต่ามีความหมายถึง อายุที่ยืน สุขภาพแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ (การทอดกฐิน, 2565)

การทำบุญกฐินต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านผู้ที่มีจิตศรัทธา การทำบุญกฐินเป็นการส่งเสริมการเกิดปฏิสัมพันธ์กับชุมชนระหว่างวัดกับชาวบ้าน ชุมชนมีระบบการพึ่งพาอาศัยกันในรูปแบบเครือข่ายติดต่อกันสูง รวมทั้งยังมีปัจจัยอื่นที่เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนเกิดความสามัคคีต่อกัน เช่น ระบบความเชื่อ, ลักษณะนิสัยชุมชน, บทบาทของสงฆ์-วัด ในพฤติกรรมที่เอื้อเพื่อแผ้วถางของชาวบ้านที่การยึดถือผ่านลักษณะนิสัยชุมชน ความเชื่อ และการคาดหวังผลประโยชน์ทางสังคม ได้หลอมรวมชุมชนเข้าด้วยกันให้มีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ข้อดีคือส่งผลให้ทำให้ชุมชนเกิดความร่วมมือ เป็นโอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญทำทาน กินเลี้ยง และรื่นเริงสนุกสนานร่วมกันอีกทั้งยังเป็นเหตุให้มีการรวมญาติรวมมิตรที่อาศัยอยู่ห่างไกลได้มาร่วมสังสรรค์ ในกิจกรรมจะมีการเดินแห่กฐินและมียกดนตรีก่อนที่จะนำเข้าวัดไปถวายพระข้างในโบสถ์หรือศาลาการเปรียญ และมีการจัดต้นกล้วยต้นอ้อยเรียงกันอย่างสวยงาม เป็นการจำลอง

เป็นป่าหิมพานต์ และมีสิ่งของอื่น ๆ ที่นำเข้ามาถวายวัด ล้วนมีคุณค่าในขณะเดียวกันก็อาจมีข้อเสีย สิ่งของที่จัดทำพิธีถูกทิ้งไม่ได้ใช้งานต่อและถูกทิ้งให้เกิดเป็นการเพิ่มขยะ จึงเกิดการตระหนักถึงปัญหาและมีความสนใจในเรื่องนี้การออกแบบต้นกฐินเพื่อลดปัญหาขยะ ความฟุ่มเฟือยในการอุปโภคบริโภค การใช้ทรัพยากรอย่างไม่รู้คุณค่า การใช้ถุงพลาสติกบรรจุภัณฑ์ต่างๆ ที่เกินความจำเป็น ฯลฯ (กันติพิชญ์ ใจบุญ, 2560) ที่แตกต่างและฉีกไปจากเดิม อันสะท้อนคุณค่างานภูมิปัญญาไทยนำเสนอศาสตร์อันเป็นพื้นฐาน ในการออกแบบภูมิปัญญาไทย ที่มีผลต่อประเพณี คติความเชื่อ หลักความคิดเกี่ยวกับสถานะและความเหมาะสม

บทความนี้จึงต้องการนำเสนอให้เห็นความสำคัญของการนำสิ่งของที่ประดิษฐ์เป็นต้นไม้ในการแห่กฐิน และมีการจำลองให้ดูเป็นป่าหิมพานต์ สิ่งของที่นำไปถวายแล้วใช้ต่อไม่ได้ก็จะต้องทิ้ง จนทำให้ข้าพเจ้าเกิดแรงบันดาลใจและตระหนักถึงขยะที่ต้องทิ้ง จึงสู่ขั้นตอนการออกแบบพัฒนาต้นกฐินที่สามารถนำกลับมาบูชาเป็นผลิตภัณฑ์ของตกแต่งบ้าน / งานศิลปะที่ถ่ายทอดความงามในสวนดอกไม้การผลิตชิ้นงาน นวัตกรรมด้านการออกแบบวัสดุและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย รวมถึงวิธีการถ่ายทอดความงามของดอกไม้ ความรู้สึกในศิลปะของงานจักสาน อันเป็นสิ่งใหม่ ๆ ที่ทรงคุณค่าต่องานภูมิปัญญาที่กำลังสืบทอดรากฐานทางวัฒนธรรมและเห็นคุณค่าและการอนุรักษ์ อันมีเอกลักษณ์ให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมพิธีกรรม “กฐิน” และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาถึงอิทธิพลของระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่สะท้อนออกมาผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐิน
3. เพื่อนำเสนอและสร้างสรรค์งานศิลปกรรมร่วมสมัยที่มีกลิ่นอายของอัตลักษณ์ความเป็นไทย โดยการนำเสนอที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อในสังคมไทยกับวัตถุทางวัฒนธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีวิธีการดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) เป็นการเก็บข้อมูลในลักษณะข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) และทุติยภูมิ (Secondary Data) ในการผู้วิจัยจะเลือกเฉพาะในส่วนที่เชื่อมโยงหรือที่มีส่วนสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระและกรอบแนวคิดในการวิจัย

2. การสัมภาษณ์ (Interview) ให้ผู้สัมภาษณ์ตอบตามกรอบแนวคิดการวิจัยที่ได้ตั้งประเด็นไว้ และสามารถตอบอย่างอิสระโดยข้อมูลที่ได้จะเป็นข้อมูลปฐมภูมิ กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ ผู้เชี่ยวชาญที่มีองค์ความรู้พิธีกรรมกฐินที่ใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายในการศึกษางานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มเป้าหมายลักษณะแบบเจาะจง โดยคัดเลือกจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในการทำวิจัย ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้รู้ ที่มีความรู้เรื่องงานบุญกฐิน สิ่งของที่ใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ และผู้วิจัยร่วมกันหาแนวทางกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อพัฒนาสร้างสรรค์ต้นกฐินจากที่กล่าวมาทำให้ทราบภาพสะท้อนข้อเท็จจริงตามกรอบแนวคิดการวิจัย และนำข้อมูลทุกส่วนที่ได้รับมาทำการวิเคราะห์ข้อมูล

ภาพที่ 1 การสัมภาษณ์ชาวบ้านท้องถิ่น
ที่มา: นางสาว ศิลาสัย พัดโบก 2565

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการรวบรวมมาอย่างเป็นระบบ โดยใช้ 2 ส่วนดังนี้

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction)

โดยการนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกวิเคราะห์สังเคราะห์อย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมายให้สอดคล้องเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ

สามารถรวบรวมได้ในขณะที่ทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวม และทดลองสร้างสรรค์ผลงานได้ดังนี้

2.1 ศึกษา ค้นคว้า ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อและวัฒนธรรมของสังคมไทยใน ยุคปัจจุบัน โดยทั้งการศึกษาจากข้อมูลภาคสนามและการศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลภาคเอกสาร

ภาพที่ 2 กำลังรวมตัวกันเพื่อที่จะชนของเข้าวัด
ที่มา: นางสาว ศิลาลย์ พัดโบก 2565

2.2 ศึกษาทดลองเทคนิคการจักสานเย็บปักถักร้อยและการจักสานในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อใช้ในการสร้างรายละเอียดที่มีความหลากหลายในตัวชิ้นงาน

ภาพที่ 3 การทดลองนำผ้ามาสานโดยใช้เทคนิคสานสลับพื้นปลา

ที่มา: นางสาว ศิลาถัย พัดโบก 2565

2.3 ศึกษาเกี่ยวกับวัสดุที่จะนำมาใช้ในผลงาน โดยสรรหาวัสดุที่ให้ความรู้สึกสอดคล้องไปกับแนวความคิดที่ต้องการนำเสนอ ซึ่งเป็นวัสดุที่มีความหมายในตัวเองอยู่แล้ว

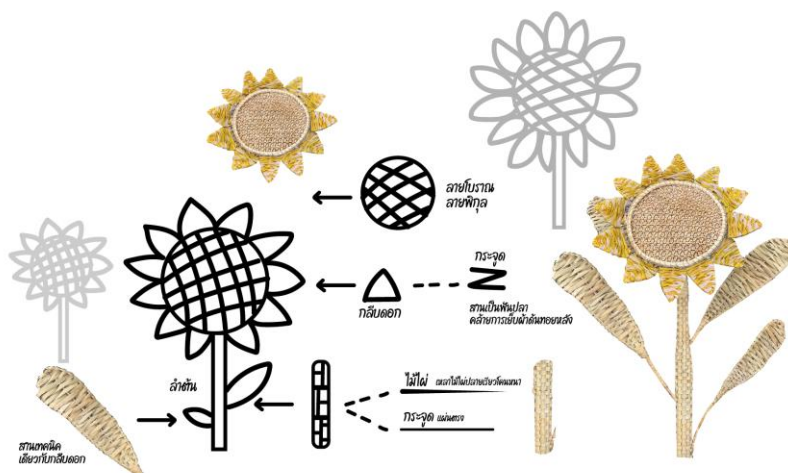
ภาพที่ 4 ศึกษาการขึ้นลำต้นโดยอาศัยความแข็งแรงจากไม้ไผ่

ที่มา: นางสาว ศิลาถัย พัดโบก 2565

ภาพที่ 5 ศึกษาเทคนิคการสานโดยนำกระจุตมาลองขึ้นรูป
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

2.4 ศึกษาทดลองออกแบบรูปแบบของผลงาน โดยการร่างแบบภาพร่าง และใช้เทคนิคการปะติด (collage) วัสดุต่าง ๆ ลงไปบนแบบภาพร่าง เพื่อดูภาพรวมของการอยู่รวมกันของวัสดุ

ภาพที่ 6 แบบโครงภาพร่าง

ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

2.5 ออกแบบภาพรวมของการติดตั้งผลงานและวิธีการติดตั้ง

2.6 เริ่มสร้างชิ้นงานด้วยการสร้างโครงสร้างจากเหล็กหรือไม้ไผ่ภายในก่อน เพื่อให้มีความแข็งแรงคงทนและสะดวกต่อการขนย้ายและติดตั้ง

ภาพที่ 7 การขึ้นโครงด้วยไม้ไผ่ (ลำต้น)

ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

2.7 สร้างรูปทรง (Form) สามมิติโดยรวมที่เป็นรูปทรงใหญ่ โดยใช้การสร้างแบบตอก เหล่า ไม้ไผ่ในการขึ้นโครงสร้างที่ใช้เป็นโครงสร้างหลักภายใน

ภาพที่ 8 การขึ้นโครงด้วยไม้ไผ่ (ลำตัน)

ที่มา: นางสาว ศิลาวัลย์ พัดโบก 2565

2.8 สร้างขึ้นส่วนรูปทรงขนาดเล็กที่เป็นส่วนประกอบย่อยในชิ้นงานจากการ

จักสาน

ภาพที่ 9 สานเป็นใบไม้ เพื่อรอประกอบ

ที่มา: นางสาว ศิลาวัลย์ พัดโบก 2565

2.9 สร้างรายละเอียดของชิ้นงานด้วยสานผ้า, กระจูด และการจักสานใน

เทคนิคแบบต่าง ๆ

3.0 ประกอบรายละเอียดลงบนชิ้นงาน

ภาพที่ 10 ประกอบใบไม้ดอกและลำต้น
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

ภาพที่ 11 ประกอบกลีบดอกและลำต้นอื่นๆ
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

3.1 จัดวางชิ้นงานรวมกันดูภาพรวม เพื่อเพิ่มหรือลดทอนรายละเอียดของชิ้นงานบางส่วน เพื่อให้ผลงานทั้งชุดมีความกลมกลืนกัน

144 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน – ธันวาคม 2565)

ภาพที่ 12 การจัดวางชิ้นงานและดูภาพรวม
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

3.2 ติดตั้งผลงาน โดยการจัดวางเพื่อนำเสนอการสร้างสรรค์ผลงาน / การนำไปร่วมประกอบพิธีกรรมนั้นจริง ๆ

ภาพที่ 13 ชาวต่างชาติร่วมถ่ายรูปกับผลงาน
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาชุมชนจากพื้นที่จังหวัดต่างๆ โดยมุ่งศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาในพิธีกรรมกฐินเพื่อประกอบศาสนพิธีและประเพณีต่าง ๆ พร้อมทั้งศึกษาวัสดุอุปกรณ์ ขั้นตอนการประดิษฐ์มาจากวัสดุที่เป็นผ้า ไม้ไผ่ กระจุต พร้อมทั้งการออกแบบพัฒนาสร้างสรรค์เพื่อให้ได้เครื่องกฐินแบบมีความคงทนสวยงาม และเป็นเอกลักษณ์รวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับต้นกฐิน พบว่า

วัตถุประสงค์ที่ 1 ความเป็นมาของวัฒนธรรมพิธีกรรม “กฐิน” และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมไทย ปัจจุบันวัฒนธรรมมีการแพร่กระจายและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยเป็นอย่างมาก มีการนำเอาสิ่งของต่างๆ มาประดิษฐ์ให้ดูสวยงามศึกษาและรวบรวมข้อมูลความเป็นมา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อการสักการะ ความแตกต่างเรื่องกฐินในสมัยพุทธกาล-ปัจจุบัน ทำให้ทราบความและข้อดี-ข้อควรพัฒนาของการทอดกฐินในสังคมไทยคือเกิดแนวทางในการแก้ไขปัญหาของการทอดกฐินในปัจจุบัน และแก้ไขให้ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาหรือพุทธบัญญัติ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระวินัยถือเป็นการสร้างความเห็นที่ถูกต้องเกิดเป็นต้นแบบและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับสังคม วัดกับชุมชน ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ในหมู่คณะและทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลดีขึ้น (พระครูสุจิตพัฒนพิธาน สมจิตโต, 2564)

ภาพที่ 14 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 1
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

ภาพที่ 15 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน 2
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า อิทธิพลของระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่สะท้อนออกมาผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐินรูปแบบการทำบุญกฐิน มีอิทธิพลมาจากระบบความเชื่อของสังคมไทยในสมัยปัจจุบันที่สะท้อนผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมในพิธีกรรมกฐินที่หล่อหลอมชาวบ้านให้มาสามัคคีกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันในเชิงแบบญาติมิตร ความคิดและความเชื่อได้ถูกส่งต่อจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนมองเห็นปัญหาและความสำคัญของพิธีกรรมของกฐินนั้นว่า การที่เรานำสิ่งของไปเข้าร่วมพิธีเพื่อความสวยงามในความเชื่อแล้วนั้นก็ควรคำนึงถึงการที่ได้เอากลับมาใช้สอยให้เกิดผลประโยชน์ตามอีกด้วยมากกว่าการทิ้งก่อให้เกิดขยะมากกว่าเดิม ดังจะพบได้จากศึกษาวิเคราะห์งานหัตถกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความเป็นมาการใช้เครื่องกฐิน มิติวัฒนธรรมขับเคลื่อนความเป็นไทย การสร้างรายได้สู่ชุมชนและท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม โดยการนำทรัพยากรหรือทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค์เป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรม (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวง

วัฒนธรรม,2562) ต่อยอดเป็นผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ และคุณค่าอันดีงามของความเป็นไทย
ดังรูปที่ 16

ภาพที่ 16 การศึกษางานหัตถกรรมและทดลองจักสาน
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การนำเสนอและสร้างสรรค์งานศิลปกรรมร่วมสมัยที่มีกลิ่นอายของอัตลักษณ์ความเป็นไทยโดยการนำเสนอที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อในสังคมไทยกับวัตถุทางวัฒนธรรมในความเชื่อความสัมพันธ์ของสังคมผ่านวัตถุทางวัฒนธรรมทำให้ผู้ที่ได้พบเห็นได้รับรู้ถึงคุณค่าทางมิติทางวัฒนธรรมและงานภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้สอยได้มากกว่างานในพิธี มีการค้นหาสัญลักษณ์ในการนำงานภูมิปัญญามาแทนค่าโดยคำนึงไปถึง เนื้อหา เทคนิค สีและรูปแบบที่มีกลุ่มเป้าหมายสนใจ

จากนั้นผู้วิจัยได้เลือกนำวัสดุทางธรรมชาติมาผสมผสานกับเศษผ้าสิ่งของเหลือใช้มาออกแบบและพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นในตัวของวัสดุ โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับการจำลองพิธีกรรมกฐินเป็นป่าหิมพานต์ และในอีกแง่มุมมองในการจัดวาง (Installation) เปรียบเสมือนการจัดสวนของตกแต่งภายใน ผ่านมุมมองของสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย Popular Art โดยการจัดนิทรรศการ Eight exeggs Exhibition ใช้ชื่อชุด

ผลงาน “กฐิน Fresh” ในรูปแบบ ออนไลน์เช่น Facebook, Website เป็นต้น โดยมีแบบ ประเมินผลความพึงพอใจต่อผลงาน ผ่าน Qr code และการสอบถามปากเปล่า เป็นคำถาม เกี่ยวความพึงพอใจจากการรับชมผลงานการกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึกในการปรับเปลี่ยน พฤติกรรมในการคำนึงถึงการใช้สอยสิ่งของในพิธีกรรมที่น่ากลับใช้ใหม่อีกรอบ เป็นการทำให้ รับรู้ถึงความเป็นมาความสำคัญของพิธีกรรมกฐินและถึงเห็นความแปลกใหม่ในการประยุกต์นำ สิ่งของที่เกี่ยวข้องกับงานหัตถกรรมมาสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่และเข้าถึงผู้คนได้มากขึ้น

ภาพที่ 17 การแสดงงานจำลองพิธีกรรมกฐิน
ที่มา: นางสาว ศิลาชัย พัดโบก 2565

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ มุ่งเน้นที่จะศึกษารูปลักษณะสัญญาณทางพิธีกรรมสู่การสื่อความหมาย และการแปรรูปในบริบทของระบบความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ส่งผลกระทบต่อวัตถุในทาง วัฒนธรรม

วัฒนธรรมคือผลรวมของลักษณะอันเด่นชัดในทางจิตใจ วัตถุ ปัญญา และอารมณ์ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของสังคมหนึ่งหรือกลุ่มสังคมหนึ่ง วัฒนธรรมมิได้ครอบคลุมเพียงแค่เฉพาะ ศิลปะหรือวรรณคดีเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมไปถึงวิถีการดำเนินชีวิต สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ ระบบค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อของมนุษย์ด้วย ซึ่งการแสดงออกทางความ เชื่อของมนุษย์ในสังคมนั้น สามารถปรากฏออกมาในรูปแบบต่าง ๆ อย่างหลากหลายและ แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม พฤติกรรมการแสดงออกอันหลากหลายเหล่านี้ล้วนมีรากกำเนิด

มาจากพลังความเชื่อในสังคม หลังจากนั้นพลังแห่งความเชื่อจึงก่อเป็นแบบแผนพิธีกรรมที่มีข้อปฏิบัติอย่างชัดเจน และสุดท้ายกลายเป็นหลักจารีตประเพณีให้สังคมได้ยึดถือสืบทอดต่อกันมา โดยใช้แนวคิดทั้ง 4 ตามข้างต้น และรูปแบบแนวทางที่ได้จากการศึกษา ไปสู่การออกแบบอย่างสร้างสรรค์ เพื่อนำวิธีการหลักการแนวคิด ที่ได้จากการศึกษามาสู่การออกแบบและแปรรูปให้เกิดประโยชน์สูงสุด สอดคล้องกับบริบทชุมชน และวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างรูปแบบชีวิตที่ดีจากการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลจากการวิจัยความเป็นมาการใช้เครื่องกฐิน ในการประกอบศาสนพิธี พบว่าเครื่องกฐินที่ใช้ประกอบในพิธีทางศาสนา วันสำคัญต่าง ๆ มีความเชื่อศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนานำไปประกอบสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดกันมาซึ่งประกอบด้วย 1) ต้นกฐิน 2) เครื่องไทยทาน ของอุปโภคบริโภค ประเพณีแต่ละส่วนทำหน้าที่ธำรงรักษาระบบสังคมให้มีบูรณาการวัฒนธรรมในฐานะของระบบ สังคม คือ ส่วนต่าง ๆ ของสังคมหรือสถาบันต่าง ๆ ในสังคมทำหน้าที่ร่วมกัน และต่างก็พึ่งพิงกัน มีบูรณาการกันเป็นองค์รวม การทำหน้าที่ต่างๆ มีการเชื่อมโยงคาบเกี่ยวกัน ทำให้เกิดองค์รวมทั้งก่อให้เกิดความสมดุลทั้งระบบหรือร่างกาย

การศึกษาวเคราะห์เครื่องกฐินเพื่อเป็นพุทธบูชาโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมพิธีกรรม “กฐิน” และการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรม ที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมไทย วิจัยครั้งนี้ใช้วิธีระเบียบวิธีเชิงคุณภาพ ศึกษาจากแหล่งข้อมูล หนังสือตำรา เอกสาร ที่มีผู้ประพันธ์เกี่ยวกับพิธีกรรม เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในพระพุทธศาสนาของวัฒนธรรมส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงในมิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เมื่อเราปรับเปลี่ยนวสวัตถ์ทางวัฒนธรรมในจุดแต่ละจุดก็จะแพร่กระจายวัฒนธรรมของตนออกไปรอบ ๆ โดยการใชระบบสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์ที่มนุษย์ใช้ในการเสริมธรรมชาติ การเสริมอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ในการรับรู้วัฒนธรรมจึงมีความหมายต่อการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ในค่านิยม ความเชื่อ และทัศนคติด้านความรู้สึกของบุคคล การเปลี่ยนแปลงหรือสร้างวัฒนธรรมในรูปแบบใหม่ เป็นการสร้างวัฒนธรรมให้ดูมีคุณค่ามีความทันสมัยมากขึ้นและยังนำกลับมาใช้สอยเป็นสิ่งที่ตกแต่่งภายในบ้านได้อีก ผลการวิจัย พบว่า ประวัติความเป็นมาของเครื่องบริวารกฐินที่ใช้ในการสักการะเพื่อเป็นพุทธบูชาเครื่องบริวารกฐินเข้ามาพร้อมกับพระพุทธศาสนาสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ชาวบ้านมีเชื่อความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแสดงถึงความเคารพนอบน้อมต่อพระพุทธศาสนาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ หรือผู้ที่อาวุโสกว่า จึงได้มีความคิดประดิษฐ์และสรรหาเครื่องสักการะแตกต่างกันโดยมีดอกไม้ เทียน ธูป บางพื้นที่ มีต้นกฐินที่แตกต่างจากกันไป ซึ่งในปัจจุบันตัวกฐิน”สะท้อนให้เห็นว่าวัตถุประสงค์หลักของการทอดกฐินได้ถูกลดความสำคัญลงสอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ

ปยุตโต) (2551) และสอดคล้องกับพระมานิต ฐานวโร (2021) ศึกษาความเชื่อเรื่องกฐิน วัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของพิธีกฐินและการเปลี่ยนแปลง
- 2) เพื่อศึกษาหลักความเชื่อ แนวคิดและทฤษฎีภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการที่เป็นขั้นตอนในการประดิษฐ์เครื่องบริวารกฐินเพื่อใช้เป็นเครื่องสักการะในพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

ประวัติความเป็นมาของกฐินไม่ปรากฏชื่อผู้ริเริ่มออกแบบการประดิษฐ์กฐิน แต่ได้พบว่ามี การแสดงออกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของชาวบ้านในการประดิษฐ์กฐินด้วยความเชื่อและความเคารพศรัทธาของคนในอดีตที่เห็นความสำคัญของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาทำความเข้าใจให้ผู้ทอผ้าในชุมชนนิยมทำบุญและอนุรักษ์กฐิน โดยมีการพัฒนาของสังคมทุกด้านเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาและทำนุบำรุงให้มีความมั่นคง สืบทอดไปสู่ยุคสมัยต่าง ๆ

2. การพัฒนาสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐิน จากการศึกษาข้อมูลประเพณีทอดกฐินดังกล่าว ผู้วิจัยร่วมกับกลุ่มเป้าหมายร่วมกันวิเคราะห์แนวทางในการพัฒนาสร้างสรรค์เครื่องสักการะกฐินทั้ง 5 ต้น เพื่อเป็นชุดต้นแบบโดยออกแบบให้ผลงานมีความทันสมัยกับยุคปัจจุบันในเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมและคงเอกลักษณ์ รูปทรง ขนาดเฉพาะเหมาะสม ลวดลายสวยงามคงทน สามารถนำไปสักการะประกอบศาสนพิธีต่าง ๆ รวมถึงเป็นการส่งเสริมอาชีพเพิ่มรายได้ให้แก่กลุ่มหัตถกรรมและผู้สนใจ สอดคล้องกับกาสักเตชะชั้นหมาก (2563) ศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านปากคลองบางกระเพา ตำบลหัวไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดสิงห์บุรี สู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ วัตถุประสงค์การวิจัย โดยมีแนวคิดสำคัญ คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีรูปแบบลวดลายและสีสันให้มีความหลากหลาย มีประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างจากเดิม และพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้มีเอกลักษณ์และเหมาะสมกับลักษณะของผลิตภัณฑ์ ผลการวิจัยพบว่าสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านปากคลองบางกระเพาสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมของภาคกลางให้เป็น

ผลิตภัณฑ์ที่มีประโยชน์ใช้สอยที่ใช้ได้จริง และเป็นงานศิลปะที่ได้รับการออกแบบโดยการประยุกต์ศิลปะไทยเข้าไปในผลิตภัณฑ์ จนมีรูปแบบ รูปทรง ขนาด ลวดลายและสีสันเฉพาะการศึกษาและสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐินเพื่อประกอบศาสนพิธีและประเพณี เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการสัมภาษณ์เชิงลึกและสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐิน ศึกษาในกลุ่มเป้าหมาย 10 คน เนื่องด้วยมีข้อจำกัดด้านระยะเวลา และสถานการณ์การแพร่ระบาดโควิด 19 ถึงแม้จะศึกษาข้อมูลเฉพาะในขอบเขตที่กำหนดแต่ก็สามารถทำให้ข้อมูลผลการวิจัยได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่วางไว้ และสามารถสร้างสรรค์เครื่องบริวารกฐินที่ใช้แทนวัสดุที่ทำจากของสดหรือสิ่งของที่ไม่นำไปใช้ต่อ รวมถึงการส่งเสริมอาชีพให้แก่กลุ่ม

หัตถกรรมมีรายได้พร้อมทั้งนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ในการบูรณาการการเรียนการสอนและเผยแพร่แก่วงวิชาการ ผู้สนใจทั่วไปได้

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ถึงประเด็นสำคัญ การทอดกฐิน ซึ่งเป็นค่านิยมของการทอดกฐินในเขตตำบลอู่เม่า ถึงแม้ว่าจะเป็น การลดความสำคัญของวัตถุประสงค์เดิม แต่ก็เป็นการรักษาประเพณีและเพื่อการทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษากรณีเปรียบเทียบประเพณี ทอดกฐินของพุทธศาสนิกชนผลการศึกษาพบว่า ประเพณีการทอดกฐินในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยพุทธกาล สมัยก่อนมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกคือแสวงหาผ้าเพื่อไปถวาย แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่ขาดแคลนและมีคุณสมบัติที่ครองผ้ากฐิน แต่ปัจจุบันการทอดกฐินมี การเปลี่ยนแปลงไปโดยมีการเพิ่มวัตถุประสงค์เข้าไปอีกอย่างหนึ่ง คือทอดกฐินที่เน้นเพื่อการหา เงินทุนไปใช้ในการพัฒนาวัดหรือพัฒนาบำรุงองค์กร จนนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาโดยใช้ กระบวนการศึกษาและสร้างสรรค์ต้นกฐินเพื่อประกอบศาสนพิธีและประเพณี

ภาพที่ 18 รูปแบบต้นกฐินในเชิงสร้างสรรค์
ที่มา: นางสาว ศิลาวัลย์ พัดโบก 2565

บทสรุป

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาความเป็นมาของวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมในพิธีกรรม “กฐิน” ที่ปรากฏอยู่ในพุทธศาสนาและระบบความเชื่อที่มีความสะท้อนของสังคมไทย
2. ศึกษาถึงอิทธิพลของระบบความเชื่อแรงศรัทธาของสังคมไทยในสมัยปัจจุบัน ที่สะท้อนออกมาผ่านการแสดงออกทางวัตถุทางวัฒนธรรมและค่านิยมสมัยใหม่ของผู้คนส่วนใหญ่ เพื่อให้เห็นมิติความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน
3. นำเสนอและสร้างสรรค์งานศิลปกรรมร่วมสมัยที่มีกลิ่นอายของอัตลักษณ์ความเป็นไทย ผ่านสัญลักษณ์โดยแสดงให้เห็นคุณค่าความสัมพันธ์ของระบบความเชื่อในสังคมไทยกับวัตถุทางวัฒนธรรม เกิดความพึงพอใจ ประทับใจ รู้สึกเป็นมงคลแก่ชีวิต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในเชิงการดำเนินงาน

ผู้ที่ได้เข้าร่วมชมผลงาน กฐิน ได้มีความชื่นชอบและให้ความสนใจกันเป็นอย่างมากในพิธีกรรมกฐิน ทั้งคนไทยและคนต่างชาติ และให้ข้อเสนอแนะว่า ถ้าได้ร่วมไปทดลองใช้งานจริง ๆ คงน่ารักและเป็นวัฒนธรรมที่น่าเก็บภาพและรักษาให้คงอยู่สืบไป

เอกสารอ้างอิง

การทอดกฐิน. (2565). สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์. สืบค้นเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2565 จาก

https://www.mculture.go.th/nakhonsawan/ewt_dl_link.php?nid=2084

กันติพิชญ์ ใจบุญ. (2560). *ขยะเป็นภาระใคร*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2565

จาก <https://greennews.agency/?p=15430>

กาสะกัเต๊ะ ชันหมาก. (2563). *การพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานบ้านปากคลองบางกระเพย ตำบลหัวไผ่ อำเภอเมืองจังหวัดสิงห์บุรีสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2565 จาก

<https://so04.tcithaijo.org/index.php/NRRU/article/view/240122/165274>

วัฒนธรรมคุณค่าสู่มูลค่า. (2562). *กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2565. จาก

http://www.culture.go.th/culture_th/ewt_news.php?nid=3972&filename=index

พระครูสุจิตพัฒนพิธาน สมจิตโต. (2564). การวิเคราะห์ความแตกต่างเรื่องกฐินในสมัย
พุทธกาล-ปัจจุบัน. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7
“วิถีพุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตคนเชิงสังคมล้ำนาในสังคมวิถีใหม่” วันที่ 28
กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

พระมานิต ฐานวโร. พระมหาดาวสยาม วชิรปัญญา. พระโสภณพัฒนบัณฑิต. (2564).
พลวัตประเพณีการทำบุญกฐินของชาวดำบลอู่เม่าอำเภอยางตลาด จังหวัด
กาฬสินธุ์. วารสารวารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (6)5
กันยายน-ตุลาคม 2564

การกระตุ้นความรู้สึกและการรับรู้ในการคัดแยกขยะ
โดยใช้สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย
**Stimulating Feelings and Perceptions in The Waste Separation
using Media to Create Contemporary Art.**

¹วัชรวิชัย จิตต์หมื่นไวย

Watcharawit Chitmuenwai

²รองศาสตราจารย์ ดร. ประดิพัทธ์ เลิศรุจิดำรงกุล

Assoc.Prof.Dr. Pradiphat Lerrujdumrongkul

คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

¹Corresponding author E-mail: denaarrus@hotmail.com

Received: December 13, 2022; **Revised:** December 19, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาปัญหาพฤติกรรมกาทิ้งขยะที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยศึกษาทฤษฎีการสร้างจิตสำนึก และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพื่อนำองค์ความรู้จากปัญหาไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาด้วยสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณจากการสัมภาษณ์เบื้องต้น ผู้วิจัยใช้สูตรคำนวณ (Frequency) แสดงผลเป็นจำนวนคำร้อยละ เพื่อสรุปรายชื่อสัตว์และแมลง มีจำนวน 22 ชนิด พบว่ามี 4 ชนิด คือ 1) หนอนแมลงวัน 2) แมลงสาบ 3) หนู 4) แมลงวัน น่าขยะแขยงมากที่สุด จากกลุ่มคนอายุระหว่าง 15 - 35 ปีขึ้นไป จำนวนทั้งหมด 74 คน เพื่อนำข้อมูลไปวิเคราะห์ประเด็น รูปแบบ และเทคนิค

ผลการศึกษาพบว่า พฤติกรรมกาทิ้งขยะของ “มนุษย์” เกิดขึ้นจากทวารทั้ง 6 หรือ อายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่งผลให้มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกของพฤติกรรม ซึ่งสามารถใช้ “สติ” ควบคุมตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม โดยวิธีการปฏิบัติคือการเอาสติสัมผัสปัญญะกำหนดอยู่กับปัจจุบันขณะ จึงจะเห็นความ

เปลี่ยนแปลงของสภาวะตามความเป็นจริง ของ “สัจธรรม” ดังคำที่ว่า “ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่สามารถบังคับบัญชาได้” ดังนั้นเพื่อสะท้อนภาพจริงของเรื่องราวผ่านมุมมองของความน่าขยะแขยง ผู้วิจัยจึงทดลองสร้างสรรค์ผลงานศิลปะที่เน้นความคิดที่มีนัยยะมากกว่าสุนทรียะ ชื่อชุดผลงาน “สัตว์-จะ-ธรรม-หรือไม่” โดยมี “แสง” ส่องผ่านวัตถุจนเกิดเป็น “เงา” ของสัตว์ และแมลงที่สะท้อนพฤติกรรมการทิ้งขยะของสังคม เพื่อให้เกิดจิตสำนึก และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทิ้งขยะและการคัดแยกขยะ

คำสำคัญ : มนุษย์, ขยะมูลฝอย, สิ่งแวดล้อม, สื่อ, ขยะแขยง

Abstract

This research was designed to study the problem of waste that effected the environment and the theories of consciousness construction and behavior adaptation leading to creating of relevant contemporary art media to solve the problems connected with the waste disposal. The quantitative method was used by interviewing 74 respondents between the age of 15 - 35 years old to identify what kinds of animals and insects found at waste disposal sites were the most disgusting. By using the statistical methods of frequency distribution and percentage, it could be concluded that among 22 kinds of animals and insects found at the sits, only worms, cockroaches, flies, and rats were the most disgusting. This data was analyzed and used in creating contemporary art media.

The research found that the people's behavior connected with waste disposing was derived from their experience of sensing though the six senses of the eye, ear, nose, tongue, body and mind. Their experience of sensing affected attitudes, thoughts, beliefs and subconsciousness and led to forming of their behavior. Therefore, to reflect the true waste disposal behavior, the researcher created an art work called “Sat-Ja-Dharm-Rue-Mai.” The researcher constructed installation art objects made of recycled material. By using the light from a projector, those objects cast shadows in the shape of the most disgusting animals and insects reflecting the “truth” of waste disposal behaviors in Thai society. This research would lead to the development of consciousness of waste disposal behaviors especially how to separate different kind of waste from each other.

Key words : Human being, Waste, Environment, Media, Disgusting,

บทนำ

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเทศไทยพบกับปัญหาขยะมูลฝอย ซึ่งเป็นปัญหาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ซึ่งในปี 2564 พบปริมาณขยะมูลฝอยเกิดขึ้นประมาณ 24.98 ล้านตัน มีเพียง 9.28 ล้านตัน หรือประมาณ 37% เท่านั้นที่ได้รับการจัดการอย่างถูกต้อง และนำกลับมาใช้ประโยชน์ 7.89 ล้านตัน หรือ 32% (กรมควบคุมมลพิษ, 2564) สาเหตุของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นมาจากกิจกรรมต่างๆ ของ “มนุษย์” โดยเฉพาะพฤติกรรมกาทิ้งขยะของสังคม ที่พบเห็นได้อย่างเป็นรูปธรรม การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างไม่เหมาะสม เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การผลิตพลังงาน การผลิตสินค้า การผลิตอาหาร การอุปโภคและบริโภคที่เกินความจำเป็น โดยกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

“การแยกขยะเป็นหน้าที่ใคร” หลายคนเกิดคำถามกับสิ่งนี้ อาจจะทำให้คนส่วนใหญ่เกิดทัศนคติ และความเชื่อที่ว่า “สุดท้ายแล้วขยะก็ต้องมาเททิ้งรวมกันอยู่ดี” คำถามจึงกลับมาถามที่ตัวเราเองว่า “ในฐานะมนุษย์ปุถุชน เราเป็นคนทิ้งขยะที่มีประสิทธิภาพแค่ไหน” ด้วยทัศนคติและพฤติกรรมกาทิ้งขยะที่ขาดความรับผิดชอบ ทำให้เกิดปัญหาเป็นกองเกวียนหว่าโซ่อาหาร เพราะปริมาณขยะจำนวนมากนี้เกิดขึ้นมาจากพฤติกรรมกาทิ้งขยะของ “มนุษย์” “เมื่อขยะจากบ้านสู่ชุมชน ขยะจากชุมชนสู่จังหวัด ขยะจากจังหวัดสู่ประเทศ และขยะจากประเทศสู่โลก” ในที่สุดก็กลายเป็นปัญหาใหญ่จนไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญของการสร้างจิตสำนึก และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพื่อเป็นข้อมูลวิเคราะห์ออกแบบสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ลักษณะที่โดดเด่นของตนเอง

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การศึกษา เบื้องต้นพบว่าปัญหาทุกอย่างมาจากธรรมชาติของมนุษย์ คือ มนุษย์เกิดมาพร้อมกับแรงขับทางสัญชาตญาณ (Instinctual Drive) และเป็นพลังงานที่สามารถเปลี่ยนแปลงเคลื่อนที่ได้ ด้วยเหตุนี้จิตไร้สำนึกจึงเป็นพลังงานรูปหนึ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงและไม่หยุดนิ่งแต่จะแสดงออกมาในรูปแบบของสัญชาตญาณทางเพศ (Sexual Instinct) ซึ่งไม่ได้หมายถึงความต้องการทางเพศ (วิจิตพาณี เจริญขวัญ, 2552) ด้วยเหตุนี้การทำงานของจิตไร้สำนึกจะทำให้เกิดการกระตุ้นบุคคลออกไปตามความพึงพอใจของตน จิตไร้สำนึกจึงเป็นบ่อเกิดที่ยิ่งใหญ่ของพลังงานที่กำเนิดและกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ เปาโล แฟร์ (Freire) ซึ่งกล่าวไว้ว่า “มนุษย์” ต่างจากสัตว์ตรงที่มนุษย์มีความนึกคิด (Consciousness)

การกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอ ซึ่งมีความหมายลึกซึ้งในเชิงปรัชญา หมายถึง ความรู้ในสิ่งที่ เป็น “สัจธรรม” สิ่งที่เป็นสภาวะความจริงของชีวิตมนุษย์ และสิ่งที่ เป็นโลกของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอ (สม สุจิรา, 2561) กล่าวถึง ทวารทั้ง 6 คือ ตา หู จมู ปาก ลิ้น กาย ใจ ไว้ว่า เป็นสิ่งที่บอบบางและมีจุดอ่อนหรือหวั่นไหวต่อสิ่งที่เข้ามา กระแทก และสิ่งเหล่านั้นสามารถเข้ามาได้โดยง่ายก็คือ ประตูหรือทางเข้าของอายตนะภายนอก คือ รูป รส กลิ่น เสียง การสัมผัสและการรับรู้ทางใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เพราะเมื่อกระทบเข้ากับอายตนะทางใดทางหนึ่ง ก็เปรียบเสมือนคัสตราวุธที่เข้าตีแทง ดังเช่น พฤติกรรมการทิ้งขยะที่ส่งผลกระทบตอสสิ่งแวดล้อม

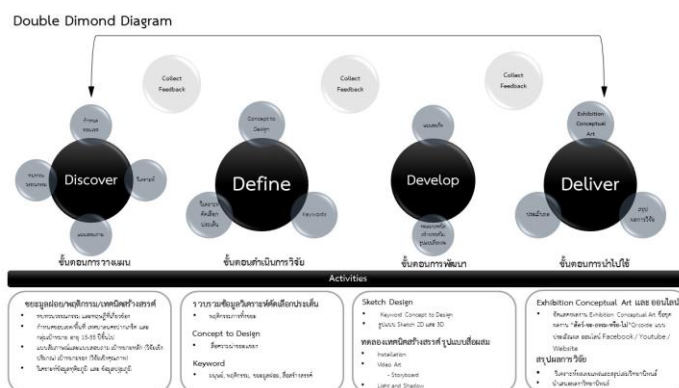
บทความวิจัยนี้ จึงได้นำเสนอรูปแบบการแก้ปัญหาของมนุษย์ไปสู่การพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยที่สอดคล้องกับ Concept ความน่าขยะแขยงของสัตว์และแมลง โดยการวิเคราะห์รวมกันพบว่า Keyword ของงานวิจัยนี้คือ มนุษย์, ขยะมูลฝอย, สิ่งแวดล้อม, สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย โดยนำผลจากการวิจัยมาวิเคราะห์สรุปออกแบบสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย จากนั้นผู้วิจัยจะนำส่วนใดส่วนหนึ่งมาพัฒนาออกแบบในลักษณะที่โดดเด่นของตนเอง โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต การสัญจรไปมา และพฤติกรรมกาทิ้งขยะของสังคม ซึ่งเป็นมุมมองของกิจวัตรประจำวันของสังคมที่ ทำเป็นประจำ เป็นมุมมองที่ทุกคนรู้ว่ามียู่ แต่เราเลือกที่จะไม่มอง หรือสังคมไม่เคยมอง เพราะมันคือความจริงของปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่รอบตัวเรา ทุกวันแต่เราไม่เคยใส่ใจ ผ่านมุมมองของสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย Conceptual Art ศิลปะที่เน้นความคิดที่มีนัยยะมากกว่าความเป็นสุนทรีย์ะ ขณะเดียวกันผู้วิจัยได้ทดลองเทคนิค (Light and Shadow) โดยมี “แสง” (Video Art) เรื่องราวของพฤติกรรมกาทิ้งขยะ ส่องผ่านวัตถุ รูปแบบขยะแขยง Installation Art (Recycle) จนเกิดเป็น “เงา” กล่าวคือ เงาเกิดจากการที่ตัวกลางที่บดบังแสงมาขวางกั้นทางเดินของแสง โดยรูปร่างของเงาจะเป็นไปตามวัตถุที่มากั้นแสง (กิตติพงษ์ พิศมร, 2564) โดยการจัดนิทรรศการ Exhibition Conceptual Art ชื่อชุดผลงาน “สัตว์-จะ-ธรรม-หรือไม่” ทั้งในรูปแบบออนไลน์เช่น Facebook Youtube Website เป็นต้น โดยมี Qr code แบบประเมินผลความพึงพอใจต่อผลงานสามารถสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึก และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกาคัดแยกขยะได้มากขึ้นเพียงใดต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพฤติกรรมกาที่งขยะที่ส่งผลกระทบตอสิ่งแวดลอม ทฤษฎีการสร้งจิตสำนึกและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม
2. เพื่อนำองค์ความรู้จากปัญหาการที่งขยะมูลฝอย จนนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการทางสื่อสร้งสรรค์ศิลปะร่วมสมัย
3. เพื่อใช้ผลงานสื่อสร้งสรรค์ศิลปะร่วมสมัย กระตุ้นความรู้สึก จิตสำนึก การรับรู้ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง การนำกลับมาใช้ใหม่ และการลดปริมาณขยะ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ และงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีขอบเขตพื้นที่ในการวิจัย คือ บริเวณพื้นที่ที่งขยะสาธารณะของเทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี รวมถึงศึกษาข้อมูลปัญหาขยะมูลฝอยและทฤษฎีการสร้งจิตสำนึกและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม สู่การสร้งสรรค์ผลงานสื่อสร้งสรรค์ศิลปะร่วมสมัย เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษา ลักษณะรูปแบบขั้นตอนของ Double Diamond Diagram กระบวนการคิดเชิงออกแบบ จนนำไปสู่การสร้งสรรค์สื่อศิลปะร่วมสมัย ไว้ดัง

ภาพที่ 1 กรอบความคิดกำหนดขอบเขตขั้นตอนการทำวิจัย

ที่มา : ผู้วิจัย

2. ขอบเขตทางด้านประชากรกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

2.1 วิจัยเชิงปริมาณ คือ กลุ่มคนรุ่นใหม่อายุระหว่าง 15 – 35 จำนวน 74 คน ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา พนักงานรัฐ และ เอกชน เป็นต้น โดยเป็นคำถามลักษณะเกี่ยวกับ (Checklist) ได้แก่ อายุ อาชีพ เพศ และคำถามเกี่ยวกับสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยงมากที่สุด เพื่อนำมาเป็นฐานข้อมูลในการสร้างเครื่องมือทำแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ (วิจัยเชิงคุณภาพ) ต่อไป

2.2 วิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ

2.2.1 แบบสอบถามกลุ่มคนรุ่นใหม่อายุระหว่าง 15 -35 ปี ขึ้นไป จำนวน 100 คน ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา ประชากร ในเขตพื้นที่เทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยเป็นคำถามลักษณะเกี่ยวกับ (Checklist) ได้แก่ อายุ อาชีพ เพศ และคำถามเกี่ยวกับความรู้ทั่วไปขยะมูลฝอย ทักษะคิด พฤติกรรมการทิ้งขยะ สี สัญลักษณ์แทนความน่าขยะแขยง รูปแบบสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย

2.2.2 ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะการออกแบบ จำนวน 3 ท่าน

2.2.3 แบบสอบถามประเมินความพึงพอใจสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย กลุ่มคนรุ่นใหม่อายุระหว่าง 15 -35 ปี ขึ้นไป จำนวน 100 คน ได้แก่ นักเรียน นักศึกษา ประชากร ในเขตพื้นที่เทศบาลนครปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยเป็นคำถามลักษณะเกี่ยวกับ (Checklist) ได้แก่ อายุ อาชีพ เพศ และ คำถามเกี่ยวกับผลงานที่ผู้วิจัยได้สร้างสรรค์จะสามารถเกิดจิตสำนึกในการแก้ปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อม ได้หรือไม่ เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการวิเคราะห์เผยแพร่ นำเสนอผลงานสรุปวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

โดยใช้สูตรคำนวณสถิติการแจกแจงความถี่ (Frequency) การแจกแจงความถี่เป็นการแสดงค่าความถี่ของข้อมูลที่เก็บมาได้ แสดงเป็นจำนวนและร้อยละ (%) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าร้อยละ คือ การคำนวณหาสัดส่วนของข้อมูลในแต่ละตัวเทียบกับข้อมูลรวมทั้งหมด โดยให้ข้อมูลรวมทั้งหมดมีค่าเป็นร้อยละ

$$\text{ร้อยละ (\%)} = \frac{x \times 100}{N}$$

X คือ จำนวนข้อมูลสัตว์และแมลง (ความถี่) ที่ต้องการนำมาหาค่าร้อยละ

N คือ จำนวนคนทั้งหมด

ตัวอย่างแทนค่าสูตร จะได้ ร้อยละ (%) = $\frac{\text{จำนวนสัตว์และแมลง } x \text{ } 100}{\text{จำนวนคนทั้งหมด}}$

จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายเบื้องต้น 74 คน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) และเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีศักยภาพในการตอบแบบสอบถามได้อย่างรวดเร็ว

3. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการรวบรวมมาอย่างเป็นระบบ โดยใช้ 2 ส่วนดังนี้ 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา 2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยการนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกวิเคราะห์สังเคราะห์อย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมายให้สอดคล้องเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่สามารถรวบรวมได้ในขณะที่ทำไปพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวม และทดลองสร้างสรรค์ผลงาน

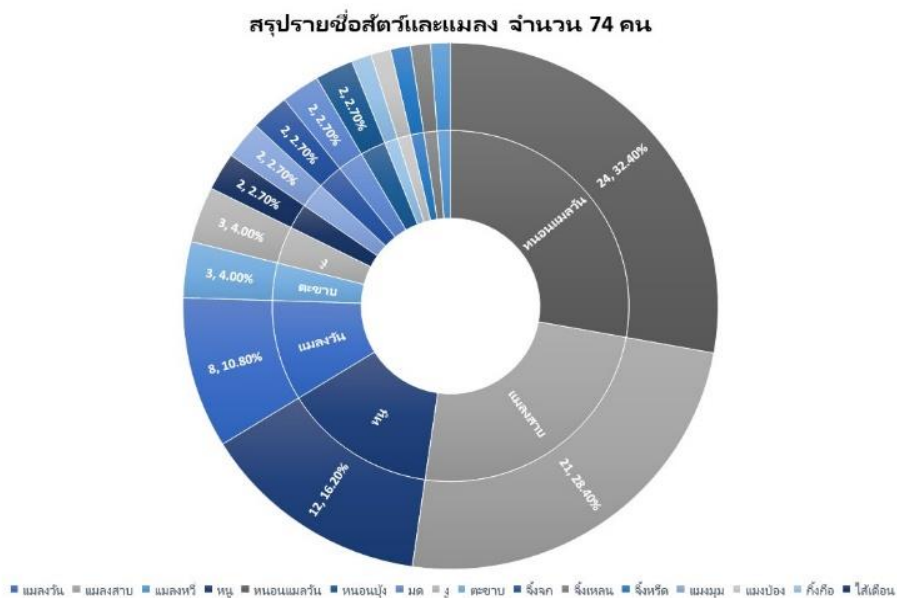
ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “การกระตุ้นความรู้สึกและการรับรู้ในการคัดแยกขยะโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” มีผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. สาเหตุของพฤติกรรมการทิ้งขยะของสังคม ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นมาจากกิจกรรมต่างๆ ของ “มนุษย์” การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างไม่เหมาะสม เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การผลิตพลังงาน การผลิตสินค้า การผลิตอาหาร การอุปโภคและบริโภคที่เกินความจำเป็น โดยกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ส่งผลให้ปริมาณขยะมูลฝอยมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่า การแสดงออกพฤติกรรมต่างๆ ของ “มนุษย์” มีจุดเริ่มต้นมาจาก “ทวารทั้ง 6” หรือ “อายตนะ 6” คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งจริงๆ แล้วเป็นจุดเริ่มต้นของความทุกข์ เป็นส่วนที่รับเอาสัมผัสทั้งหมดจากภายนอกแล้วส่งต่อให้ใจประมวลผลออกมาเป็นอารมณ์ต่างๆ (สม สุจิรา, 2561 : 295) ในปี 2564 ปริมาณขยะมูลฝอยเกิดขึ้นประมาณ 24.98 ล้านตัน มีเพียง 9.28 ล้านตัน หรือประมาณ 37% เท่านั้นที่ได้รับจัดการอย่างถูกต้อง และนำกลับมาใช้ประโยชน์ 7.89 ล้านตัน หรือ 32% (กรมควบคุมมลพิษ, 2564)

2. จากการสังเกต และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เบื้องต้น (วิจัยเชิงปริมาณ) ได้แก่ กลุ่มคนอายุระหว่าง 15 -35 ปีขึ้นไป จำนวนทั้งหมด 74 คน เป็นคำถาม (Checklist) ได้แก่ อาชีพ อายุ เพศ และคำถามเกี่ยวกับสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยงที่สุดจาก

กองขยะ โดยใช้สูตรคำนวณสถิติการแจกแจงความถี่ (Frequency) แสดงเป็นค่าร้อยละ เพื่อสรุปรายชื่อของสัตว์และแมลงน่าขยะแขยงมากที่สุดพบว่า 1. หนอนแมลงวัน 32.4 % 2. แมลงสาบ 28.4 % 3. หนู 16.2 % 4. แมลงวัน 10.8 % จากจำนวนสัตว์และแมลงทั้งหมด 22 ชนิด

ภาพที่ 1 สถิติสรุปรายชื่อสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยงมากที่สุด

ที่มา : ผู้วิจัย

โดยใช้สูตรคำนวณสถิติการแจกแจงความถี่ (Frequency) แสดงเป็นจำนวนและร้อยละสรุปรายชื่อสัตว์และแมลง เพื่อเป็นฐานข้อมูลในการสร้างเครื่องมือทำแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ (วิจัยเชิงคุณภาพ) เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ เนื้อหา สัญญะแทนค่าความน่าขยะแขยง สี และรูปแบบสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย

3. จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ พบว่าการแสดงออกพฤติกรรมต่าง ๆ ของ “มนุษย์” มีจุดเริ่มต้นมาจาก “ทวารทั้ง 6” หรือ “อายตนะ 6” คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่งผลให้มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด โดยอาศัย “อายตนะ” ซึ่งเป็นสิ่งที่บอบบาง และมีจุดอ่อนหรือหวั่นไหวต่อสิ่งที่เข้ามาระทบ และสิ่งเหล่านั้นสามารถเข้ามาได้โดยง่ายก็คือ ประตูหรือทางเข้าของอายตนะภายนอกคือ รูป รส กลิ่น เสียง การสัมผัสและการรับรู้ทางใจ ซึ่ง

สิ่งเหล่านี้เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เพราะเมื่อกระทบเข้ากับอาตนะทางใดทางหนึ่ง ก็เปรียบเสมือนศัสตราวุธที่เข้าทิ่มแทง ดังเช่น พุทธกรรมการทิ้งขยะของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (สม สุจิรา, 2561) กล่าวถึงส่วนโลกธรรม คือ เป็นธรรมที่โลกมีอยู่เพื่อครอบงำจิตใจของสัตว์โลกให้ต้องจมหรือติดข้องกับโลกหมุนวนอยู่กับโลกโดยมีสื่อกลางคือ อารมณ์ทางโลกประกอบไปด้วย รูป รส กลิ่น เสียง โภภะ และธรรมมารมณ์เพื่อคอยกระตุ้นสัญชาตญาณของมนุษย์ให้เกิดความหลงใหลและปรารถนาที่จะต่อสู้เพื่อแสวงหา โลภธรรม อันได้แก่ความสุข ลาภยศ สรรเสริญ เพื่อมาตอบสนองความต้องการตามสัญชาตญาณที่มีตามธรรมชาติอย่างไม่มีที่สิ้นสุด จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า พุทธกรรมของมนุษย์เกิดขึ้นมาจากทวารทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือเรียกอีกอย่างว่า “อายตนะ” คือ รูป รส กลิ่น เสียง การสัมผัสหรือการรับรู้ทางจิตใจ ที่ส่งผลให้เกิดทุกข์ ด้วยเหตุนี้การทำงานของจิตไร้สำนึกจะทำให้เกิดการกระตุ้นบุคคลออกไปตามความพึงพอใจของตน จิตไร้สำนึกจึงเป็นบ่อเกิดที่ยิ่งใหญ่ของพลังงานที่กำหนดและกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ เนื่องจาก “มนุษย์” ต่างจากสัตว์ตรงที่มนุษย์มีความนึกคิด (Consciousness) การกระทำของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอ ซึ่งมีความหมายลึกซึ้งในเชิงปรัชญาหมายถึง ความรู้ในสิ่งที่ เป็น “สัจธรรม” สิ่งที่เป็นสภาวะความจริงของชีวิตมนุษย์ และสิ่งที่ เป็นโลกของมนุษย์จะสัมพันธ์กับจิตสำนึกของเขาเสมอ ขณะเดียวกันผู้วิจัยได้ทดลองเทคนิค (Light and Shadow) โดยมี “แสง” (Video Art) กล่าวคือ การรับรู้ทางตาเป็นการรับรู้ที่เร็วที่สุด เรื่องราวของพุทธกรรมการทิ้งขยะ ส่องผ่านวัตถุ Installation Art (Recycle) รูปแบบสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยง (Concept) จนเกิดเป็น “เงา” (กิตติพงษ์ พิศมร, 2564) ได้อธิบายไว้ว่า “เงา” เกิดขึ้นเมื่อมีวัตถุกันแสง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) เงามืด เป็นเงาในบริเวณที่ไม่มีแสงผ่านไปถึง ทำให้บริเวณนั้นมีมืดสนิท 2) เงามัว เป็นเงาบริเวณที่มีแสงบางส่วนผ่านไปถึง และทำให้มีมืดสนิท จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเมื่อมีวัตถุกันแสงจะเกิดเป็นเงาบนฉากเป็นบริเวณหลังวัตถุ เงาเกิดจากตัวการที่ตัวกลางที่บดบังแสงมาขวางกั้นทางเดินของแสงโดยรูปร่างของเงาจะเป็นไปตามวัตถุที่มาบังแสง ส่วนช่วงกว้างของการเกิดเงามืดหรือเงามัว ขึ้นอยู่กับขนาดของแหล่งกำเนิดแสง วัตถุกันแสง และระยะห่างระหว่างแหล่งกำเนิดแสงกับวัตถุกันแสงและฉากรับแสง ดังนั้นแนวทางในการสร้างสรรค์คือการใช้ผลงานเตือน “สติ” เป็นสิ่งแรกที่คอยควบคุมตามหลักสติปัฏฐาน 4 ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ 1) เพื่อดับทุกข์ให้ผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์ ถือเป็นผลอันสูงสุดในการอบรมจิตใจมนุษย์ทั้งปวง 2) การทำให้ผู้

ปฏิบัติมีสติดี ความจำดี มีสมาธิ มีความอดทน มีปัญญาในการทำงาน สามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพสามารถสร้างกำลังใจให้มีความอดทนในการดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรมได้ ดังนั้น จึงต้องลงมือปฏิบัติตามหลัก “สติปัฏฐาน 4” โดยกำหนดสติไว้ที่ กาย (รูป) เวทนา (นาม) จิต (นาม) ธรรม (เป็นทั้งรูปและธรรม) หรือ รูปนามเป็นอารมณ์ โดยวิธีการปฏิบัติคือการเอาสติสัมผัสัญญะกำหนดอยู่กับปัจจุบันขณะ จึงจะเห็นความเปลี่ยนแปลงของสภาวะตามความเป็นจริงว่า “ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ไม่สามารถบัญชาได้” (สม สุจิรา, 2561 : 300) ของ “สังขาร” ที่เกิดขึ้นมาจากพฤติกรรมการทิ้งขยะของ “มนุษย์” โดยการจัดนิทรรศการ Exhibition Conceptual Art ชื่อชุดผลงาน “สัตว์-จะ-ธรรม-หรือไม่” ทั้งในรูปแบบออนไลน์เช่น Facebook Youtube Website เป็นต้น โดยมี Qr code แบบประเมินผลความพึงพอใจต่อผลงานสามารถสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึก และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการคัดแยกขยะได้มากน้อยเพียงใด เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาทำการวิเคราะห์เผยแพร่ และนำเสนอผลงานเพื่อนำมาสรุปเล่มวิทยานิพนธ์ต่อไป

อภิปรายผล

1. ผลจากการวิจัยพบว่า การแสดงออกทางด้านพฤติกรรม เกิดขึ้นมาจาก “ทวารทั้ง 6” หรือ “อายตนะ 6” คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่งผลให้มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด โดยอาศัย “อายตนะ” ซึ่งเป็นสิ่งที่บอบบางและมีจุดอ่อนหรือหวั่นไหวต่อสิ่งที่เข้ามากระทบ และสิ่งเหล่านั้นสามารถเข้ามาได้โดยง่ายก็คือ ประตูหรือทางเข้าของอายตนะภายนอกคือ รูป รส กลิ่น เสียง การสัมผัสและการรับรู้ทางใจ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เพราะเมื่อกระทบเข้ากับอายตนะทางใดทางหนึ่ง ก็เปรียบเสมือนศัสตราวุธที่เข้าทิ่มแทง (สม สุจิรา, 2561) ดังเช่น พฤติกรรมการทิ้งขยะของสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม แต่สำหรับผู้วิจัยเรียกว่าประสบการณ์ส่วนบุคคล ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้หลาย ๆ ปัจจัย คือ การปลูกฝัง การเลี้ยงดู รวมถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม เป็นต้น ถูกส่งไปยังจิตสำนึก ความคิด ความเชื่อ ปัญหาขยะจะสามารถคลี่คลายได้ก็ต่อเมื่อการมีจิตสำนึกในการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง “อยู่ที่ตัวเรา” เพียงแค่การเริ่มต้นที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองให้ได้ อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไปเลยก็อาจเป็นได้ ซึ่งตรงนี้คือหัวใจสำคัญของการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

2. จากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายอายุระหว่าง 15 – 35 ปีขึ้นไปได้แก่ นักเรียน นักศึกษา พนักงานรัฐ และ พนักงานเอกชน เป็นต้น โดยเป็นคำถามลักษณะเกี่ยวกับ (Checklist) และคำถามเกี่ยวกับสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยงมากที่สุด พบว่า ลักษณะของสัตว์

และแมลง เช่น หนอนแมลงวัน แมลงสาบ หนู และ แมลงวัน (ข้อมูลจากวิจัยเชิงปริมาณ) ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวและการเจริญเติบโตที่ต่างกันไป เนื่องจากสัตว์และแมลง มีลักษณะคล้ายรูปทรงเลขาคณิต โดยเฉพาะรูปทรงกลมและรูปทรงรีเมื่อถูกนำมาจัดวาง (Installation Art) ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำเอกลักษณ์เฉพาะตัวของสัตว์และแมลง ที่เจริญเติบโตตามวงจรชีวิต เพื่อเป็นข้อมูลในการสร้างเครื่องมือทำแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ (วิจัยเชิงคุณภาพ) โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลแสวงหา สี่ สัญญะแทนความน่าขยะแขยงมากที่สุด และรูปแบบ เพื่อนำมาวิเคราะห์ออกแบบพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย ลักษณะที่โดดเด่นของตนเอง

3. จากการศึกษาวิจัย ทั้งทางด้านประสบการณ์ การสังเกต ถึงประเด็น “พฤติกรรม การทิ้งขยะของสังคมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญและอยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน สาเหตุของปัญหาเกิดขึ้นมาจากประชาชนขาดความตระหนักทางจริยธรรม ขาดความรับผิดชอบ ขาดจิตสำนึกสาธารณะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว เป็นทาสทางวัตถุ และการจัดการไม่ถูกวิธี สถานที่รองรับก็มีไม่เพียงพอ การเก็บและการขนส่งไม่เหมาะสม ขาดการคัดแยกที่สามารถนำขยะบางชนิดกลับมาใช้ได้อีกครั้งโดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ การมีส่วนร่วมในการคัดแยกขยะจากต้นทางอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (Thailand Environmental Institute Foundation, 2012) ความตระหนักทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม เป็นการแสวงหาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมเช่นเดียวกับ สิ่งมีชีวิตอื่น รวมทั้งพืช สัตว์ สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนสำคัญของโลก และเป็นส่วนของการกระทำของมนุษย์ ที่มนุษย์ทุกคนต้องเคารพและให้เกียรติต่อสิ่งเหล่านั้น เมื่อมนุษย์รู้ในสิ่งนั้นแล้วก็จะมีผลไปสู่ความตระหนักในที่สุด ซึ่งความตระหนักจะนำไปสู่การกระทำ หากมนุษย์ใช้ความอยากของตนเป็นจุดศูนย์กลางของธรรมชาติ ขาดความตระหนักต่อปัญหาขยะและสิ่งปฏิกูล ขาดความรู้ความสามารถในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการขยะและสิ่งปฏิกูลแล้ว ทำให้เกิดมลภาวะเป็นพิษต่าง ๆ ตามมา (Mahatthandull, 2015) ขณะเดียวกันก็มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ส่งผลกระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันมาตั้งแต่เดิม แปรเปลี่ยนไปเป็นผู้รับใช้ มีการนำทรัพยากรป่าไม้ ดิน น้ำ และสัตว์ป่า มาสนองความต้องการของตัวเองที่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคมโดยรวม (Rueng and Long, interviewed, March 24, 2016) จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาพฤติกรรม การทิ้งขยะของสังคม เพื่อนำองค์ความรู้จากปัญหาไปสู่แนวทางการแก้ปัญหาโดยใช้สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร บทบทความ วารสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิด ทฤษฎี อิทธิพลสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย รวมไปถึงการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมายอายุระหว่าง 15-35 ปีขึ้นไป เบื้องต้น (วิจัยเชิงปริมาณ) เกี่ยวกับสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยงที่สุด จนนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการทาง “สื่อ

สร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” ที่ทำให้เกิดความน่าขยะแขยงมาเป็น Concept ของงาน และเมื่อนำมาวิเคราะห์รวมกันพบว่า Keyword ของงานวิจัยนี้คือ มนุษย์, ขยะมูลฝอย, สิ่งแวดล้อม, สื่อสร้างสรรค์ศิลปะ

ขณะเดียวกันผู้วิจัยทำการทดลองสร้างสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย มาเป็นตัวสื่อผ่านเครื่องฉาย Projector โดยมี “แสง” เรื่องราวของพฤติกรรมกาทิ้งขยะ ส่องผ่านวัตถุรูปแบบขยะแขยง Installation Art (Recycle) จนเกิดเป็น “เงา” กล่าวคือเมื่อมีวัตถุกันแสงจะเกิดเงาบนฉากเป็นบริเวณมืดหลังวัตถุ เงาเกิดจากการที่ตัวกลางทึบแสงมาขวางกั้นทางเดินของแสง โดยรูปร่างของเงาจะเป็นไปตามวัตถุที่มากันแสง (กิตติพงษ์ พิศมร, 2564) ของสัตว์ที่และแมลงที่น่าขยะแขยงมากที่สุด

ภาพที่ 4 ขั้นตอนการทดลองนำวัสดุลังกระดาษรูปทรงสี่เหลี่ยมมาจัดวางเพื่อให้เกิดเป็น “เงา”
ที่มา : ผู้วิจัย

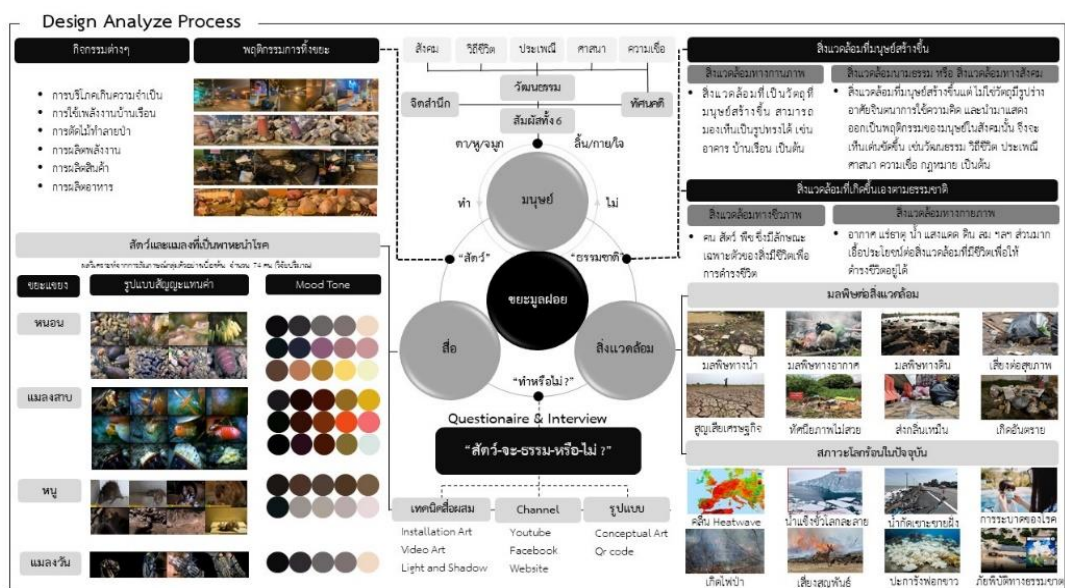
ภาพที่ 5 ทดลองสร้างสรรค์จัดวางผลงานให้เกิด “เงาหนู” โดยไม่มี Outline
ที่มา : ผู้วิจัย

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ถึงประเด็นสำคัญ “ปัญหาพฤติกรรมกาตึงขะของสังคัม” ที่ส่งผลกระทบต่อ “สิ่งแวดล้อม” หลาย ๆ มิติ ต้นเหตุสำคัญเกิดขึ้นมาจาก “มนุษย์” จนนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการทาง “สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” ที่ทำให้เกิดความน่าขะแขงมาเป็น Concept ของงาน และเมื่อนำมาวิเคราะห์รวมกันพบว่า Keyword ของงานวิจัยนี้คือ มนุษย์, ขยะมูลฝอย, สิ่งแวดล้อม, สื่อสร้างสรรค์ศิลปะ โดยขั้นตอนการวิจัยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเบื้องต้นที่ได้ ทั้งทางด้านประสบการณ์ การสังเกต ถึงประเด็น “พฤติกรรมกาตึงขะของสังคัมในปัจจุบัน” ที่เป็นปัญหาดังแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และยังไม่มีการแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากพฤติกรรมกาตึงขะของ “มนุษย์” เกิดขึ้นมาจากจิตสำนึกของแต่ละบุคคล เป็นเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหา “ขยะมูลฝอย” ที่ส่งผลกระทบต่อ “สิ่งแวดล้อม” ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร บทความ วรรณกรรม งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิด ทฤษฎี อิทธิพลสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย รวมไปถึงการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมายอายุระหว่าง 15-35 ปีขึ้น เบื้องต้น เกี่ยวกับสัตว์และแมลงที่น่าขะแขงที่สุด จนนำไปสู่แนวทางในการแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการทาง “สื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย” ที่ทำให้เกิดความน่าขะแขงมาเป็น Concept ของงาน และเมื่อนำมาวิเคราะห์รวมกันพบว่า “มนุษย์และสัตว์” คือ “สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ” แต่ “มนุษย์” ผู้เรียกตนเองว่า “สัตว์ประเสริฐ” ผู้ทรงภูมิเต็มไปด้วยสติและปัญญา หรือเรียกได้ว่ามนุษย์ก็คือ “สัตว์” ชนิดหนึ่ง ส่วนคำว่า “สิ่งแวดล้อม” ในนิยามความหมายของผู้วิจัยคือ “ธรรมชาติ” มีนัยยะหมายถึง “โลก” เพราะทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในโลกใบนี้คือสิ่งแวดล้อม เมื่อนำ 2 คำจากที่กล่าวมารวมกันจึงได้คำว่า “สังธรรม” ความหมายคือ “ความจริง” ในที่นี้คือความจริงของปัญหาที่ไม่มีวันสิ้นสุด ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามกลับไปยังผู้ที่ชมผลงาน โดยใช้ชื่อชุดผลงานว่า “สัตว์-จะ-ธรรม-หรือ-ไม่” เป็นศิลปะที่เน้นกระบวนการคิดรวบยอดถามกลับไปยังผู้ชมในทำนองว่า “ในฐานะมนุษย์ปุถุชน เราเป็นคนทั้งขะที่มีประสิทธิผลแค่ไหน” ด้วยทัศนคติและพฤติกรรมกาตึงขะที่ขาดความรับผิดชอบ ทำให้เกิดปัญหาเป็นวงกว้างห่วงโซาอาหาร ปริมาณขยะจำนวนมากนี้เกิดขึ้นมาจากพฤติกรรมกาตึงขะของ “มนุษย์” “เมื่อขยะจากบ้านสู่ชุมชน ขยะจากชุมชนสู่จังหวัด ขยะจากจังหวัดสู่ประเทศ และขยะจากประเทศสู่โลก” ในที่สุดก็กลายเป็นปัญหาใหญ่จนไม่มีที่สิ้นสุด ปัญหาจะสามารถคลี่คลายได้อย่างยั่งยืนก็ขึ้นอยู่กับ “จิตสำนึก” ส่วนบุคคล

ผู้วิจัยจึงนำมาวิเคราะห์เพื่อถอดสัณญะสัตว์และแมลงที่น่าขะแขงมากที่สุด จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า ด้วยลักษณะเฉพาะตัวของสัตว์และแมลงจากที่กล่าวมา จะมีลักษณะการเจริญเติบโตตามวงจรชีวิตที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะช่วงระยะวางไข่ ฟักตัว หรือการ

เคลื่อนที่ พฤติกรรมต่างๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีลักษณะเฉพาะตัวทั้งสิ้น จึงสนใจที่จะนำมุมมองความน่าขยะแขยงมาสื่อ ซึ่งเป็นมุมมองอันเชื่อมโยงระหว่าง ดวงตา สมอง และจิตใจ เป็นสภาวะความจริง เป็นมุมมองที่ทุกคนรู้ว่ามียู่ แต่เราเลือกที่จะไม่มอง หรือสังคมไม่เคยมอง เพราะมันคือความจริงของปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่รอบตัวเราทุกวันแต่เราไม่เคยใส่ ปัญหาขยะจะสามารถคลี่คลายได้ก็ต่อเมื่อการมีจิตสำนึกที่จะคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง “อยู่ที่ตัวเรา” เพียงแค่การเริ่มต้นที่จะเปลี่ยนแปลงตัวเองให้ได้นี้ อาจส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมไปเลยก็อาจเป็นไปได้ ซึ่งตรงนี้คือหัวใจสำคัญของการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

ภาพที่ 6 กระบวนการวิเคราะห์การออกแบบ
ที่มา : ผู้วิจัย

สรุป

จากการวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิ และ ทฤษฎีภูมิ เพื่อหา สัญลักษณ์แทนค่าความน่าขยะแขยงมากที่สุด รวมไปถึง เนื้อหา เทคนิคและรูปแบบ ที่กลุ่มเป้าหมายสนใจ จากนั้นผู้วิจัยจะนำส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือนำมารวมกันเพื่อออกแบบและพัฒนาสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัยในลักษณะที่โดดเด่นของตนเอง โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต การสัญจรไปมา และพฤติกรรม

ทั้งขยะ ซึ่งเป็นมุมมองของกิจจวัตรประจำวันของสังคมที่ทำเป็นประจำ เป็นมุมมองที่ทุกคนรู้ว่า มีอยู่ แต่เราเลือกที่จะไม่มอง หรือสังคมไม่เคยมอง เพราะมันคือความจริงของปัญหาที่เกิดขึ้นอยู่รอบตัวเราทุกวันแต่เราไม่เคยใส่ใจ ผ่านมุมมองของสื่อสร้างสรรค์ศิลปะร่วมสมัย Conceptual Art โดยการจัดนิทรรศการ Exhibition Conceptual Art ชื่อชุดผลงาน “สัตว์-จะ-ธรรม-หรือ-ไม่” ทั้งในรูปแบบ ออนไลน์เช่น Facebook Youtube Website เป็นต้น โดยมีแบบประเมินผลความพึงพอใจต่อผลงาน ผ่าน Qr code เป็นคำถามเกี่ยว จากการรับชมผลงานที่กล่าวมาสามารถสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดจิตสำนึก และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการคัดแยกขยะได้มากน้อยเพียงใด เพื่อนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาทำการวิเคราะห์เผยแพร่ และนำเสนอผลงานเพื่อนำมาสรุปเล่มวิทยานิพนธ์ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

โดยสมมุติฐานคาดว่า การนำวัสดุรูปทรงที่มีลักษณะมน หรือทรงกลม นำมาพัฒนารูปแบบฟอร์มที่ใกล้เคียงกับลักษณะรูปทรงของสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยง เพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องราว วิถีชีวิต และ พฤติกรรมการทิ้งขยะของสังคม ที่จะสื่อสารออกไป น่าจะมีความเป็นไปได้มากกว่าวัตถุที่มีรูปทรงเหลี่ยม โดยผู้วิจัยได้นำถุงพลาสติกม้วนรวมกันเพื่อให้เกิดรูปทรงที่ใกล้เคียงกับสัตว์และแมลงที่น่าขยะแขยง ด้วยวิธีการเย็บ ปัก ถัก ร้อย เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับ เนื้อหา เรื่องราว และรูปแบบ ต่อไป

ภาพที่ 7 ภาพการทดลองรูปทรงจากวัสดุถุงพลาสติก ด้วยวิธีการ เย็บ ปัก ถัก ร้อย
ที่มา : ผู้วิจัย

เอกสารอ้างอิง

- สม สุจิรา. (2561). *วิจารณ์หนังสือ : Book Review ทวาร 6 ศาสตร์แห่งการรู้ทันตนเอง*.
Dhammathas Academic Journal, Received : November 30, 2017 ;
Accepted : October 17, 2018, 295-303.
- เกียรติศักดิ์ ดวงจันทร์. (2561). ความตระหนักทางจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมต่อการจัดการ
ขยะและสิ่งปฏิกูล. *วารสารศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต
หาดใหญ่*, 10 (2), 441-442.
- สุพจน์ จิตสุทธินาถ. (2556). *ความเข้าใจในทฤษฎีสุนทรียะ*. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
อุบลราชธานี*, 9(2), 164-178.
- วีทิต วรรณเลิศลักษณ์. (2560). *การหักเหของแสง*. สืบค้นเมื่อ 5 ธันวาคม 2565. จาก :
<https://www.scimath.org/lesson-physics/item/7282-2017-06-14-13-59-29>

โครงการปรุ่งแต่งผัสสะด้วยศิลปะการออกแบบ
เพื่อความสะดวกคลายกายและจิต
**Enhancing the senses with the art of design
for physical and mental relaxation**

¹ชญานิศ เนื่อนววม

Chayanit Nuernuam

²รองศาสตราจารย์ ดร.ประดิพัทธ์ เลิศรุจิดำรงกุล

Assoc.Prof.Dr. Pradiphat Lerrujdumrongkul

คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University

¹Corresponding author E-mail: denaarrus@hotmail.com

Received: December 16, 2022; **Revised:** December 19, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาข้อมูลของผู้ที่เป็นโรคนอนไม่หลับจากความเครียดในระดับปานกลางและนำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะการออกแบบที่เข้ามาช่วยสร้างความผ่อนคลายทั้งร่างกายและจิตใจ รวมไปถึงสร้างงานศิลปะการออกแบบที่ช่วยผ่อนคลายผู้ที่มีอาการนอนไม่หลับจากภาวะเครียดระดับกลางและตอบสนองพฤติกรรมการใช้งานได้อย่างเหมาะสม โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า จากการวิเคราะห์ที่ปัญหาและข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าทำให้เกิดการสร้างสรรค์ผลงานออกมาทั้งหมด 3 ชิ้น โดยในแต่ละชิ้นถูกออกแบบภายใต้แนวความคิดเดียวกันคือ การใช้ภาพของป่าฝนเป็นตัวแทนของการใช้ธรรมชาติบำบัดร่วมกับผัสสะต่าง ๆ นอกจากนั้นผลงานในแต่ละชิ้นมีการใช้หินฮาวไลต์ (Howlite) เข้ามาช่วยในจุดต่าง ๆ และการบำบัดตามความเชื่อที่ว่า หินฮาวไลต์ (Howlite) มีคุณสมบัติที่ช่วยทำให้เกิดสมาธิ ทำให้เกิดความสงบของจิตใจ ช่วยบำบัดอาการนอนไม่หลับ โดยผลงานชิ้นที่ 1 คือ พรมกดจุดเท้าสามารถเหยียบเพื่อกดจุดบนเท้าได้ นอกจากนั้นสามารถนำไปวางไว้ในพื้นที่กิจกรรมที่มักนั่งทำกิจกรรมเพื่อผ่อนคลายก่อนนอนหลับได้ด้วย ผลงานชิ้นที่ 2 คือ ที่กดจุดมือ สามารถนำมาบีบ

เพื่อกดจุดบนฝ่ามือและปลายนิ้ว นอกจากนั้นยังสามารถวางไว้ใต้หมอนหรือข้างหมอนตอนนอนได้ เพื่อช่วยให้นอนหลับได้ง่ายขึ้น ผลงานชิ้นที่ 3 คือ ที่กดจุดบริเวณต่างๆบนร่างกาย สามารถนำมาถูหรือกดจุดบริเวณหลังและข้างขาได้ โดยใช้หินฮาวไลต์ (Howlite) ถูไปตามแนวของจุดหรือกระดูกจะช่วยให้ร่างกายอบอุ่นและคลายกล้ามเนื้อให้ผ่อนคลายเป็นการเตรียมร่างกายให้พร้อมสำหรับการนอน โดยผลงานชุดนี้สามารถใช้งานได้ประสิทธิภาพตามที่คาดหวังเอาไว้ แต่ก็ยังต้องได้รับการพัฒนาในบางส่วนต่อไปในอนาคต

คำสำคัญ: ความเครียด, นอนไม่หลับ, ธรรมชาติบำบัด, การกดจุด, ความผ่อนคลาย

Abstract

The objective of this article is to study information about people with insomnia from moderate stress and to create design artwork that make physical and mental relaxation. Moreover, researcher creates the design artwork is responded to using behavior properly. Data and research collections are collected from reliability sources.

The finding of this study found that the problem analyzing and research information cause to create 3 design artworks. Concept for the design artwork is represent to the rainforest and the rainforest is represent to Naturopathy and senses with nature. Then, this collection is used howlite stone for acupressure massage and therapy from belief that howlite have qualify to make people concentrate, calming and healing insomnia. First artwork is feet acupressure rug. Feet acupressure rug is used for massage feet points. Moreover, feet acupressure rug is placed in relaxing space or activity for increase relaxation before sleeping. Second artwork is hand acupressure ball. Hand acupressure ball is used for massage palm points and the tip of fingers. Moreover, hand acupressure ball is placed beside or under the pillow for helping to sleep. Third artwork is body acupressure bolster. Body acupressure bolster is used for massage back points and beside shin points. Moreover, body acupressure bolster is used for rub on the point for prepare body to sleep and muscle relaxant. This design artwork collection is effectiveness by purpose but some parts will continue to develop in the future.

Key words: Stress, Insomnia, Naturopathy, Acupressure, Relaxation

บทนำ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2563 ทัวโลกได้เผชิญกับโรคระบาดชื่อโควิด 19 ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจ การเมืองและการดำรงชีวิตนั้นยากลำบากมากยิ่งขึ้น ประชากรคนไทยจำนวนมากมีปัญหา สุขภาพจิตเข้าสู่ภาวะเครียดในระยะแรก หากปล่อยเอาไว้อาจทำให้เข้าสู่ภาวะเครียดรุนแรงหรือ เรือร้งในอนาคตได้ นอกจากนั้นจากงานศึกษาค้นคว้าวิจัยชิ้นอื่นๆพบว่า ค่าเฉลี่ยของ ความเครียดของคนไทยเริ่มตั้งแต่อายุน้อยคือ 15 ปี ไปจนถึงวัยผู้สูงอายุคือ 59 ปี นอกจากนั้นยังมีสถิติค่าเฉลี่ยความเครียดที่สูงมากในวัยทำงาน ซึ่งถือเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ และเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนประเทศและเศรษฐกิจของชาติ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2557)

จากการค้นคว้าข้อมูลในข้างต้น ทำให้เห็นว่าสถานะความเครียดของคนไทยนั้น มี ควรได้รับการเยียวยาและแก้ไข เพราะโรคเครียดนั้นส่งผลกระทบในหลายด้านโดยเฉพาะ ทางด้านร่างกาย อาการนอนไม่หลับนั้นถือเป็นอาการระดับต้นๆที่พบว่าผู้ที่เริ่มมีอาการเครียด มักจะเป็นและในปัจจุบันคนในวัยทำงานต้องเผชิญกับภาวะโรคนอนไม่หลับมากยิ่งขึ้น เพราะ พฤติกรรมการใช้ชีวิตที่ไม่เหมาะสมหรืออาจด้วยปัจจัยแวดล้อมอื่นๆที่เข้ามากระทบทำให้การ เข้าสู่กระบวนการนอนหลับนั้นเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น การอยู่ในภาวะนอนไม่หลับจากความเครียด ในระยะยาวนั้นจะส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิต การทำงานและการอยู่ร่วมกับสังคมได้ ซึ่งสถิติ ปัญหาสุขภาพจิตและการนอนไม่หลับของคนไทยนั้นมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในทุก ๆ ปี แต่จาก การศึกษาพบว่าคนไทยโดยส่วนใหญ่ไม่มีกำลังในการรักษาโรคเหล่านี้ อาจเนื่องด้วยค่ารักษาที่ แพง การเข้าถึงการรักษาที่ยากและไม่ทั่วถึงในทุกพื้นที่ (ทีมข่าวTCIJ, 2560) ผู้วิจัยจึงต้องการ หาทางป้องกันและเยียวยาโรคนอนไม่หลับจากความเครียดในระดับปานกลางได้จากที่บ้านก็จะ สามารถลดจำนวนผู้ป่วยลงได้และลดอัตราการทานยานอนหลับให้กับผู้ป่วยได้อีกด้วย

จากปัญหาเหล่านี้ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นว่า สามารถใช้งานศิลปะการออกแบบมารวม บำบัดและรักษาโรคนอนไม่หลับจากความเครียดระดับปานกลางได้ในเบื้องต้นก่อน โดยใช้งาน ออกแบบเป็นตัวช่วยในการสร้างกระบวนการเข้าสู่ผ่อนคลายให้กับผู้ป่วยทั้งทางร่างกายและ จิตใจ โดยใช้ Therapeutic Design, Sensation Design, ธรรมชาติบำบัด, ศาสตร์ของหิน บำบัดและศาสตร์แห่งการกดจุด เข้ามาร่วมในการวิเคราะห์และสร้างงานออกแบบ ซึ่งจะช่วย กระตุ้นประสาทสัมผัสทำให้เกิดความรู้สึกผ่อนคลายและเข้าสู่กระบวนการนอนหลับได้ง่าย ยิ่งขึ้น นอกจากนั้นงานวิจัยนี้ต้องถูกออกแบบให้สอดคล้องตามหลักทางการแพทย์ ทำให้เกิด ความปลอดภัย เข้าใจพฤติกรรมอาการของผู้ป่วยและสามารถสร้างความผ่อนคลายและบรรเทา อาการเครียดระดับปานกลางได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาข้อมูลของผู้ที่เป็นโรคนอนไม่หลับจากความเครียดในระดับปานกลาง และนำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะการออกแบบที่เข้ามาช่วยสร้างความผ่อนคลายทั้งร่างกายและจิตใจ
2. เพื่อสร้างงานศิลปะการออกแบบที่ช่วยผ่อนคลายผู้ที่มีอาการนอนไม่หลับจากภาวะเครียดระดับกลางและตอบสนองพฤติกรรมการใช้งานได้อย่างเหมาะสม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีวิธีการดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถามออนไลน์หรือออฟไลน์ โดยกลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม ได้แก่ ผู้ที่มีอาการนอนไม่หลับ, ผู้ที่อยู่ในวัยทำงานและมีความเครียดระดับกลาง, แพทย์แผนจีนด้านการกดจุดและผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะการออกแบบ จำนวนประมาณ 30 คน เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมที่ช่วยทำให้นอนหลับ ระดับความรุนแรง พฤติกรรมที่ใช้ในการคลายเครียด ความปลอดภัยในการใช้งานและสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกแบบเพื่อพัฒนาผลงานการออกแบบให้ใช้งานได้มีประสิทธิภาพและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้วิจัย

2. การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ เป็นการเก็บข้อมูลจากวารสาร เว็บไซต์และหนังสือ โดยผู้วิจัยจะเลือกศึกษาในหัวข้อที่มีส่วนสัมพันธ์กับเนื้อหาสาระและกรอบแนวคิดในการวิจัยเท่านั้น โดยแบ่งหัวข้อหลักในการศึกษาออกเป็น 4 หัวข้อดังนี้ ศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเครียด, ศึกษาแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการนอน, การศึกษาทางด้านหลักการออกแบบที่สามารถช่วยผ่อนคลายความเครียดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ มีวิธีการดังนี้

- 1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 รูปแบบ ได้แก่ วิธีที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากคำตอบของแบบสอบถาม เพื่อค้นหาถึงข้อมูลใหม่ๆและประเด็นปัญหาที่ความได้รับการแก้ไขจากผู้เชี่ยวชาญโดยตรง วิธีที่ 2 วิเคราะห์คะแนนหรือเปอร์เซ็นต์จากผลของแบบสอบถาม เพื่อทำให้ทราบถึงแนวโน้มในการออกแบบและเป็นตัวช่วย

ในการกำหนดแนวทางในการออกแบบที่สอดคล้องกับพฤติกรรมและผลการสำรวจจากกลุ่มเป้าหมาย

2) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น ส่วนๆ โดยในแต่ละหัวข้อจะมีหัวข้อย่อยในการศึกษาที่มีองค์ความรู้ที่ครบถ้วนและเหมาะสมกับการศึกษาข้อมูลในหัวข้อนั้นๆ แต่การวิเคราะห์ข้อมูลจะเลือกเฉพาะหัวข้อสำคัญที่ส่งผลต่อการกำหนดแนวความคิดและการพัฒนางานออกแบบมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเท่านั้น โดยจะนำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

4. การพัฒนาและออกแบบ

ในขั้นตอนการพัฒนาและการออกแบบผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการวิเคราะห์มา กำหนดเป็นแนวทางและกรอบแนวความคิดในการออกแบบ เพื่อให้ตอบโจทย์พฤติกรรมของ กลุ่มเป้าหมายและบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการพัฒนาและออกแบบมีวิธีการดังนี้

1) จัดทำแบบร่างงานออกแบบผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ได้จากการ วิเคราะห์ข้อมูล ในการร่างแบบในตอนแรกอาจร่างมากกว่า 1 แบบ เพื่อหาจุดผิดพลาดหรือไม่ เหมาะสมก่อนจนกว่าจะได้แบบที่สอดคล้องกับข้อมูลที่วิเคราะห์และตรงตามวัตถุประสงค์ของ การวิจัยมากที่สุด

2) พัฒนาแบบร่างพร้อมกับการทำแบบจำลอง ในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการ ทดลองทั้งเรื่องของวัสดุ เทคนิคการสร้างสรรค์ผลงาน รูปแบบของผลงานและอื่นๆ เพื่อเป็น ต้นแบบแรกสู่การพัฒนาผลงานจริงต่อไป

3) ทดสอบกับผู้ใช้งานจริงถึงพฤติกรรมและปัญหาของงานออกแบบให้ สอดคล้องกับแนวคิด ในขั้นตอนนี้จะนำผลงานต้นแบบมาให้กลุ่มเป้าหมายได้ทดลองใช้งานและ สอบถามความคิดเห็น รวมถึงรวบรวมปัญหาที่พบเพื่อนำไปพัฒนาผลงานจริงต่อไป

4) ปรับปรุงแบบที่เขียนในจุดที่ต้องแก้ไข เมื่อผู้วิจัยทราบถึงปัญหาและ วิเคราะห์ถึงแนวทางการปรับปรุงแก้ไขแล้วให้นำข้อมูลในส่วนนั้นมาพัฒนาและปรับปรุงผลงาน การออกแบบ

5) เข้าสู่ขั้นตอนการผลิตชิ้นงานตามแบบที่ได้กำหนด เมื่อเขียนแบบที่พัฒนา ใหม่แล้วก็สามารถผลิตชิ้นงานจริงที่ถูกพัฒนาแล้วออกมาได้

ผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า

วัตถุประสงค์ที่ 1 ศึกษาข้อมูลของผู้ที่เป็นโรคนอนไม่หลับจากความเครียดในระดับ ปานกลางและนำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะการออกแบบที่เข้ามาช่วยสร้างความผ่อนคลายทั้ง

ร่างกายและจิตใจ พบว่า จากการศึกษาค้นคว้าความเครียดเป็นสาเหตุหลักของการทำให้นอนไม่หลับและความเครียดแบ่งออกเป็นสองรูปแบบคือ ความเครียดทางจิตและความเครียดทางกาย โดยความเครียดทางจิตเป็นภาวะทางจิตใจที่ร่างกายตอบสนองต่อความทุกข์และความกดดันในรูปแบบของอารมณ์ ซึ่งหากจมอยู่ในภาวะเครียดเป็นระยะเวลานานก็สามารถส่งผลต่อสุขภาพกายและการแสดงออกทางพฤติกรรมตามได้ด้วย ในส่วนของความเครียดทางกายจะเป็นการหดตัวของกล้ามเนื้อส่วนใดส่วนหนึ่งหรือหลายส่วนของร่างกาย โดยจากการศึกษาพบว่าทุกครั้งที่มีการอารมณ์บางอย่างเกิดขึ้นจะต้องมีการหดตัว ดังนั้นเมื่อเกิดความเครียดจึงมักมีอาการปวดเมื่อยกล้ามเนื้อตามมาด้วยเช่นกัน (โรงพยาบาลเพชรเวช, 2564)

นอกจากนั้น ยังศึกษาพบว่า ความเครียดนั้นถูกแบ่งออกเป็น 4 ระดับดังนี้ 1. ความเครียดระดับต่ำ มีความรู้สึกเบื่อหน่าย การตอบสนองเชิงซาลง ขาดแรงกระตุ้นในการดำเนินชีวิต 2. ความเครียดระดับปานกลาง เป็นความเครียดในระดับปกติ ซึ่งสามารถหากิจกรรมหรืออุปกรณ์ที่เข้ามาเพื่อช่วยให้หายเครียดได้ 3. ความเครียดระดับสูง เกิดจากความเครียดที่มีต่อเหตุการณ์รุนแรง ส่งผลให้เกิดความผิดปกติทางอารมณ์ ความคิดและพฤติกรรมจนมีผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน 4. ความเครียดระดับรุนแรง กลุ่มความเครียดระดับสูงก่อให้เกิดความผิดปกติและเกิดโรคต่างๆตามมา อารมณ์แปรปรวนง่าย มีอาการทางจิต มีความบกพร่องในการใช้ชีวิตประจำวัน อาจมีอาการนานเป็นสัปดาห์ เป็นเดือนหรือเป็นปี ซึ่งหากมีอาการในกลุ่มนี้ควรเข้าพบแพทย์ (โรงพยาบาลเพชรเวช, 2563) โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ว่างานออกแบบที่จะสร้างสรรค์ออกมานั้นควรตอบสนองต่อความเครียดในระดับปานกลางเพราะจะทำให้งานออกแบบได้ถูกใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยและสอดคล้องกับพฤติกรรมอาการของกลุ่มเป้าหมายอีกด้วย

วัตถุประสงค์ที่ 2 การสร้างงานศิลปะการออกแบบที่ช่วยผ่อนคลายผู้ที่มีอาการนอนไม่หลับจากภาวะเครียดระดับกลางและตอบสนองพฤติกรรมการใช้งานได้อย่างเหมาะสม พบว่า เนื่องจากผลการค้นคว้าพบว่า สมองของมนุษย์ถึง 3 ส่วนมีความสามารถในการเชื่อมโยงกับการใช้ผัสสะและธรรมชาติเข้ามาเยียวยาและสร้างความผ่อนคลายให้กับร่างกายและจิตใจ เรื่องของการรับรู้ของมนุษย์ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการสร้างงานออกแบบ โดยการรับรู้ที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาและนำมาใช้ในการสร้างผลงานคือ การรับรู้ภายนอกอันได้แก่ การเห็น การได้ยิน การสัมผัส การลิ้มรส การได้กลิ่น ซึ่งงานออกแบบจะมุ่งเน้นที่การสร้างสรรค์และปรุงแต่งผัสสะที่หลากหลาย เพื่อเป็นการกระตุ้นการเยียวยาและการสร้างความผ่อนคลายจากการรับรู้ที่หลากหลายและสอดคล้องกับการใช้ศาสตร์อื่นๆที่เข้ามาช่วยให้การบำบัดอีกด้วย

แล้วยังศึกษาพบว่าหลักการออกแบบและศาสตร์หลายชนิดที่ช่วยในการสร้างความผ่อนคลายให้กับมนุษย์ได้ โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์และเลือกนำศาสตร์และหลักการออกแบบ

มาทั้งหมด 5 ชนิด ที่นำมาช่วยผสานกันในการสร้างผลงานศิลปะการออกแบบชุดนี้ เริ่มที่ Therapeutic Design หลักการออกแบบเพื่อการรักษาทางการแพทย์ ไม่ใช่แค่เพียงการออกแบบให้สวยงามเพื่อสนับสนุนหรืออำนวยความสะดวกในการรักษาผู้ป่วยเท่านั้น แต่เป็นการออกแบบที่คำนึงถึงความปลอดภัยสำหรับผู้ป่วย คำนึงถึงบุคคลที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยอย่างครอบครัวหรือคนดูแล (กมลกานต์, 2562) หลักการที่สอง Sensation Design การออกแบบร่วมกับประสาทสัมผัสต่าง ๆ เพื่อช่วยในการกระตุ้นความรู้สึก อารมณ์ การรับรู้และการเยียวยาจากประสาทสัมผัสต่าง ๆ ของมนุษย์ได้ (อายุตโรปเปอร์, 2562) หลักการที่สาม ธรรมชาติบำบัด เป็นศาสตร์ของการแพทย์ทางเลือกที่เน้นการบำบัดรักษาโดยวิธีที่เป็นธรรมชาติและมีความเชื่อที่ว่าร่างกายมีความสามารถในการบำบัดรักษาตนเอง นอกจากนั้นยังเป็นการลดการใช้ยาในการรักษาโรคบางประเภท (จาคอบ, 2546)

นอกจากนั้น ยังมีหลักการอีกสองประเภทอื่นที่สอดคล้องกันดังนี้ หลักการที่สี่ ศาสตร์ของหินบำบัด เนื่องจากร่างกายถือเป็นศูนย์รวมพลังงานจักระ โดยมีการรับและส่งพลังงานจักระไปยังอวัยวะต่างๆในร่างกายตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อจักระไม่สมดุลหรือถูกปิดกั้น การไหลของพลังงานก็จะหยุดชะงักไปด้วย ซึ่งอาจส่งผลทำให้เกิดปัญหาสุขภาพ สำหรับการใช้นหินจักระเพื่อการบำบัดจะถูกเรียกอีกอย่างว่า หินบำบัด ซึ่งจักระแต่ละชิ้นจะเกี่ยวข้องกับหินแต่ละชนิดแตกต่างกันไป โดยการใช้หินบำบัดมีทฤษฎีสนับสนุนมากถึง 7 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีคลื่นสั้นสะเทือน, ทฤษฎีจักระ, ทฤษฎีการถ่ายเทพลังงาน, ทฤษฎีดูดพิษ, ทฤษฎีเหมือนรักษา, ทฤษฎีสี และทฤษฎีโปรแกรมจิต (สิฏฐิณิศา, 2564) หลักการที่ห้า ศาสตร์แห่งการกดจุด การกดจุดส่วนใหญ่จะกดลงบนเส้นประสาทของระบบประสาทอัตโนมัติ เนื่องจากระบบประสาทอัตโนมัติมีหน้าที่ควบคุมการทำงานของอวัยวะภายในและหลอดเลือด จัดระบบภายใน ร่างกายเมื่อกระตุ้นลงไปตรงจุดใดจุดหนึ่ง ทำให้เส้นประสาทบริเวณนั้นตื่นตัว กระปรี้กระเปร่าและส่งข้อมูลผ่านระบบประสาทส่วนกลาง ถ่ายทอดข้อมูลสู่สมองส่วนไฮโปทาลามัส (Hypothalamus) หลังจากนั้นสมองส่วนไฮโปทาลามัส (Hypothalamus) จะส่งสัญญาณกลับมากระตุ้นอวัยวะภายในหรือเส้นประสาทที่เชื่อมต่อกับจุดจุดนั้น เพื่อปรับปรุงระบบการทำงานของอวัยวะในส่วนนั้น ๆ โดยในทุกหลักการออกแบบและศาสตร์ที่ผู้วิจัยเลือกนำมาใช้นั้น มีความสอดคล้องและใช้ร่วมกันเพื่อให้ได้ผลงานการออกแบบที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ช่วยสร้างความผ่อนคลายให้กับผู้ใช้และตอบสนองพฤติกรรมการใช้งานได้อย่างเหมาะสม (มาชาโตชิ, 2562)

อภิปรายผล

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ผลจากการวิจัยพบว่าในการออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อผู้ป่วยด้านความเครียดนั้น ต้องศึกษาข้อมูลในหลายด้านและหลายปัจจัยที่มีผลต่อผู้ป่วย เพราะถือเป็นเรื่องละเอียดอ่อน และเป็นจริยธรรมของการวิจัยในมนุษย์ นอกจากนั้นยังต้องมีการกำหนดขอบเขตของการศึกษา และกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน เนื่องจากอาการป่วยทางจิตเวชและทางกายนั้นมีระดับของความรุนแรงของอาการที่แตกต่างกัน ซึ่งในระดับความรุนแรงของอาการที่สูงมากก็อาจจะต้องไปพบแพทย์และรักษาตามกระบวนการทางการแพทย์ โดยผู้วิจัยทราบถึงเงื่อนไขในเรื่องนี้และกำหนดขอบเขตของการสร้างสรรค์งานอย่างถูกต้องและเหมาะสม นอกจากนั้นในการศึกษาข้อมูลในการสร้างงานออกแบบพบว่าในหลายสถานการณ์และหลายสถานที่สามารถใช้งานออกแบบเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมหรือพื้นที่นั้น เพื่อสร้างความผ่อนคลายได้ง่ายยิ่งขึ้นและตอบโจทย์ปัญหาและเงื่อนไขบางอย่างที่ผู้ป่วยอาจต้องเผชิญ เช่น ผู้ป่วยมีภาวะเครียดจากการที่ต้องอาศัยอยู่ในโรงพยาบาลจากอาการป่วยอื่น ๆ ซึ่งผู้ป่วยอาจชอบชมดอกไม้หรือธรรมชาติเพื่อผ่อนคลายความเครียดในตอนที่ร่างกายยังแข็งแรง แต่โรงพยาบาลอาจไม่อนุญาตให้นำดอกไม้มาเยี่ยมเนื่องจากเกสรดอกไม้มีผลในการกระตุ้นให้เกิดปัญหาโรคทางเดินหายใจขึ้นมาได้หรือห้องที่ผู้ป่วยพักไม่มีหน้าต่างที่เห็นวิวธรรมชาติเลย การสร้างสรรค์งานออกแบบเพื่อสร้างความผ่อนคลายให้กับผู้ป่วยจึงถือเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญต่อสุขภาพกายและจิตของผู้ป่วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (กาญจนา เลาหรัชชธานินทร์, 2562) เรื่องการออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างสภาวะผ่อนคลายด้านจิตใจแก่ผู้ป่วยพักฟื้น แผนกงานการพยาบาลระยะสั้น โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ โดยผลการวิจัยสรุปว่า ผู้ป่วยในโรงพยาบาลมักเกิดความเครียดจากอาการเจ็บของตนเองและการต้องนอนในโรงพยาบาลเป็นเวลานานก็ส่งผลทำให้สุขภาพจิตแย่ลงไปด้วย ดังนั้นจากผลของงานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างสรรค์ผลงานการออกแบบขึ้นมาโดยเฉพาะ เพื่อสร้างความผ่อนคลายในโรงพยาบาลและสอดคล้องกับเงื่อนไขอาการป่วยของคนไข้จริง ๆ จะส่งผลดีต่อสุขภาพจิตของผู้ป่วยขณะเข้ารับการรักษาโรคมากยิ่งขึ้น โดยผลของการทดลองพบว่าผู้ป่วยมีความต้องการใช้งานผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างความผ่อนคลายแก่ผู้ป่วยเมื่อใช้บริการภายในแผนกงานการพยาบาลระยะสั้น โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ

2. การศึกษาเกี่ยวกับหลักการออกแบบและศาสตร์หลายชนิดที่ช่วยในการสร้างความผ่อนคลายให้กับมนุษย์พบว่า มีหลักการออกแบบและศาสตร์หลากหลายแขนงที่สามารถช่วยเหลือมนุษย์ให้คลายเครียดหรือผ่อนคลายขึ้นได้ แต่ศาสตร์บางชนิดยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายหรือได้รับการรับรอง ดังนั้นผู้วิจัยจะต้องเลือกหลักการออกแบบและศาสตร์ของการบำบัดความเครียดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกันได้และที่สำคัญต้องเป็นหลักการหรือ

ศาสตร์ที่สอดคล้องกับหลักการทางวิทยาศาสตร์และการแพทย์ เพราะในการสร้างความผ่อนคลายกายและจิตของมนุษย์นั้นต้องสอดคล้องกับกระบวนการทำงานของร่างกาย โดยหลักการออกแบบและศาสตร์ที่ช่วยในการสร้างความผ่อนคลายที่ผู้วิจัยนำมาใช้มี 5 ชนิดได้แก่ Therapeutic Design, Sensation Design, ธรรมชาติบำบัด, ศาสตร์ของหินบำบัดและศาสตร์แห่งการกดจุด ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (วิชาวิ ธีรุฒิชูวงศ์, 2561) เรื่องการออกแบบอุปกรณ์เครื่องใช้บนโต๊ะทำงานที่สามารถช่วยผ่อนคลายความเครียดในการทำงาน โดยผลการวิจัยสรุปว่า ในพื้นที่การทำงานถือเป็นตัวอย่างของพื้นที่ที่คนมีความเครียดสูงจากการทำงานสอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยมุ่งศึกษา โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้สร้างสรรค์ชุดอุปกรณ์เครื่องใช้บนโต๊ะทำงานออกมา 3 ชิ้น โดยในแต่ละชิ้นได้นำเสนอถึงการนำหลักเกี่ยวกับการรับรู้ของมนุษย์มาใช้ในการสร้างงานออกแบบและชี้ให้เห็นว่าการนำหลักเกี่ยวกับการรับรู้ของมนุษย์มาใช้ในการสร้างงานออกแบบร่วมกับหลักการออกแบบอื่นๆด้วยนั้นทำให้ผู้ใช้เกิดความผ่อนคลายขึ้นได้จริง ชี้วัดได้จากผลการประเมินการใช้งานผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป้าหมายตอบแบบประเมินโดยให้คะแนนความพึงพอใจในภาพรวมในระดับมาก

องค์ความรู้ใหม่

ได้รับผลผลิตเป็นชุดผลงานศิลปะการออกแบบ 3 ชิ้นที่ออกแบบภายใต้แนวความคิดที่ได้รับแรงบันดาลใจมาจากภาพของป่าฝนที่ชุ่มชื้นและสงบ ซึ่งผู้ออกแบบได้ดึงเอาพันธุ์ไม้หลากชนิดมาจำลองไว้ในงานออกแบบทั้งสามชิ้น โดยมีตัวอย่างพันธุ์ไม้ที่เลือกมาเช่น ต้นมอสก้ามเหยี่ยว มอสขนนก ต้นหนวดปลาชุก เป็นต้น ซึ่งสาเหตุที่เลือกป่าฝนมาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบ เพราะการเห็นภาพของป่าฝนก็จะไปช่วยกระตุ้นการรับรู้เรื่องกลิ่นดินและกลิ่นหลังฝนตก ที่ช่วยทำให้เรารู้สึกสดชื่นและสงบ นอกจากนั้นผู้ออกแบบได้ใช้เทคนิคการสร้างสรรค์ผลงานที่หลากหลายทั้งการปักผ้าด้วย Punch Needle, การปักด้าย และ การปัก Felting ช่วยสร้างสัมผัสที่หลากหลายและกระตุ้นการรับรู้ด้วยการสัมผัสที่จำลองมาจากธรรมชาติ มีการใช้ศาสตร์ของการกดจุดในบริเวณต่างๆและหินฮาวไลต์ (Howlite) เข้ามาร่วมในการออกแบบผลงาน เพื่อช่วยสร้างความผ่อนคลาย ทำให้เกิดสมาธิและทำหลับได้ง่ายยิ่งขึ้น

ภาพที่ 1 - 3 พรหมกุดจู้เต้า
ที่มา: ชญานิศ เนื่อน่วม

ผลงานชิ้นที่ 1 คือ พรหมกุดจู้เต้าสามารถเหยียบเพื่อกุดจู้ชื้อเหมียน จู้หยังฉวน และจู้ข้างเต้าด้านนอกและใน นอกจากนั้นสามารถนำไปวางไว้ในพื้นกิจกรรมที่มักนั่งทำกิจกรรมเพื่อผ่อนคลายก่อนนอนหลับได้ด้วย เช่น วางที่ใต้โต๊ะคอมพิวเตอร์ขณะเล่นเกม โดยพรมมีขนาด 60 x 40 ซม. ลักษณะเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่มีรูปทรงอิสระ ภายในประกอบไปด้วยงานปักด้วยไหมพรม โยขนแกะและด้ายหลากหลายชนิดและถูกสร้างสรรค์ด้วยเทคนิคที่หลากหลายผสมผสานกัน นอกจากนั้นยังมีการใช้หินฮาวไลต์ขนาดกลางเข้ามาติดไว้ในจุดต่าง ๆ ของพรม เพื่อช่วยในการกุดจู้บนเต้าให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 4 - 6 ที่กดจุดมือ
ที่มา: ชญานิศ เนื่อน่วม

ผลงานชิ้นที่ 2 คือ ที่บีบกดจุดมือสามารถนำมาบีบเพื่อกดจุดหลากหลาย จุดปลายนิ้วก้อยและจุดต่อมหมวกไต นอกจากนั้นยังสามารถวางไว้ใต้หมอนหรือข้างหมอนตอนนอนได้ เพื่อช่วยให้นอนหลับได้ง่ายขึ้น โดยที่กดจุดมือมีขนาด 9.5 x 6.5 x 4 ซม. ลักษณะเป็นรูปทรงคล้ายผลอโวคาโด (Avocado) ภายในประกอบไปด้วยงานปักด้วยไหมพรมและใยขนแกะ ซึ่งช่วยให้ความรู้สึกนุ่มมือผ่อนคลายกล้ามเนื้อ นอกจากนั้นยังมีการใช้หินฮาโลต์ (Howlite) ขนาดเล็กเข้ามาติดไว้ในจุดทั้งสามเพื่อกดจุดโดยเฉพาะ

ภาพที่ 7 - 9 ที่กดจุดบริเวณต่างๆบนร่างกาย

ที่มา: ชญานิศ เนื่อน่วม

ผลงานชิ้นที่ 3 คือ ที่กดจุดบริเวณต่างๆบนร่างกายสามารถนำมาทุหรือกดจุดชี้ให้จุดกวนหยวน จุดเขินชูและจุดชานอินเจียว โดยใช้หินฮาวไลต์ (Howlite) ฎไปตามแนวของจุดหรือกระดูกจะช่วยให้ร่างกายอบอุ่นและคลายกล้ามเนื้อให้ผ่อนคลายเป็นการเตรียมร่างกายให้พร้อมสำหรับการนอน โดยที่กดจุดบนร่างกายมีขนาด 14.5 x 6.5 ซม. ลักษณะเป็นรูปทรงกระบอก ภายในประกอบไปด้วยงานปักด้วยไหมพรมและใยขนแกะ ซึ่งช่วยให้ความรู้สึกนุ่มเมื่อนำไปสัมผัสในบริเวณต่างๆของร่างกายและช่วยให้ความอบอุ่นกับร่างกาย นอกจากนั้นยังมีการใช้หินฮาวไลต์ขนาดเล็กเข้ามาติดไว้เป็นแถว เพื่อช่วยกดจุดตามแนวกระดูกได้ง่ายยิ่งขึ้น

สรุป

จากการศึกษาข้อมูลและวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับผู้ที่มีอาการนอนไม่หลับจากภาวะเครียดระดับกลางนั้น พบว่าเกิดขึ้นได้จากหลายปัจจัย จึงต้องเกิดการกำหนดขอบเขตของการช่วยเหลือและเยียวยารักษา เพราะความรุนแรงของอาการบางประเภทอาจควรต้องไปพบแพทย์และทานยาเพื่อรักษาร่วมด้วย เมื่อกำหนดขอบเขตในการสร้างงานออกแบบที่เหมาะสมแล้ว ผู้วิจัยจึงทำการศึกษามีศาสตร์หรือหลักการออกแบบใดที่เข้ามาช่วยเยียวยาและบำบัดอาการเครียด สร้างความผ่อนคลายและทำให้นอนหลับได้ง่ายยิ่งขึ้น จึงพบว่ามีศาสตร์ที่สามารถนำมาใช้ในการออกแบบได้นั้นมี 5 หลักการดังนี้ Therapeutic Design, Sensation Design, ธรรมชาติบำบัด, ศาสตร์ของหินบำบัดและศาสตร์แห่งการกดจุด โดยในแต่ละศาสตร์ที่เลือกมานั้นตอบสนองต่อการบำบัดและรักษาทั้งทางกายภาพและจิตใจร่วมกัน ทำให้สามารถสร้างงานศิลปะการออกแบบที่มีประสิทธิภาพและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดเอาไว้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้สร้างสรรค์ผลงานออกมา 3 ชิ้น ได้แก่ พรมกดจุดเท้า ที่ปักกดจุดมือและที่กดจุดบริเวณต่างๆบนร่างกาย โดยจากผลงานทั้งสามชิ้นนี้จะช่วยในการกดจุดและสร้างสัมผัสให้กับร่างกายในบริเวณที่ต่างกันเช่น มือ เท้า แผ่นหลัง เป็นต้น เพราะจากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่าการกดจุดและการใช้สัมผัสในการเยียวยารักษานั้น หากกระจายออกไปในบริเวณต่างๆของร่างกายจะช่วยให้ร่างกายเกิดการเตรียมความพร้อมที่จะนอนและทำให้หลับได้ง่ายยิ่งขึ้น นอกจากนั้นในด้านการออกแบบการจัดวางองค์ประกอบในการปักผ้า การวางก้อนหินรวมถึงการใช้วัสดุที่หลากหลาย ต้องจัดวางให้ถูกต้องตามหลักการยศาสตร์และสร้างภาพและสัมผัสที่ชวนให้นึกถึงธรรมชาติด้วย นอกจากนั้นการใช้หินฮาวไลต์ (Howlite) ในการบำบัดยังช่วยเยียวยาในด้านของจิตใจ เพราะมีผลต่อความเชื่อทำให้เกิดการจดจ่อกับหินช่วยให้เกิดสมาธิและเครียดน้อยลงได้ โดยจากการทดลองใช้ผลงานพบว่า ช่วยทำให้ผ่อนคลายมาก

ยิ่งขึ้นทั้งด้วยภาพลักษณ์และรูปแบบการใช้งาน แต่ก็อาจต้องปรับปรุงในเรื่องของการออกแบบผลงานในบางจุด เพื่อให้ได้ผลงานที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. การวิจัยเรื่องนี้ สามารถสร้างทางเลือกใหม่ให้กับผู้ที่ต้องการผ่อนคลายความเครียดทั้งทางร่างกายและจิตใจ นอกจากนั้นยังใช้เป็นแนวทางในการศึกษาให้กับผู้ที่สนใจในงานศิลปะการออกแบบ เพื่อบำบัดและรักษาโรคนอนไม่หลับจากความเครียดระดับกลาง

2. สามารถนำหลักการออกแบบอย่างถูกต้องและศาสตร์แห่งการบำบัดความเครียดมาเป็นใช้ร่วมกัน สามารถสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาคความเครียดทางกายและจิตใจได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงถือเป็นตัวอย่างแนวความคิดในการออกแบบบูรณาการเชิงสร้างสรรค์ให้กับสังคม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. จากตัวผลงานควรมีการใช้หินที่หลากหลายขนาดมากกว่านี้ เพื่อให้เกิดระดับความสูงต่ำในการกดจุดและเพื่อความสวยงามเป็นธรรมชาติมากยิ่งขึ้น

2. ในผลงานบางชิ้นอาจต้องมีการปรับเรื่องการวางองค์ประกอบของหินและการปักในบางจุด เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพที่ดีขึ้นในการกดจุด

3. เนื่องจากการใช้ธรรมชาติบำบัดสามารถรับแรงบันดาลใจได้จากธรรมชาติในหลายรูปแบบ ซึ่งในอนาคตอาจสามารถพัฒนางานต่อไปโดยได้รับแรงบันดาลใจจากเรื่องราวอื่น ๆ ในธรรมชาติเช่น ภาพของใต้ท้องทะเล

เอกสารอ้างอิง

กมลกานต์ โกศลกาญจน์. (2562). *Therapeutic Design บรรเทาอาการป่วยด้วยการออกแบบ*. สืบค้นเมื่อ 2 เมษายน 2564, เข้าถึงได้จาก

<https://web.tcdc.or.th/th/Articles/Detail/Therapeutic-Design>

โรงพยาบาลเพชรเวช. (2564). *โรคนอนไม่หลับ จากภาวะความเครียด*. สืบค้นเมื่อ 13 มีนาคม 2565, เข้าถึงได้จาก

https://www.petcharavejhospital.com/th/Article/article_detail/insomnia-detail

- อายดรอปปอร์ ฟิลล์. (2562). *The Senses : Design Beyond Vision : ศาสตร์แห่งการออกแบบสัมผัสทางานดีไซน์ไปไกลกว่าตาเห็น*. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2565, เข้าถึงได้จาก <https://www.the101.world/the-senses-design-beyond-vision/>
- จาคอบ วาทักกันเชรี. (2546). *ธรรมชาติบำบัด*. สืบค้นเมื่อ 19 ธันวาคม 2565, เข้าถึงได้จาก <https://thaicam.go.th/>
- สิฏฐินิศา รัชตวรทัย. (2564). *หินจักระกับประโยชน์ที่เกี่ยวกับสุขภาพของคุณ*. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2565, เข้าถึงได้จาก <https://hellokhunmor.com/>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2557). *การสำรวจสุขภาพจิต (ความสุข) คนไทย ไตรมาสที่ 3*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2565, เข้าถึงได้จาก <https://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/>
- โรงพยาบาลเพชรเวช. (2563). *อาการเครียดแบบนี้อยู่ขึ้นไหนกันนะ*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2565, เข้าถึงได้จาก https://www.petcharavejhospital.com/th/Article/article_detail/stress_level
- ทีมข่าวTCIJ. (2560). *รัฐไทยมองข้าม “โรคทางจิตเวช” ส่งผลกระทบสูงทางเศรษฐศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 12 พฤศจิกายน 2565, เข้าถึงได้จาก <https://www.tcijthai.com/news/2017/01/scoop/7385>
- น.พ.วิโรจน์ ตระการวิจิตร. (2564). *เครียดอย่างฉลาด 2*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งแสงการพิมพ์จำกัด.
- มาชาโตชิ คาโต้. (2562). *หายหมดจดแค่กดจุด*. แปลโดย ชุตินัน ยงมานิตชัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อินสปายร์.
- กาญจนา เลหารัชตานินทร์. (2562). *การออกแบบผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างสภาวะผ่อนคลายด้านจิตใจแก่ผู้ป่วยพักฟื้น แผนงานการพยาบาลระยะสั้น โรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ. ปริญญาโท, สาขาวิชาศิลปะการออกแบบ, คณะมัณฑนศิลป์, มหาวิทยาลัยศิลปากร*.
- วิชาวี ธีรวิฑูวงศ์. (2561). *การออกแบบอุปกรณ์เครื่องใช้บนโต๊ะทำงานที่สามารถช่วยผ่อนคลายความเครียดในการทำงาน*. ปริญญาโท, สาขาวิชาการออกแบบผลิตภัณฑ์, คณะมัณฑนศิลป์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตริมนุสธรรมตามหลักการในพระไตรปิฎก
**Criteria for judging for false claiming a superhuman quality
according to principal in the Tipitaka**

¹พระปราบศึก อุทัย

Phra Prabsuk Uthayo (Vijitsak)

²พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสนโน (ประจันตเสน)

Phramaha Surasak Paccantaseno

³พระมหาจิริวัฒน์ กนตวณโณ (กันจ)

Phramaha Chiravat Kantawanno

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author E-mail: PhraPrabsuk@gmail.com

Received: September 16, 2022; **Revised:** December 24, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาการอวดอุตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก (2) เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก (3) เพื่อเสนอแนวทางการป้องกันการอวดอุตริมนุสธรรมตามหลักการในพระไตรปิฎก การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า

1) การกล่าวธรรมอันยอดเยี่ยมของมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณมรรคภาวนา การทำให้แจ้ง การละกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส ความยินดีในเรือนว่าง นิพพาน และความเป็นพระอรหันต์บุคคล ด้วยคำพูดหรือการแสดงเล่ห์ให้ผู้อื่นทราบ ทั้งทางตรงและโดยอ้อม

2) การที่ภิกษุกล่าวกับผู้อื่นว่า ผมเข้าแล้ว ผมกำลังเข้าอยู่ ผมเข้าอยู่แล้ว ผมมีปกติได้ ผมมีปกติชำนาญ ผมทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งอาการเหล่านี้ เป็นการอวดอุตริมนุสธรรมทุกข้อและถ้าผู้ฟังนั้นเชื่อและเข้าใจ ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาราชิก

3) แนวทางการแก้ไขปัญหาและป้องกันการอวดอุตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก มีแนวทาง 6 ประการ คือ ต้องเกิดความละเอียด 1 ต้องรู้สิ่งที่จะเป็นอาบัติ 1 ต้องไม่สงสัยแล้ว

ขึ้นทำ 1 ต้องไม่สำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร 1 ต้องไม่สำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร 1 และต้องมีสติไม่หลงลืมสติ 1 ส่วนแนวทางในการป้องกันการอวดอุตริมนุสสรรมของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน

มีแนวทางการป้องกัน คือ (1) แนวทางระดับบุคคล คือผู้ต้องอาบัติต้องรับผิดชอบต่อการกระทำนั้น (2) ระดับองค์กร คณะสงฆ์ต้องมีบทบัญญัติว่าด้วยบทลงโทษผู้กระทำความผิดตามพระธรรมวินัย และการกล่าวตักเตือนชี้แจงกฎเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสม (3) ระดับนโยบาย โดยมึนโยบายทั้งในระดับรัฐและระดับองค์กรสงฆ์ในการกำกับดูแลอีกทั้งยังวางกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ให้สอดคล้องกันเพื่อความชัดเจนในทางปฏิบัติ

คำสำคัญ: อุตริมนุสสรรม, เกณฑ์การวินิจฉัย, แนวทางป้องกัน, พระไตรปิฎก

Abstract

This article aimed to study 1) to study a false claim to a superior human state in Tipiṭaka 2) to study the criteria for judgment of a false claim to a superior human state in Tipiṭaka, and 3) to present the guidelines of prevention of false claim to a superior human state in accordance with the principle of Tipiṭaka. This is a qualitative research based on documentary research. The research results were found as follows;

1. Saying about a superior human stage, i.e., Jhāna: meditative absorption, Vimokkha: emancipation, Samādhi: concentration, Samāpatti: meditative attainment, Nāṇa: knowledge, Magga-bhāvanā: path-development, the realization, abandoning of defilements, the mind's freedom from hindrance, delight in an empty dwelling, Nibbāna, and the being of Noble One with the words and express to others by the direct or indirect way.

2. If the Bhikkhu said to someone that I entered, I'm entering, I have entered, I was normal, I am normally skilled, I have already realized it, all of these actions are considered as the false claim to a superior human state in all aspects. And if that person understands and believes, it is considered as committing a Pārājika.

3. There are 6 guidelines for the solution to the problem and the prevention of a false claim to a superior human state in Tipitaka, i.e. must have moral shame 1, must have the knowledge about Āpatti 1, must not doubtfully doing 1, must not misunderstand what it shouldn't be as what it should be 1, must not misunderstand what it should be as what it shouldn't be 1, and must be with Sati all the time 1. There are guidelines for the prevention; (1) By Individual Approach, the offender must be held liable for that action. (3) By policy level,

there are policies both at the state level and at the level of monastic organizations to supervise as well as setting rules and regulations to practice clarity.

Key words: Uttarimnudsam, the criteria for judgment of Uttarimnudsam, the guidelines for preventing Uttarimnudsam, Tipitaka

บทนำ

มนุษย์โดยทั่วไปมักจะมี ความสนใจในเรื่องราวที่แปลก เรื่องมหัศจรรย์ เหนือวิสัย เช่น เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ เหาะเหินเดินบนอากาศ เรื่องที่ไม่มีใครสามารถทำได้ เรื่องการทํานาย ทายทัก หมอดู ดูดวงชะตาหราศรี เรื่องผู้วิเศษ สนใจเรื่องของผู้ที่มีอภิญญา ผู้ที่สำเร็จเป็นพระ อริยะ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ใครก็ตามที่ประกาศ ตนว่าเป็นพระอริยะจะส่งผลทำให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธา ดังตัวอย่างเหตุการณ์ในช่วงต้นพุทธกาล มี ชฎิล 3 พี่น้อง ได้แก่ อรุเวล กัสสปะ นทีกัสสปะ และคยาภิกลสสะ ก่อนที่จะเป็นสาวกของ พระพุทธเจ้านั้น ทั้ง 3 คนเข้าใจว่าตนเองสำเร็จเป็นพระอรหันต์ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 37, 38 หน้า 47 -49, มหาจุฬาฯ ลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) พระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ และพสกนิกรของพระองค์จำนวนมากได้เลื่อมใส ศรัทธาต่อชฎิล 3 พี่น้อง พร้อมทั้งถวายการอุปฐาก ข้อนี้ เพราะพวกเขาเชื่อว่าการได้ถวาย ทานให้แก่พระอรหันต์แล้วจะประสบบุญกุศลมหาศาล

ต่อมาหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาและมีภิกษุสงฆ์จำนวนมากขึ้น ได้มีพระภิกษุชาววัคคฤหา ได้กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม อันเป็นคุณวิเศษที่ไม่มีในตน มีฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรคภาวนา และความรู้แจ้งเป็นต้น เพราะเห็นแก่ปาก ท้องของพวกตน มุ่งหวังเอกลาภปัจจัย ความอยู่ดีกินดี เป็นเหตุปัจจัยให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ สิกขาบทปาราชิกข้อที่ 4 ว่าด้วยห้ามมิให้ภิกษุกล่าว อวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน มีพระ บัญญัติสิกขาบทว่า

อนึ่ง ภิกษุใดไม่รู้ยิ่ง กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอัน สามารถ ให้น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่ง โจทก์ตาม ไม่โจทก์ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้วหวังความบริสุทธิ์ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้า ไม่รู้อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเป็น ข้าพเจ้ากล่าวคำไว้ ประโยชน์เป็นคำเท็จ เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสงวนสมิได้ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 197 หน้า 183, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535)

ในสิกขาบทนี้ หมายถึง การอวดอ้างคุณวิเศษ อ้างคุณความดีที่ไม่มีในตนคือ อวดความเป็นพระอริยะที่ไม่มีในตน เรียกว่า ก่อกว้าง ๆ ว่า กล่าวเท็จ กล่าวคำไม่จริง โหม โกหก ทั้ง ๆ ที่ตนไม่ได้เป็นพระอริยะ แต่อวดอ้างว่าเป็นพระอริยะ ผู้วิจัยตระหนักรู้เห็นคุณค่าของสิกขาบท มีความเคารพในสิกขาบททุกข้อ เมื่อปรากฏข่าวการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรม หรือการกล่าวบิดเบือนพระธรรมวินัยของพระสงฆ์ในประเทศไทย เป็นไปได้ว่า ภิกษุที่กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมบางท่านนั้นไม่ได้เล่าเรียนสิกขาบท ถึงแม้ว่าในขณะที่อุปสมบทใหม่จะได้รับอภิญญา 4 จากพระอุปัชฌาย์ แต่ก็เผลอกล่าวออกมาท่ามกลางหมู่พุทธบริษัท อันประกอบด้วยพระภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา หรืออาจเป็นได้ว่ามีความตั้งใจจะกล่าวอวดเพื่อหวังเอกลาภปัจจัย หรือบางครั้งอาจไม่ได้ศึกษาเรียนรู้พระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าว่า ความเป็นผู้มีคุณวิเศษ หรือความเป็นพระอริยะที่แท้จริงในทางพระพุทธศาสนานี้มีคุณสมบัติอย่างไรบ้าง แต่คิดไปว่าตนเองผ่านการฝึกฝนฝึกหัดปฏิบัติตาม ๆ กันมา

จากปัญหาหลักการและเหตุผลดังกล่าว จึงมีคำถามว่า ในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าทรงใช้เกณฑ์อะไรวินิจฉัย กรณีภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมว่า การกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอย่างไรเป็นอาบัติปาราชิก ขาดจากการเป็นพระภิกษุ การกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอย่างไรเป็นอาบัติตุลลัจฉัย การกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอย่างไรเป็นอาบัติปาจิตตีย์ การกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอย่างไรเป็นอาบัติทุกกฏ หรือการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอย่างไรที่ไม่จัดว่าเป็นอาบัติ โดยเฉพาะอาบัติหรือความผิดชั้นปาราชิกนั้น ซึ่งถือเป็นขั้นร้ายแรงสุด เทียบได้กับโทษประหารชีวิตในทางโลก ซึ่งได้สร้างความเสื่อมเสีย มีผลกระทบอย่างรุนแรงและกว้างขวางที่สุด เป็นการทำลายภาพลักษณ์ที่ไม่ดีงาม ต่อพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลและส่งผลกระทบต่อสังคมมาถึงยุคสมัยปัจจุบัน

บทความวิจัยนี้ จึงเป็นแนวทางหนึ่งในการนำเสนอหลักพระธรรมวินัยในการวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสสธรรม โดยอาศัยหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นเบื้องต้น ตลอดจนถึงอรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังเป็นการเสนอแนวทางในการป้องกันตามหลักวินัยและข้อปฏิบัติทางสังคมสำหรับพระภิกษุต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการอวดอุตตริมนุสสธรรมในพระไตรปิฎกและสังคมไทยปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสสธรรมในพระไตรปิฎก
3. เพื่อเสนอแนวทางการป้องกันการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักการในพระไตรปิฎกและสังคมไทยปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทางด้านเอกสารตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น
3. รวบรวมข้อมูลตามข้อ 1 และข้อ 2 แล้วนำมาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา
4. นำเสนอผลงานการวิจัย

ผลการศึกษา

1. ลักษณะของการกล่าวอวดอุตตริมนุสธรรม

อุตตริมนุสธรรมที่ว่าด้วยคำภาษาบาลี พบว่า คำว่า อุตตริมนุสธรรม พระไตรปิฎกได้ให้ความหมายไว้ 9 อย่างได้แก่ (1) ฌาน การเพ่ง (2) วิโมกข์ ความพ้น (3) สมาธิ การที่จิตรวม (4) สมาบัติ การเข้า (5) ญาณทัสสนะ ความรู้ความเห็น (6) มัคคภาวนา การทำมรรคให้เกิด (7) กิเลสปหานะ การละกิเลส (8) วินีวรณตา จิตตัสสะ การที่จิตปราศจากนิวรณ์ (9) สุลัญญาการะ อภิริติ การยินดีในเรือนว่าง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 198 หน้า 127, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) การอวดอุตตริมนุสธรรม และลักษณะของการพูดอวดอุตตริมนุสธรรม มีอธิบาย 5 ประเด็นด้วยกันดังนี้

1) การพูดอวดว่าด้วยความหมาย การพูดอวดมาจากคำบาลีว่า สมุทาจเรยฺย (พูดอวด) ซึ่งพระสังคีติการจารย์ ได้อธิบายความว่า “อาโรเจยฺย อิตฺติยา วา ปุริสสฺส วา คหฺนุสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา” บอกแก่หญิง หรือ ชาย แก่คุณุหฺสฺส หรือ บรรพชิต (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 198 หน้า 128, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ส่วนพระอรรถกถาจารย์ขยายความเพิ่มเติมว่า วุตตปฺปการเมตฺถ อุตตริมนุสฺสธมฺมํ อตฺตูปนํยิกํ กตฺวา อาโรเจยฺย – บอกอุตตริมนุสธรรมมีประการดังกล่าวแล้วนั้น ทำให้น้อมเข้าหาตน (เกิดในตน) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 198 หน้า 127, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) พระสังคีติการจารย์ ยังใช้คำว่า อุลลปฺติ พูดอวด ที่เป็นคำเสมือนอีกคำหนึ่งของคำว่า สมุทาจเรยฺย

2) ลักษณะของการพูดอวด ในพระไตรปิฎกก็มีกล่าวถึงการพูดอวด ในลักษณะที่ว่าคือ พูดว่า “อิตฺติ ชานามิ อิตฺติ ปสฺสามิ – ข้าพเจ้า รู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย อรรถกถา เล่มที่ 1 ข้อที่ 196 หน้า 126, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) และ

อรรถกถาได้อธิบายว่า เป็นคำแสดงอาการอวด ซึ่งที่สำคัญคือ ผู้ฟังต้องเข้าใจความหมายด้วย ในการพูดอวดอุตตริมนุสธรรมจึงสำเร็จ

3) เรื่องที่พูดอวด ในพระไตรปิฎกมีกล่าวแต่ญาณทัสสนะ ในระดับอริยะ ห่างไกล จากกิเลส ที่สามารถขจัดกิเลส ซึ่งสรุปแล้วก็คือญาณทัสสนะ ที่เป็นโลกุตตระเท่านั้น แต่ในปท ภาษณะ คือ อรรถกถาในพระไตรปิฎก ขยายความไปเป็น ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ เป็นต้น ซึ่งพระอรรถกถาจารย์นั้นสรุปเรียกว่า “เอเต ฌมเม - ธรรมเหล่านี้” (พระไตรปิฎกฉบับ ภาษาไทย อรรถกถา เล่มที่ 1 ข้อที่ 197 หน้า 530, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535)

4) แสดงความเป็นอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ พระพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสในตั วสิกขาบทว่า... “สมัยต่อมาหลังจากต้องอาบัติแล้ว ภิกษุถูกซักถาม หรือไม่ถูกซักถามก็ตาม แต่มี ความหวังให้ตัวเองบริสุทธิ์ จึงสารภาพอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ ผมไม่รู้อย่างนี้ แต่พูดว่า รู้ ไม่เห็นแต่ พูดว่า เห็น ผมพูดเท็จเปล่า ๆ แม้นี้ก็เป็นการอาชวก ไม่มีธรรมที่จะให้อยู่ร่วมกับใครได้” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย อรรถกถา เล่มที่ 1 ข้อที่ 196 หน้า 126, มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, 2535)

5) ลักษณะหรือองค์ประกอบของการซักถาม ในประเด็นนี้การซักถามเพื่อการ สอบสวนเป็นกระบวนการหนึ่งของการค้นหาความจริง สำหรับการปรับอาบัติหรือไม่อาบัติ เป็น เกณฑ์การพิจารณา มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎกได้แก่ การซักถามว่า (1) ท่านได้บรรลุธรรมอะไร? (2) ท่านบรรลุอย่างไร? (3) ท่านบรรลุเมื่อไหร่ (4) ท่านบรรลุที่ไหน? (5) ท่านละกิเลสเหล่าไหน ได้แล้ว? (6) ท่านได้ธรรมเหล่าไหน? (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 198 หน้า 128, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ในอรรถกถาอธิบายว่า คำถามที่ 1 เป็นการถามถึงสิ่งที่ได้ บรรลุว่า คืออะไร ฌาน วิโมกข์ หรือ โสตาปัตติมรรค เป็นต้น คำถามที่ 2 เป็นการถามถึงวิธี บรรลุว่า บรรลุโดยวิธีใด โดยกำหนดลักษณะไม่เที่ยง ลักษณะเป็นทุกข์ หรือ ลักษณะที่เป็น อนัตตา ค้นเคยโดยใช้สมาธิ นำ หรือโดยใช้วิปัสสนา นำ โดยการกำหนดรูป หรือ โดยการกำหนด อรูป นาม กำหนดรูปหรืออรูปในตัวเอง หรือนอกตัว คำถามที่ 3 เป็นการถามถึงเวลาบรรลุว่า เป็นเวลาไหน เวลาเช้า หรือ เวลาเย็น คำถามที่ 4 เป็นการถามถึงสถานที่ที่บรรลุ ว่า บรรลุในที่ พักกลางคืน ในที่พักกลางวัน ที่ใกล้ต้นไม้ ในป่าหรือในวิหาร คำถามที่ 5 เป็นการถามถึงว่า กิเลสละได้ด้วยมรรคอะไร และคำถามที่ 6 เป็นการถามถึงได้ธรรมอะไร ได้โสตาปัตติมรรค โสตาปัตติผล เป็นต้นหรือ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 199 หน้า 187, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535)

2. การอวดอุตตริมนุสธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

เกิดจากการละเมิดในพระวินัยของสงฆ์ ส่วนหนึ่ง ความไม่เข้าใจในพระธรรมวินัย อย่างลึกซึ้งอย่างหนึ่ง และอีกประเด็นหนึ่ง ที่ทำให้สงฆ์เข้าไปคือทรัพย์สินและสตรีเพศ ใน

ปาราชิกสิกขาบทที่ 4 เป็นอาบัติหนัก ภิกษุผู้ล่วงละเมิดขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที ภิกษุผู้ล่วงละเมิดในสิกขาบทนี้ ชื่อว่า ปาราชิก คำว่า ปาราชิก มีความหมายว่า ปราศัย ที่แปลว่า “ผู้พ่ายแพ้” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 21 หน้า 13, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) การอวดหรือการบอกกล่าวอุตตริมนุสสธรรม หรือคุณวิเศษของตนเองแก่ชาวบ้าน แม้จะเป็นจริง ก็มีผลเสียหาย ไม่ใช่ผลจริงก็เกิดความเสียหาย อนึ่งเมื่ออวดคุณวิเศษออกไปแล้ว มีผู้เลื่อมใส นำลากลักการะมาถวาย ของที่ถวายนั่นก็กลายเป็นของที่ได้มา เพราะการพูดอวดนั่นเอง ทางพระวินัยถือว่าเป็นลาภที่ไม่บริสุทธิ์ ดังนั้น จะเป็นจริงก็มีผลเสียหายที่สำคัญแก่ส่วนรวม ดังนี้

1) ทำให้ชาวบ้านตื่นตระหนกความสนใจมารวมที่บุคคลผู้เดียว หรือกลุ่มเดียว และชาวบ้านผู้ที่ไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็จะคิดเปรียบเทียบเกิดความรู้สึกดูถูกดูแคลนผู้อื่น เป็นโทษแก่ตนเอง และแก่พระศาสนาโดยส่วนรวม ซึ่งในความข้อนี้ก็จะมีความสัมพันธ์กับข้ออื่นต่อไปด้วย

2) การกล่าวอวดของผู้ที่สำคัญตนผิด เป็นช่องทางให้ผู้ขาดความละอายทั้งหลายฉวยโอกาสอวดกันวนวาย และชาวบ้านซึ่งไม่มีประสบการณ์ไม่มีความรู้เอง ก็แยกไม่ถูกว่าอย่างไหนจริงอย่างไหนเท็จ

3) ชาวบ้านระดับโลกียปุถุชนทั้งหลายมีความพอใจ นิยมชมชอบต่าง ๆ กัน ตื่นเต้นในต่างสิ่งต่างระดับกัน และผู้ที่บรรลุนิพพานวิเศษ ก็มีบุคลิกลักษณะคุณสมบัติที่พร้อมจะเป็นผู้นำตามรอยบาทพระศาสดาได้เหมือนกัน บางท่านบรรลุนิพพานวิเศษ แล้วพูดสอนอธิบายไม่เป็น คล้ายกับพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็มี

3. เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักการในพระไตรปิฎก

ในปาราชิกสิกขาบทที่ 4 ปรากฏพุทธบัญญัติว่า “อนึ่ง ภิกษุใดไม่รู้จริง พูดอวดถึงญาณทัสสนะชั้นอริยะ และมีความสามารถ อันเหนือกว่าธรรมของมนุษย์ น้อมเข้ามาในตนว่า ‘ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้’ จัดได้ว่าต้องอาบัติแล้ว หลังจากนั้นจะมีผู้ชักถามก็ตาม มีความหวังบริสุทธิ์จึงพูดอย่างนี้ว่า ‘ผู้มีอายุข้าพเจ้าไม่รู้ แต่พูดไปว่ารู้ ข้าพเจ้าไม่เห็น แต่พูดไปว่าเห็น ด้วยอาการดังกล่าวมานี้ ข้าพเจ้าพูดเท็จไปเปล่า ๆ’ “แม้นี้ก็ปาราชิก ไม่มีธรรมที่จะอยู่ร่วมกับใครได้” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 196 หน้า 126, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ในสิกขาบทที่ 4 มีแนวทางและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคือ (1) ไม่รู้จริง ได้แก่ ไม่รู้ ไม่เห็น (2) อุตตริมนุสสธรรม ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มัคคภาวนา ผลสังคิกิริยา กิเลสพหาน วิวัตรรต จิตตัสสะ สุธัญญาคาเร อภิตี (4) น้อมเข้าไปในตน คือน้อมกุศลธรรมเข้าไปในตน (4) ญาณ ความหยั่งรู้ อันได้แก่ วิชชา 3 (5) ทัสสนะ ความเห็น (6) พูดอวด กล่าวบอกแก่ หญิง หรือ ชาย คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ว่าผมรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ (7) ไม่มีผู้ชักถาม ไม่พูดถึง (8) ต้องอาบัติคือปาราชิก (9) อยากเป็นคนบริสุทธิ์ (10) ไม่รู้ก็พูดว่ารู้

(11) พูดเรื่องไม่เป็นจริง (12) นอกจากสำคัญผิด ได้แก่ เว้นไว้แต่เข้าใจผิด และการพิจารณาตามเกณฑ์ (บรรจบ บรรณรุจิ, 2558) ดังนี้

1) เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตริมนุสธรรมตามสุทธิกวาระ พิจารณาตามลักษณะของภิกษุ 6 กลุ่ม คือ (กลุ่มที่ 1) ภิกษุกล่าวเท็จถึงอดีต “ผมเข้าฌานที่ 1 ได้แล้ว” ด้วยอาการก่อนพูด ขณะพูด กำลังพูด พูดแล้ว อำพรางความเห็น อำพรางความพอใจ อำพรางความประสงค์ จัดว่าเป็นอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 2) ภิกษุกล่าวเท็จถึงปัจจุบันว่า “ผมกำลังเข้าฌานที่ 1 อยู่” โดยอาการต่าง ๆ คือ ก่อนพูด ขณะพูด กำลังพูด พูดแล้ว อำพรางความเห็น อำพรางความพอใจ อำพรางความประสงค์ จัดว่าเป็นอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 3) ภิกษุกล่าวเท็จถึงอดีตกาลสมบุรณ์ว่า “ผมกำลังเข้าฌานที่ 1 อยู่แล้ว ก่อนพูด ขณะพูด กำลังพูด พูดแล้ว อำพรางความเห็น อำพรางความพอใจ อำพรางความประสงค์ จัดว่าเป็นอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 4) ภิกษุกล่าวเท็จเกี่ยวกับการได้เป็นปกติของตนว่า “ผมด้านที่ 1 เป็นปกติ” ก่อนพูด ขณะพูด กำลังพูด พูดแล้ว อำพรางความเห็น อำพรางความพอใจ อำพรางความประสงค์ จัดว่าเป็นอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 5) ภิกษุกล่าวเท็จเกี่ยวกับการชำนาญ เป็นปกติของตนว่า “ผมชำนาญฌานที่ 1 เป็นปกติ” ต้องปาราชิก (กลุ่มที่ 6) ภิกษุกล่าวเท็จเกี่ยวกับการที่ตนทำให้แฉงฌานที่ 1 ได้แล้ว ก่อนพูด ขณะพูด กำลังพูด พูดแล้ว อำพรางความเห็น อำพรางความพอใจ อำพรางความประสงค์ จัดว่าเป็นอาบัติปาราชิก

2) เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตริมนุสธรรมตามวัตตคามวาระ คือ ลักษณะของการอวด อุตริมนุสธรรมตามความประสงค์ คือการกล่าวอวดอุตริมนุสธรรมให้ผิดเพี้ยนไปในอุตริมนุส ธรรมข้ออื่นๆ หรือวาระของผู้ที่ต้องการจะพูดเรื่องหนึ่ง แล้วโพล่ไปพูดอีกเรื่องหนึ่ง เช่น ต้องการที่จะพูดว่า ผมเข้าฌานที่ 1 แต่กลับโพล่ไปพูดเท็จว่า ผมเข้าฌานที่ 2 ลักษณะการพิจารณา 6 กลุ่ม คือ (กลุ่มที่ 1) กล่าวเพราะความเข้าใจผิด ไม่ต้องอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 2) ตั้งความปรารถนาไว้ เช่น ทำอย่างนี้ เดินอย่างนี้ นั่งอย่างนี้ ยืนอย่างนี้ นอนอย่างนี้ ตั้งความปรารถนาให้คนอื่นยกย่อง หรืออวดภิกษุรูปอื่นเป็นอรหันต์ ไม่ต้องอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 3) พูดอวดอุตริมนุสธรรม เช่น พูดให้ภิกษุรูปอื่นเข้าใจ เช่น ละสังโยชนได้ ละอาสวะได้ ธรรมเหล่านี้ผมก็มีอยู่ จัดเป็นปาราชิก นอกนั้นไม่จัดเป็น (กลุ่มที่ 4) ไม่ประสงค์จะอวดอุตริมนุสธรรม วินิจฉัยไม่เป็นอาบัติปาราชิก และประสงค์จะอวดอุตริมนุสธรรม กรณีตั้งกติกกันไว้ว่า รูปใดจักไปจากอาวาสนี้ก่อน พวกเรารู้จักกันแล้วว่า เป็นพระอรหันต์ ภิกษุรูปหนึ่ง คิดว่าให้ท่านทั้งหลายรู้ว่าตนเป็นพระอรหันต์ จึงเดินออกจากอาวาสนี้ไป พระพุทธเจ้าวินิจฉัยว่าเป็นอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 5) เพียงเพราะมีผู้พูดให้เกิดความเลื่อมใส ภิกษุไม่ได้ยินดี ไม่ได้เป็นอย่างที่มีผู้พูดถึง เรียกเพื่อให้เกิดความศรัทธา ไม่จัดเข้าอาบัติปาราชิก (กลุ่มที่ 6) พูดตามที่อยู่ตามอภิญญาของตนจริง ไม่เข้าข่ายของอาบัติปาราชิก

3) เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสธรรมตามปัจจัยปฏิสังยุตตวาระ คือ ลักษณะของการอวดอุตตริมนุสธรรม ที่เนื่องกับปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ เช่น การอวดโดยอ้างถึงบุคคล วัตถุสิ่งของ และพฤติกรรมต่าง ๆ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อให้เข้ากับอุตตริมนุสธรรม อย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนต้องการอวด จัดเป็นอาบัติปาราชิก

4) เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสธรรมตามสุทธิกมหารวาระ ว่าด้วยองค์ 3 คือ (1) องค์ 3 สะท้อนเจตนา ก่อนพูด จักพูด กำลังพูด พูดแล้วรู้ว่าเราพูดเท็จแล้วจัดเป็นปาราชิก (2) องค์ 3 กับขณะจิต คือ ก่อนพูด กำลังพูด พูดแล้ว ก็รู้ว่ากำลังพูดเท็จ หากมีจิตรู้เกิดขึ้นทั้ง 3 ขณะ ภิกษุรูปนั้นก็ต้องอาบัติปาราชิก ไม่ครบองค์ 3 ไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่เป็นอาบัติรองลงมา

5) เกณฑ์การวินิจฉัยในฐานะที่เป็นสาเหตุให้ภิกษุต้องอาบัติปาราชิก มีหลักพิจารณา 3 ประการ คือ (1) ภิกษุไม่รู้ไม่เห็น มีความจงใจกล่าวเท็จทั้งที่รู้ บอกกล่าวหรือแสดงให้บุคคลทั่วไปรับทราบ ผู้ฟังจะถามหรือไม่ถามก็ตาม ต้องปาราชิก (2) ภิกษุไม่รู้ไม่เห็น แต่จงใจกล่าวเท็จรู้ได้ปฐมฌาน แต่กล่าวทุติยฌาน ผู้ฟังเกิดความเข้าใจเนื้อหา ต้องปาราชิก (3) ภิกษุไม่รู้ไม่เห็น มีความจงใจหลอกลวง แสดงความเคลื่อนไหวทางร่างกาย สื่อให้เข้าใจในภาวะพระอริยบุคคล ต้องปาราชิก

6) เกณฑ์การวินิจฉัยในฐานะที่เป็นสาเหตุให้ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ หลักพิจารณา 2 ประการ (1) กรณีภิกษุมีความจงใจ กล่าวอวดอุตตริมนุสธรรม ว่ามีอยู่ในตนเองหรือกล่าวตนเองมีธรรมเหล่านั้นอยู่ ภิกษุผู้กล่าวอวดอุตตริมนุสธรรมนั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (2) กรณีของภิกษุ จงใจจะกล่าวอวดอุตตริมนุสธรรมที่มีจริง จึงกล่าวบอกผิดไป จะกล่าว ปฐมฌานแต่กล่าวทุติยฌาน เข้าใจเนื้อความนั้น ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์

7) เกณฑ์การวินิจฉัย ในฐานะที่เป็นสาเหตุให้ภิกษุต้องอาบัติถุลลัจจัย ในฐานะที่เป็นสาเหตุอาบัติถุลลัจจัย มี 2 ประการ (1) ภิกษุไม่รู้ไม่เห็น จงใจกล่าว ผู้ฟังรับรู้แต่ไม่เข้าใจเนื้อความของคำพูดนั้น ต้องอาบัติถุลลัจจัย (2) ภิกษุไม่รู้ไม่เห็น จงใจกล่าวเท็จอ้างอุตตริมนุสธรรมที่ไม่มีอยู่ในตน พาดพิงบุคคล ปัจจัยแวดล้อมอื่น รวมถึงข้อวัตรปฏิบัติอื่น ๆ เช่นกรณี ภิกษุรูปหนึ่งบอกภิกษุรูปหนึ่งว่า “พวกภิกษุสัทธิวิหาริกของพระอุปัชฌาย์ ของพวกเรา ล้วนเป็นพระอรหันต์” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 223 หน้า 212- 213, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) เป็นลักษณะของการกล่าวอวดที่เป็นการพาดพิงวัตถุ ต้องอาบัติถุลลัจจัย

8) เกณฑ์การวินิจฉัยในฐานะที่เป็นสาเหตุให้ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏ ในฐานะที่เป็นสาเหตุให้ภิกษุต้องอาบัติทุกกฏมี 5 ประการ (1) ภิกษุไม่รู้ไม่เห็นแต่จงใจกล่าวเท็จทั้งรู้ อ้างปัจจัยแวดล้อม ผู้ฟังไม่เข้าใจเนื้อความนั้น ภิกษุผู้อวดต้องอาบัติทุกกฏ (2) ภิกษุจงใจกล่าวอวดอุตตริ

นุสธรรมมีอยู่จริง ผู้ฟังไม่เข้าใจเนื้อความ ต้องอาบัติทุกกฏ (3) กล่าวอุตตริมนุสธรรมที่มีอยู่จริงของบุคคลอื่น ต้องทุกกฏ (4) กรณีภิกษุปรารภยกย่องจากบุคคลอื่น แสดงพฤติกรรมสื่อได้ว่าเป็นผู้มีคุณวิเศษ ต้องทุกกฏ (5) กรณีภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ต้องอาบัติทุกกฏ

9) เกณฑ์การวินิจฉัยในฐานะที่ภิกษุไม่ต้องเป็นอาบัติ ด้วย 4 กรณี (1) ด้วยเข้าใจผิดว่าได้บรรลุ ไม่มีเจตนาโอ้อวด (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 222 หน้า 210, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) (2) บอการบรรลุธรรมให้ภิกษุด้วยกันทราบ ที่มีอยู่จริง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 1 ข้อที่ 222 หน้า 544, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) (3) บุคคลที่ถูกพาดพิงถึงว่ามีอุตตริมนุสธรรม หรือเป็นพระอริยบุคคล (4) การบอกกล่าวบุคคลอื่นให้ทราบ ว่าตนบรรลุธรรม เพราะเข้าใจผิดว่าได้บรรลุ ไม่เป็นอาบัติ

4. แนวทางการป้องกันการรอดอุตตริมนุสธรรม ตามหลักการในพระไตรปิฎก และสังคมไทยปัจจุบัน

แนวทางการป้องกันการรอดอุตตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก พบว่ามีแนวทางป้องกันว่าด้วยแนวทาง 6 ประการของภิกษุในพระธรรมวินัย (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) (1) แนวทางการป้องกัน ว่าด้วยภิกษุต้องเกิดความละอายใจ สำนวนกายและใจ มีหิริ คือความละอายต่อการกระทำของตน และมีโอตตปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาปและผลของการกระทำ (2) แนวทางป้องกัน ว่าด้วยภิกษุต้องมีความรู้ ด้านพระวินัย ต้องศึกษาพระธรรมวินัย อันได้แก่พระพุทฺธพจน์ หรือพระไตรปิฎก และมีความเข้าใจอย่างถ่องแท้ มีความรู้และสติ เป็นเครื่องป้องกันตนเองอยู่ตลอดเวลา (3) แนวทางป้องกัน ว่าด้วยภิกษุต้องไม่มีความสงสัย สลัดความสงสัย มีความสงสัยแล้วไม่ทำ ไม่เป็นอาบัติ ถ้าสงสัยแล้วผินทำต้องอาบัติ (4) แนวทางการป้องกันว่าด้วย ภิกษุต้องไม่สำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร ต้องไม่ประพฤติดนเป็นภิกษุหัวดี (5) แนวทางการป้องกันว่าด้วย ภิกษุต้องไม่สำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร ต้องศึกษาให้ถ่องแท้ ว่าสิ่งที่ไม่ควรหรือสิ่งที่ควร (6) แนวทางการป้องกัน ว่าด้วยภิกษุต้องไม่ลืมหงสติ คือจิตระลึกได้ก่อนที่จะทำ พูด และคิด เป็นอาการที่จิตไม่ลืมหงสติ เป็นวิธีระงับยับยั้งใจได้

แนวทางการป้องกันการรอดอุตตริมนุสธรรม และวิธีการปฏิบัติ เมื่อภิกษุต้องอาบัติ เพราะกล่าวอุตตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตน ของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่าแนวทางป้องกัน 5 ระดับ คือ (1) แนวทางการป้องกัน ในระดับองค์กรสงฆ์ เริ่มป้องกันตั้งแต่ระดับวัด ระดับตำบล ระดับอำเภอ และระดับจังหวัด ตรวจตรากุลบุตรก่อนบวช อบรมให้ความรู้ เรื่องหลักธรรม และวินัย สิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ (2) แนวทางป้องกันในระดับองค์กรรัฐ หน่วยงานราชการมีส่วนร่วมในการพิจารณา ตัดสินคดีความร่วมมือกับองค์กรสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (3) แนวทางการป้องกัน ในระดับนโยบาย องค์กรทางพระพุทธศาสนา กำหนดนโยบายเกี่ยวข้องกับการรักษาพระธรรมวินัยให้ชัดเจน (4) แนวทางการป้องกันด้วย

ภาคีรัฐตรวจสอบพระสงฆ์ โดยองค์กรทางพระพุทธศาสนา และองค์กรภาครัฐ แต่งตั้ง ผู้มีความชำนาญในการวิเคราะห์วินิจฉัยปัญหา ในกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (5) แนวทางการป้องกัน ภาคประชาชนตรวจสอบพระสงฆ์ ในทางด้านกฎหมาย และ ด้านพระธรรมวินัย ชาวบ้านสามารถกำกับดูแลคณะสงฆ์ ได้อย่างใกล้ชิด สอดส่องดูแลร่วมกัน (6) แนวทางการป้องกัน ด้วยการศึกษาค้นคว้าที่ถูกต้อง กระตุ้นให้เห็นคุณค่าของการศึกษาหาความรู้ เพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะพระไตรปิฎก (7) แนวทางป้องกัน ด้วยการบัญญัติกฎหมาย บทบัญญัติกฎหมายให้ชัดเจน เพื่อเป็นการป้องกันปราม (8) แนวทางการป้องกัน ด้วยการบริหารจัดการ ผู้ที่ต้องอาบัติครุภาพ ไม่สามารถกลับมาบวชได้อีก และ (9) แนวทางการป้องกัน ด้วยสังคมมีส่วนร่วม ให้เข้าใจในสิกขาบท และบริบทของพระสงฆ์ ก็สามารถที่จะช่วยในการป้องกันการอวดอุตริมนุสธรรมได้

วิธีการปฏิบัติเมื่อภิกษุต้องอาบัติเพราะการอวดอุตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตน พบว่าเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายต้องปฏิบัติร่วมกัน ให้ถูกต้องตามหลักธรรมและวินัย แบ่งเป็นบุคคล 3 ฝ่าย คือ (1) ฝ่ายหน้าที่ของภิกษุต้องอาบัติ ต้องยอมรับข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้น ต้องลาสิกขาเป็นฆราวาสทันที หรือบรรพชาเป็นสามเณร (2) ฝ่ายหน้าที่ภิกษุอื่น ผู้รู้เห็น จำเป็นต้องตั้งสติ และทำใจ อาศัยเมตตาธรรมเป็นหลัก คอยแนะนำ ตักเตือน สอนและให้ความรู้ ไม่นิ่งเฉย และ (3) ฝ่ายหน้าที่สงฆ์ ต้องมีบทลงโทษภิกษุผู้กระทำความผิดตามพระธรรมวินัย ให้เข้มงวดและเข้มข้น ไม่ทอดธุระทิ้งเสีย

แนวทางการป้องกันของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน คือ (1) แนวทางการป้องกันระดับองค์กรสงฆ์ ตั้งแต่ระดับ วัด, ตำบล, อำเภอ, จังหวัด เป็นต้น (2) แนวทางป้องกันในระดับองค์กรรัฐ วัดมีความร่วมมือกับองค์กรหน่วยงานภาครัฐ และ (3) แนวทางการป้องกัน ในระบุนโยบาย เริ่มจากการปรับเปลี่ยน การสร้างวัตถุ เป็นการสร้างคน ปรับจากผู้ขอเป็นผู้ให้ (4) แนวทางการป้องกัน ด้วยภาคีรัฐตรวจสอบพระสงฆ์ (5) แนวทางการป้องกัน ภาคประชาชนตรวจสอบพระสงฆ์ (6) แนวทางการป้องกัน ด้วยการศึกษาค้นคว้าที่ถูกต้อง (7) แนวทางการป้องกัน ด้วยการบัญญัติกฎหมาย (8) แนวทางการป้องกันด้วยการบริหารจัดการ และ (9) แนวทางการป้องกันด้วยสังคมมีส่วนร่วม ในการป้องกัน

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษากการอวดอุตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก และสังคมไทย พบว่า การกล่าวอวดอุตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก หมายถึงการกล่าวธรรมอันยอดเยี่ยมของมนุษย์ หรือธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรคผล ในที่นี้หมายถึงการบรรลุคุณธรรมพิเศษอันได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรคภาวนา มรรคผล วิมุตติ ปิติ ความยินดี ภิกษุกล่าวอวดอ้างอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีในตน ต้องปาราชิก เช่นภิกษุประกาศตนว่าได้

บรรลอรหันต์ หรือบรรลุนาคามี ซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นจริงในตน ในลักษณะว่า ตนเองรู้จริง เห็นจริง หรือกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนขาดจากความเป็นภิกษุทันที สอดคล้องกับงานของมานพ บุญชื่อ (2561) ที่เสนอว่า การบัญญัติสิกขาบทการอวดอุตตริมนุสสธรรมในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มี ในตน ผู้ใดกล่าวกระทำต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติการปรับอาบัติในระดับต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้กล่าวอวด คือ ปาราชิก ฤทธัจจยิ ปาจิตตีย์ ทุกกฎ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อสิกขาบทข้อนี้เป็นอย่างมากทรงแสดงไว้ว่าผู้ที่กล่าวอวด อุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนนี้ว่าเป็นยอตนมหาโจร ฉนอาหารของชาวบ้านด้วยการโดยจิต

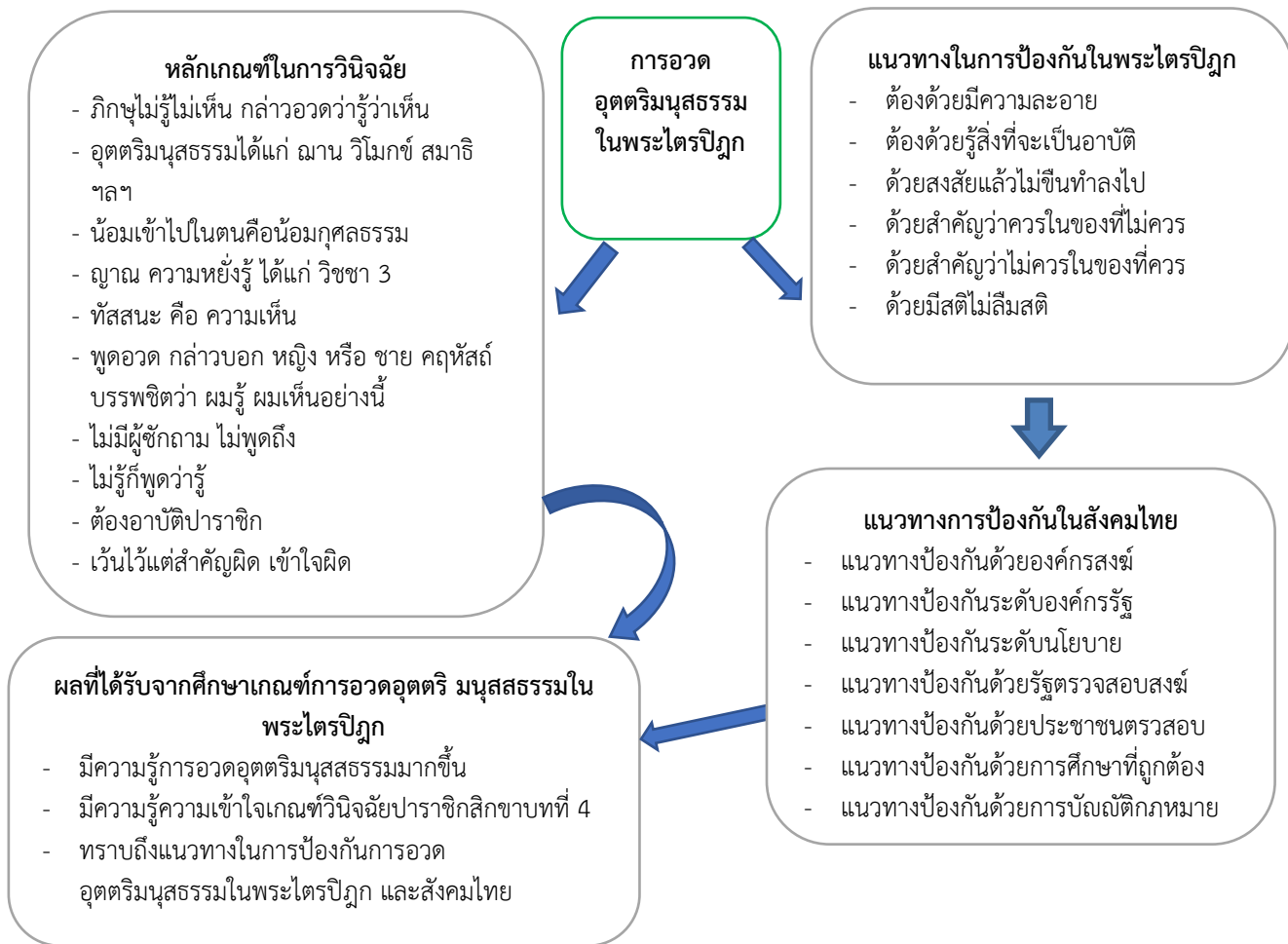
วิเคราะห์เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสสธรรมในพระไตรปิฎก พบว่า เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสสธรรมตามหลักการในพระไตรปิฎก ในปาราชิกสิกขาบทที่ 4 กล่าวถึงพวกเธอจึงพากันกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมของกันและกันให้พวกคฤหัสถ์ฟังเพราะเห็นแก่ปากแก่ท้องเล่า พวกเธอใช้มีดฆ่าและโคอันคมคว้านท้องยังดีกว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 193 หน้า 180, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) อันไม่ใช่การแสดงธรรมที่ปลดปล่อยกิเลสของมนุษย์ แต่หากเป็นไปเพื่อการบรรลุธรรมก็ถือว่าการแสดงนั้นเป็นประโยชน์และมุ่งหมายต่อการบรรลุธรรมไม่จัดว่าเป็นการอวดอุตตริมนุสสธรรม สอดคล้องกับธมม มารคแมน (2560) ที่เสนอว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์บ่อยครั้งด้วยเหตุผลต่าง ๆ หลายประการ เช่น เพื่อรักษาศรัทธาของทายก (ผู้ทำทาน) และเพื่อขจัดความสงสัยของเหล่าเทวดาที่มีต่อความสามารถพิเศษของพระพุทธองค์ นอกจากนั้น พระพุทธองค์มักแสดงปาฏิหาริย์เพื่อนำไปสู่การสอนธรรมะ ทั้งยังทรงแสดงเพื่อข่มเดียรฉัตรที่สอนในสิ่งผิด เพื่อให้กลับใจมาเป็นสัมมาทิฐิ แต่อย่างไรก็ตามจะต้องเน้นว่า ปาฏิหาริย์ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการเจริญกรรมฐานไม่สามารถปลดปล่อยกิเลสที่ร้อยรัดได้เด็ดขาด อีกทั้งมิใช่จุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา อิทธิปาฏิหาริย์นั้นไม่มีคุณค่าในตนเอง เป็นเพียงเครื่องมือหรือวิถีที่นำไปให้เข้าถึงสิ่งที่มีค่ามากกว่า นั่นคือ พระนิพพาน

ในสิกขาบทที่ 4 มีแนวทางและหลักเกณฑ์ในการพิจารณา คือ (1) ไม่รู้จริง ได้แก่ ไม่รู้ ไม่เห็น (2) อุตตริมนุสสธรรม ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มัคคภาวนา ผลสังขาริยา กิเลสพหาน วิเนยรรณตา จิตตัสสะ สุขุญญาการะ อภิริติ (3) น้อมเข้าไปในตน คือน้อมกุศลธรรมเข้าไปในตน (4) ญาณ ความหยั่งรู้ อันได้แก่ วิชชา 3 (5) ทัสสนะ ความเห็น (6) พุดอวด กล่าวบอกแก่ หลิง หรือ ชาย คฤหัสถ์หรือบรรชพิต ว่าผมรู้แบบนี้ เห็นอย่างนี้ (7) ไม่มีผู้ซักถาม ไม่พุดถึง (8) ต้องอาบัติคือปาราชิก (9) อยากเป็นคนบริสุทธ์ (10) ไม่รู้จักพุดว่ารู้ (11) พุดเรื่องไม่เป็นจริง (12) นอกจากสำคัญผิด ได้แก่ เว้นไว้แต่เข้าใจผิด

แนวทางในการป้องกันการอวดอุตตริมนุสสธรรม พบว่ามี แนวทางป้องกัน 6 อย่าง คือ ย่อมต้องด้วย อาการ ๖ อย่าง คือ 1. ด้วยความไม่ละอาย 2. ด้วยความไม่รู้ 3. ด้วยความสงสัยแล้วขึ้นทำ 4. ด้วยความสำคัญในของไม่ควรว่าควร 5. ด้วยความสำคัญ ในของควรว่าไม่ควร 6. ด้วยความหลงลืมสติ โดยวิธีดังกล่าวนี้ได้ถูกเสนอให้เห็นแนวทางการป้องกันเรื่องส่วนบุคคลมากกว่าจะระบุถึงแนวทางการป้องกันในรูปขององค์กรเป็นไปในส่วนของการเสนอขององค์กรคณะสงฆ์และบัญญัติเป็นกฎหมายเพื่อควบคุม สอดคล้องกับงานของอิทธิเทพ ผาธา (2549) ที่เสนอว่าอาบัติหนักจัดเป็นอาบัติที่ต้องการลงโทษผู้ล่วงละเมิดไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่าง เรียกรวมการละเมิดอาบัติหมวดนี้ว่า เป็นศีลวิบัติ ส่วนอาบัติเบาเป็นโทษที่เกี่ยวข้องกับมารยาทหรือเป็นโทษที่ป้องกันความโหดร้าย เรียกว่า อาจารวิบัติ แนวทางการป้องกันการอวดอุตตริมนุสสธรรม ของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน เสนอแนวทางการป้องกัน 9 ระดับ คือ (1) แนวทางการป้องกันในระดับองค์กรสงฆ์ (2) แนวทางการป้องกันในระดับองค์กรรัฐ (3) แนวทางการป้องกัน ในระดับนโยบาย (4) แนวทางการป้องกันด้วยภาครัฐ ตรวจสอบพระสงฆ์ (5) แนวทางการป้องกัน ภาคประชาชนตรวจสอบพระสงฆ์ (6) แนวทางการป้องกันด้วยการศึกษาที่ถูกต้อง (7) แนวทางการป้องกัน ด้วยการบัญญัติกฎหมาย (8) แนวทางการป้องกัน ด้วยการบริหารจัดการ และ (9) แนวทางการป้องกันด้วยสังคมมีส่วนร่วม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

เมื่อกล่าวถึงการอวดอุตตริมนุสสธรรม ธรรมที่ไม่มีในตน จากคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงทำให้เกิดความเข้าใจถึงขอบเขต ของการล่วงละเมิดสิกขาบทในปาราชิกข้อที่ 4 ว่าการอวดอุตตริมนุสสธรรมนั้นคือการอวดที่ประกอบด้วยการอวดคุณธรรม 9 อย่างคือ รวมถึงหลักเกณฑ์ของการวินิจฉัย และแนวทางป้องกัน สามารถนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 การอวดอุตตริมนุสสรณ์ เกณฑ์การวิเคราะห์ และแนวทางในการป้องกันการอวดอุตตริมนุสสรณ์

จากแผนภาพที่ 1 สรุปได้ว่า เกณฑ์การวินิจฉัยการอวดอุตตริมนุสสรณ์ตามหลักการในพระไตรปิฎก เป็นหลักการและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาวินิจฉัย ถึงลักษณะของการกล่าวอวดซึ่งเป็นไปตามแนวทางการพิจารณาตัดสิน ตามหลักคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกเพื่อเป็นมาตรฐานในการพิจารณา ตามกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งในอดีตและปัจจุบัน และเป็นหลักเกณฑ์ ในการพิจารณาในสังคมปัจจุบันต่อไป

สรุป

การศึกษาการอวดอุตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก และสังคมไทย หมายถึง การกล่าวถึงธรรมอันยอดเยี่ยมของมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรคผล วิมุตติ ปิติ ความยินดี ภิกษุกล่าวอวดอ้างอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีในตน ในสิกขาบทที่ 4 ภิกษุผู้กล่าวอวดอ้างคุณวิเศษที่ไม่มีในตน ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุทันที ไม่สามารถกลับเข้ามาบวชใหม่อีกได้ การอวดอุตริมนุสธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรม คือการกล่าวอ้างตนว่าเป็นผู้มีคุณวิเศษ เช่นอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ สิ่งเหนือวิสัยของมนุษย์ เป็นต้น โดยที่ผู้กล่าวอวดนั้น อาศัยโอกาสและช่วงจังหวะเวลา ที่เหมาะสมทำการพูดกล่าวอวดโดยมุ่งวัตถุประสงค์ เพื่อให้ประชาชนทั่วไปหลงใหล เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และคล้อยตามสิ่งที่ตนเองกล่าวอวดอ้าง อันจะนำมาซึ่งลาภสักการะ ชื่อเสียงเงินทอง ลาภยศ สรรเสริญ แก่ตนและพวกพ้อง โดยการสำคัญผิดว่าตนบรรลุนุสธรรม ซึ่งมีสาเหตุมาจากการไม่ได้ศึกษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง ทำให้กระทำการกล่าวอวดอุตริมนุสธรรมที่ เป็นเหตุให้ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากการเป็นพระภิกษุทันที ไม่สามารถกลับมาบวชได้อีก แนวทางการป้องกัน เริ่มแต่ควรมีการคัดกรองสอบประวัติผู้จะบวชโดยเจ้าอาวาส เมื่อบวชแล้ว ต้องได้รับอบรมสั่งสอน ให้การศึกษาพระธรรมวินัยอย่างถูกต้องจนพันนินัย สามารถไว้วางใจให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- 1) การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเกณฑ์การวินิจฉัย การอวดอุตริมนุสธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก
- 2) สามารถนำหลักการและหลักเกณฑ์ในการวินิจฉัย การอวดอุตริมนุสธรรมในพระไตรปิฎก มาเป็นหลักเกณฑ์ในการตัดสิน เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการพิจารณาสิกขาบทที่ 4 เนื่องจากผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา กระทั่งนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการพิจารณาข้อมูลต่อไป
- 3) ผู้ศึกษาสามารถ นำหลักการพร้อมหลักเกณฑ์ การพิจารณาวินิจฉัย การอวดอุตริมนุสธรรม พร้อมทั้งแนวทางและการป้องกันการอวดอุตริมนุสธรรมได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงวิชาการเกี่ยวกับประเด็น ที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ 2 ประเด็น

1) แนะนำแนวทางในการศึกษาและอบรม ความเข้าใจให้ลึกซึ้งในพระธรรมวินัย อาบัติหนักเบา ให้เป็นรูปธรรม รวมถึงบุคคลที่เกี่ยวข้อง

2) ศึกษาหาแนวทาง การอยู่ร่วมกันของ วัด บ้าน ชุมชน สถานศึกษา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย และกฎหมายอย่างกระจ่างแจ้ง

เอกสารอ้างอิง

- นฤมล มารคแมน. “อิทธิปาฏิหาริย์ในพระพุทธเจ้า”. *วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์*. ปีที่ 36 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560): 157-171.
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2558). วิเคราะห์ปาราชิก 4 เพื่อการเรียนการสอน. *รายงานวิจัย*. ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือ สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- มานพ บุญชื่น. (2561). “การศึกษาวิเคราะห์การอวดอุตตริมนุสสธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อติเทพ ผาธา. (2549). “การศึกษารูปแบบกระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีอธิกรณ์สมณะ 7 และกฏนิคคกรรมของมหาเถรสมาคม ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรม The Process of Intellectual Development According to the principle of Uddhi-dhamma

¹พระมหาทัฬหา ปิยวณโณ (แจ่มจรัส)

Phramaha Thappaya Piyavannno (Cheamchamrat)

²สุเทพ พรหมเลิศ

Sutep Promlert

³พระมหาสุกษณ์ สุกวาทธโน (แก้วมณี)

Phramaha Sooksan Sukhawattthano (Kaewmanee)

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author E-mail: boylovezaza345a@gmail.com

Received: December 27, 2022; **Revised:** December 29, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาปัญญาในพระไตรปิฎก (2) เพื่อศึกษาหลักอุทธรธรรมในพระไตรปิฎก (3) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรม ผลการวิจัยพบว่า

1) ปัญญา หมายถึง ความรู้ ความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง ปัญญา มี 2 ระดับ ได้แก่ โลเกียปัญญา และ โลกุตตรปัญญา ปัญญา มี 3 ประเภท ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา

2) ในหลักอุทธรธรรมได้กล่าวถึงการเจริญทางปัญญา มี 4 ประการ ได้แก่ สัมปยุตตสังเสวะ สัทธัมมสวนะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุสัมปatti ปัญญา 2 ลำดับแรกเป็นปัญญาที่เกิดจากสุตมยปัญญา ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นปัญญาที่เกิดจากจินตามยปัญญา ปัญญาทั้ง 3 เป็นโลเกียปัญญา สำหรับธัมมานุสัมปattiเป็นปัญญาที่เกิดจากภาวนามยปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา

3) การพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรมเริ่มต้นจากการเห็นที่ถูกต้อง คือ การพัฒนาปัญญาตามหลักอุทธรธรรมนั้นมาจากการวิเคราะห์ว่า ปัญญาตามความหมายของอุทธรธรรมนั้น 2

ลักษณะ คือ ปัญญาภายหลัง (post-knowledge) หรือปัญญาที่มีมาก่อน (piori-knowledge) ปัญญาที่มีมาก่อนเป็นการอาศัยผู้อื่นทำให้เกิดมีขึ้น การเข้าใจปัญญาที่มีมาก่อนจากกุฏติธรรม 2 ข้อแรก แต่หากเป็นปัญญาที่มีภายหลังก็เกิดจากการปฏิบัติแล้วสร้างให้มีขึ้น และการพัฒนาปัญญาภายหลังมาจากกุฏติธรรม 2 ข้อหลัง

คำสำคัญ: กระบวนการ, การพัฒนาปัญญา, ปัญญา, หลักกุฏติธรรม

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the wisdom in *Tipiṭaka*, 2) to study principle of *Vuḍḍhi-Dhamma* in *Tipiṭaka*, and 3) to analyze the process of intellectual development according to the principle of *Vuḍḍhi-Dhamma*. The research results were found as follows;

1 . The wisdom means knowledge, all round knowledge. The two levels of wisdom were *Lokiya-paññā*: worldly wisdom and *Lokuttara-paññā*: supramundane wisdom. The three types of wisdom were *Sutamaya-paññā*, *Cintamaya-paññā*, and *Bhāvanāmayapaññā*.

2 . *Vuḍḍhi-Dhamma* stated the virtues conducive to growth in wisdom which has four factors; *Sappurisaṃseva*, *Saddhammasavana*, *Yonisomanasikāra*, and *Dhammānudhammapaṭipatti*. The first two factors of wisdom were raised by *Sutamaya-paññā*, and *Yonisomanasikāra* was raised by *Cintamaya-paññā*, the three wisdom were brief in worldly wisdom. Then, *Dhammānudhammapaṭipatti* was raised by *Bhāvanāmayapaññā*, brief in supramundane wisdom.

3 . The Intellectual development according to the principle of *Vuḍḍhi-Dhamma* was begun with the right view, that is the development of wisdom according to the principle of maturity comes from the analysis that wisdom according to the meaning of *Vuḍḍhi-Dhamma* has two characteristics it is post-knowledge or *piori*- knowledge preexisting wisdom is dependent on others to create it understanding the preexisting wisdom from the first two virtues but if it

is later wisdom it arises from practice and then creates it and later development of wisdom comes from the latter two virtues

Key words: The Process, Intellectual Development, Wisdom, *Vuddhi-dhamma*

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่ได้เน้นที่ความเชื่อเหมือนศาสนาอื่น คำว่า “เป็นศาสนาแห่งปัญญา” หมายถึง คำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่มีการบังคับให้เชื่อตาม มีแต่แสดงไปตามเหตุผล ส่วนผู้ที่เชื่อหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของผู้ผู้นั้นเอง แม้แต่พระสารีบุตรเถระอัครสาวกผู้เลิศด้วยปัญญา ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เชื่อในคำสั่งสอนของพระองค์หรือไม่ พระสารีบุตรเถระตอบ สรุปความได้ว่า “ผู้ที่ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจ ยังไม่บรรลุธรรมนั้น ย่อมเชื่อตามพระองค์ ส่วนท่านไม่เชื่อตาม ต่อเมื่อเห็นแจ้งด้วยปัญญาของตนเองแล้วจึงเชื่อ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 514 หน้าที่ 327, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น จึงตั้งปัญหาว่าทำไมพระสารีบุตรเถระ จึงตอบว่า ไม่เชื่อตามพระศาสดา ซึ่งการตอบของพระสารีบุตรสอดคล้องกับหลักในกาลามสูตรว่า อย่าปลงใจเชื่อเพราะผู้นี้เป็นครูของเรา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 66 หน้าที่ 257, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

คำถามต่อมา คือ ถ้าไม่เชื่อตามพระศาสดาจะเชื่อใคร แล้วจะเชื่ออย่างไร ถ้าไม่เชื่อตาม พระศาสดาจะขัดแย้งกับหลักกัลยาณมิตตา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 71 หน้าที่ 13, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักปรโตโฆสะ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 452 หน้าที่ 491, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หรือไม่ และที่สำคัญ คือ หลักอุทเทสิก 4 ซึ่งเริ่มจาก สปัปฺริสสังเสวะ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 311 หน้าที่ 286, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นต้น จึงเกิดคำถามวิจัยว่า หลักศรัทธาในกระบวนการพัฒนาปัญญาเป็นอย่างไร ประเด็นต่อมา คือ การศึกษาค้นคว้าและการตีความในหลักพุทธธรรมของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จึงแตกต่างกันไปตามภูมิปัญญาของแต่ละบุคคล ความถูกผิดขึ้นอยู่กับระดับขั้นของความจริงนั้น ๆ การจะเข้าถึงความจริงระดับไหนขึ้นอยู่กับว่าคนเรามีปัญญาอยู่ในระดับไหน คนที่มีปัญยายังไม่แก่กล้า เมื่อมีผู้อธิบายหลักพุทธธรรมแตกต่างกันไปจากที่ตัวเองเข้าใจ อาจจะเข้าใจว่าอธิบายผิดมองว่าเป็นมิฉฉาทิฏฐิบุคคลได้ (สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ , 2548) จุดมุ่งหมายของคำสอนเรื่องปัญญาในพระพุทธศาสนา คือ การสอนให้มนุษย์หลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงในโลกด้วยวิธีการสร้างปัญญา ความทุกข์ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้เกิดจาก

ความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนา ทุกด้านที่กล่าวมานั้นมุ่งเน้นไปที่ความเจริญทางด้านวัตถุมากกว่าการพัฒนาทางด้านจิตใจ ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคม ทั้งนี้เพราะคนในสังคมมีความเจริญทางด้านจิตใจน้อยไปหรือตามไม่ทันความเจริญทางด้านวัตถุ ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางกระแสแห่งวัตถุนิยม แข่งขันและเอาเปรียบกันเพื่อความมั่งคั่งทางวัตถุหรือที่เรียกว่าตามทันแต่รู้ไม่เท่าทัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

ปัญญาเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้การดำเนินชีวิต คือ การสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและภาวะที่เป็นไปต่าง ๆ ของจิตใจให้ดำเนินไปได้ด้วยคุณสมบัติของปัญญาเปรียบได้กับแสงสว่างส่องทางชี้บอกทางให้แก่บุคคล (จามงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2547) ซึ่งบุคคลควรได้รับการพัฒนาจนเกิดความรู้รอบรู้ รู้ดี รู้ชั่ว รู้เหตุ รู้ผล รู้คิด รู้พิจารณา รู้ตามความเป็นจริง ผู้ที่บรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า บุคคลที่พัฒนาตนแล้ว (พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2531) ผู้มีปัญญาย่อมมีวิถีทาง ดำเนินชีวิตที่ดีที่ถูกต้อง เป็นผู้ที่ไม่พร้อมจะรับฟังคำสั่งสอนแนะนำจากผู้อื่น เพราะผู้รู้เป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา และเป็นคนตรง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 77 หน้าที่ 56, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้มีปัญญาเปรียบดังผู้มีรัตนะ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 15 ข้อที่ 51 หน้าที่ 67, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพราะปัญญามีคุณค่าที่ประเสริฐอย่างยิ่ง เปรียบเหมือน ผู้มีทรัพย์อยู่ภายในที่ไม่มีผู้ใดสามารถขโมยหรือช่วงชิงไปได้

พระพุทธศาสนา แบ่งปัญญาออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ โลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546) โลกียปัญญา เป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับโลก มีกิเลสเป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวไว้ ส่วนโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาที่ไม่เกี่ยวข้องต่อโลก คือ เหนือกิเลส ตัณหา ปราศจากการปรุงแต่ง เป็นปัญญาของพระพุทธเจ้าและอริยบุคคลทั้งหลาย ดังนั้น การฝึกตนของบุคคลทั่วไป จึงเริ่มจากการพัฒนาเพื่อให้เกิดปัญญาระดับโลกียะเสียก่อน เพราะมนุษย์ส่วนมากยังต้องมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องต่อโลกไปตลอดจนชั่วชีวิต ผู้มีปัญญาในทางโลกจะมีผลทำให้การดำเนินชีวิตของผู้นั้นเป็นไปด้วยความสงบสุขและดีงามและพื้นฐานที่ดีที่สามารถพัฒนาขึ้นไปจนถึงระดับของโลกุตตรปัญญาได้อีกด้วย เพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวพุทธควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาปัญญานี้ โดยหันมาพัฒนาทางด้านความจิตใจและคุณธรรมที่จะก่อให้เกิดปัญญาในทางโลก ส่งเสริมให้บุคคลมีจิตใจที่ดีงาม มีพฤติกรรมที่เหมาะสมซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินชีวิตที่ดี เมื่อมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข คือ โลกียปัญญา หรือปัญญาในทางโลกแล้ว หากมีโอกาสมนุษย์พึงกระทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์โดยการพัฒนาปัญญาในทางโลกนี้ให้สูงยิ่งขึ้นไปอีก เพื่อเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ โลกุตตรปัญญา โดยการพัฒนาปัญญาที่ก่อให้เกิดผล คือ มรรค เพราะมรรคคือกระบวนการวิธีพัฒนามนุษย์ไปสู่การมีปัญญาจน กระทั่งไม่ต้องอาศัยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน

ในการดำเนินชีวิต แต่เป็นการอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2548)

บทความวิจัยนี้นำเสนอกระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักคุณธรรมเพื่อเสนอแนวทางการแยกแยะปัญญาในทางพระพุทธศาสนา และแนวทางในการพัฒนาปัญญาตามหลักคุณธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญญาตามแนวพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาคุณธรรมในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์วิเคราะห์กระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักคุณธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทางด้านเอกสารตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง
3. รวบรวมข้อมูลตามข้อ 1 และข้อ 2 แล้วนำมาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา
4. นำเสนอผลงานการวิจัย

ผลการศึกษา

1. ปัญญาในพระไตรปิฎก ผลการศึกษา พบว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่ได้เน้นที่ศรัทธาเหมือนศาสนาอื่น คำว่า “เป็นศาสนาแห่งปัญญา” หมายถึง คำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่มีการบังคับให้เชื่อตาม มีแต่แสดงไปตามเหตุผล ส่วนผู้ที่เชื่อหรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับภูมิปัญญาของผู้นั่นเอง แม้แต่พระสารีบุตรอัครสาวกผู้เลิศด้วยปัญญา ครั้นหนึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า เชื่อในคำสั่งสอนของพระองค์หรือไม่ พระสารีบุตรตอบสรุปความได้ว่า “ผู้ที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ ยังไม่บรรลุนิพพานนั้น ย่อมเชื่อตามพระองค์ส่วนท่านไม่เชื่อตามต่อเมื่อเห็นแจ้งด้วยปัญญาของตนเองแล้วจึงเชื่อ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 514 หน้าที่ 327, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ปัญญา จำแนกออกไปเป็นประเภทมากมายตั้งแต่ปัญญาหนึ่งเดียวถึงปัญญา 77 โดยใช้ชื่อว่า ปัญญาโดยตรงบ้าง โดยชื่อว่า ญาณ วิชชา วิปัสสนา ปฏิสัมภีทา หรืออภิญญาบ้าง ในคัมภีร์ญาณวิภังค์ ท่านจำแนกญาณหรือปัญญาไว้ถึง 1-10 ประเภท กล่าวคือ จัดความรู้ทางวิญญาน 5 เป็นญาณ 1 จำแนกปัญญาเป็น 2 ประเภท เช่น โลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา เป็นต้น จำแนกเป็น 3 ประเภท เช่น สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และ ภาวนามยปัญญา เป็นต้น จำแนกเป็น 4 ประเภท เช่น ปฏิสัมภีทา 4 เป็นต้น (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 754 หน้าที่ 484-492, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จัดสัมมาสมาธิมีองค์ 5 เป็นปัญญา 5 จัดอภิญญา 6 เป็นปัญญา 6 จัดญาณวัตถุ 77 เป็นปัญญา 7 จัดปัญญาในมรรค 4 ผล 4 เป็นปัญญา 8 จัดปัญญาในอนุปปพวิหาร 9 เป็นปัญญา 9 และ จัดทสพลญาณ 10 ประการของพระตถาคตเจ้าเป็นปัญญา 10 ในคัมภีร์ปฏิสัมภีทามรรค พระสารีบุตรจำแนกปัญญาไว้ 73 ประการ โดยเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตั้งแต่พระสาวกจนถึงพระพุทธเจ้า เรียกชื่อว่า ปัญญาญาณ 73 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ มาติกา หน้าที่ 1-6, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักเกณฑ์ในการจำแนกปัญญาออกไปประเภทต่าง ๆ วิเคราะห์ได้ว่า ใช้หลักเกณฑ์คือ

1. จำแนกตามระดับขั้นของปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นกับจิตชั้นกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ และอรูปาวจรภูมิจัดเป็นโลกียปัญญา ปัญญาที่เกิดขึ้นกับจิตชั้นโลกุตตรภูมิจัดเป็นโลกุตตรปัญญา

2. จำแนกตามบ่อเกิดหรือที่มาของปัญญา เช่น ปัญญาที่เกิดจากการฟัง เรียกว่า สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด เรียกว่า จินตามยปัญญา ปัญญาของผู้ที่เข้าสมาบัติเรียกว่า ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนา เรียกว่า วิปัสสนาญาณ หรือวิปัสสนาปัญญา

3. จำแนกตามประเภทของบุคคลผู้มีปัญญา เช่น สุขปัญญา ปัญญาของผู้ที่ยังต้องศึกษาใน ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อสุขปัญญาปัญญาของผู้ที่ไม่ต้องศึกษาในไตรสิกขา คือ ปัญญาของพระอรหันต์ เนวเสขนาสุขปัญญา ปัญญาของบุคคลนอกจากพระเสขะและพระอเสขะ พุทธญาณ พระปัญญาญาณของพระพุทธเจ้า

4. จำแนกตามเรื่องต่าง ๆ ที่รู้ด้วยปัญญา เช่น วิชชา 3 ความรู้แจ้งเรื่องอดีตชาติของตน เป็นต้น วิชชา 8 ความรู้เรื่องวิปัสสนาญาณ เป็นต้น อภิญญา 6 ความรู้ยิ่ง ความรู้ด้วยปัญญา อันยิ่ง มีความรู้ ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เป็นต้น ปฏิสัมภีทา 4 ความรู้ที่แตกฉานในอรรถ ธรรม ภาษา และปฏิภาณ สัพพัญญุตญาณพระญาณที่หยั่งรู้ธรรมทั้งปวง (พระสุตตันต จารุธมโม (เย็นใจ), 2560)

คำว่า “ปัญญา” มีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ ถือว่าเป็นเครื่องมือในการจัดการที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา ด้านการเรียนรู้การใช้ชีวิต หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาแล้ว จะทำให้เกิดพบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย (เอื้อมอร ชลวร, 2553) ทุกคนที่เกิดมาทางพระพุทธศาสนาถือว่า ย่อมมีปัญญา ติดตัวมาเรียกว่า สขาทิกปัญญา เป็นปัญญาที่พร้อมมากับชาติกำเนิด เพราะการได้เกิดเป็นมนุษย์นี้มาด้วยอำนาจของกุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล คือ เป็นกรรมที่กระทำด้วยความฉลาด เมื่อกุศลเป็นกิจของคนฉลาดก็แปลว่าเป็นกรรมของคนมีปัญญา นำให้เกิดมาเป็นมนุษย์จึงได้มีปัญญาที่เป็นตัวความฉลาดอันสูงยิ่งกว่าอายตนะนี้มาแต่กำเนิด เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงมีปัญญาที่เป็นตัวความรู้ทั่วถึงที่เป็นตัวความฉลาดมาแต่กำเนิด (สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2550) ปัญญาอีกส่วนหนึ่ง คือ ปัญญาที่ได้จากการฝึกฝนและพัฒนาตนเอง และสามารถพัฒนาต่อไปได้ตลอดอายุขัยจนกระทั่งเกิดปัญญารู้แจ้งในสรรพสิ่งอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้ ดังนั้น ปัจจัยที่จะเป็นบ่อเกิดของปัญญามี 3 ทาง คือ สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการอบรม) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 305 หน้า 271, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1. สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้) หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฟังมาจากผู้อื่น เช่น การศึกษาเล่าเรียนจากครู จากการอ่านหนังสือจากการฟังบรรยายในกิจกรรมทางการศึกษา เป็นต้น ปัญญาประเภทนี้มีการพยายามแสวงหากันมากในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดมีขึ้นแก่คนในประเทศชาติของตน มีปรากฏให้เห็นได้ทั่วไป เห็นได้จากการสร้างสถาบันการศึกษาในระดับต่าง ๆ มากขึ้น มีการจัดทำเป็นหนังสือตำราเรียน ตลอดจนการจัดให้มีโสตทัศนศึกษาขึ้นมากมาย ดังนั้น สุตมยปัญญา จึงมีความสำคัญมากต่อการพัฒนาตนเองและสังคม ผู้มีปัญญาประเภทนี้เมื่อได้รับการศึกษาดีจนจบปริญญา ในระดับต่าง ๆ แล้ว สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการแสวงหาปัจจัยสี่ เอาไปประกอบอาชีพ เอาปัญญาระดับนี้ ไปแก้ปัญหาระเบิดการดำรงชีวิต แก้ไขปัญหาทางสังคมนำปัญญานี้ไปสมัครงานเพื่อเข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ และยังสามารถป้องกันเหตุร้ายต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา มนุษย์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องแสวงหาปัญญาชนิดนี้และเป็นปัญญาที่ทำให้เกิดขึ้นได้ไม่ยาก ในสมัยปัจจุบัน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สุสสุตฺตํ ลภเต ปญฺญํ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เล่มที่ 15 ข้อที่ 845 หน้า 846, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แปลว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา ปัญญาประเภทนี้ จัดว่าเป็นโลกียปัญญา

2. จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณา) หมายถึง ความรู้ที่สำเร็จจากการใช้ความคิด หรือการคิดอย่างเป็นกระบวนการ หรือเป็นการคิดแบบมีเหตุมีผล แล้วนำมา

ธรรมนั้นไปพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญ หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกวิธีคิดแบบนี้ว่า เป็นการคิดแบบโยนิโส-มนสิการ คือ ลักษณะของผู้ที่ความคิดโดย แยกคายนั่น “จะเป็นผู้ที่มีความตรึกตรอง พะพิณิจเพราะ ผู้มีปัญญา พะพิณิจ แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ประเสริฐกว่าผู้มีปัญญาทรมานไม่มีจิตตั้งมั่นที่มีชีวิตอยู่ตั้ง 100 ปี” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 111 หน้าที่ 65, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ปัญญาประเภทนี้จัดว่าเป็นโลกียปัญญา

3. กาวณามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการภาวนา) ได้แก่ ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติ เกิดมีได้ด้วยการเจริญสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน การเจริญสมถะทำให้บรรลุสมาบัติ 8 ปัญญาของท่านผู้เข้าสมาบัติ 8 ชั้นใดชั้นหนึ่งนี้เองเป็นกาวณามยปัญญาที่เกิดจากสมถภาวนาและ การเจริญวิปัสสนาทำให้บรรลุอริยมรรคและอริยผล ปัญญาของพระอริยบุคคลผู้เข้าผลสมาบัติเป็นกาวณามยปัญญาที่เกิดจากวิปัสสนาภาวนา วิธีการเจริญสมถะ ได้แก่ การเจริญกัมมัฏฐาน 40 อย่างใดอย่างหนึ่ง ได้แก่ กสิณ 10 อสุภะ 10 อนุสสติ 10 อัปปมัญญา 4 อหारेปภิกุลสัณญา จตุธาตวัญฐาน อรูป 4 วิธีการเจริญวิปัสสนา ได้แก่ การบำเพ็ญวิสุทธิ 7 ให้บริบูรณ์ ปัญญาประเภทนี้จัดว่าเป็นโลกุตตรปัญญา

ปัญญาในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นปัญญาที่รู้แจ้งเห็นแจ้งด้วยการผ่านสิ่งเหล่านั้นมาจนเกิดความฝังใจในสิ่งนั้นโดยมิได้อาจลืมเลือนได้ เพราะฉะนั้น ปัญญาเหล่านี้เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาด้วยความใคร่ครวญและไตร่ตรองเป็นอย่างดีทางจิตใจ จนจิตใจนั้นเกิดความสังเวช เกิดความเบื่อหน่ายจนคลายกำหนดยินดีในสภาวะนั้น ๆ ที่เห็นความเป็นไตรลักษณ์

2. หลักอุทฺทมิธรรมในพระไตรปิฎก ผลการศึกษา พบว่า คำว่า “อุทฺทมิธรรม” หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้เจริญรุ่งเรืองงอกงาม เป็นธรรมในการทำความดี ทำบุญกุศล เป็นหลักธรรมในการอุปการะให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง อุทฺทมิธรรมจึงเป็นหลักธรรมที่สอนเกิดความเจริญงอกงามและรุ่งเรืองใน ทางโลก (โลกียธรรม) และทางธรรม (โลกุตตรธรรม) รวมทั้งยังเป็นคุณธรรมให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความเจริญรุ่งเรือง และยังเป็นการช่วยอุปการะแก่เพื่อนมนุษย์ให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองเป็นหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความมีปัญญามากเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาปัญญาให้เจริญขึ้น หรือเป็นเหตุแห่งความเจริญ อีกทั้งยังเป็นองค์แห่งเครื่องบรรลุโสดา พระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตรเถระว่า “ดีละ ดีละ สารีบุตร สัปปุริสสังสวะ สัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ เป็นองค์เครื่องบรรลุโสดา”(พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 1001 หน้าที่ 495, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และยังทำให้แจ้งโสดาปัตติผล อนาคามีผล และอรหัตตผล (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 31 ข้อที่ 3 หน้าที่ 543, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากพุทธพจน์จะเห็นได้ว่า หลักกฏฉิธรรมจะมีองค์ธรรมอยู่ 4 ประการ ได้แก่ สปัปฺริสสังเสวะ (การคบบัณฑิต) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) โยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย) และ ฐัมมานุฐัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 248 หน้าที่ 368, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยผู้ที่เป็นบัณฑิตที่ตินั้นจะต้องคุณสมบัติของคนดีหรือสัตบุรุษที่เรียกว่า สปัปฺริสธรรม 7 ได้แก่ ฐัมมัญญู (รู้จักหลักการแห่งเหตุและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องต่อการดำเนินชีวิต การปฏิบัติของตนตามหน้าที่ต่าง ๆ อย่างมีเหตุและผล) อุตถัญญู (รู้จักจุดมุ่งหมายและรู้จักผล คือ ผลที่เกิดจากการกระทำมีประโยชน์และตรงตามเป้าหมายที่ตั้งมั่นไว้) อุตตัญญู (รู้จักตนว่ามีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณเท่าใดตาม หลักแห่งอารยวัฑฒิ 5) มัตตัญญู (รู้ประมาณในการรับปัจจัย 4 คือ เป็นผู้รู้จักความพอดีตามหลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทาและหลักสันโดษ) กาลัญญู (รู้จักเวลาอันเหมาะสมที่จะประกอบกิจการงานต่าง ๆ อย่างถูกต้อง) ปริสสัญญู (รู้จักวิธีการเข้าหาประชุมชน) และปุกคฺคปโรปรัญญู (รู้จักเลือกคบคนให้ถูกต้อง โดยอาศัยความสามารถและคุณธรรม) สปัปฺริสสังเสวะนี้ จัดว่าเป็นปัญญาทางสุตมยปัญญาเป็นโลกียปัญญา

สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) ได้แก่ ปริยตีสัทธรรม (เป็นการศึกษาในหลักคำสั่งสอนในพระไตรปิฎกทั้งหมด โดยแยกประเภทได้ 9 ประเภท เรียกว่า นวังกสตัตุศาสน์ 9 ได้แก่ สุตตะ เคยยะ คาถา เวยยาकरणะ อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัปภูตธรรม และเวทัลลสะ) ปฏิยตีสัทธรรม (เป็นธรรมะอันเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ได้แก่ การเจริญภาวนา โดยมีอริยมรรคมองค์ 8 ตามแนวทางแห่งไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา) และปฏิเวธสัทธรรม (เป็นธรรมะที่เป็นไปเพื่อการบรรลุสัจจะ คือ บรรลุโลกุตตรธรรมจากการปฏิบัติในไตรสิกขาให้สมบูรณ์) พระสัทธรรมทั้ง 3 ประการดังที่กล่าวมาแล้วจัดอยู่ในสัทธรรม 7 ได้แก่ เป็นผู้มึศรัทธา (คือมีความเชื่อและความเลื่อมใส) เป็นผู้มึหิริโอดตปปะ (มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป) เป็นพหูสูต (เป็นผู้ที่ศึกษาเล่าเรียนมาก ฟังมาก) เป็นผู้ปรารภความเพียร (เป็นผู้ที่ปรารภในความไม่ประมาท มีความวิริยะอุสาหะในการทำมาดี และละเว้นความชั่วทั้งปวง) เป็นผู้มึสติมั่นคง (เป็นผู้มึสติไม่วอกแวกไปในทางอกุศล มั่นเจริญสติปฏิฐาน 4 อยู่เสมอ) และเป็นผู้มึปัญญา (เป็นผู้ที่เข้าไปรู้เห็นแจ้งในสัจธรรมความจริงของสังขารชั้นธัว มีการ เกิดดับ) สัทธัมมัสสวนะ นี้จัดว่า เป็นปัญญาทางสุตมยปัญญา เป็นโลกียปัญญา

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การพิจารณาอย่างถูกต้องเหมาะสม (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 13 ข้อที่ 24 หน้าที่ 27, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การคิดให้รอบคอบ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 357 หน้าที่ 394, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การไตร่ตรองให้รอบคอบ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 135 หน้าที่ 117, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพิจารณาโดยการสำรวจอินทรีย์ทั้ง 5 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย

เล่มที่ 12 ข้อที่ 23 หน้า 22, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความตั้งใจมุ่งมั่นเพียรปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 35 หน้า 44, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การพิจารณาสาเหตุตามปัจเจกซึ่งเป็นเหตุเกิดปัญญา (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 57 หน้า 31, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การใส่ใจใคร่ครวญ การพิจารณาโดยอุบายวิธีที่แยบคายและการคำนึงถึงธรรมอย่างถูกวิธีถูกทาง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 149 หน้า 109, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยมีรูปแบบวิธีคิด 10 วิธี ได้แก่ วิธีคิดแบบหาเหตุปัจจัย วิธีคิดแยกส่วนประกอบ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบอริยสัจ วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ์ วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน) และวิธีคิดแบบวิวัชชวาท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) โยนิโสมนสิการ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากภายในจิต เป็นตัวสนับสนุนกระบวนการภายนอกที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ สปัปฺริสสังเสวกับสัทธัมมัสสวนะ โยนิโสมนสิการ มีหน้าที่ 2 ระดับ คือ ระดับกุศลภาวนา กับ ระดับปัญญาภาวนา หรือ ระดับโลกียปัญญากับระดับโลกุตตรปัญญา ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่มุ่งนำไปใช้เพื่อประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่น โยนิโสมนสิการ นี้จัดว่าเป็นปัญญาทางจินตตามยปัญญา เป็นโลกียปัญญา

ธัมมานุธัมมปฏิบัติ หมายถึง การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 11 ข้อที่ 311 หน้า 286, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การปฏิบัติธรรมถูกต้องตามหลัก เช่น หลักธรรมย่อยสอดคล้องกับหลักธรรมใหญ่ แล้วเข้าแนวกับธรรมที่เป็นจุดมุ่งหมาย ปฏิบัติถูกต้องตามกระบวนการธรรม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลักการดำเนินชีวิตถูกต้องตามธรรม หรือการปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ถูกความมุ่งหมาย ธรรมข้อนี้เป็นเรื่องการปฏิบัติมีอยู่ 2 นัยด้วยกัน คือ การปฏิบัติธรรมตามฐานะของตน คือ มองดูฐานะของตนว่า ควรจะปฏิบัติอย่างไรจึงปฏิบัติอย่างนั้น เช่น สำหรับฆราวาส การปฏิบัติธรรมสมควรแก่การเป็นฆราวาส สำหรับภิกษุสงฆ์ควรปฏิบัติตามความเป็นพระสงฆ์ด้วยศีลวินัยที่ควรรักษา และการปฏิบัติสมควรแก่ธรรม คือ การปฏิบัติธรรมถูกหลัก ทำให้ข้อปฏิบัติย่อยเข้ากันได้และ สอดคล้องกัน ส่งผลแห่งหลักการใหญ่เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต้องการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549) การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นข้อที่ควรฝึกฝนให้มีปัญญาที่จะสามารถเลือกหลักธรรมให้ถูกกับบริบทที่เกี่ยวข้อง หากเลือกหลักธรรมผิดกับบริบทที่กำลังสนใจอาจส่งผลเสียมากกว่าผลดีซึ่งเปรียบได้กับการเลือกใช้ยาที่ไม่ถูกกับโรค ดังนั้น การพัฒนาปัญญาให้สมบูรณ์จำเป็นต้องฝึกการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนี้ จัดว่าเป็นปัญญาทางภาวนามยปัญญา เป็นโลกุตตรปัญญา

3. วิเคราะห์กระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักวุฒิธรรม ผลการศึกษา พบว่า ปัญญาเกิดขึ้นได้ ดังนี้

3.1 ปัญญาที่มีมาก่อน (piori-knowledge) เป็นปัญญาที่มีมาก่อน เป็นการอาศัยผู้อื่นทำให้เกิดมีขึ้น การเข้าใจปัญญาที่มีมาก่อนจากวุฒิธรรม 2 ข้อแรก คือ สัมปรีตสังเสวะ (การคบบัณฑิต) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม)

3.2 ปัญญาภายหลัง (post-knowledge) หรือ แต่หากเป็นปัญญาที่มีภายหลังก็เกิดจากการปฏิบัติแล้วสร้างให้มีขึ้นและการพัฒนาปัญญาภายหลังมาจากวุฒิธรรม 2 ข้อหลัง คือ โยนิโสมนสิการ (การทำในใจโดยแยบคาย) และ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม)

อภิปรายผลการวิจัย

ปัญญาในพระไตรปิฎก พบว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้ กิริยาที่รู้ รู้ทั่ว รู้ซึ่ง รู้ในสิ่งที่ควรรู้ ความรอบรู้ในกองสังขารการมองเห็นตามสภาพที่เป็นจริง ปัญญาจึงเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นได้หลายทาง เช่น การศึกษาเล่าเรียน การฟัง การสนทนา การปฏิบัติ และการสังเกต เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนาปัญญา ยังหมายถึง ญาณ มีความหมาย 73 ความหมาย เช่น ปัญญาในการทรงจำธรรมที่ได้สดับมา ชื่อว่า สุตมยปัญญา ปัญญาในสภาวะที่กำหนดรู้ เป็นต้น ยังมีคำไวพจน์ที่เป็นชื่อของปัญญา เช่น สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมปชัญญะ ธรรมวิจย วิมังสา ญาณ วิชชา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาบารมี และปัญญาขันธ ซึ่งคำเหล่านี้จะทำหน้าที่ในบริบทเช่นเดียวกับปัญญาในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกปัญญาไว้หลายประเภท เช่น ปัญญามี 2 ประเภท ได้แก่ โลเกียปัญญาและโลกุตตรปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับวิธานิพนธ์ (พระสุทัศน์ จารุธมโม (เย็นใจ), 2560) เรื่อง วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ปัญญาในระดับโลกียปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟังและการคิด ส่วนปัญญาในระดับโลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนาภาวนา ปัญญามี 3 ประเภท ได้แก่ สุตมยปัญญา (ปัญญาที่ได้จากการฟังผู้อื่นสำเร็จด้วยอำนาจการฟัง) จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดขึ้นจากการความคิดของตนเอง) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่อุปปนาสมาธิอันสำเร็จด้วยอำนาจภาวนา) และมี 4 ประเภท ได้แก่ ปัญญาที่เข้าไปรู้ในทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ปัญญาจะมีลักษณะการรู้แจ้งสภาพธรรม เป็นลักษณะ มีการกำจัดความมีตน เป็นกิจ มีความไม่หลงจากความเป็นจริง เป็นผล และมีสมาธิ เป็นเหตุใกล้

หลักวุฒิธรรมในพระไตรปิฎก พบว่า วุฒิธรรม หมายถึง ธรรมเป็นเหตุให้เจริญรุ่งเรืองงอกงาม เป็นธรรมในการทำความดี ทำบุญกุศล มีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ การคบบัณฑิต การฟังพระสัทธรรม การพิจารณาโดยแยบคาย และการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม องค์ธรรม

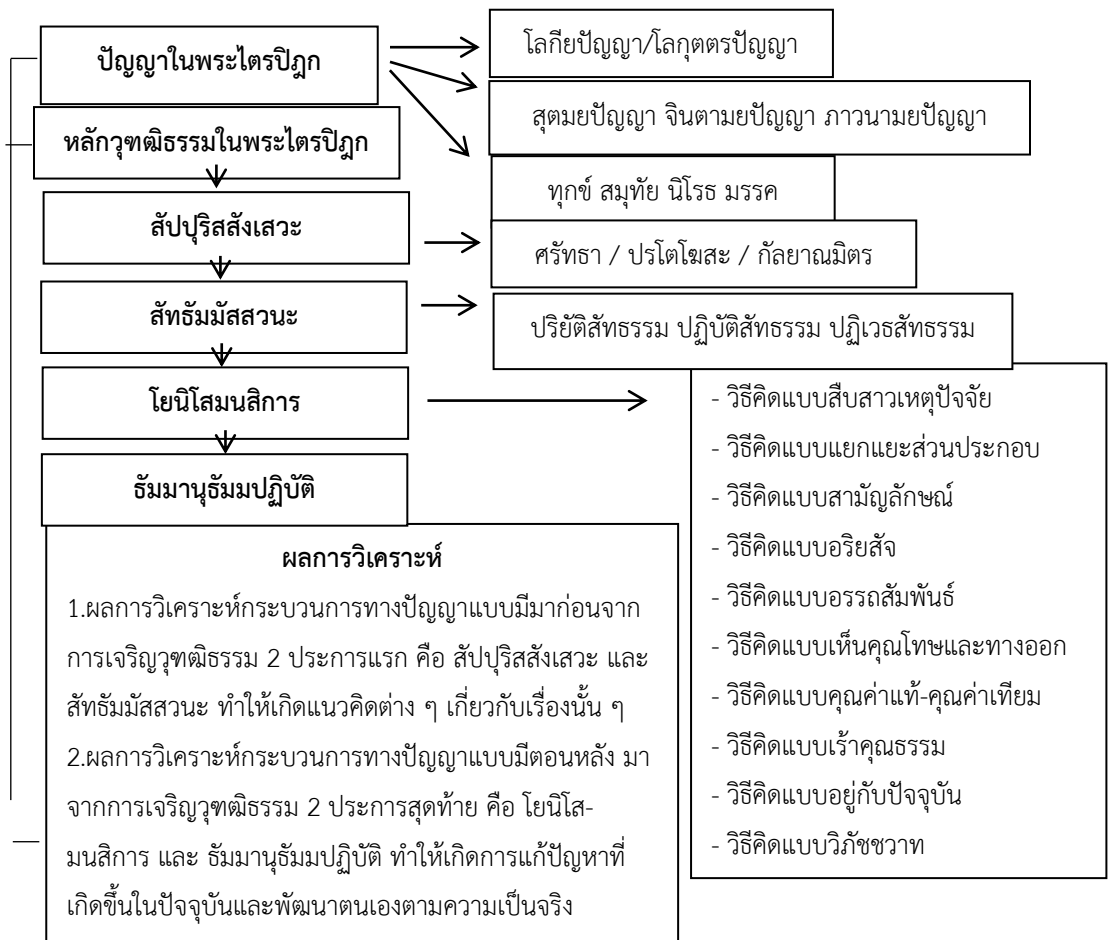
ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ต่างก็มีคุณสมบัติเฉพาะแต่ละองค์ธรรม กล่าวคือ คุณสมบัติของสัตว์บุรุษ มี 7 ประการ ได้แก่ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้บุคคล และรู้ชุมชน ที่ทำให้บุคคลทั้งหลาย ยกย่องสนับสนุนซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (ทวีศักดิ์ สุขกมล, 2560) เรื่อง การใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารงานของเทศบาลตำบลป่าไผ่ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การกระทำตามคุณธรรมทั้ง 7 ประการนั้นเป็นการประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสมและถูกต้องดังาย่อม นำประโยชน์มาสู่ตนเองและผู้อื่น ส่วนการฟังพระสัทธรรม ได้แก่ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม สำหรับโยนิโสมนสิการมี 10 วิธี ได้แก่ แบบหาเหตุปัจจัย แยกส่วนประกอบ สามัญลักษณ์ แบบอริยสัจ แบบอรรถสัมพันธ์ แบบเห็นคุณโทษและทางออก แบบเจ้าคุณธรรม แบบอยู่กับปัจจุบัน และแบบวิภาษวาทและธัมมานุธัมมปฏิบัติ ด้วยการนำหลักธรรมที่ได้ศึกษามานำไปปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม

วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักกุศลธรรม พบว่า กระบวนการพัฒนาปัญญาที่จะทำให้เกิดธรรมที่ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองได้นั้น จะต้องเริ่มมาจากการเข้าไปหาสัตว์บุรุษ แล้วก็ขอฟังธรรมจากท่านผู้รู้ เมื่อได้ฟังธรรมของท่านผู้รู้แล้วก็พิจารณาโดยแยกคายใคร่ครวญวิเคราะห์หาความจริงด้วยเหตุและผล เห็นคุณและโทษ แล้วก็ลงมือปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่หลักธรรมนั้น ๆ นี่เป็นกระบวนการในการพัฒนาเพื่อให้เกิดปัญญาตามหลักกุศลธรรม ดังนั้น กระบวนการในการพัฒนาตามหลักกุศลธรรม นั้นมีขั้นตอนที่เป็นระบบอย่างชัดเจน ไม่ลุ่มลึก สลับซับซ้อนจนเกินไป บุคคลทั่วไป สามารถนำหลักปฏิบัติตามกระบวนการพัฒนาปัญญาด้วยหลักกุศลธรรม 4 นี้ไปใช้ปฏิบัติได้ กระบวนการทั้ง 4 มีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะในเรื่องของโยนิโสมนสิการนั้นนับว่าเป็นฐานที่ทำให้เกิดปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (อลิษา ตรีโรจนานนท์, 2560) เรื่อง การใช้กระบวนการทางปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการรู้เท่าทันสื่อของพระสงฆ์ไทย พบว่า หลักโยนิโสมนสิการเป็นกระบวนการสำคัญที่ใช้ในการปรับพื้นฐานทางความคิดเมื่อได้รับสื่อและการใช้ความเชื่อเพื่อนำไปสู่ปัญญา

ในพระไตรปิฎกมีพุทธสาวกและพุทธสาวิกาที่นำมาเป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นคุณสมบัติตามหลักธรรมในกุศลธรรมและปัญญา คือ หลักสัปปุริสธรรมเป็นปัญญาทางสุตมยปัญญา เช่น พระรัฐบาลเถระ อุบัติสสะ (พระสารีบุตร) และนางวิสาขา หลักสัทธัมมัสสวนะ เช่น ยสกุลบุตร ปัญจวัคคีย์ และพระองค์สิมมาเถระ ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นปัญญาทางจินตมยปัญญา เช่น พระราธเถระ พระเขมาเถรี และพระกุลทลเกสียเถรี สำหรับธัมมานุธัมมปฏิบัติ เป็นปัญญาทางภาวนามยปัญญา เช่น พระมาโกฏิเถระ เป็นต้น หลักธรรมทั้ง 4 ประการนี้จะเห็นได้ว่า สัปปุริสสังเสวะ สัทธัมมสวนะ และโยนิโสมนสิการ เป็นโลกียปัญญา ส่วนธัมมานุธัมมปฏิบัติเป็นปัญญาทางโลกุตตรธรรม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

เมื่อบุคคลได้ศึกษาปัญญาและหลักวุฑฒิธรรมตามแนวทางพระไตรปิฎกแล้ว ทำให้เกิดความรู้ใหม่จากการวิจัย สามารถนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แผนภาพแสดงความสัมพันธ์ของการศึกษาปัญญากับหลักวุฑฒิธรรมในพระไตรปิฎก

จากแผนภาพที่ 1 สรุปได้ว่า ปัญญาเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความเจริญงอกงามแห่งชีวิต ปัญญามี 3 อย่าง ได้แก่ สุตมยปัญญา (เป็นปัญญาที่เกิดจากการฟังและศึกษาเล่าเรียนได้จากการได้คบกับบัณฑิตและได้ฟังคำสอนจากท่าน) จินตามยปัญญา (เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิดพิจารณาไตร่ตรองตามสิ่งที่ได้ฟังหรือเล่าเรียนมาอย่างใคร่ครวญด้วยเหตุและผล) ปัญญาทั้ง

2 นี้จัดเป็นโลกียปัญญา และ ภาวนามยปัญญา (เป็นปัญญาที่เกิดจากภานภาวนา เจริญกัมมัญฐาน ด้วยการนำหลักคำสอนนั้นไปปฏิบัติตาม ปัญหานี้จัดเป็นโลกุตตรปัญญา เมื่อผู้ที่นำความรู้และความเข้าใจในเรื่องของปัญญาและหลักกฏธรรมไปใช้ในการดำเนินชีวิตแล้วย่อมทำให้ชีวิตของบุคคลนั้นเจริญงอกงาม

สรุป

ปัญญา หมายถึง ความรู้ รู้ในสิ่งที่ควรรู้ รู้ที่จะจัดการ รู้ในกองสังขาร การมองเห็นตามสภาพความเป็นจริง ในทางพระพุทธศาสนาปัญญายังหมายถึง ญาณ สุตมยปัญญา สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมปชัญญะ ธรรมวิจย วิมังสา ญาณ วิชชา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาบารมี และปัญญาขันธ ซึ่งคำเหล่านี้จะทำหน้าที่ในบริบทเช่นเดียวกับปัญญา ปัญญาในทางพระพุทธศาสนาได้จำแนกปัญญาไว้หลายประเภท เช่น ปัญญามี 2 ประเภท ได้แก่ โลกียปัญญา และโลกุตตรปัญญา ปัญญามี 3 ประเภท ได้แก่ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา และปัญญาในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นปัญญาที่รู้แจ้งเห็นแจ้งในอริยสัจ 4 ด้วยการผ่านสิ่งเหล่านั้นมาจนเกิดความฝังใจในสิ่งนั้นโดยมิได้อาจลืมนั่นได้ เพราะปัญญาเหล่านี้เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาเป็นอย่างดีทางจิตใจ จนจิตใจนั้นเกิดความสังเวชและเบื่อหน่ายจนคลายกำหนดยินดีในสภาวะนั้น ๆ ที่เห็นความเป็นไตรลักษณ์

หลักกฏธรรม เป็นธรรมที่เป็นเหตุให้เจริญรุ่งเรืองงอกงามในการทำความคิด ซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (พระสูตรฐ อธิปญโญ (ศิลาศิลป์) ที่ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบโรงเรียนพุทธศาสนานานาชาติตามหลักกฏธรรม พบว่า กระบวนการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนาที่เด่นชัดที่เป็นหลักธรรมสำหรับเอามาประกอบในการพัฒนาหรือสร้างความเจริญหรือพัฒนาคนก็คือหลักกฏธรรม หรือเรียกว่า ปัญญาธรรม แปลว่า ธรรมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา มีองค์ประกอบ 4 ประการ ได้แก่ สัปปริสสังเสวะ สัมมัสมัสสวะ โยนิโสมนสิการ และธัมมานุธัมมปฏิบัติ องค์ธรรม 2 ลำดับเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากสุตมยปัญญา ส่วนโยนิโสมนสิการเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นในจิตใจเป็นจินตามยปัญญา องค์ธรรมทั้ง 3 เป็นปัญญาทางโลกียปัญญา สำหรับธัมมานุธัมมปฏิบัติ เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการภานภาวนาที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาทางโลกุตตรปัญญา องค์ธรรมทั้ง 4 ประการนี้เป็นองค์ธรรมที่ช่วยทำให้เกิดกระบวนการในการพัฒนาปัญญาโดยอาศัยหลักกฏธรรมเป็นมูลฐาน เพราะการพัฒนาปัญญาได้นั้นจะเริ่มต้นจากการความเห็นที่ถูกต้อง คือ ศรัทธา เป็นปฐมบทเบื้องต้นในตัวครู (กัลยาณมิตร) แล้วเข้าไปขอศึกษาหาความรู้หรือฟังคำสอน ในระหว่างที่ฟังคำสอน ก็พิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุและผลอย่างแยบคายภายในใจตามคำสอนนั้นจนเกิดความรู้แจ่มแจ้งแล้วลงมือปฏิบัติตามจนเกิดปัญญา นี่เป็นกระบวนการในการพัฒนาปัญญาตามหลักกฏธรรม ปัญญา

จึงมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคนไม่ว่ายุคใดสมัยใด ยิ่งในสังคมปัจจุบันด้วยแล้ว จะเห็นได้ว่า มีสื่อการเรียนรู้มากมาย หากบุคคลเราเสปสไปไปในทางที่ไม่ถูกต้อง บุคคลนั้นก็มี ความเห็นที่ผิด ๆ ที่เรียกว่า มิจฉาทิฏฐิ ตามไปด้วย ฉะนั้น บุคคลจะเกิดปัญญาได้จะต้องเรียนรู้ และเข้าใจอย่างถูกต้องที่เรียกว่า สัมมาทิฏฐิ ดังนั้น การที่จะพัฒนาปัญญาได้จะต้องมีความเห็น ที่ถูกต้องและเหมาะสม พิจารณาใคร่ครวญให้ดีในสิ่งที่ได้เรียนรู้ แล้วนำความรู้นั้นไปใช้ในทางที่ ถูกต้อง เพื่อจะได้นำปัญญานั้นไปใช้ในการดำเนินชีวิตไปได้อย่างถูกต้องและอยู่อย่างสงบสุข

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การวิจัยในครั้งนี้สามารถนำความรู้เรื่องของปัญญาทั้งทางโลกและทางธรรม จาก ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเรื่องหลักธรรมในพุทธธรรม และกระบวนการพัฒนาปัญญากับหลัก พุทธธรรมไปปรับในด้านการศึกษาล่าเรียน การสอน การฝึกอบรม และการดำเนินชีวิตได้อย่าง ถูกต้องและเหมาะสมเป็นอย่างดี

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงวิชาการเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ

1) วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาปัญญาตามหลักสติปัญญาได้หรือไม่อย่างไร เพื่อจะ ได้ทราบว่า กระบวนการพัฒนาปัญญานี้นำไปใช้กับการพัฒนาปัญญาตามแนวทางแห่งโลกุตตร ธรรมได้

2) วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาปัญญาสามารถนำไปใช้กับการเจริญกัมมัฏฐานได้ อย่างไรเพื่อจะได้นำแนวทางที่ได้ศึกษานี้ไปใช้พัฒนาการปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้าได้

เอกสารอ้างอิง

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2547). *ศาสนาชีวิตและสังคม*. กรุงเทพมหานคร: ตาตาพับลิเคชั่น.
ทวีศักดิ์ สุขกมล. (2560). การใช้หลักสัปปุริสธรรมในการบริหารเชิงบูรณาการของผู้บริหาร เทศบาลตำบลป่าไผ่ อำเภอฟัว จังหวัดเชียงใหม่. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2550). *ปัญญาในพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4.

นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.

พระสุตรัฐ อธิปญฺโญ (ศิลาศิลป์). (2560). การพัฒนารูปแบบโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ตามหลัก
พุทธจริยธรรม. *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานวัตกรรมเพื่อการพัฒนา
ท้องถิ่น*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2531). *พัฒนาตน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล
คีมทอง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *การสร้างสรรคปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*.
กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *ทุกข์สำหรับเห็นแต่สุขสำหรับเป็น*. พิมพ์ครั้งที่
ที่ 18. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก.

_____. (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด.

_____. (2549). *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สยาม.

พระสุทัศน์ จารุธมฺโม (เย็นใจ). (2560). *วิเคราะห์การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท*.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*
2500. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุนันท์ เพ็ชรพิรุณ. (2548). การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการพัฒนาปัญญาตาม
ทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุ. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

อลิษา ตรีโรจนานนท์. (2560). การใช้กระบวนการทางปัญญาตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการรู้เท่า
ทันสื่อของพระสงฆ์ไทย. *ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เอื้อมอร ชลวร. (2553). การพัฒนาปัญญาในพระพุทธศาสนาเถรวาท. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนา
ระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก
**The Guideline of Applying the Buddha's Doctrines for
Conservation and Ecosystem Development according
to the Tipitaka**

¹พระไพรัช พุทธิสาโร (โพธิ์ประพาฬทอง)
Phrapairat Bhuddhisaro (Bhopraparntong)

²พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ)
Phramaha Yutthana Narajettho (Siriwan)

³พระมหาสุขสันต์ สุขawatthano (แก้วมณี)
Phramaha Sooksan Sukhawattano (Kaewmanee)

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University
¹Corresponding author E-mail: pairat2489@gmail.com

Received: December 27, 2022; **Revised:** December 29, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาระบบนิเวศและนิเวศวิทยาในพระไตรปิฎก (2) เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก (3) เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก ผลการวิจัยพบว่า

1) นิเวศวิทยาเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับระบบนิเวศเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสถานที่ที่ภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่พักบิณฑบาตและเป็นที่อยู่อาศัย โดยทั่วไประบบนิเวศมี 3 ระบบ ได้แก่ ระบบนิเวศบนบก ในน้ำ และในอากาศ

2) แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก พระองค์ทรงกำหนดแนวทางในรูปแบบการอนุญาตและข้อห้าม

3) แนวทางการพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎกนั้นต้องอาศัยหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคมมาประยุกต์ใช้โดยนำสภาพแวดล้อมของระบบนิเวศบนบกในน้ำ และในอากาศที่เหมาะสมและสอดคล้องกับหลักธรรมในหลักภาวา 4 และหลักสัปายะ 7 มาเป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ เพราะพระพุทธศาสนามีพระสงฆ์เป็นผู้นำทางในการที่ช่วยอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศจากที่เสื่อมโทรมให้อุดมสมบูรณ์ หรือที่อุดมสมบูรณ์และดีอยู่แล้วให้ดำรงอยู่และเจริญมากขึ้น

คำสำคัญ: แนวทางการประยุกต์, พุทธธรรม, อนุรักษ์และพัฒนา, ระบบนิเวศ, พระไตรปิฎก

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the ecosystem and ecology in *Tipiṭaka*, 2) to study the guideline for the conservation and development of the ecosystem according to *Tipiṭaka*, and 3) to study the guideline for applying Buddhist principles to the development of the ecosystem according to *Tipiṭaka*. The research results were found as follows;

1. Ecology is the study of the relationship between living organisms and environmental factors, both living and non-living. In Buddhism, the Lord Buddha emphasized the ecosystem seriously because it was the place where monks used to practice meditation and also as a residence. There are three broad categories of ecosystems based on their general environment: land, water, and air.

2. The Buddha had specified the guidelines for the conservation and development of ecosystems according to *Tipiṭaka* in two ways, namely, the way of permission and the way of prohibition.

3. The development of ecosystems according to *Tipiṭaka* was based on the principles that are fundamental for self and social development, by bringing the environment of land, water and air that are appropriate and fresh in accordance with the Bhāvanā 4 and Sappāya 7 as a tool to help preserve and develop ecosystems. Buddhist Principles is, therefore, part of the ecosystem, because monks are a leader who helps in the conservation and development of ecosystems from deterioration to become fertility or increased fertility.

Key words: The Applying Guideline, Buddhaddhamma, Conservation and Development, Ecosystems, *Tipiṭaka*

บทนำ

มนุษย์และธรรมชาติอยู่ร่วมกันมาโดยตลอดไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะเดิมทีเดียวก่อนที่จะมีศาสนาใด ๆ เกิดขึ้นในโลก มนุษย์ก็ได้นับถือธรรมชาติมาก่อนว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ธนู แก้วโอภาส, 2549) มนุษย์จึงต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมและมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิดจนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้มนุษย์กำเนิดมาอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทุกอย่างก็มีผลโดยตรงและโดยอ้อมกับชีวิตมนุษย์ ในการที่จะกำหนดให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้และใช้สิ่งแวดล้อมนั้นเป็นเครื่องยังชีพเพื่อให้ตนเองได้กิน นอน ขับถ่าย อยู่ดีมีสุข (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม, 2530) การแข่งขันการผลิตเพื่อสนองความต้องการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ไร้ประสิทธิภาพ ทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ซึ่งเป็นการสูญเสียความสมดุลของระบบนิเวศและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (อู่แก้ว ประกอบไวยทกิจ ปีเวอร์, 2531) ในระบบนิเวศนั้น ป่าและแม่น้ำลำคลองถือว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมากของระบบนิเวศ เพราะป่าเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธารและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ นอกจากนี้ป่ายังเป็นแหล่งที่รวบรวมของต้นไม้นานาพันธุ์อีกด้วย อีกทั้งยังรวมถึงเรื่องของดินและน้ำ ความหลากหลายของสัตว์ ที่อาศัยป่านั้นเป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่กำเนิดและเป็นที่ทำมาหากิน

การดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ภายใต้ระบบนิเวศนั้น มนุษย์สามารถดำรงอยู่ได้ภายในระบบนิเวศ อันเดียวกันหรืออาจจะอยู่ภายใต้หลายระบบก็ได้ในบริเวณใดบริเวณหนึ่ง โดยระบบนิเวศนั้นประกอบไปด้วยมนุษย์ สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติที่มีสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น มนุษย์จึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงไม่สามารถที่จะแยกอยู่โดยลำพังโดยปราศจากสิ่งแวดล้อมตามระบบนิเวศนั้นได้ แต่เนื่องจากในปัจจุบันโลกได้มีความเจริญและมีการพัฒนาการเพิ่มมากขึ้นตามลำดับหลาย ๆ ด้าน เช่น ระบบทางเศรษฐกิจ การเพิ่มของประชากร มนุษย์และการสะสมวัตถุนิยมต่าง ๆ เป็นต้น

เมื่อความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ได้มีการพัฒนาขึ้นมาด้วยความล้ำยุคโลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ วงการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก็พัฒนาอย่างก้าวกระโดด มนุษย์ก็ต้องดิ้นรนไปกับสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างหาที่สุดไม่ได้ ความต้องการและความปรารถนาของมนุษย์จึงไม่มีที่สิ้นสุดไม่รู้จักพอ แล้วความโลภก็เข้าครอบงำจิตใจของมนุษย์ เช่น ความดิ้นรนในการหาทรัพย์สินมาเลี้ยงชีวิต เลี้ยงครอบครัว ต้องการอยากจะทำรวย มีอำนาจ มีความยิ่งใหญ่กว่าคนอื่น ความต้องการเหล่านี้เกิดขึ้นจากจิตใจของมนุษย์ที่เรียกว่า ตัณหา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มนุษย์หลงใหล คลั่งใคล้ในแนวคิด ลัทธิ ศาสนา และอุดมการณ์ต่าง ๆ จนทำให้เกิดความเห็น ความเข้าใจ หรือความเชื่อถือขึ้นในจิตใจ สิ่ง

เหล่านี้เป็นตัวร้ายที่สุดที่ทำให้มนุษย์เกิดปัญหาขึ้นมากมายที่เหนียวรั้งและแก้ไขยากที่เรียกว่า ทิฏฐิ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551)

ในปัจจุบันนี้การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเกษตรจากระบบเพื่อการยังชีพมาเป็นระบบเพื่อการค้าทำให้พื้นที่การเพาะปลูกได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นกัน ทั้งพื้นที่นาข้าวและพื้นที่ปลูกพืชไร่ เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการพื้นที่ทำมาหากินและอาหารก็เพิ่มมากขึ้น จึงเป็นเหตุให้มีการบุกรุกทำลายป่าไม้ ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำลายระบบนิเวศเพื่อแสวงที่ดินทำกิน ในเรื่องนี้เกิดขึ้นทั่วทุกประเทศในโลกนี้ ที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับธรรมชาติทำให้เกิดการขาดความสมดุลของระบบนิเวศเกิดขึ้นจากฝีมือมนุษย์ที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไปจนความจำเป็นในการดำรงชีวิต แต่ใช้ทรัพยากรไปในเชิงธุรกิจมากกว่า จึงทำให้ธรรมชาติถูกทำลายไปอย่างมากมาความเดือดร้อนจากภัยธรรมชาติจึงส่งผลย้อนกลับมาที่ตัวมนุษย์เอง

ระบบนิเวศจึงเป็นเรื่องของธรรมชาติที่มีหลากหลายทางชีวภาพและมีวิธีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไป โดยมีการแบ่งเป็นกลุ่มและพื้นที่ทางระบบนิเวศ เช่น ระบบนิเวศบนบก ระบบนิเวศในน้ำ และระบบนิเวศในอากาศ ระบบนิเวศจำแนกเป็น 2 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต และองค์ประกอบของสิ่งไม่มีชีวิต องค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต คือ ผู้ผลิต (สิ่งมีชีวิตที่สามารถผลิตอาหารได้ด้วยตัวเอง) และ ผู้บริโภค (สิ่งมีชีวิตที่ไม่สามารถสร้างอาหารได้ด้วยตนเอง) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ผู้บริโภคปฐมภูมิ ผู้บริโภคทุติยภูมิ ผู้บริโภคตติยภูมิ และผู้ย่อยสลาย (นิตยา เลหาจินดา, 2546)

ในทางพระพุทธศาสนา การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยพัฒนาชีวิตให้มีธรรม เมื่อมนุษย์มีธรรมสิ่งแวดล้อมก็จะพัฒนามาตามไปด้วย แต่ถ้ามนุษย์อยู่อย่างไม่มีธรรมก็จะรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นก็ทำไม่ได้และจะมีการทำลายสิ่งแวดล้อมขึ้น ถ้าเราจัดการกับสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้องสัตว์โลกรวมทั้งมนุษย์ก็จะอยู่ไม่ได้ (พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2538) เพราะพระพุทธศาสนา เล็งเห็นคุณค่าธรรมชาตีก็นำมาพัฒนาการทั้งด้านความเป็นมาที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับป่าไม้แตกต่างไปจากสิ่งมีชีวิตหรือองค์กร หรือสังคมอื่น ๆ ดังจะพบว่า การแสวงหาโมกขธรรมเพื่อความหลุดพ้นของพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงเริ่มต้นที่การมุ่งตรงสู่ป่าเพื่ออาศัยความสงบในการพัฒนาจิต (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 4 ข้อที่ 1 หน้าที่ 32, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้วการแสดงธรรมครั้งแรกเพื่อประกาศพระสัทธรรมก็ทรงแสดง ณ ท่ามกลางป่า คือ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 12-13 หน้าที่ 33, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) แม้แต่วัดหรืออารามเป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ทั้งหลายก็ล้วนแต่อยู่ในป่า โดยเฉพาะการกำหนดเขตในการทำกิจของสงฆ์ก็ต้องกำหนดเอาชายป่าเป็นสำคัญ (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 4 ข้อที่ 21

หน้าที่ 32, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ทั้งนี้เพราะการอยู่ในป่านั้นย่อมถือว่าเป็นวัตรที่ดีในการพัฒนาจิตใจตนเองตามหลักของการธุดงค์วัตร (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 25 ข้อที่ 47 หน้าที่ 300-301, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีความผูกพันกับระบบนิเวศเป็นอย่างมาก เช่น ป่าไม้ แม่น้ำลำธาร และทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ เป็นอย่างมาก เพราะเหตุนี้พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้มีความรักและรู้จักบุญคุณของป่า (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปัญโญ), 2535) ซึ่งหลักคำสอนเหล่านี้ปรากฏอยู่ในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่ว่าด้วยการปฏิบัติตนของพระภิกษุผู้เป็นศาสนทายาทของพระศาสนาว่า ยินดีในเสนาสนะอันสงัด (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 90 หน้าที่ 120, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คือ มุ่งให้พระเข้าไปสู่ป่าเพื่อบำเพ็ญสมณธรรม

บทความวิจัยนี้นำเสนอแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนา ระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก ซึ่งในเรื่องนี้ผู้วิจัยถือว่าเป็นการช่วยอนุรักษ์และพัฒนา ระบบนิเวศให้กับชุมชนและองค์กรของรัฐให้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาระบบนิเวศและนิเวศวิทยาในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก
3. เพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาระบบนิเวศตามแนว

พระไตรปิฎก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทางด้านเอกสารตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

3. รวบรวมข้อมูลตามข้อ 1 และข้อ 2 แล้วนำมาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา

4. นำเสนอผลงานการวิจัย

ผลการศึกษา

1. ระบบนิเวศและนิเวศวิทยาในพระไตรปิฎก ผลการศึกษา พบว่า นิเวศวิทยา หมายถึง วิชาที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมหรือแหล่งที่อยู่ตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านี้จะแสดงถึงการมีระบบจึงเรียกว่า ระบบนิเวศ ระบบนิเวศ หมายถึง การมีความสัมพันธ์กัน ของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ หรือสิ่งมีชีวิตกับปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่ไม่มีชีวิตที่เกิดขึ้นบนพื้นที่หนึ่ง ๆ ที่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดพลังงาน การหมุนเวียนธาตุอาหาร มีการรักษาความสมดุลของระบบ ทำให้ระบบนั้นดำรงอยู่ได้ ระบบนิเวศนั้นเป็นแนวคิดที่นักนิเวศวิทยาได้นำมาใช้ในการมองโลกส่วนย่อย ๆ ของโลกเพื่อที่จะได้เข้าใจความเป็นไปบนโลกนี้ได้ดีขึ้น ระบบนิเวศหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยบริเวณที่สิ่งมีชีวิตดำรงอยู่และกลุ่มประชากรที่มีชีวิตอยู่ในบริเวณดังกล่าว พืชและสัตว์ต่างก็ต้องการบริเวณที่อยู่อาศัยที่มีขนาดอย่างน้อยที่สุดที่เหมาะสมทั้งนี้เพื่อการมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป

ระบบนิเวศจึงเป็นส่วนหนึ่งของนิเวศวิทยา เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม การทำความเข้าใจเรื่องของระบบนิเวศจะเอื้อประโยชน์ให้แก่มนุษย์ในแง่ของการตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิต ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ในระบบนิเวศจะเป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร การควบคุมศัตรูพืชและพาหะนำโรค ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มโดยไม่ต้องลงทุนมาก และการเพิ่มผลผลิตจะไม่ทำให้เสียสมดุลธรรมชาติ ความรู้เรื่องระบบนิเวศจึงเป็นพื้นฐานในการจัดการผลผลิตทางการเกษตร การจัดการของเสียจากการเกษตร การใช้และการสงวนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์มีทรัพยากรธรรมชาติใช้อย่างยั่งยืนยาวนาน ระบบนิเวศมีความสำคัญ คือ เป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องและเชื่อมโยงของสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ระบบนิเวศโดยทั่วไป มี 3 ระบบ ได้แก่ ระบบนิเวศบนบก เป็นความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตบนภาคพื้นดิน โดยมีปัจจัยทางด้านอุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝนและพืชพรรณเป็นหลักในการจำแนกระบบนิเวศต่าง ๆ เช่น ป่าดิบชื้น พุ่มหญ้า และทะเลทราย ป่าฝนเขตร้อน และทะเลทราย เป็นต้น ระบบนิเวศในน้ำ เป็นระบบทางสังคมของสิ่งที่มีชีวิตอยู่ในน้ำ สังคมของสิ่งมีชีวิตขึ้นอยู่กับลักษณะและสภาพแวดล้อมที่สิ่งมีชีวิตนั้นอาศัยอยู่ และระบบนิเวศในอากาศ เป็นชุมชนของสิ่งมีชีวิตที่อยู่ร่วมกัน โดยมีองค์ประกอบที่ไม่ใช่สิ่งมีชีวิตในสิ่งแวดล้อมของสิ่งที่มีชีวิตในอากาศที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ระบบนิเวศเหล่านี้มีขนาดใดก็ได้ แต่มักจำกัดอยู่เพียงไม่กี่ชนิด

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับระบบนิเวศเป็นอย่างมากเพราะเป็นสถานที่ที่ภิกษุสงฆ์ในสมัยพุทธกาลใช้เป็นที่พักปฏิบัติกิจทางศาสนาและเป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้นด้วย เช่น ป่าไม้ แม่น้ำลำธาร ถ้ำ ซอกเขา เรือนว่าง เป็นต้น จะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงประสูติ ตรัส

รู้ ประกาศพระสัทธรรม และดับขันธปรินิพพาน สถานที่เหล่านี้ล้วนแล้วมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับระบบนิเวศทั้งสิ้น และศาสนาทุกศาสนาเชื่ออย่างหนึ่งตรงกันว่า มีความจริงดำรงอยู่แล้วในธรรมชาติและความจริงเหล่านี้ แต่รอการค้นพบอยู่ตลอดเวลา ท่าทีแบบนี้เรียกได้ว่าเป็นท่าทีแบบธรรมชาตินิยมซึ่งพระพุทธศาสนาก็มีลักษณะดังกล่าว (สมภาร พรหมทา, 2541) ในมุมมองทางพระพุทธศาสนานั้นแนวคิดที่กับสิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องกัมนุษย์กับธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้เองตามความหมายของศาสตร์สมัยใหม่นั้นสามารถพิจารณาจากหลักที่เรียกว่า นิยาม 5 ซึ่งเป็นแนวคิดในพระศาสนา ในปฏฐาปาทสูตร ได้กล่าวว่า พระสมณโคดมทรงบัญญัติข้อปฏิบัติที่แท้จริง แน่นนอนเป็นธรรมฐิติ คือ สภาวะที่ดำรงอยู่เอง เป็นอยู่เองตามธรรมดา ในอรรถกถาหมายเอาสภาวะที่ดำรงอยู่ในโลกุตตรธรรม 9 (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 421 หน้าที่ 184-185, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นธรรมนิยาม คือ กฎที่แน่นนอนแห่งสภาวะอันมีอยู่จริงแท้ แน่นนอนหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องเป็นไปตามที่มันเป็น หรืออาจเรียกว่า กฎธรรมชาติก็ได้ และหลักการของความเป็นธรรมชาติ คือ ความเป็นไปตามธรรมอย่างนั้น (ตถตา) ความไม่คลาดเคลื่อน (วิตถตา) ความไม่เป็นอย่างอื่น (อนัญญตถตา) ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ (อิทัปปัจจยตา) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 16 ข้อที่ 20-22 หน้าที่ 35-38, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และเป็นนิยาม 5 ได้แก่ อุดุนิยาม (คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณภูมิหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะดิน น้ำ อากาศ และอุณภูมิ อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์) พินนิยาม (คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุ์กรรม เป็นต้น) จิตตนิยาม (คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต) กรรมนิยาม (คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์) และธรรมนิยาม (คือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์อาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557)

นอกจากนี้ ธรรมนิยาม ยังเป็นการกำหนดแน่นนอนแห่งธรรมดา กฎธรรมชาติ ความจริงที่มีอยู่หรือดำรงอยู่ตามธรรมดาของมัน ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงค้นพบแล้วทรงนำมาแสดงชี้แจงอธิบายให้คนทั้งหลายได้รู้ตามมี 3 อย่าง ได้แก่ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงคงทนอยู่มิได้ และธรรมทั้งปวงไม่เป็นตัวตน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2557) ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเป็นระบบนิเวศนี้ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมากเพราะเป็นเสนาสนะ พระองค์พร้อมด้วยเหล่าภิกษุสงฆ์และภิกษุณีได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในระบบนิเวศนั้นเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคดำรงชีพ และสร้างวัดเพื่อก่อตั้งขึ้นเป็นศาสนาหนึ่งในโลกนี้

2. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก ผลการศึกษาพบว่า การอนุรักษ์และการพัฒนา หมายถึง การรักษาไว้ให้คงเดิม รักษาสิ่งที่เคยมีเคยเป็นอยู่แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข เปลี่ยนแปลง สร้างสรรค์ให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือในลักษณะเดิม หรือ

ส่งเสริมและพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้สิ่งนั้นได้ดำรงอยู่ต่อไปอย่างยาวนาน ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์ระบบนิเวศ เป็นการประมวลกระบวนการเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง การฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาว การอนุรักษ์ในปัจจุบัน นิยมใช้คำว่า “การจัดการระบบนิเวศ” เช่น การจัดการระบบนิเวศป่า การจัดการระบบนิเวศสัตว์ป่า การจัดการระบบนิเวศดิน การจัดการระบบนิเวศน้ำ และการจัดการระบบนิเวศทางอากาศ เป็นต้น โดยการจัดระบบนิเวศเป็นกระบวนการอนุรักษ์แบบหนึ่งที่ไม่ได้ละทิ้งโลกทัศน์ที่มีมนุษยชาติเป็นศูนย์กลางมาเป็นโลกทัศน์ที่มีชีวิตเป็นศูนย์กลาง แต่เป็นการจัดการที่ยอมรับความสำคัญของความต้องการและวิถีชีวิตของมนุษยชาติ ในขณะเดียวกันก็ยอมรับและเผชิญหน้ากับความจริงที่ว่า ความสามารถของโลกในการตอบสนองต่อความต้องการของมนุษยชาตินั้นมีขีดจำกัด ขึ้นอยู่กับการทำหน้าที่ของระบบนิเวศ แรงกดดันจากมนุษย์ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ตลอดเวลา แต่ด้วยการเตรียมการที่เหมาะสม หลักการจัดการระบบนิเวศน่าจะเป็นทางออกที่เหมาะสมในการแก้ปัญหาและความขัดแย้งระหว่างมนุษยชาติกับธรรมชาติ (จิราภรณ์ คชเสนี และ นันทา คชเสนี, 2552)

การที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายทรัพยากรธรรมชาติไว้ใช้และอยู่คู่กับโลกตลอดไปได้นั้น มีหลักการอนุรักษ์ไว้ 8 ประการ คือ ใช้อย่างฉลาด ใช้อย่างประหยัด (เก็บ รักษา สงวน) ของที่หายาก รักษาฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น ปรับปรุงให้ดีกว่าสภาพธรรมชาติเดิม นำของใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ ใช้สิ่งอื่นทดแทนทรัพยากรธรรมชาติ ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการพัฒนาและต้องศึกษาผลได้ผลเสีย อย่างรอบคอบเสียก่อนและให้การศึกษาแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ตามท้องถิ่นในแหล่งธรรมชาติ เพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจความสำคัญของระบบสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำรงชีวิตจะช่วยกันอนุรักษ์ (เสรีวัฒน์ สมนิธิปัญญา, 2539)

การอนุรักษ์ระบบนิเวศนั้นเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว โดยพระองค์ทรงกำหนดแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศในรูปแบบของการอนุญาตและการบัญญัติข้อห้าม คือ รูปแบบของการอนุญาต ได้แก่ ห้ามไม่ให้ตัดต้นไม้ ห้ามถ้ำยอจุจาระปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียว บนพื้นดินและในแม่น้ำลำคลอง เป็นต้น (ยกเว้นภิกษุรูปนั้นป่วย) และข้ออนุญาต เช่น อนุญาตให้ภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่พักประกอบนิสสัย 4 เป็นต้น สำหรับการพัฒนาระบบนิเวศให้มีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อต้องการให้ระบบนิเวศเกิดความยั่งยืนและดำรงอยู่ได้นาน สิ่งสำคัญ คือ จะต้องศูนย์กลางที่เป็นศูนย์ในการนำไปสู่การพัฒนาระบบนิเวศได้นั้นก็คือ วัด วัดจัดว่าเป็นศูนย์รวมของกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ ที่ชุมชนต้องการ เป็นศูนย์รวมของพระสงฆ์ เป็นศูนย์รวมของชุมชน เป็นศูนย์รวมของหลักพุทธธรรมและยังส่งเสริมให้มีการพัฒนาโดยเริ่มจากการพัฒนาตนเองก่อนและนำผลที่ได้จากการพัฒนาตนเองไปสู่สังคมตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา

3. ศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก ผลการศึกษา พบว่า

3.1 ระบบนิเวศบนบก มีดินและพืชพันธุ์แล้วยังจำแนกระบบย่อย ๆ ออกได้ โดยอาศัยลักษณะเด่นของพันธุ์พืชเป็นตัวกำหนดประเภทนิเวศ กล่าวคือ พันธุ์พืชมีลักษณะเด่นในแง่ของนิเวศวิทยา หมายถึง พันธุ์พืชหรือกลุ่มพืชที่มีบทบาทสำคัญต่อการทำหน้าที่และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศนั้น ๆ เช่น ระบบนิเวศป่าไม้ แบ่งเป็นระบบนิเวศย่อยอีกได้ เช่น ระบบนิเวศป่าดงดิบ ระบบนิเวศป่าเต็งรัง เป็นต้น นอกจากนี้ระบบนิเวศบนบกเป็นเรื่องของป่าไม้แล้ว ยังรวมไปถึงระบบนิเวศลุ่มน้ำ ระบบนิเวศทุ่งหญ้า ระบบนิเวศทะเลทราย และระบบนิเวศการเกษตร ระบบนิเวศป่าดิบชื้น ป่าเบญจพรรณ ป่าสน เป็นต้น ระบบนิเวศบนบกจึงเป็นความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตบนภาคพื้นดิน โดยมีปัจจัยทางด้านอุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน และพืชพรรณ เป็นหลักในการจำแนกระบบนิเวศต่าง ๆ เช่น ป่าดิบชื้น ทุ่งหญ้า และทะเลทราย ดังที่กล่าวมาแล้ว

3.2 ระบบนิเวศในน้ำ น้ำเป็นแหล่งสำคัญต่อการอุปโภคบริโภคของเหล่าสรรพสิ่งที่มีชีวิตที่ได้อาศัยอยู่ร่วมกัน ในแหล่งน้ำ การอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างมีระบบ ซึ่งระบบนิเวศในน้ำนั้นได้จำแนกประเภทของระบบน้ำได้หลากหลาย การจำแนกระบบนิเวศน้ำนั้นได้อาศัยความเค็มหรือความเข้มข้นของเกลือละลายในน้ำเป็นพื้นฐานในการจำแนกประเภทของระบบนิเวศน้ำ โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ คือ ระบบนิเวศน้ำจืด ระบบนิเวศน้ำกร่อย และระบบนิเวศน้ำเค็ม โดยระบบนิเวศน้ำจืดและระบบนิเวศลำธาร มีลักษณะเช่นเดียวกับระบบน้ำกร่อยซึ่งรวมถึงระบบนิเวศย่อยอีกหลายระบบ เช่น ระบบนิเวศป่าชายเลน ระบบนิเวศพุ่มน้ำกร่อย เป็นต้น สำหรับระบบนิเวศทางทะเลหรือน้ำเค็ม ยังรวมถึงระบบนิเวศที่สำคัญ คือ ระบบนิเวศหญ้าทะเลและปะการัง เป็นต้น ในสมัยพุทธกาลพระภิกษุได้นำน้ำเป็นเขตแดนกำหนดสีมาทำสังฆกรรม เช่น ในอุกกุชเณสีมา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเขตกำหนดสีมาด้วยน้ำไว้ว่า แม่น้ำ มหาสมุทร และชาตสระ (สระธรรมชาติ) ทั้งหมดไม่จัดเป็นสีมาและแบ่งเขตให้เป็นสีมาได้เนื่องจากขาดใหญ่เกินไป แต่แม่น้ำ มหาสมุทร และชาตสระ (สระธรรมชาติ) ที่มีขนาดปานกลางจัดเป็นอุทกุชเณสีมา ระบบนิเวศทางน้ำจึงเป็นความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตในแหล่งน้ำต่าง ๆ ของโลก

3.3 ระบบนิเวศในอากาศ อากาศมีประโยชน์ต่อโลกที่เราอาศัยอยู่และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่บนโลก อากาศที่อยู่รอบตัวเราและห่อหุ้มโลกที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ จะอยู่ในบริเวณที่นับจากพื้นผิวโลกขึ้นไปประมาณ 5 – 6 กิโลเมตรเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากในบริเวณดังกล่าว มีออกซิเจนและก๊าซต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบที่ค่อนข้างคงที่ แต่ปรากฏว่าปัจจุบันโลกของเราได้รับผลกระทบจากมลภาวะของอากาศอย่างมาก อากาศจึงมีประโยชน์ต่อโลกและมีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์ และพืชที่อาศัย

อยู่บนโลก คือ ช่วยปรับอุณหภูมิของโลก ป้องกันอันตรายจากรังสีอนุภาคต่าง ๆ ใช้ในการหายใจของมนุษย์ ใช้ในการหายใจของสัตว์ ใช้ในการหายใจของพืช ใช้ในกระบวนการสังเคราะห์ด้วยแสง ใช้ในการคมนาคมและการสื่อสาร อากาศและส่วนประกอบต่าง ๆ ของอากาศทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ และอากาศช่วยทำให้เกิดการเผาไหม้ของเชื้อเพลิง เป็นต้น อากาศจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายต้องการ

ระบบนิเวศทางอากาศ เป็นชุมชนของสิ่งมีชีวิตที่ร่วมกับองค์ประกอบที่ไม่ใช่สิ่งมีชีวิต ในสิ่งแวดล้อมในอากาศที่มีปฏิสัมพันธ์กันเป็นระบบ ระบบนิเวศในอากาศสามารถมีขนาดเท่าใดก็ได้ แต่ละส่วนประกอบแล้วมักจะจำกัดอยู่เพียงไม่กี่ชนิด ส่วนประกอบทางชีวภาพและทางอชีวภาพ (คือไม่ได้มาจากสิ่งมีชีวิตหรือไม่ได้เกิดมาจากสิ่งมีชีวิต แต่เกิดมาจากกลไกทางกายภาพและไม่ได้เป็นกลไกทางชีวภาพ) ส่วนประกอบเหล่านี้ได้รับการยอมรับโดยเกี่ยวข้องกันผ่านวัฏจักรของสารอาหารและการไหลของพลังงาน ระบบนิเวศทางอากาศถูกกำหนดโดยห่วงโซ่ของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม

ในพระไตรปิฎกมีหลักธรรมที่สามารถนำไปเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้พัฒนาระบบนิเวศ เช่น หลักภavana 4 (การพัฒนากาย การพัฒนาศีล การพัฒนาจิต การพัฒนาปัญญา) และหลักสัปปายะ (การอยู่อย่างเหมาะสมและสะดวกสบาย) หลักธรรมทั้ง 2 ประการนี้เป็นหลักธรรมพื้นฐานสำหรับนำไปประยุกต์ใช้พัฒนาตนเองและสังคมได้เป็นอย่างดี โดยระบบนิเวศบนบก ในน้ำ และในอากาศ ต้องอาศัยหลักธรรมในภavana 4 (การพัฒนากาย การพัฒนาศีล การพัฒนาจิต และการพัฒนาปัญญา) และสัปปายะ 7 (อาวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัตตสัปปายะ ปุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ และอิริยาพลสัปปายะ) มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับตนเองโดยอาศัยหลักธรรมนั้นไปพัฒนาทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมตามความเหมาะสมและถูกต้องตามสภาวะที่เป็นสัปปายะ (เหมาะสมและถูกต้อง) โดยนำหลักธรรมเหล่านั้นไปใช้บำเพ็ญกายภavana ศีลภavana จิตตภavana และปัญญาภavana

การที่จะอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศได้นั้นจะต้องเริ่มต้นจากการพัฒนาที่กายก่อนเป็นลำดับแรกด้วยการให้เข้าถึงจิตใจที่บริสุทธิ์ตามหลักธรรมโดยมีศีลที่บริสุทธิ์เป็นเบื้องต้นจนเกิดปัญญา แต่การจะทำให้สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์จะต้องมีปัจจัยที่เข้ามาสนับสนุนก็คือ ความเป็นสัปปายะ ดังนั้น การจะอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศได้นั้นจะต้องอาศัยหลักพุทธธรรมผสมผสานกับสิ่งที่เป็นสัปปายะ และสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้นำในชุมชนและพระภิกษุสงฆ์ที่จะช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศได้

อภิปรายผลการวิจัย

นิเวศวิทยา เป็นศาสตร์แขนงหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อาศัยร่วมกันของสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ และพืช รวมทั้งสิ่งที่ไม่มีชีวิตที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เป็นต้น อย่างมีระบบที่เรียกว่า ระบบนิเวศ ระบบนิเวศจึงเป็น การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม โดยทั่วไประบบนิเวศมี 3 ระบบ ได้แก่ ระบบนิเวศบนบก (มนุษย์ สัตว์ และพืช ที่อาศัยอยู่บนบก) ระบบนิเวศในน้ำ (สัตว์และพืช ที่อาศัยอยู่ในน้ำ) และระบบนิเวศในอากาศ (สภาพอากาศทั่ว ๆ ไป) ทั้ง 3 ระบบต่างก็มีความสัมพันธ์ร่วมกัน ระบบนิเวศเป็นการศึกษาทางชีววิทยาเป็นส่วนมาก ซึ่งเรื่องนี้สอดคล้องกับ วิทยานิพนธ์ (ขวัญชัย พิมพ์พนิตย์, 2562) เรื่อง การส่งเสริมความสามารถในการแก้ปัญหาทาง วิทยาศาสตร์ วิชชีวิทยา เรื่องระบบนิเวศ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยการจัดการ เรียนรู้ตามแนวคิดสะเต็มศึกษา (STEM) พบว่า การศึกษาทางชีววิทยาที่ศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวข้อง กับสิ่งมีชีวิตในสิ่งแวดล้อม ระบบและหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต การดำรงชีวิตของมนุษย์และสัตว์ เป็นต้น เมื่อศึกษาในเรื่องระบบนิเวศนี้แล้วสามารถนำไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตได้

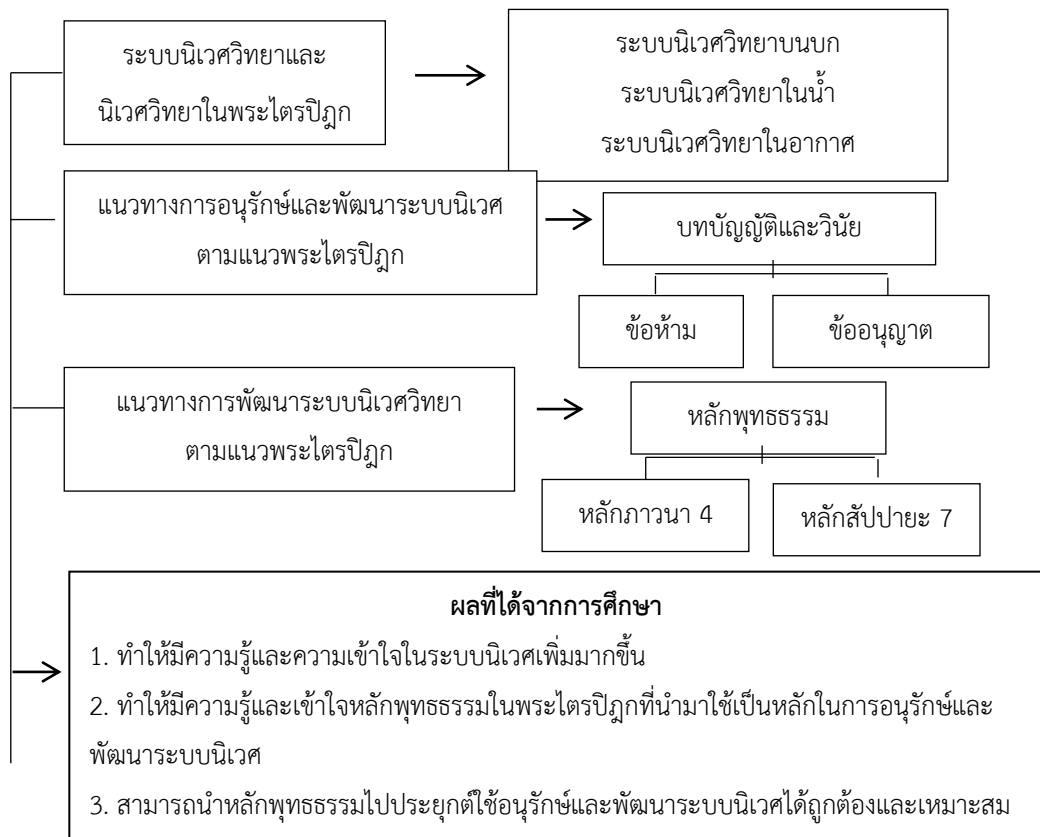
แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศ ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า ทรงสอนให้พระสงฆ์ที่อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นที่อยู่อาศัยและปฏิบัติศาสนกิจได้ ช่วยกันอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศด้วยการบัญญัติเป็นข้อห้ามและขออนุญาตให้พระสงฆ์ใช้ ประพฤติและปฏิบัติ เช่น ห้ามบ้วนน้ำลายและห้ามปัสสาวะลงบนพื้นดินและแม่น้ำลำคลอง ห้ามตัดต้นไม้หรือพรากของเขียว เป็นต้น จึงเห็นได้ว่า ระบบนิเวศกับพระพุทธศาสนาไม่ สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการวิจัย (จักรพรรณ วงศ์พรพวัน, 2561) พบว่า นิเวศวิทยาจะสอนให้มนุษย์รู้จักรักษาระบบธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่วนพระพุทธศาสนาจะ มุ่งสอนให้มนุษย์มีความเมตตาต่อธรรมชาติและให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของ ชีวิตตน มนุษย์กับธรรมชาติจึงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การนำแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มาใช้กับการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติเพราะหลักธรรมและพระวินัยที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดงและบัญญัติไว้แล้วนั้น ล้วนเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนต่อการอนุรักษ์และพัฒนาธรรมชาติ

แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎกนั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้นำเอาหลักพุทธธรรมมาปรับใช้กับการอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศ โดยใช้หลักภาวนา 4 กับหลักสัปปายะ 7 ซึ่งสอดคล้องกับรายงานการวิจัย (จักรพรรณ วงศ์พรพ วัน, 2561) เรื่อง นิเวศวิทยาเชิงพุทธกับแนวคิด คุณค่า และการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนใน จังหวัดขอนแก่น พบว่า ระบบนิเวศต้องเป็นเรื่องของความเป็นสัปปายะที่เอื้อให้มนุษย์สามารถใช้เป็นเหตุปัจจัยในการฝึกฝนพัฒนาตนด้วยระบบไตรสิกขาที่นำไปสู่กฎธรรมชาติและเอื้อต่อ

การปฏิบัติธรรม ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้เกิดผลด้วยการใช้ธรรมชาติให้เหมาะแก่การเจริญจิตภาวนาซึ่งเป็นเหตุให้การปฏิบัติบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด คือ อนุตตรียะ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

เมื่อได้ศึกษาแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎกแล้ว สามารถนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศตามแนวพระไตรปิฎก

จากแผนภาพที่ 1 สรุปได้ว่า ระบบนิเวศเป็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อิงอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นการอยู่ร่วมกันแบบถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน เช่น มนุษย์ต้องอาศัยป่าและแม่น้ำลำคลองเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำมาหากิน สัตว์ต้องอาศัยป่าเป็นที่อยู่ เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วระบบนิเวศมี 3 อย่าง ได้แก่ ระบบนิเวศบนบก เป็นที่อยู่ของสิ่งที่มีชีวิตที่อาศัยและทำมาหากินบนบก ระบบนิเวศในน้ำ เป็นสถานที่ที่สิ่งที่มีชีวิตที่อาศัยแหล่งน้ำเป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากิน และระบบนิเวศในอากาศ เป็นสถานที่ที่สิ่งที่มีชีวิตอาศัยอากาศเป็นที่อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พระภิกษุสงฆ์ที่อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นเสนาสนะและปฏิบัติศาสนกิจ ให้ช่วยอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศด้วยการกำหนดข้อห้ามและขออนุญาต เช่น ห้ามภิกษุสงฆ์ขว้างน้ำลายและถ่ายอุจจาระปัสสาวะบนพื้นดินและลงแม่น้ำลำคลอง ยกเว้นภิกษุนั้นป่วย พระองค์อนุญาตให้กระทำได้ ห้ามตัดและทำลายป่าไม้หรือพืชเพราะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์และพืช เป็นต้น

เมื่อมนุษย์ได้อยู่ร่วมกันสัตว์พืชเป็นระบบที่เรียกว่า ระบบนิเวศ แล้ว พระองค์ทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติต่อระบบนิเวศด้วยการใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการปฏิบัติ หลักพุทธธรรมที่นำมาใช้ คือ หลักภาวนา 4 เป็นหลักในการพัฒนาตนเองเพื่อนำไปสู่สังคม ได้แก่ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา และหลักสัปปายะ 7 เป็นหลักในการอยู่อย่างเหมาะสมและถูกต้อง สะดวกสบาย ได้แก่ ที่อยู่อาศัยที่เหมาะสม เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม มีอากาศที่ดีและเหมาะสม ใกล้กับแหล่งหาอาหารและยา แวดล้อมไปด้วยผู้ทรงศีล ผู้ทรงธรรม และทรงปัญญา ซึ่งเป็นการช่วยพัฒนาตนเองเพื่อให้เกิดปัญญาและนำผลที่ได้ไปพัฒนาองค์กรต่อไป

สรุป

การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศนั้น จะต้องมีความรู้และเข้าใจในเรื่องของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระบบที่เรียกว่า ระบบนิเวศ เสียก่อนว่าธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นมีความเป็นอยู่อย่างไร อิงอาศัยซึ่งกันและกันอย่างไร แล้วเราจะเข้าไปอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศนั้นได้ตรงประเด็น ในทางพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า ระบบนิเวศเกิดขึ้นมานานแล้ว พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญในเรื่องระบบนิเวศเป็นอย่างมากเพราะธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เมื่อพระองค์และเหล่าสาวกได้อาศัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศเหล่านี้ พระองค์ทรงเห็นคุณค่าและคุณประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ จึงได้ทรงบัญญัติทั้งอนุญาตและข้อห้ามไม่ให้ภิกษุไปทำลายระบบนิเวศและทรงให้อนุรักษ์และพัฒนา ระบบนิเวศอีกด้วย แนวทางในอนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศสามารถกระทำได้ด้วยการนำเอาหลักพุทธธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้หลักภาวนา 4 และหลักสัปปายะ 7 ซึ่งเป็นหลักพุทธธรรมดังกล่าวจะช่วยให้ระบบนิเวศดำรงอยู่ได้ในสังคมของมนุษย์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การวิจัยในครั้งนี้สามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาระบบนิเวศและหลักพุทธธรรมไปปรับใช้หรือประยุกต์เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาระบบนิเวศให้ดียิ่งขึ้น และเป็นแนวทางในการนำไปประพฤติดุติธรรมเพื่อกรบรรลุมรรค ผล นิพพานได้อีกด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงวิชาการเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ

1) ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาหลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์ระบบนิเวศทางพระไตรปิฎกได้อย่างไร แล้วจะนำไปประยุกต์ในสังคมต่าง ๆ ได้อย่างไร

2) ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนา ระบบนิเวศทางพระไตรปิฎกได้อย่างไร แล้วจะนำไปประยุกต์ในสังคมต่าง ๆ ได้อย่างไร โดยเฉพาะแนวทางในการปฏิบัติธรรม

เอกสารอ้างอิง

- ขวัญชัย พิมพ์พนิตย์. (2562). การส่งเสริมความสามารถในการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์ วิชาชีววิทยาเรื่องระบบนิเวศ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดสะเต็มศึกษา. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนวิทยาศาสตร์*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรังสิต.
- จักรพรรณ วงศ์พรวัฒน์. (2561). นิเวศวิทยาเชิงพุทธกับแนวคิด คุณค่า และการเสริมสร้างการอนุรักษ์ป่าชุมชนในจังหวัดขอนแก่น. *รายงานการวิจัย*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- จิราภรณ์ คชเสนี และ นันทา คชเสนี. (2552). *นิเวศวิทยาประยุกต์ : การจัดการสิ่งแวดล้อมทรัพยากร และการพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนู แก้วโอภาส. (2549). *ศาสนาโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- นิตยา เลหาะจินดา.(2546). *นิเวศวิทยาพื้นฐานสิ่งแวดล้อมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส อินทปญฺญ). (2535). พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ป่า. *นิตยสาร เสขิยธรรม* ปีที่ 2 9(2) : 18.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). *การศึกษาที่สากกลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย*.

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.

_____. (2539). *ธรรมกับการพัฒนาชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2550). *ศึกษาฝึกฝนพัฒนาตนให้สูงสุด*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์
สาย.

_____. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

_____. (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2538). *ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมภาร พรหมทา. (2541). *ศีลธรรมกับกฎหมายมองจากพุทธศาสนา*. *พุทธศาสน์การศึกษา*.

จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ปีที่ 5 2-3(2): 3-57.

เสรีวัฒน์ สมิทร์ปัญญา. (2539). *นิเวศวิทยา: สิ่งแวดล้อมกับการปรับปรุงความเป็นอยู่ของ
มนุษย์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม. (2530). *ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม*. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอสโซ่สแตนดาร์ด ประเทศไทย จำกัด.

อุ่แก้ว ประกอบไวทยกิจ ปีเวอร์. (2531). *มนุษย์-ระบบนิเวศน์และสภาพนิเวศน์ในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์.

ศึกษาวิเคราะห์โยนิโสมนสิการของผู้สูงอายุ
เพื่อการดำเนินชีวิตในพระไตรปิฎก
**An Analytical Study of Yonisomanasikāra of
the elderly for living in the Tipiṭaka**

¹วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์

Viboonpong Punthunon

²พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ)

Phramaha Yutthana Narajettho (Siriwan)

³สุเทพ พรหมเลิศ

Sutep Promlert

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author E-mail: Viboonpong1246@gmail.com

Received: December 27, 2022; **Revised:** December 29, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาวิธีคิดของผู้สูงอายุตามรูปแบบโยนิโสมนสิการ (2) เพื่อศึกษาแนวคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎก (3) เพื่อวิเคราะห์วิธีคิดของผู้สูงอายุเพื่อการดำรงชีวิตในพระไตรปิฎกตามหลักโยนิโสมนสิการ ผลการวิจัยพบว่า

1) ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีร่างกายที่แก่ห่อมน คนที่มีอายุมาก กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป พระไตรปิฎกให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในฐานะที่เป็นผู้มีประสบการณ์ ผู้ที่ทำความดีประโยชน์มาก่อน และ ผู้ที่มีฐานะในการครองตน

2) พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีคิดสำหรับผู้สูงอายุในทางพระพุทธศาสนา โดยให้พิจารณาชั้น 5 และไตรลักษณ์ว่า สังขารมีแต่เสื่อมไปเป็นธรรมดา ในสมัยพุทธกาลผู้สูงอายุมีแนวคิดว่า

การอยู่อย่างคฤหัสถ์นั้นมีแต่ทุกข์ เพราะต้องดิ้นรนทำมาหากิน พออย่างเข้าสู่วัยสูงอายุร่างกายและจิตใจก็เริ่มเสื่อมโทรมลงไปด้วยเช่นกัน จึงต้องการที่จะออกบรรพชาอุปสมบทเพื่อความพ้นทุกข์

3) การพิจารณาตามหลักธรรมเช่นนี้ต้องอาศัยเหตุผลอย่างแยบคายที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ วิธีคิดเช่นนี้สามารถนำไปเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตสำหรับผู้สูงอายุในปัจจุบันได้เป็นอย่างดีในทางด้านร่างกายและจิตใจของผู้สูงอายุ

คำสำคัญ: โยนิโสมนสิการ, ผู้สูงอายุ, การดำเนินชีวิต, พระไตรปิฎก

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the mindset of the elderly according to *Yonisomansikāra*, 2) to study the concept of the elderly in *Tipiṭaka*, and 3) to analyze the mindset of the elderly for living according to the principle of *Yonisomansikāra* in *Tipiṭaka*. The research results were found as follows;

1. The elderly refers to those who have an old body, or who got old. It can be said that one who is over 60 years of age. In *Tipiṭaka*, it valued the elderly as the experienced ones, the previous benefactor, and conducted themselves.

2 . The Lord Buddha taught them about mindset in Buddhism by considering the five aggregates and the three characteristics that all processes are impermanent. In Buddha's time, the elderly had the idea the living with a laity mindset and getting suffering. Because they had to struggle to make a living. When they were getting old, their mind and body also deteriorated. So, they wished to be ordination for the liberation of suffering.

3. The consideration of Dhamma is based on analytical thinking called *Yonisomansikāra*. This mindset can be applied to examples of living for the elderly in the physical and mental aspects of the elderly.

Key words: Yonisomanasikāra, the Elderly, Living, Tipiṭaka

บทนำ

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญของการเข้าสู่วัยผู้สูงอายุ แม้แต่พระองค์เองยังต้องเข้าสู่วัยชราเช่นกัน พระองค์ทรงสอนให้เข้าใจถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังขาร เมื่อเกิดขึ้นย่อมเสื่อมโทรมไปเป็นธรรมดา เป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ ดังที่ว่า “ชาติ ทุกข ชราทุกข พยาธิทุกข มรณทุกข โสกปริเทวทุกข โทมนสสุปายาสทุกข แปลความว่า การเกิด เป็นทุกข์ การแก่ชราเป็นทุกข์ การเจ็บป่วยเป็นทุกข์ การตายเป็นทุกข์ การโศกเศร้าเสียใจเป็นทุกข์” (พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่มที่ 30 ข้อที่ 154 หน้าที่ 78, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 30 ข้อที่ 20 หน้าที่ 122, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พุทธเจ้านี้เพื่อเตือนใจมนุษย์ให้รู้สึกตัวอยู่ ทุกขณะจิตว่า จงอย่าได้หลงระเหิดในสุขที่ตนเกิดความสบายใจ ความสุขนั้นเป็นสุขชั่วขณะเท่านั้น อย่าเผลอเผลอเมื่อได้รับทุกข์ทรมานใจ พระองค์ทรงสอนให้เข้าใจความไม่เที่ยงแท้และความไม่ยั่งยืนของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก ไม่ว่า จะสุขหรือทุกข์มันย่อมมีวันเกิดขึ้นแล้วดับไป แล้วก็เกิดขึ้นใหม่อีก ข้อสำคัญ คือ อย่าประมาท และให้เข้าใจในทุกข์ (เอก ธนะสิริ, 2550) พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าทุกวินาที สอนให้ปฏิบัติด้วยการสันโดษ รู้จักประหยัด ขัดเกลากิเลส ไม่นิยมให้คลุกคลีกับหมู่คณะ พิจารณา สังขารของตนเองและผู้อื่นแล้วนำมาพิจารณาไตร่ตรองอยู่ตลอดเวลา ถือว่าเป็นการพิจารณาธรรมไปในตัว ตัวอย่าง เช่น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ราชพราหมณ์ ผู้บวชตอนชราเป็นผู้สูงวัย เป็นผู้ปราศจากความกำหนัด ปราศจากความพอใจ ปราศจากความรัก ปราศจากความกระหาย ปราศจากความร่ำร้อน ปราศจากความทะยานอยาก ทรงสอนให้ละความยินดีในชั้น 5 ปฏิบัติเพื่อให้สิ้นตัณหา เพื่อนิพพาน (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 17 ข้อที่ 161 หน้าที่ 255, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จากแนวคำสอนนั้นแสดงว่า รูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้สูงวัยต้องพยายามพิจารณาอย่างแยบคายด้วยการละความกำหนัด ละตัณหา และยินดีในสันโดษ เป็นต้น

ปัจจุบันสถานการณ์ของประชากรที่กำลังได้รับความสนใจของสังคมโลกปัจจุบัน นั่นก็คือโครงสร้างของประชากรกำลังเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุหรือสังคมผู้สูงวัย ตามหลักสถิติสามารถคาดการณ์ได้ว่าภายใน พ.ศ.2574 นับจากนี้สังคมไทยจะถูกยกระดับไปเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ โดยมีสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุถึง 20 เปอร์เซ็นต์ต่อประชากรทั้งหมด (วรเวศม์ สุวรรณระดา, 2559) เนื่องจากประชากรวัยเด็กและวัยแรงงานมีจำนวนลดลงส่งผลให้จำนวนประชากรผู้สูงอายุมีจำนวนเพิ่ม มากขึ้น สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงอัตราการเพิ่มของประชากรและความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่และการดำเนินงานทางด้านสาธารณสุขทำให้อัตราการเสียชีวิตจากโรคร้ายไข้เจ็บลดลงทำให้ผู้สูงอายุมีชีวิตยืนยาวขึ้น โดยตัวเลขประเทศไทยมีประชากรสูงอายุใน พ.ศ.2564 มีจำนวนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นร้อยละ

20 และยังคงคาดการณ์ว่า พ.ศ.2568 ประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุมากเป็นลำดับที่ 5 ของทวีปเอเชีย ซึ่งมีจำนวนประมาณ 13.9 ล้านคน จากสถิติดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประชากรเริ่มจะมีผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจากอดีตและในอนาคตคาดว่าจะเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากอายุขัยเฉลี่ยของประชากรประเทศไทยยืนยาวขึ้น (นพวรรณ จงวัฒนา และคณะ, 2541)

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักธรรมชาติของชีวิต มนุษย์มีหน้าที่ในการปฏิบัติตนตามธรรมชาติด้วยความถูกต้องและสมบูรณ์ มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงโดยสภาพของธรรมชาติซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล สุขภาพจิตเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะจิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว การที่จะประคับประคองดูแลรักษาจิตจึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เปรียบเหมือนรถยนต์ กายคือตัวถังรถ ส่วนจิตคือเครื่องยนต์ ถ้ารถไม่มีเครื่องยนต์เสียแล้วรถคันนั้นก็จะไปไหนไม่ได้ ฉะนั้นใครที่คันนั้น การประคับประคองดูแลรักษาจิตให้ดีจึงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ผู้สูงอายุก็เป็น เช่นรถยนต์เหมือนกัน เพราะเมื่อร่างกายเริ่มมีความเสื่อมโทรม จิตใจก็จะเริ่มมีความท้อถอย เศร้าซึม ไม่สดชื่น พระองค์จึงสอนให้ทุกคนพึงพิจารณาความเป็นธรรมชาติของชีวิต เมื่อเกิดมาแล้วก็เสื่อมลงไปเป็นธรรมดา และในที่สุดก็แตกสลายไปเป็นธรรมชาติทุกสรรพสิ่งทั้งหลาย พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งทั้งหลายเมื่อเกิดมาแล้ว ก็ต้องดับไปเป็นธรรมดา เป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ คือ ชี้ให้เห็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) บังคับบัญชาไม่ได้ (อนัตตา) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 358 หน้าที่ 349, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ไม่มีผู้ใดจะหลีกเลี่ยงหนีหลักธรรมนี้ไปได้

จากที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลอย่างเข้าสู่วัยชราหรือผู้สูงอายุแล้วจะมีวิธีคิดในการดำเนินชีวิตอย่างไรให้มีความสุข จะนำหลักธรรมในข้อใดไปใช้ดำเนินชีวิตในบั้นปลายได้อย่างสงบและร่มเย็น สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกที่จะเข้ามกระทบกับผู้สูงอายุอย่างแน่นอน ผู้สูงอายุจึงจำเป็นต้องดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและเหมาะสมตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการรักษาศีล การเจริญสติ และเข้าใจในกฎธรรมชาติของไตรลักษณ์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2557) การรู้เท่าทันสังขารว่า มีความไม่เที่ยง จึงไม่ควรประมาทในชีวิต พึงใช้หลักธรรมในการดำเนินชีวิต รู้จักและเข้าใจในการให้ทาน การรักษาศีล การปฏิบัติตาม หลักบุญกิริยาวัตถุ 10 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551) เป็นต้น เพื่อทำให้ตนเองเกิดความอิ่มเอมใจ เกิดความร่าเริงเบิกบานใจ และทำจิตใจให้ผ่อนคลาย มีความสงบกายใจ ไม่มีสิ่งใดมารบกวน และช่วยปรุงแต่งจิตให้เกิดความเจริญงอกงามในธรรมะที่จะเกิดขึ้นภายในกายและจิตใจ (พระพรหม-คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551)

หลักธรรมหนึ่งที่มีความสำคัญที่ผู้สูงอายุสามารถนำมาใช้เป็นวิธีคิดในการดำเนินชีวิตได้ นั่นก็คือ โยนิโมนสิการ ซึ่งโยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมตามแนวพุทธวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของโยนิโสมนสิการว่า ตราบใดที่พุทธบริษัทยังคง

ให้ความสำคัญต่อการกระทำในใจอย่างแนบคาย トラบนั้นพระสัทธรรมก็จะยังคงดำรงมั่นไม่เสื่อมสลายไปอย่างแน่นอน เมื่อย้อนไปเมื่อครั้งพุทธกาล จะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงปฏิรูปและปฏิวัติวิธีคิดใหม่ ๆ ขึ้นมาก็เพื่อลบล้างวิธีคิดแบบดั้งเดิมของเจ้าลัทธิต่าง ๆ ที่มุ่งแต่ถกเถียงกันปัญหาในแต่เรื่องของการเกิดของสรรพสิ่งทั้งหลายว่า เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ใครเป็นผู้สร้าง ปัญหาเหล่านี้ต่างก็ถกถกถกอยู่ในวัฏฏะแห่งทุกข์หาที่สุดมิได้ วิธีคิดที่พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอเพื่อแก้ต่างในยุคนั้น คือ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการอันเป็นวิธีคิดที่ช่วยให้เกิดความรู้และเข้าใจในชีวิตได้มากขึ้น อีกทั้งยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ดำเนินชีวิตและแก้ปัญหาได้ หลักการดังกล่าวเป็นหลักการที่ดีและมีประโยชน์อย่างมาก ผู้สูงอายุจะนำหลักการนั้นมาเป็นวิธีคิดเพื่อใช้ดำเนินชีวิตตามแนวพระไตรปิฎกได้อย่างไร

บทความวิจัยนี้นำเสนอวิธีคิดของผู้สูงอายุตามรูปแบบโยนิโสมนสิการ แนวคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎก และวิธีคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎกตามหลักโยนิโสมนสิการ เพื่อผู้สูงอายุจะได้มีความเข้าใจวิธีคิดในการดำเนินชีวิตตามแนวพระไตรปิฎกเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีงามและสงบสุข

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีคิดของผู้สูงอายุตามรูปแบบโยนิโสมนสิการ
2. เพื่อศึกษาแนวคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์วิธีคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎกตามหลักโยนิโสมนสิการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทางด้านเอกสารตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ ตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น
3. รวบรวมข้อมูลตามข้อ 1 และข้อ 2 แล้วนำมาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา
4. นำเสนอผลงานการวิจัย

ผลการศึกษา

1. วิธีคิดของผู้สูงอายุตามรูปแบบโยนิโสมนสิการ ผลการศึกษา พบว่า คำว่า “โยนิโสมนสิการ” แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย คิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น หมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบ คิดตามแนวทางของปัญญา คือ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ โดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นและเรื่องนั้นออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยตัณหาอุปาทานของตนเองเข้าจับ ทำให้เกิดความตั้งงามและแก้ปัญหาได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555)

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เป็นการส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีในการฝึกอบรมตนอย่างมีสติ รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิดอย่างมีระบบ คิดวิเคราะห์ ไม่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน คิดตามเหตุผล คิดแบบกุศล ทำให้เรารู้จักเลือกรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบจากภายนอก และคิดใคร่ครวญพิจารณาไตร่ตรองในอารมณ์นั้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันท โยนิโสมนสิการสัมปทาก็เป็นตวันำ เป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 ฉันทนั้น ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรค ทำอริยมรรคให้มาก (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 19 ข้อที่ 56 หน้าที่ 54-55, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เราไม่เห็นธรรมอื่น แม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนโยนิโสมนสิการนี้ เมื่อมนสิการโดยไม่แยบคาย อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็เสื่อมไป (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 20 ข้อที่ 66 หน้าที่ 12, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

โยนิโสมนสิการไม่ใช่ตัวปัญญา แต่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญา คือ เกิดสัมมาทิฐิที่สามารถกำจัดอวิชชาโดยตรงและสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุได้ โยนิโสมนสิการเป็นวิธีคิดทำให้เกิดปัญญา มี 10 วิธี ได้แก่

1. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย เป็นการพิจารณาหาหนทางในการแก้ปัญหา ด้วยการค้นหา สาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน เป็นการคิดแบบปฏิเสธอุปาทาน วิธีคิดแบบนี้จัดว่าเป็นการคิดเชิงวิเคราะห์หาเหตุและผลที่เป็นปัจจัยร่วมกัน เป็นวิธีคิดที่สัมพันธ์กับจิตใจของบุคคล

2. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ เป็นการคิดที่มุ่งมองให้เห็นและรู้จักสิ่งทั้งหลายให้เข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ตามสภาวะความจริงของธรรมชาติที่เกิดขึ้น เช่น ชันธ 5 ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งแต่ละอย่างอุบัติขึ้นมาจากการประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ วิธี

คิดแบบนี้จัดว่าเป็นการคิดเชิงสังเคราะห์ แยกแยะส่วนประกอบต่าง ๆ ออกจากกันให้เห็นอย่างชัดเจน

3. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา เป็นการมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายว่าเป็นอย่างนั้นตามธรรมดาของมันเอง เพราะเกิดขึ้นจากการปรุงแต่งของจิตเป็นไปตามเหตุปัจจัย เกิดแล้วก็ดับไปเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ วิธีคิดแบบนี้จัดว่า เป็นการคิดเชิงอนาคตที่คาดการณ์ล่วงหน้า

4. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์/คิดแบบแก้ปัญหา หรือเรียกอย่างหนึ่งว่า วิธีคิดแห่งความดับทุกข์ จัดเป็นวิธีคิดแบบหนึ่งเพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมด วิธีคิดแบบนี้มีหลักการสำคัญ คือ ต้องเข้าใจและรู้จักในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นวิธีคิดพิจารณาในรูปแบบการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ เพื่อเข้าถึงการแก้ปัญหา วิธีการคิดแบบนี้จัดว่า เป็นการคิดแบบบูรณาการที่นำเอาองค์ประกอบที่เป็นปัญหาทั้งหมดมาพิจารณาร่วมกันแล้วหาทางแก้ไขปัญหานั้นอย่างเป็นรูปธรรม

5. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือวิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นความเข้าใจในเรื่องหลักการและความมุ่งหมายซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง วิธีการคิดแบบนี้เหมาะสำหรับการฝึกอบรมตนให้ปฏิบัติในทางสายกลาง และการบำเพ็ญเพียรด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิธีคิดแบบนี้จัดว่า เป็นการคิดเชิงกลยุทธ์ คือ หาวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายหรือจุดประสงค์ที่ได้ตั้งไว้

6. วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออก คือ เป็นการพิจารณาผลดีและผลเสียไปพร้อม ๆ กัน วิธีการนี้เน้นการยอมรับความจริงตามสิ่งนั้น ๆ ในทุกแง่มุมมอง เป็นวิธีคิดที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันเพียงแต่พิจารณาถึงข้อดีข้อเสียและนำไปใช้เท่านั้น วิธีคิดแบบนี้จัดว่า เป็นการคิดเชิงประยุกต์ คือ นำผลที่ได้ทั้งคุณและโทษมาปรับแก้ไขและนำไปประยุกต์ใช้

7. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดการใช้ในชีวิตประจำวันในเรื่องของการบริโภค ใช้สอยปัจจัย 4 วิธีคิดแบบนี้มุ่งให้เข้าใจและเลือกบริโภคเฉพาะสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชีวิตอย่างแท้จริง เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่น วิธีคิดแบบนี้จัดว่า เป็นวิธีคิดพิจารณาว่าอะไรเป็นแก่นแท้ อะไรเป็นเปลือก อะไรเป็นเครื่องประดับ วิธีคิดแบบนี้จัดว่า เป็นวิธีคิดเชิงวิพากษ์อย่างมีเหตุและมีผล

8. วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม คือ เป็นวิธีคิดแบบส่งเสริมชักนำไปในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์เป็นข้อปฏิบัติระดับต้นสำหรับส่งเสริมความเจริญงอกงามทางกุศลธรรมและส่งเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ วิธีคิดแบบนี้จัดว่า เป็นการคิดเชิงสร้างสรรค์ คือ คิดไปในทางบวกมากกว่า ทางลบ

9. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน เป็นวิธีคิดที่อยู่กับปัจจุบันอารมณ์ วิธีคิดแบบนี้เป็นการนำเอากระบวนการคิดจากการค้นหาวิเคราะห์หาความจริงจากประสบการณ์ตรงผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 6 อย่างมีสติในปัจจุบันจนเกิดความรู้ขึ้น วิธีคิดแบบนี้จัดว่า เป็นการคิดเชิงมโนทัศน์ คือ การพิจารณา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับอดีตอนาคตผ่านกระบวนการพิจารณาเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

10. วิธีคิดแบบวิภาษวาท คือ เป็นการมองความจริงโดยจำแนกออกให้เห็นครบทุกด้าน เป็นการคิดแบบครอบคลุมทั้งหมดทุกวิธี คิดอย่างวิจิกฉัยแล้วจำแนกให้เห็นอย่างชัดเจน คิดอย่างตรงไปตรงมาแล้วนำมาเปรียบเทียบกันในแต่ละกรณีที่เกิดวิเคราะห์ วิธีคิดนี้จัดว่า เป็นการคิดเชิงเปรียบเทียบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2549)

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 วิธีนี้เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์กับร่างกายและจิตใจของแต่ละบุคคล โดยมีลักษณะที่เป็นกระบวนการนำไปสู่จินตตามยปัญญา แต่ก็ยังต้องการคำแนะนำและชักจูงจากบุคคลภายนอกที่เรียกว่า ปรโตโฆสะ คือ กัลยาณมิตร เป็นผู้ช่วยส่งเสริมให้เกิดความศรัทธาขึ้นร่วมกับปัจจัยภายในของบุคคลที่เรียกว่า โยนิโสมนสิการ ที่ต้องมีความคิดสวไปจนถึงต้นเหตุในการจัดการความคิดอย่างถูกวิธี โยนิโสมนสิการจึงเป็นปฐมบทของการพัฒนาปัญญาอย่างแท้จริงเมื่อองค์ประกอบทั้งสองมารวมกันเข้าจึงทำให้บุคคลเกิดสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้อง ซึ่งสัมมาทิฐินี้เป็นองค์ธรรมแรกของอริยมรรคมีองค์ 8 เมื่อบุคคลมีสัมมาทิฐิ บุคคลนั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้มีปัญญา ปัญญามี 2 ระดับ ได้แก่ โลเกียสัมมาทิฐิ หมายถึง กัมมัสสกตาญาณ กับ สัจจานุโลมิกญาณ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 35 ข้อที่ 768 หน้าที่ 503, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และ โลกุตตร-สัมมาทิฐิ หมายถึง ปัญญาที่ประกอบด้วยอริยมรรคอรียผล ซึ่งปัญญานี้เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 4 ข้อที่ 13 หน้าที่ 20-21, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. แนวคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎก ผลการศึกษา พบว่า คำว่า “ผู้สูงอายุ” หรือ “คนชรา” หมายถึง ความเป็นคนเฒ่าชรา ผู้มีความแก่ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 57 หน้าที่ 31, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ความซำรุด ความเป็นผู้พินาศ ความเป็นผู้มีผมหงอก ความเป็นผู้มีหนังเหี่ยว ความเสื่อมอายุ ความแก่หง่อมแห่งอินทรีย์ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 10 ข้อที่ 389 หน้าที่ 325, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เป็นต้น ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสำคัญของผู้ที่เข้าสู่วัยผู้สูงอายุ เพราะเป็นอุปการณในการสอนให้มนุษย์นั้นเข้าใจความจริงที่ว่า ความเสื่อมไม่สิ้นไป ย่อมเกิดขึ้นกับทุกสรรพสิ่ง ฉะนั้น การดำเนินชีวิตจะต้องมีหลักการที่ถูกต้องเหมาะสม เมื่อร่างกายเปลี่ยนแปลงไปก็จะต้องรู้ถึงการพลัดพราก ประสบความผิดหวังในชีวิต พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า “นรชนเหล่าใดฉลาดในธรรม ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลผู้เจริญทั้งหลาย นรชนเหล่านั้น

เป็นผู้ได้รับการสรรเสริญในปัจจุบันและมีศุภคติภพในเบื้องหน้า” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 27 ข้อที่ 37 หน้าที่ 16, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้สูงอายุหรือผู้ชราจึงมีความสำคัญตามหลักพระพุทธศาสนา คือ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ (ผู้คงแก่เรียน) เป็นผู้ทำประโยชน์ก่อน (ผู้เป็นบุพการี) และเป็นต้นแบบแห่งการครองตนที่ดีงาม ดังนั้น ผู้สูงอายุควรมีหลักธรรมที่เป็นข้อคิดในการประพฤติและปฏิบัติ คือ ควรเป็นผู้ที่มีศีล (สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์) เป็นพหูสูต (ทรงสุตะ สังสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลาย) เป็นผู้มั่งคั่งที่มั่นคงแน่นอน (ความเป็นผู้ได้มาน 4 อันมีในจิตยิ่ง) และการทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ (ปัญญาวิมุตติ) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 21 ข้อที่ 22 หน้าที่ 35-36, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ทางด้านแนวคิดเชิงพุทธเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุถือได้ว่าเป็นกลุ่มบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่งเพราะเป็นผู้ที่ก้าวย่างเข้าสู่วัยเสื่อมสภาพทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ จึงจำเป็นต้องมีความเข้าใจในชีวิตที่ผ่านมาและจะดำเนินต่อไป ผู้สูงอายุไม่ควรที่จะทำให้จิตใจหดหู่ ซึมเศร้า พระองค์ทรงแสดงพุทธวิธีเกี่ยวกับผู้สูงอายุว่า จะต้องมีความรู้และมีความเข้าใจแนวคิด 2 ด้านหลัก ๆ คือ

1. ด้านร่างกาย พระพุทธศาสนาถือว่าเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นเรื่องที่มนุษย์ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ หนีไม่พ้น เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ แม้แต่พระองค์เองยังทรงหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระองค์ตรัสว่า “เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 12 ข้อที่ 276 หน้าที่ 299, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) “ร่างกายนี้แก่หง่อมแล้ว เป็นรังของโรค มีแต่จะทรุดโทรมลงไป ร่างกายที่เนาเปื่อยนี้ก็จะแตกดับไป เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 148 หน้าที่ 78, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) “ร่างกายนี้ถูกสร้างให้เป็นนครแห่งกระดูก ฉาบด้วยเนื้อและเลือด เป็นที่สถิตแห่งความแก่ ความตาย ความถือตัว และความลบหลู่กัน” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 150 หน้าที่ 78, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธเจ้าสอนให้นำหลักธรรมในอริยสัจ 4 ชั้น 5 และกฎไตรลักษณ์มาเป็นเครื่องพิจารณา

2. ด้านจิตใจ พระพุทธศาสนาถือว่าปุถุชนเป็นผู้ป่วยทางจิตใจด้วยกันทั้งนั้น เพราะกิเลสทำให้เป็นโรคทางจิตใจ สิ่งที่เป็นรากเหง้าของกิเลส คือ โลภะ โทสะ และโมหะ กิเลสจึงเป็นสาเหตุหลัก ที่ทำให้มนุษย์ทุกคนเป็นโรคจิตโดยเฉพาะผู้สูงอายุ เพราะผู้สูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ เนื่องจากร่างกายที่เสื่อมโทรมลง การสูญเสียคนที่ใกล้ชิดไป สถานภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป อารมณ์เศร้า เกิดความเบื่อหน่าย ท้อแท้ใจ หงอยเหงา และซึมเศร้า เป็น

ต้น จึงเกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้นำเอาหลักธรรมในบุญกิริยาวัตถุมาเป็นแนวทางปฏิบัติ

ในสมัยพุทธกาลมีสาวกและสาวิกากลាយท่านที่เป็นผู้สูงอายุ เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ พระมหากัสสปะ พระอนนทเถระ พระพากุลเถระ พระราธเถระ พระนางปชาบดีโคตรมีเถรี พระอุบลวรรณาเถรี พระเขมาเถรี พระโสมมาเถรี พระภัททกาปิลาณี พระเจ้าสุทโธทนะ พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นต้น ท่านเหล่านั้นมีวิถีคิดในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน บางท่านคิดที่จะติดตามพระพุทธเจ้าเพราะเกิดความเลื่อมใส ต้องการพึ่งธรรมเทศนาของพระองค์ บางท่านได้รับความทุกข์ทรมานใจเนื่องจากครอบครัวรังเกียจผู้สูงอายุที่ไม่มีประโยชน์ไร้คุณค่า เป็นต้น ท่านเหล่านั้นมีแนวคิดว่าการอยู่อย่างคฤหัสถ์นั้นเต็มไปด้วยความทุกข์ มีแต่ความดิ้นรนในการทำมาหากิน เป็นต้น ถ้าได้ออกบรรพชาอุปสมบทแสวงหาโมกขธรรมจะช่วยให้พ้นทุกข์ได้ วิถีคิดของท่านเหล่านั้นเกิดขึ้นมาจากจิตใจทั้งสิ้น แต่การที่จะทำให้เกิดความคิดเหล่านี้ได้ ประการแรกจะต้องมีความศรัทธาเป็นต้นว่า นั่นก็คือ มีความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) แล้วใช้วิถีคิดนั้นมาพิจารณา วิเคราะห์ และไตร่ตรองในหลักธรรมนั้นโดยใช้หลักโยนิโสมนสิการเป็นรูปแบบในการคิดพิจารณา

3. วิเคราะห์วิถีคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎกตามหลักโยนิโสมนสิการ ผลการศึกษา พบว่าผู้สูงอายุมีวิถีคิด 2 ด้าน ได้แก่ การคิดทางด้านร่างกายและการคิดทางด้านจิตใจ ดังนี้

3.1 การคิดทางด้านร่างกาย พบว่า ผู้สูงอายุจะมีปัญหาเรื่องความทรุดโทรมทางด้านร่างกาย เป็นต้น ผู้สูงอายุได้นำวิถีคิดตามหลักโยนิโสมนสิการไปปรับใช้ดำเนินชีวิตทางด้านร่างกาย เช่น วิถีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ ซึ่งเป็นการพิจารณาอย่างแยกคายให้เห็นความจริงของชีวิตว่า ชีวิตของคนเราประกอบด้วยชั้น 5 คือ ร่างกายและจิตใจที่ประชุมกันเป็นชีวิต ร่างกายนั้นมีความเปลี่ยนแปลงและเสื่อมโทรมไปเป็นธรรมดา การเกิดเช่นนี้เป็นไปตามกฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นต้น พิจารณาและรู้ตามความเป็นจริงของชีวิตจะได้ไม่ทุกข์กับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย

3.2 การคิดทางด้านจิตใจ พบว่า ผู้สูงอายุจะมีความรู้สึกเบื่อหน่าย เศร้าซึมในชีวิต อยู่เป็นประจำ ผู้สูงอายุได้นำวิถีคิดตามหลักโยนิโสมนสิการไปปรับใช้ดำเนินชีวิตทางด้านจิตใจ เช่น วิถีคิดแบบสามัญลักษณ์ และวิถีคิดแบบอริยสัจ ด้วยการพิจารณาให้เห็นว่าจิตใจมีการเปลี่ยนแปลงเช่นเดียวกับร่างกาย จิตใจหรือความนึกคิดเกิดขึ้นได้ทั้งความสุขและความทุกข์ที่คละเคล้ากันไป ผู้สูงอายุพึงพิจารณาเห็นความจริงของชีวิตตามหลักอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค จิตใจหรือความนึกคิดเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ทุกอย่างเป็นไปตามกฎแห่งไตร

ลักษณะ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น เมื่อพิจารณาได้เช่นนี้จิตก็จะได้ไม่เกิดความเบื่อหน่ายในชีวิตและเศร้าหมอง

วิธีคิดในการดำเนินชีวิตทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธวิธีในการตรัสสอนให้พิจารณาร่างกายและจิตใจของตนเองก่อนเป็นหลักว่า ชีวิตนั้นประกอบขึ้นจากชั้น 5 และธาตุ 4 ที่ต่างมาประสมรวมกัน ว่าโดยย่อแล้วร่างกายเกิดขึ้นจากกายที่เป็นรูปและจิตใจที่เป็นนามเท่านั้น เมื่อพิจารณาได้แล้วให้น้อมจิตเข้าไปสู่หลักคำสอนในพุทธธรรมในเรื่องต่าง ๆ เช่น ชั้น 5 อริยสัจ 4 ไตรสิกขา และไตรลักษณ์ เมื่อได้เรียนรู้และเข้าใจในหลักธรรมเหล่านี้แล้วก็นำหลักธรรมนั้นไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องและเหมาะสมทั้งทางโลก (โลกียธรรม) และทางธรรม (โลกุตตรธรรม) เมื่อเข้าใจในวิธีคิดตามหลักทางพระพุทธศาสนาในขั้นต้นแล้ว ก็น้อมเอาหลักธรรมนั้นมาพิจารณาโดยอาศัยรูปแบบโยนิโสมนสิการ วิธีคิดรูปแบบนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้สาวกและสาวิกานำมาใช้ประพฤติปฏิบัติมาแล้วตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนหลักธรรมต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้มน้อมจิตไปพิจารณา ไตร่ตรอง และวิเคราะห์หาเหตุผล แล้วก็ลงมือปฏิบัติ

อภิปรายผลการวิจัย

วิธีคิดของผู้สูงอายุตามรูปแบบโยนิโสมนสิการ พบว่า โยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดอย่างมีระบบ ระเบียบ คิดอย่างถูกวิธีและเหมาะสมกับการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งหลักการคิดตามรูปแบบโยนิโสมนสิการนั้นสอดคล้องกับงานวิจัย (คมสินธุ์ ต้นสีนนท์, 2561) เรื่อง การจัดการเรียนรู้ตามหลักโยนิโสมนสิการในรายวิชาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนห้วย ปทุมธานี ตำบลสวนพริกไทย อำเภอเมืองปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี พบว่า โยนิโสมนสิการ มีรูปแบบวิธีคิด 10 วิธี ได้แก่ วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบอริยสัจจ/คิดแบบแก้ปัญหา วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออก วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน และวิธีคิดแบบวิภาษวาท วิธีคิดเหล่านี้ล้วนเป็นแนวทางให้ผู้สูงอายุนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

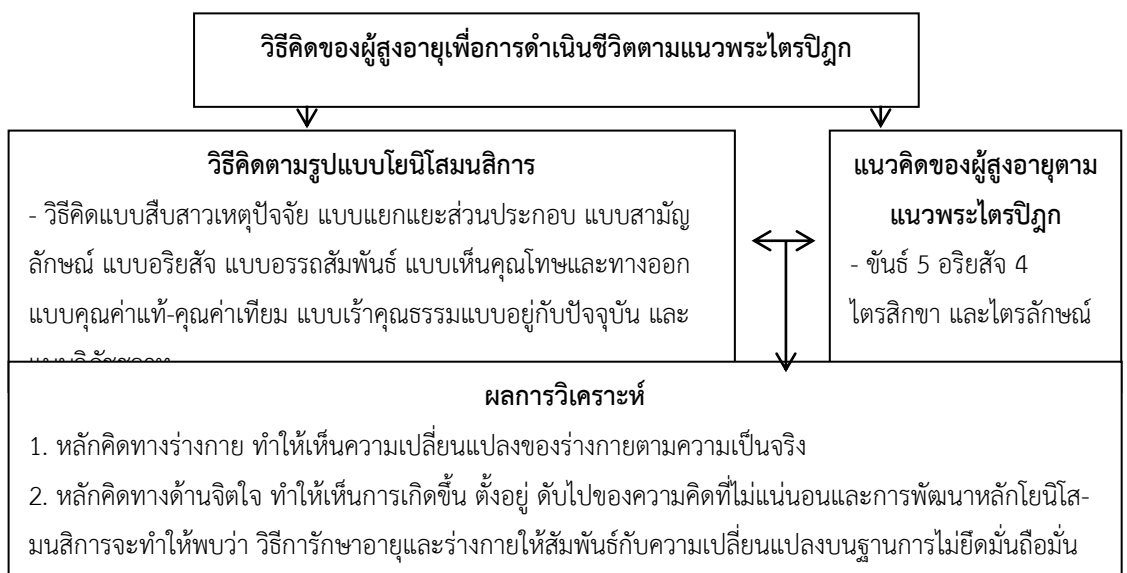
แนวคิดของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎก พบว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าใจว่า ร่างกายของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายประกอบด้วยชั้น 5 คือ รูป (ร่างกาย) กับนาม (จิตใจ) เมื่อเกิดมาแล้วต้องเสื่อมไปเป็นธรรมดา เป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ ซึ่งในเรื่องนี้มีความสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ (พันตำรวจโทหญิง สุชาดา พระเขียนทอง, 2560) เรื่อง การปฏิบัติธรรมโดยการพิจารณาชั้น 5 ของพุทธศาสนิกสตรีไทย พบว่า ชั้น 5 เป็นรูปนามที่ปรากฏสืบเนื่องจากการพิจารณาเป็นอารมณ์ด้วยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ผู้สูงอายุจะต้องเข้าใจในชีวิตต้อง

พบกับความสุขและความทุกข์เป็นเรื่องธรรมดา เข้าใจในสัจธรรมของความจริงในอริยสัจ 4 หลักธรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นแนวคิดให้ผู้สูงอายุได้นำมาปรับใช้การดำเนินชีวิต ในสมัยพุทธกาลก็มีผู้สูงอายุหลายท่าน เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ พระมหากัสสปเถระ พระอนนทเถระ เป็นต้น ใช้แนวคิดและหลักธรรมนี้ไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกัน

วิเคราะห์วิถีชีวิตของผู้สูงอายุในพระไตรปิฎกตามหลักโยนิโสมนสิการ พบว่า วิถีชีวิตของผู้สูงอายุในการดำเนินชีวิตตามรูปแบบโยนิโสมนสิการนั้น จะต้องเข้าใจว่าในการดำเนินชีวิตที่เหลืออยู่นั้นจะอย่างไรให้ดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีความสุขทางโลก ก็ต้องอาศัยหลักธรรมที่เกี่ยวข้องทางโลกียธรรม ได้แก่ ชั้น 5 อริยสัจ 4 ไตรสิกขา และกฎไตรลักษณ์ มาเป็นแนวทางปฏิบัติต่อไปเพื่อความเหมาะสมและทำให้เกิดประโยชน์และความสุขทั้งในปัจจุบันและเบื้องหน้า ซึ่งสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของ (พันตำรวจโทหญิง สุชาดา พระเขียนทอง, 2560) เรื่อง การปฏิบัติธรรมโดยการพิจารณาชั้น 5 ของพุทธศาสนิกสตรีไทย พบว่า การพิจารณาชั้น 5 เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้พระสงฆ์ปฏิบัติธรรมได้เข้าใจในเรื่องของไตรสิกขา และยังเป็นเครื่องช่วยให้เกิดที่พึงได้พึงถึง 2 ระดับ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในเบื้องหน้า ฉะนั้น การนำรูปแบบวิถีชีวิตตามหลักโยนิโสมนสิการไปปฏิบัติก็มีมาตรฐาน เพื่อให้เกิดปัญหาในการพันทุกข์และนำไปสู่โลกุตตรธรรม

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

เมื่อผู้สูงอายุได้มีความรู้เข้าใจในแนวคิดของผู้สูงอายุตามหลักทางพระไตรปิฎกและตามรูปแบบโยนิโสมนสิการแล้ว ผู้สูงอายุย่อมเกิดความรู้ใหม่จากการวิจัย สามารถนำเสนอเป็นแผนภาพ ดังนี้

สรุปได้ว่า วิธีคิดตามรูปแบบโยนิโสมนสิการ เป็นวิธีคิดที่ช่วยให้เกิดปัญญาทั้งโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของพระพุทธเจ้าที่ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกด้วยการพิจารณาไตร่ตรองให้เห็นในร่างกายและจิตใจของสิ่งที่มีชีวิตโดยเฉพาะมนุษย์ด้วยแล้วต้องเข้าใจว่าเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไปเป็นธรรมดา เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ ไม่ควรเข้าไปยึดมั่นถือมั่น และอภิปุญญาในสังขารหรือขันธ 5 นี้ หลักธรรมต่าง ๆ นั้นมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกแล้ว เมื่อผู้สูงอายุได้เข้าไปศึกษาอย่างถ่องแท้แล้วก็จะทำให้เกิดความรู้และเข้าใจในหลักคำสอนและนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความถูกต้องและความสุขต่อไปดำเนินชีวิต

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์วิธีคิดของผู้สูงอายุเพื่อการดำเนินชีวิตตามแนวพระไตรปิฎกนั้น ผู้สูงอายุจะต้องทำความเข้าใจชีวิตว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีสังขารที่พร้อมจะลาจากโลกนี้ ควรจะต้องคำนึงถึงเวลาที่เหลืออยู่ว่า จะอยู่อย่างไรให้เกิดความสุข เกิดความสงบและร่มเย็นให้มากที่สุด และการที่จะจากโลกนี้ไปจะต้องจากไปอย่างสงบ หลักธรรมที่จะนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติสำหรับผู้สูงอายุนั้น คือ การพิจารณาไปที่ขันธ 5 ได้แก่ ร่างกายและจิตใจที่เป็นรังของโรค ย่อมมีความเสื่อมไปสิ้นไปอยู่ตลอดเวลาเป็นธรรมดา ผู้สูงอายุไม่ควรที่จะยึดติดในขันธ 5 เมื่อเข้าใจในขันธ 5 เช่นนี้แล้ว ก็ให้น้อมจิตอย่างแนบแน่นด้วยการนำหลักธรรมนี้ไปดำเนินชีวิต ซึ่งหลักธรรมนี้สามารถใช้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม เช่น ขันธ 5 อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ และโยนิโสมนสิการ เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ล้วนแต่มีประโยชน์กับผู้สูงอายุทั้งสิ้น ผู้สูงอายุหมั่นพิจารณาและนำไปใช้เป็นเครื่องเตือนสติอยู่เป็นประจำ เพราะหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและผู้อื่น ช่วยให้ปวงชนเป็นอริยบุคคลได้ ช่วยให้มีความสุขสงบและร่มเย็นทั้งร่างกายและจิตใจ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) การวิจัยในครั้งนี้สามารถนำวิธีคิดของผู้สูงอายุตามรูปแบบโยนิโสมนสิการไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ เนื่องจากผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ประมวลเรียบเรียงไว้และยังเป็นแนวทางสามารถนำไปศึกษาเพื่อปรับใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

2) ผู้สูงอายุสามารถนำแนวคิดในพระไตรปิฎกที่ได้อธิบายถึงเรื่องของร่างกาย และจิตใจพร้อมด้วยหลักธรรมต่าง ๆ ไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิต เพื่อให้ชีวิตในบั้นปลายจะได้มีกำลังกายและกำลังใจ รวมทั้งไม่ทอดทิ้งต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุ

3) ผู้สูงอายุสามารถนำวิธีคิดตามหลักโยนิโสมนสิการกับหลักพุทธธรรมไปใช้ดำเนินชีวิต ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงวิชาการเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ

1) วิเคราะห์กระบวนการคิดต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักทางโลกียธรรมอย่างละเอียดถี่ถ้วนและสมบูรณ์ในอรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่ยังไม่ได้ศึกษา

2) วิเคราะห์กระบวนการคิดต่อการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุตามหลักทางโลกุตตรธรรม 9 เพื่อช่วยสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้เกิดปัญญาญาณ และผู้สูงอายุสามารถนำไปปรับใช้กับการเจริญกัมมัฏฐานได้ เพื่อจะได้นำแนวทางที่ได้ศึกษานี้ไปใช้พัฒนาการปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้าได้ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

คมสินธุ์ ต้นสินนท์. (2561). การจัดการเรียนรู้ตามหลักโยนิโสมนสิการในรายวิชา

พระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนห้วยวัง ปทุมธานี ตำบลสวนพริกไทย อำเภอมะนังปทุมธานี จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เอก ธนะสิริ. (2550). ทำอย่างไรจะปราศจากโรคและชะลอความชรา. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์,

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2549). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

_____. (2550). ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

_____. (2551). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

- _____. (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ พลิธัมม์.
- _____. (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช). (2558). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะหฺ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- นพวรรณ จงวัฒนาและคณะ. (2541). *ฐานข้อมูลผู้สูงอายุที่น่าสนใจ*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก 2500*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2544*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิริวัฒนา อินเตอร์พรีนท์ จำกัด (มหาชน).
- วรเวศม์ สุวรรณระดา. (2559). *ชาญชรา: ก้าวสู่สังคมสูงวัยด้วยความรู้และปัญญา*. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- สุชาดา พระเขียนทอง. พันตำรวจโทหญิง. (2560). *การปฏิบัติธรรมโดยการพิจารณาชั้น 5 ของพุทธศาสนิกชนสตรีไทย. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตฺดุขฺภูิบัณฑิต สาขาวิชา พระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรีธธา The practice of meditation according to Phramahatherasrisaddha

¹พระมหายงยุทธ ธีรธมโม

Phramaha Yongyut Dhiradhammo

²พระมหาบุญเกิด ปญญาปวุฑฺฒิ

Phramaha Boonkerd Panyapawutti

³คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์

Khongsaris Pangthrap

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴พระมหาพิทักษ์ จิตตโสภโณ

Phramaha Pitak Jittasobhano

นักวิชาการอิสระ, Independence Academic

¹Corresponding author E-mail: yongyutpolman@gmail.com

Received: December 2, 2022; **Revised:** December 14, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรีธธาในสมัยสุโขทัย การศึกษาพบว่า แนวการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรีธธานั้นมีความสอดคล้องกับกรรมฐานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้น และปรากฏแนวกรรมฐานที่เด่นชัดตามจริยาวัตรของท่านคือ เมตตากรรมฐาน สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีเป้าหมายการปฏิบัติและบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต

ลักษณะของพระมหาเถรศรีศรีธธาเป็นทั้งพระคามวาสีและอรัญญวาสีที่มุ่งสงเคราะห์ประชาชน ท่านบูรณะปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและปฏิบัติธรรมควบคู่กัน ขณะเดียวกันได้เที่ยวสั่งสมบารมีเพื่อเป็นปัจจัยแห่งการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อาจเรียกการ

บำเพ็ญกรรมฐานในสายนี้ว่า “กรรมฐานสายพระโพธิสัตว์” เพราะสายนี้มุ่งบำเพ็ญบารมี ฌาน และวิปัสสนา ไปพร้อมกันนั่นเอง

คำสำคัญ: กรรมฐาน, วิสุทธิมรรค, พระโพธิสัตว์

Abstract

This academic article, the author would like to investigate the practice of meditation of Phramahatherasrisaddha in Sukhothai period. This study found that the practice of meditation according to Phramahatherasrisaddha is consistent with the meditation practice in Buddhist scriptures such as the Tripitaka and the Visuddhimagga. Phramahatherasrisaddha showed distinct meditation way according to his ethics, namely, Metta meditation, Samatha meditation, and Vipassana meditation. Most importantly, he practiced meditation in order to attain Enlightenment as a future Buddha.

The characteristics of the teachings of Phramahatherasrisaddha contains both the elements of the town order and the forest order, both of which aim to help people and practice Dharma concurrently. At the same time, he continued to accumulate merits as the prerequisite for future enlightenment as a Buddha. This way of practice could be called "meditation in the Bodhisattava's way because this way is to practice the perfection, Samatha meditation and Vipassana meditation are practised together.

Key words: Meditation, Visuddhimagga, Bodhisattava

บทนำ

การปฏิบัติกรรมฐานในสังคมไทยนั้นมีหลากหลายรูปแบบ และมีความสืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตสืบทอดสู่ปัจจุบัน (ลาอุแบร์. ซิมอน เดอ, 2548, ปรีดี พิศภูมิวิถี, 2561) โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับศรีลังกาเมื่อครั้งสุโขทัย ทำให้คัมภีร์ที่เป็นรากฐานของการปฏิบัติกรรมฐานได้แก่ “วิสุทธิมรรค” ของพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งมีอิทธิพลอยู่ในลังกาเข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงต่อแนวปฏิบัติกรรมฐานของสังคมไทยด้วย ในสมัยนั้น พระสงฆ์ในภูมิภาคนี้ต่างเดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา พระภิกษุไทยได้เข้าอุปสมบทแบบลังกาและกลับเมืองไทยเป็นพระภิกษุสายลังกาวงศ์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 ได้รวมตัวตั้งมั่นอยู่ในดินแดนนครศรีธรรมราช ต่อมาพ่อขุนรามคำแหงนินมัตมาให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรที่สุโขทัย และสถาปนาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ขึ้นที่นี่ พระภิกษุชุดแรกที่เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่

สุโขทัยนั้นเป็นฝ่ายอริยญวาสี มีความเคร่งครัดในพระธรรมวินัย ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร สร้าง ศรัทธาความเลื่อมใสแก่ประชาชนเป็นอย่างมาก (ภัทรพร สิริกาญจน, 2557)

หนึ่งในรูปแบบที่ปรากฏในสังคมไทยในสมัยสุโขทัยนั้นคือการปฏิบัติตามแนวของ พระมหาเถรศรีศรัทธา ผู้เป็นพระมหาเถระที่ชื่อเสียงและมีอิทธิพลอย่างมาก ประวัติของท่าน ปรากฏอย่างเด่นชัดในศิลาจารึกหลักที่ 2 (จารึกวัดศรีชุม)ซึ่งบันทึกไว้ว่าท่านได้เดินทางไปศึกษา พระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา (ประเทศศรีลังกา) เป็นเวลานานสิบปี (กรมศิลปากร, 2527) ต่อมา พระมหาเถรศรีศรัทธาได้นำแนวการปฏิบัติกรรมฐานแบบลังกาวงศ์เข้ามาเผยแผ่ในกรุงสุโขทัย ในสมัยพญาลิไท (กรมศิลปากร, 2539) สิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งก็คือแนวปฏิบัติกรรมฐานของท่าน ว่ามีแนวทางปฏิบัติอย่างไร ยังเป็นเรื่องที่ต้องศึกษากันต่อไปตามเอกสารหลักฐานต่างๆ ซึ่ง ผู้เขียนจะได้ประมวลมาและร้อยเรียง โดยจะยกประเด็นตั้งแต่ความหมายและประเภทของ กรรมฐาน สภาพแวดล้อมในสมัยสุโขทัย ขาดิกำเนิดของพระมหาเถรศรีศรัทธา แรงจูงใจใน การบวช ร่องรอยการปฏิบัติกรรมฐาน รวมทั้งผลงานของท่านในสมัยนั้นด้วย

ความหมายของคำว่า “กรรมฐาน”

เกี่ยวกับความหมายของคำว่า “กรรมฐาน” นี้ ข้อมูลจากพจนานุกรมและจาก มุมมองของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายไว้ในหลายแง่มุม ตามที่ปรากฏ คือ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้ความหมายของกรรมฐานว่า คือ ที่ตั้งแห่งการงาน หมายถึงอุบายทางใจ 2 ประการ คือ สมถกรรมฐาน เป็นอุบายสงบใจ และ วิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายเรื่องปัญญา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

ขณะที่ Buddhist Dictionary ให้ความหมายว่า “กรรมฐาน (*Kammaṭṭhāna*) แปลว่า ที่ตั้งแห่งการงาน มีการปฏิบัติสมาธิเป็นต้น เป็นคำที่ใช้ในความหมายของวิชาการทำ สมาธิ ใช้ในความหมายของการฝึกสมาธิ (ภาวนา) ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา แต่ในพระสูตร ใช้คำนี้บ่งถึงกิจกรรมในท้องทุ่ง หรือการประกอบอาชีพ เช่น กลสิกรรม การค้าขาย เป็นต้น (Nyanatiloka, 2007)

ท่านราหุล (Walpola Sri Rahula) วินิจฉัยว่า คำว่า “กรรมฐาน” มาแทนคำ ดังเดิมคือคำว่า “ภาวนา” หมายถึง การเจริญ (culture) หรือการพัฒนา (development) ได้แก่ การเจริญหรือการพัฒนาจิตใจ เมื่อกล่าวให้ถูกต้องตรงตามความหมายจริง ๆ ของศัพท์ การภาวนาทางพระพุทธศาสนาคือการเจริญจิต มีจุดมุ่งหมายเพื่อชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองและสิ่งรบกวนทั้งหลาย (Walpola Sri Rahula, 2009)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า “กรรมฐานคือที่ตั้งแห่งการ งาน อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ อุบายทางใจ วิธีฝึกอบรมจิตใจและเจริญปัญญา นิยม

เขียนว่า “กรรมฐาน” โดยหลักทั่วไป คือ (1) สมถกัมมัฏฐาน กรรมฐานเพื่อการทำจิตใจให้สงบ วิธีฝึกอบรมเจริญจิตใจ (2) วิปัสสนากัมมัฏฐาน กรรมฐานเพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง วิธีฝึกอบรมเจริญปัญญา” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554)

ศาสตราจารย์ ดร. ระวี ภาวิไล ให้ความเห็นว่า กรรมฐาน แปลว่า ที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต หมายความว่าสิ่งที่จิตเข้าไปยึดเหนี่ยว เพื่อให้เกิดวิถีจิตที่พัฒนาไปสู่สภาพที่มีคุณธรรมอันพึงประสงค์ยิ่งขึ้น (ศ. ดร. ระวี ภาวิไล, 2548)

จากข้อมูลดังกล่าวเหล่านี้ สามารถสรุปความหมายของกรรมฐานได้ 3 ความหมาย คือ (1) กรรมฐานคือ สิ่งที่ทำให้จิตยึดเป็นฐานที่มั่นหรือเป็นอารมณ์ (2) กรรมฐานคืองานฝึกจิต และ (3) กรรมฐานคือการพัฒนาจิตใจให้เจริญก้าวหน้า เกิดความสงบและเกิดสติปัญญารู้แจ้ง เห็นจริงตามมา กรรมฐานนี้มีรากเค้ามาจากการทำงานของชาวบ้านที่ใช้แรงงานเพื่อประกอบอาชีพธุระการงาน แต่ในทางพระพุทธศาสนานำคำดังกล่าวมาใช้เป็นงานการพัฒนาจิตใจแทน

ประเภทของกรรมฐาน

แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานนั้นมีหลายวิธี แต่เมื่อจัดประเภทของกรรมฐานในพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ในพระไตรปิฎกได้บันทึกเกี่ยวกับกรรมฐานทั้งสองอย่างนี้ไว้ว่า

1) ธรรม 2 อย่าง ที่ควรเจริญยิ่ง คือสมถะและวิปัสสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 14 ข้อ 431 หน้า 490, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

2) เมื่อภิกษุรู้ว่ายังไม่เจริญสมถะและวิปัสสนาก็ควรเจริญ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 14 ข้อ 450 หน้า 503, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

3) สมถะและวิปัสสนาเป็นส่วนแห่งวิชา เป็นทางให้ถึงความสิ้นราคะ โทสะ และโมหะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, (2539), เล่ม 18 ข้อ 377 หน้า 453-454, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ส่วนคัมภีร์ชั้นอรรถกถาได้จำแนกกรรมฐานออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1) สัพพตถกัมมภูฐาน (สัพพัตถกรรมฐาน) ได้แก่ เมตตา มรณสสติ และอสุภสณฺญา

2) ปาฏิหาริยกัมมภูฐาน (ปาฏิหาริยกรรมฐาน) (อรรถกถาภาษาบาลี สมันตปาสาทิกา ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิ.อ. เล่ม 1 ข้อ 165 หน้า 454 - 455, วิสุทธิ. เล่ม 1 ข้อ 42 หน้า 105) ได้แก่ กรรมฐานที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำ

กรรมฐานทั้งสองอย่างนี้ ท่านมุ่งอธิบายลักษณะในการนำไปใช้ว่า สัพพัตถกรรมฐานเป็นกรรมฐานที่พึงใช้ในทุกที่ คือ

(1) เมตตา เมตตาใช้แผ่ให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น เพื่อนผู้ปฏิบัติธรรม ชาวบ้าน ผู้เป็นใหญ่ในถิ่นนั้น เทวตา เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นมีจิตอ่อนโยน ไม่ทำร้ายผู้ปฏิบัติ แต่จะช่วยอภิบาลรักษาให้ผู้ปฏิบัติอยู่เป็นสุขในการปฏิบัติธรรม

(2) อสุภสัจจะ การเจริญอสุภสัจจะคือความจำได้หมายรู้ว่าไม่งามเพื่อไม่ทำให้เกิดตัณหาแม้ในอารมณ์ที่เป็นทิพย์

(3) มรณสติ มรณสติ คือการพิจารณาเกี่ยวกับความตาย เพราะเมื่อบุคคลรู้ว่าจะต้องตายแน่ ย่อมจะละการแสวงหาที่ไม่สมควร เป็นผู้มีความสลดใจ เจริญธรรมสูงขึ้นโดยลำดับ และเป็นผู้มีความประพฤติไม่ย่อหย่อน (วิสุทธิ. ฉบับภาษาบาลี เล่ม 1 ข้อ 42 หน้า 105 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ส่วนปาริหารยกรรมฐาน เป็นกรรมฐานที่สอดคล้องกับอุปนิสย(จรีต) ซึ่งผู้ปฏิบัติจำเป็นต้องปฏิบัติเป็นประจำอย่างใดอย่างหนึ่งใน 40 วิธีนั้น มีอนุสสติ 10 กสิณ 10 เป็นต้น

อารมณ์ของสมถกรรมฐานทั้งหมดตามที่กล่าวมานี้ มีจุดมุ่งหมายโดยรวมคือเพื่อกำจัดนิวรณ์ซึ่งเป็นตัวปิดกั้นประสิทธิภาพการทำงานของจิต และผลสำเร็จที่ได้จากการเจริญสมถกรรมฐานก็คือเกิดสมาธิในระดับต่าง ๆ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ฌาน”(รูปฌาน ๔, อรูปฌาน ๔)

ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน คืออุบายวิธีเพื่อให้เกิดปัญญาารู้แจ้งเห็นจริง โดยมองเห็นความเป็นอนิจจัง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตาของสรรพสิ่ง ดังคำบาลีว่า “อนิจจาตฺว เสน วิวิธเฑ อากาเรหิ ธมฺเม ปสฺสตีติ วิปัสสนา” (อรรถกถาภาษาบาลี อัญญาสาธินี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (2532), เล่ม 1 ข้อ 181 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) อีกนัยหนึ่งวิปัสสนาก็คือวิธีที่ทำให้เห็นแจ้ง หมายถึงข้อปฏิบัติต่างๆ ในการฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตรงตามสภาวะที่เป็นจริงจนถอนตัวออกจากความยึดมั่นถือมั่นและความเห็นผิดทั้งหลายได้

ฉะนั้น สรุปได้ว่า ประเภทของกรรมฐานมีสองอย่างคือ สมถะและวิปัสสนา โดยที่สมถะก่อให้เกิดสมาธิ ส่วนวิปัสสนาคือการอบรมบ่มเพาะปัญญาจนเห็นแจ้งในสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง กรรมฐานทั้งสองนี้เกื้อกูลต่อกันและสนับสนุนส่งเสริมซึ่งกันและกัน ถือเป็นรูปแบบของการพัฒนาจิตในพระพุทธศาสนานั้นเอง

ชาติภูมิของพระมหาเถรศรีศรัทธา

บ้านเมืองสมัยสุโขทัยและศรีสัชนาลัยสมัยนั้นได้ปกครองโดยพ่อขุนศรีนาวนำถม กระทั่งพ่อขุนศรีนาวนำถมสิ้นพระชนม์ ต่อมาพวกขอม (ขอมสพาดโขลญลัมพาง) ได้เข้ายึดเมืองสุโขทัยได้ พ่อขุนผาเมือง (ลูกพ่อขุนศรีนาวนำถม) ซึ่งตอนนั้นได้ครองเมืองรัต (ราชบุรี) ได้

ร่วมมือกับสหายคือพ่อขุนบางกลางหาวเคลื่อนทัพขึ้นมาช่วยกันตีเอาเมืองคืนได้ พ่อขุนผาเมืองจึงได้ยกเมืองสุโขทัยพร้อมถวายนามของพระองค์ให้แก่พ่อขุนบางกลางหาว เรียกชื่อว่า ศรีปดินอินทราทิตย์ (กรมศิลปากร, 2527)

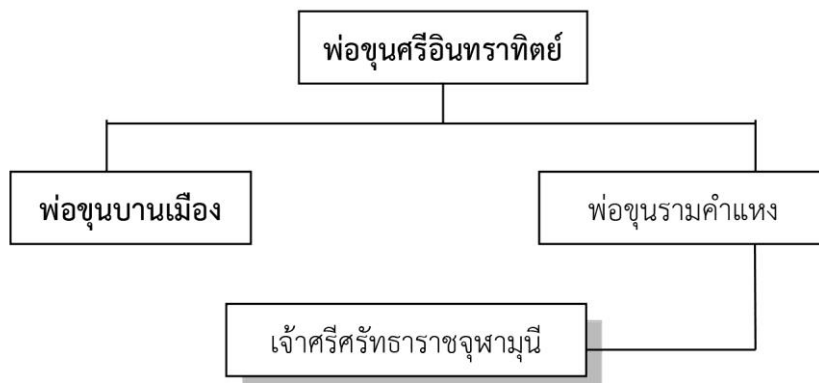
เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์สิ้นพระชนม์ ผู้ที่ปกครองสุโขทัยต่อมา คือพ่อขุนบานเมือง ในขณะนั้น พ่อขุนรามคำแหงยังครองอยู่ที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก)

พระมหาเถรศรีศรัทธาได้ถือกำเนิดขึ้นที่เมืองสองแคว (พิษณุโลก) นี้เอง ท่านเป็นลูกชายของพ่อขุนรามคำแหง มีศักดิ์เป็นหลานของพ่อขุนผาเมือง มีพ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นปู่ ส่วนพระมารดาไม่ปรากฏชื่อ ความตอนหนึ่งในศิลาจารึกวัดศรีชุมพรรณนาชาติภูมิของท่านว่า “พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี เกิดในนครสระหลวงสองแคว ปู่ชื่อพระยาศรีนาวนำถม เป็นขุน เป็นพ่อเสวยราชย์อยู่ในนครสองอัน อันหนึ่ง ชื่อนครสุโขทัย อันหนึ่ง ชื่อนครศรีเสนาไหล....” (กรมศิลปากร, 2527)

ดังนั้น ถิ่นฐานบ้านเกิดของพระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ก็คือพื้นที่ของจังหวัดพิษณุโลก ในปัจจุบัน ในสมัยนั้น เรียกว่า เมืองสองแคว เนื่องจากมีแม่น้ำสองสายไหลผ่าน บางทีว่า เพราะเมืองนี้ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำสองสายก็มี

ต่อมา เมืองสุโขทัยก็ได้ตกทอดมาถึงพ่อขุนรามคำแหงภายหลังจากที่พ่อขุนบานเมืองสิ้นพระชนม์ลง ดังความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า “พ่อขุนตายยังพู้กู ภูพรำบ้ำเรอแก่พู้กู ตั้งบ้ำเรอแก่พู้กู พู้กูตายจึงได้(ให้)เมืองแก่กู...” (กรมศิลปากร, 2527) พ่อขุนรามคำแหงจึงครองสุโขทัยแต่นั้นมา

ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าศรีศรัทธา (พระมหาเถรศรีศรัทธา) กับผู้ปกครองในสายสุโขทัย ไล่ลำดับความสัมพันธ์ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้ดังนี้

ลักษณะชุมชนเมืองสุโขทัยในอดีตนั้น ท่านองว่าในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ประชาชนดำรงชีพด้วยเกษตรกรรมพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก มีพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ดังความว่า เมืองสุโขทัยนี้ มีอริยัญญิก พ่อขุนรามคำแหง ถวายทานแก่มหาเถระสังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร (กรมศิลปากร, 2527) มีพ่อขุนรามคำแหงผู้มีน้ำใจใฝ่ธรรมเป็นผู้ปกครอง ได้นิมนต์พระสงฆ์ที่ทรงความรู้มาสอนธรรมแก่เมืองชาวสุโขทัยและได้เริ่มสานสัมพันธ์กับศรีลังกาโดยส่งพระภิกษุไปศึกษาที่นั่นอีกด้วย (Kong Meng San Phor Kark See Monastery, 2016)

ในสมัยสุโขทัยนั้น พระพุทธศาสนายังคงเป็นศาสนากระแสหลักในการนับถือของประชาชน สังคมสุโขทัยให้อิสระเสรีในการดำเนินชีวิต ดังศิลาจารึกวัดศรีชุมบันทึกว่า เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ ลูกเจ้าลูกขุนทั้งสิ้นทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ล้วนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และว่า เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี...ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า ใครจักใคร่ค้าม้า ค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้ำทอง ค้า (กรมศิลปากร, 2527)

ในวัยเด็ก เจ้าศรีศรัทธาเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด มีปัญญาดี รักในการเรียนรู้แสวงหาความรู้ไม่หยุดหย่อน ล้วนแจ่มแจ้งในสรรพศาสตร์ ดังศิลาจารึกวัดศรีชุมว่า มักเรียนคุณพิเศษ รู้คุณหลายประการ และดังความว่า “เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี มักเรียนคุณพิเศษ อันหนึ่งรู้คุณช้าง อันหนึ่งรู้คุณม้า อันหนึ่งรู้คุณสีหะ... อันหนึ่งรู้คุณ คือธนูศิลป์ ปืนยิงเข้าไปก็ถูก (แม่น) รู้คุณหลายประการ” (กรมศิลปากร, 2527)

เมื่อวัยหนุ่ม เจ้าศรีศรัทธาได้ศึกษาศิลปวิทยาชั้นสูงหลายแขนง มีวิชาเรียกและควบคุมราชสีห์ ศิลปะการใช้ช้างและม้า และในทุก ๆ วันพระ พ่อขุนรามคำแหงจะขี่ช้างไปวัดเพื่อรักษาศีลและฟังธรรมจากพระเถระชั้นครูเป็นประจำ ซึ่งเจ้าศรีศรัทธาได้รับรู้และเห็นพ่อขุนรามคำแหงประพฤติธรรมเป็นนิจ ดังความในศิลาจารึกว่า “ครั้นวันเดือนดับเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผือก...พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปนบพระ(เถิง)อริยัญญิกแล้วเข้ามา” (กรมศิลปากร, 2527)

กล่าวได้ว่า ท่านเจริญเติบโตอยู่ในสภาพแวดล้อมของพระพุทธศาสนา ทำให้ได้ซึมซับคุณความดีมากมาย ชีวิตในช่วงปฐมวัยของเจ้าศรีศรัทธา จึงใกล้ชิดและผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาโดยตลอด

มูลเหตุการณืออกบวช

บ้านเมืองในสมัยสุโขทัยในช่วงวัยหนุ่มของเจ้าศรีศรัทธา (พระมหาเถระศรีศรัทธา) ยังมีความไม่สงบด้วยข้าศึกที่คอยรุกราน หนึ่งในผู้ที่ทำหน้าที่รบเคียงบ่าเคียงไหล่กับพ่อขุนรามคำแหงในตอนนั้น ก็คือเจ้าศรีศรัทธา ปรากฏในศิลาจารึกว่า ท่านได้สู้รบกับขุนต่าง ๆ และสามารถเอาชนะขุนเหล่านั้นได้อย่างง่ายดาย ดังความว่า

“เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี ดูเหมือนราชสีห์ตัวมีกำลัง ได้ต่อหัวช้าง (ชนช้าง) กับ ชุนจิ่ง ชุนจิ่งชี้ช้างพลายสารสูงใหญ่กำลังตกมัน ชีมาด้วยความเร็วหนักหนา ได้ทำท่าย่อขุนรามคำแหง(ซึ่งท่าน)จักแลกหมอนแพร...เจ้าศรีศรัทธา เจ็บใจต่างพ่อดนหนักหนา เสมอดังเอา ค้อนตีหางนาคราช...” (กรมศิลปากร, 2527)

สงครามในครั้งนี้ ได้อ้างถึงขุนผู้หนึ่งชื่อว่า “ชุนจิ่ง” (ขุนผู้เรืองวิชาฝีมือคมแก่กล้า เชี่ยวชาญในเชิงรบ) ได้ชี้ช้างพลายใหญ่กำลังตกมัน มาพร้อมไพร่พลจำนวนมาก เข้ามาทำรบกับพ่อกุณรามคำแหง พ่อกุณรามคำแหงไม่คิดจะรบด้วย จึงใช้การทูตเจรจาแลกแพรหมอน (เจรจาขอเป็นมิตรกัน) แต่ชุนจิ่งไม่ยอมเลิกรา จะรบให้ได้ จึงแก่งยั่วโทสะของพ่อกุณรามคำแหง ด้วยการชี้ว่าจาหยาบคายดูหมิ่นดูแคลนสารพัดประการ เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี ผู้เป็นลูก ซึ่งยืนข้างอยู่ข้าง ๆ พ่อกุณ ทนเห็นพ่อของตนถูกรังแกไม่ได้ รู้สึกเจ็บใจแทนพ่อหนักหนา จารึกวัดศรีชุมกล่าวถึงตอนนั้นว่า “เจ้าศรีศรัทธา เจ็บใจต่างพ่อดนหนักหนา เสมอดังเอา ค้อนตีหางนาคราช” ทันใดนั้น เจ้าศรีศรัทธาฯ ก็ได้ไล่ช้างพังซึ่งเป็นช้างตัวเมียออกไปต่อสู้กับชุนจิ่งอย่างห้าวหาญ

ชุนจิ่งพยายามสู้สุดฤทธิ์ด้วยวิชาสารพัดอย่างที่ตนมี แต่ไม่อาจสู้เจ้าศรีศรัทธา จึงได้แต่ถอยถอยหนีไป เจ้าศรีศรัทธาฯยังคงไล่ช้างไล่ตี ดังศิลาจารึกว่า “ไล่ตามตีบ่หย่าค้ำน บ่ทาน เมื่อตามตีความช้างวิ่งหนีตกป่าแหม...” (กรมศิลปากร, 2527) จากนั้น พอเห็นว่าชุนจิ่งยอมแพ้แล้ว ท่านก็ไม่เข่นฆ่า แต่กลับเปิดทางให้หนีต่อไป ชุนทัพทั้งหลายต่างชื่นชม เพราะได้เห็นสิ่งอัศจรรย์ที่ไม่เคยพบมาก่อนว่าช้างพังตัวเมียสามารถชนะช้างพลายตัวผู้ได้ จึงยกย่องเจ้าศรีศรัทธาฯ ว่าเป็นผู้ทำเรื่องน่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง

เหตุการณ์สู้รบต่าง ๆ ทำให้เห็นถึงบุคลิกภาพในด้านความตรงไปตรงมาและการให้อภัยของเจ้าศรีศรัทธาอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะเรื่องความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ความมุ่งมั่นในการทำบางสิ่งบางประการให้สำเร็จ นอกจากนี้แล้ว จะเห็นว่าประสบการณ์เชิงรบของท่านไม่ค่อยไปกว่าผู้ใด ด้วยปรีชาของเจ้าศรีศรัทธา จึงมีความเป็นไปได้ว่าผู้ปกครองสุโขทัยภายหน้านั้น อาจเป็นท่าน

เมื่อเจ้าศรีศรัทธา มีอายุได้ 29 อย่างเข้า 30 ปี “มาถึงยี่สิบเก้าเข้าสามสิบห้า” ก็ได้เผชิญกับมรสุมชีวิตหลายประการ บ้างก็ว่าเป็นเรื่องการเมือง บ้างก็ว่าท่านสูญเสียคนที่รัก ทำให้เจ้าศรีศรัทธามองเห็นความไม่เที่ยงแท้ของโลกและชีวิต ดังความตอนหนึ่งในศิลาจารึกว่า “เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี บัดเดียว บุญเข้า บาปเข้า บัดหัว บัดใจ (ร้องไห้) บัดได้ บัดเสีย บัดได้สุข บัดได้ทุกข์เวียนสลับกลับไปมา เชิญในสงสารนี้หนักหนา ” (กรมศิลปากร, 2527) ต่อมา ท่านจึงได้นึกถึงคุณของพระพุทธศาสนา ใคร่ปรารถนาจะออกบวช ดังศิลาจารึกว่า “เห็นสงสารภพนี้ อนินยอนาถบ่เที่ยงแท้ จึงคำนึงโพธิสมภาร” (กรมศิลปากร, 2527)

ชีวิตในช่วงนี้ของเจ้าศรีศรัทธา ดูเหมือนว่าได้พานพบกับเหตุการณ์ที่ผกผันในชีวิตหลายประการ และดูเหมือนท่านจะมองเห็นว่าสรรพสิ่งนั้นล้วนประกอบด้วยทุกข์ แม้แต่ทรัพย์สมบัติที่เคยมี ชัยชนะที่เคยได้ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ล้วนไม่เที่ยงสักอย่างเดียว เป็นไปเพื่อทุกข์ทั้งนั้น มนุษย์ล้วนแสวงหาสิ่งดังกล่าวที่เป็นไปเพื่อทุกข์ แล้วพวกเขาจะประสบกับสุขอันแท้จริงได้อย่างไร แม้แต่ตัวท่านเองก็ตาม

ความตอนหนึ่งของศิลาจารึกบ่งชี้ตอนเมื่อท่านมีอายุ 31 ปีว่า มาเถิงสามสิบเอ็ดปี (เจ้าศรีศรัทธา) มีศรัทธาหนักหนา ผู้ใดปรารถนาเอาหัวตน โอยทาน(ให้)เมื่อนั้น (กรมศิลปากร, 2527)

มาถึงตอนนี้ท่านตัดสินใจอย่างแน่วแน่ เพราะเห็นโทษภัยในการใช้ชีวิตทางโลก จึงให้นำเครื่องศาสตราวุธ เช่น หอก ดาบ ธนู แหวน ออกมาทำลายจนหมดสิ้น และให้นำสมบัติเครื่องประดับแพรพรรณ เพชร นิล จินดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ อันล้ำค่าสารพัดอย่างออกมาบริจาคเป็นทาน บ่งบอกว่าจะไม่หวนกลับสู่เพศคฤหัสถ์อีก แม้ใครต้องการศิระะของตน เจ้าศรีศรัทธาก็พร้อมยอมตัดให้ได้ในตอนนั้น ด้วยตั้งความปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต หลังจากนั้น ได้ออกบวชเป็นพระภิกษุ ตั้งความในจารึกวัดศรีชุมว่า “ปรารถนาเป็นพระพุทธมหายาโคดม จึงภินะกรรมออกจากภัตถ์นภุมิ สพายบาตร ...” (กรมศิลปากร, 2527)

เมื่อกล่าวถึงเหตุผลที่เจ้าศรีศรัทธาออกบวชนั้น สามารถสรุปมูลเหตุโดยกว้างๆ ดังนี้ คือ (1) ท่านออกบวชด้วยเหตุผลที่มีความเกี่ยวข้องกับการเมืองภายในสุโขทัย (2) ออกบวชเพราะเห็นความเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งอาจเกิดจากการสูญเสียคนที่รัก (3) ออกบวชเพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ ฉะนั้น การออกบวชของท่านจึงประกอบด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ

แนวการปฏิบัติกรรมฐาน

เมื่อเจ้าศรีศรัทธาออกบวชเป็นพระภิกษุ ท่านมีจริยาวัตรเยี่ยงพระเถระสายอริยญวาสี มีวัตรปฏิบัติเคร่งครัดเยี่ยงพระมหาเถระในสิงหลทวีป (ลังกา) และมีปฏิปทาที่น่าเลื่อมใสศรัทธาหลายประการ ศิลาจารึกได้บันทึกคุณลักษณะของท่านไว้ว่า “มีหลานพ่อขุนผาเมืองผู้หนึ่ง คือสมเด็จพะมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณีลังกาที่ปมมหาสวามี... มักกระทำบุญ กระทำธรรม (ปฏิบัติธรรม) มักโอยทานทุกเมื่อ ปัดคิดแค้น จักให้แก่ท่าน แต่งสะอาดงามหนักหนา จึงโอย(ให้)ทานบิณฑบาต โอยทานบ่ขาดสักวัน โอย(ทาน)สิบห้าคาบแล... มักฉันทุกอันดังนั้นแล” (กรมศิลปากร, 2527) และความตอนหนึ่งในศิลาจารึกอีกตอนที่พรรณนาถึงคุณสมบัติของท่านว่า “พระมหาเถรศรีศรัทธาราชจุฬามณี... ปมิเคียดตอบ ขสานติไมตรี (ประสานไมตรี) รู้ปราณี

เอ็นดูสัตว์ทั้งหลาย โปรดสรวาย(รักษา)บให้ล้มบให้ตาย รู้บุญรู้คุณท่าน สงบเสงี่ยมมารยาทอาจ
สังวรตน สั่งสอนคนทั้งหลายให้รู้ละอายรู้กลัวบาปกลัวผิดต่อผู้เฒ่าผู้แก่” (กรมศิลปากร, 2527)

หากประมวลคุณลักษณะตามที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 2 (กรมศิลปากร, 2527)
ตามที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ สามารถสรุปคุณสมบัติของพระมหาเถรศรีศรัทธาได้ดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีปัญญาหลักแหลม
2. ใฝ่บุญใฝ่ธรรม ชอบให้ทานทุกวัน
3. นุ่งห่มสะอาดงามหนักหนา
4. ออกบิณฑบาตไม่ขาดสักวัน
5. ฉันทาอาหารที่ได้จากการบิณฑบาต
6. ส่วนเหลือจากที่ฉันก็นำไปแจกจ่ายแก่ผู้อื่น (โอยทานบิณฑบาต)
7. เมตตาและเอ็นดูสรรพสัตว์
8. รู้บุญรู้คุณผู้อื่น
9. ชอบเดินธุดงค์แสวงหาปัญญารู้อันพิเศษ
10. รู้ทุกภาษา

เมื่อกาลออกพรรษา เป็นช่วงเวลาที่พระภิกษุสามารถจาริกไปปฏิบัติธรรมตามที่
ต่างๆ ได้ พระมหาเถรศรีศรัทธา ได้จำศีลภาวนาอยู่ตามป่าเขา บางครั้งก็ฉันเพียงใบไม้และ
ผลไม้แทนข้าว ปฏิบัติเคร่งครัด บำเพ็ญเพียรอย่างหนัก ไม่หยุดไม่พักทั้งเวลากลางวันและ
กลางคืน ดังจารึกวัดศรีชุมว่า “มักกระทำเพียรพยายาม กลางวันบิณฑบาต กลางคืนบิณฑบาต เทียร
(เพียร)ปรารภนาโพธิสมภาร ” (กรมศิลปากร, 2527) มีวัตรปฏิบัติที่ท่านประพฤติเช่นพระสงฆ์
ที่อยู่ในสังฆทวิปทุกประการ ดังความในศิลาจารึกตอนหนึ่งว่า พระมหาเถรศรีศรัทธา มักจำ
ศีลภาวนาอยู่กลางป่ากลางดง ฉันใบพองลูกหมากรากไม้ มีวัตรปฏิบัติเยี่ยง(พระใน)สังฆทวิป
ทุกประการ มักเพียรแสวงหาปัญญาอันพิเศษ รู้ทุกภาษา (กรมศิลปากร, 2527)

จึงกล่าวได้ว่า พระมหาเถรศรีศรัทธามีคุณลักษณะพิเศษ คือเป็นผู้ที่อยู่ด้วยเมตตา
กรรมฐาน นิยมการให้ทาน ชอบการปฏิบัติธรรม สมถะเรียบง่าย มีระเบียบวินัย สร้างสรรค์
สาธารณประโยชน์ และปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมฐานในคัมภีร์พุทธศาสนากับแนวปฏิบัติกรรมฐานของ พระมหาเถรศรีศรัทธา

บุคลิกภาพในด้านการปฏิบัติธรรมของพระมหาเถรศรีศรัทธาตามที่ปรากฏในศิลา
จารึกพบว่า มีหลายลักษณะ ที่ประมวลได้จะเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความเมตตาช่วยเหลือเพื่อน
มนุษย์และสัตว์ รวมทั้งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ทิ้งร้างในที่ต่างๆ และยังปรารถนาที่จะเป็น

พระพุทธเจ้าในอนาคตอีกด้วย อาจจำแนกคุณลักษณะในการปฏิบัติกรรมฐานของท่านได้ ๓ ส่วน คือ เมตตากรรมฐาน สมถะวิปัสสนา และการบำเพ็ญโพธิสัตว์บารมี

1. เมตตากรรมฐาน กรรมฐานประเภทนี้ ปรากฏในจริยาวัตรของพระมหาเถรศรีศรัทธา ดังที่ท่านโอยทาน(บริจาคทาน)ทุกวัน และมีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย ให้มีการไถ่และปล่อยชีวิตสัตว์จำนวนมาก จัดว่าเป็นคุณลักษณะของเมตตาซึ่งเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติกรรมฐานในทางพระพุทธศาสนา โดยจัดอยู่ในสัพพัตถกรรมฐาน

2. สมถะวิปัสสนา การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวพระมหาเถรศรีศรัทธาพิจารณาได้จากลักษณะของพระสายอรัญญวาสี พระอรัญญวาสี คือพระที่อยู่ป่าเป็นวัตร และวัดที่พักนั้นมักตั้งอยู่ในป่าห่างไกลจากชาวบ้าน มุ่งเน้นการศึกษาสมาธิและวิปัสสนา บำเพ็ญเพียรทางจิตเป็นหลัก จะพบบทบาทของพระมหาเถรศรีศรัทธาว่าท่านภาวนาอยู่ตามป่าเขา ฉันไปไม่เป็นอาหาร มีวัตรปฏิบัติเช่นพระสิงหล(ลิงกา) ดังคำในศิลาจารึกว่า “กลางคำบ่ยืน กลางคั่นบ่อยู่” นั้นชี้ให้เห็นว่าท่านเป็นพระนักปฏิบัติ เป็นพระนักภาวนา เป็นพระป่าสายอรัญญวาสี หรือเรียกว่า สายวิปัสสนาธุระ ซึ่งมุ่งการปฏิบัติกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนาตนเอง

3. การบำเพ็ญโพธิสัตว์บารมี การเป็นพระโพธิสัตว์นั้นต้องบำเพ็ญบารมี 10 ทศ มีทานเป็นต้น รวมทั้งช่วยเหลือสรรพสัตว์ในรูปแบบต่างๆ และต้องปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าด้วย เห็นได้ว่า เมื่อพระมหาเถรศรีศรัทธาเดินทางไปในถิ่นใด เมื่อเห็นวัดวา ศาสนาอยู่ในสภาพที่ไม่เรียบร้อย ก็มักจะเทศนาสั่งสอนประชาชนได้รู้ถึงคุณค่าของศาสนสถาน และได้ชักชวนผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์และก่อสร้างไว้เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะช่วงหลังออกพรรษา ท่านอุทิศไปตามป่าตามเขา ในบางที่หากมีพระธาตุ เจดีย์ หรือพระพุทธรูปที่ชำรุดทรุดโทรม ท่านก็จะเที่ยวซ่อมแซมให้คืนสภาพดีดังเดิม บางแห่งกลางป่าเขา ขาดปูนมาโบกทา ก่อทำเจดีย์วิหาร พระมหาเถรศรีศรัทธาได้ลงอธิษฐานขอปูน ยังไม่ทันไร ก็ได้พบปูนมาโบกทาสมใจหมาย เมื่อสร้างวิหารเป็นต้นเสร็จแล้ว แต่ยังขาดพระพุทธรูป ท่านจึงให้คนไปเสาะเอาพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ และในสถานที่เช่นนั้น มีเพียงพระพุทธรูปที่ชำรุดเสียหาย จึงหามาได้เพียงบางชิ้นบางส่วนเท่านั้น ดังศิลาจารึกว่า “๐ ลางแห่งได้แข่งได้ชา ลางแห่งได้มือได้ตีน ย่อมพระหินอันใหญ่ ชักมาด้วยล้อด้วยเกวียน เข็นเข้าไปในมหาวิหาร เอามาต่อติดประกิดด้วยปูน มีรูปโฉมพรรณอันงามพิจิตรดังอินทนิรมิต...” (กรมศิลปากร, 2527) ท่านให้เอามาต่อกันจนเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ได้ประดิษฐานไว้ที่มหาวิหารนั้น

ผลงานของท่านที่ตกทอดถึงปัจจุบัน ส่วนหนึ่งก็คือ “พระอถารส” ในจารึกบอกว่า พระมหาเถรศรีศรัทธา เป็นผู้สร้าง หลังจากที่ได้ประดิษฐานพระธาตุและพระปฏิมาอันท่านกระทำแล้วด้วยเงิน ทอง เขียว งา แล้วจึงกระทำพระอถารสขึ้น และท่านได้อธิษฐานว่า “ขอ

บุญนี้จึงเป็นปัจจัยให้เราได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต เพื่อพาสรรพสัตว์ข้ามพ้นจากสังสารวัฏด้วยเถิด” (ปุณณกมเมเน พุทโธ โหมิ อนาคเต สงสารโมจนตถาย สพเพสสเด) (กรมศิลปากร, 2527) เหล่านี้ถือเป็นการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสัตว์โลกซึ่งเป็นแนวทางของพระโพธิสัตว์ตามคติทางพุทธศาสนา

ดังนั้น ธรรมเนียมตามแนวของพระมหาศรีศรัทธา เห็นได้ว่ามีความสอดคล้องกับธรรมเนียมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยพระมหาเถรศรีศรัทธานั้นปฏิบัติธรรมเนียมตามแนวพระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งท่านได้เดินทางไปศึกษาโดยตรงที่ลังกา โดยมีธรรมเนียมที่เด่นชัดตามจริยาวัตรของท่านคือ เมตตากรรมฐาน สมณะวิปัสสนา แต่การปฏิบัติธรรมเนียมของท่านนั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อจะเป็นพระอรหันตสาวก หากแต่มุ่งปฏิบัติธรรมเนียมและบำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต สามารถเขียนตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

พระไตรปิฎกและวิสุทธิมรรค	เป้าหมาย	พระมหาเถรศรีศรัทธา	เป้าหมาย
สัพพัตถกรรมฐาน	อรหันตสาวก	เมตตากรรมฐาน	พระพุทธเจ้า
สมณะวิปัสสนา		สมณะวิปัสสนา	
		โพธิสัตว์บารมี	

จึงสรุปได้ว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาเป็นทั้งพระคามวาสีและอรัญญวาสี ที่มุ่งสงเคราะห์ประชาชนและปฏิบัติธรรมควบคู่กัน ขณะเดียวกันท่านก็เที่ยวสั่งสมบารมีเรื่อยไปเพื่อเป็นปัจจัยแห่งการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต อาจเรียกการปฏิบัติธรรมเนียมในสายนี้ว่า “กรรมฐานสายพระโพธิสัตว์” ก็ได้ เพราะสายนี้มุ่งบำเพ็ญบารมี ฌาน และวิปัสสนา ไปพร้อมๆ กัน

สรุป

บทความนี้ได้นำเสนอแนวทางการปฏิบัติธรรมเนียมของพระมหาเถรศรีศรัทธาผู้มีชีวิตอยู่เมื่อ 700 กว่าปีที่แล้วเมื่อครั้งสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีของไทย พระมหาเถรศรีศรัทธาได้ปฏิบัติตนตามแนวปฏิบัติแบบลังกาวงศ์ ซึ่งได้นำเข้ามาจากลังกาทวีป (ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน) แนวการปฏิบัตินี้มีปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นคัมภีร์ของการปฏิบัติธรรมเนียมที่สืบสานในลังกา ในคัมภีร์ดังกล่าวปรากฏการปฏิบัติแบบสมณะและวิปัสสนา ลักษณะการปฏิบัติธรรมเนียมของพระมหาเถรศรีศรัทธานั้นไม่ได้มุ่งไปที่ความเป็นอรหันตสาวก หากมุ่งที่ความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตด้วย ฉะนั้นท่านจึงบำเพ็ญบารมีต่างๆ ไปพร้อมกัน

เช่น ปลุกตันโพธิ์ ซ่อมแซมเจดีย์ พระพุทธรูป ช่วยเหลือชาวบ้าน เพื่อส่งเสริมตามแนวของพระโพธิ์สัตว์ ซึ่งเชื่อได้ว่าเป็นแนวคิดและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทและมหายานที่ผสมผสานกันในช่วงสมัยสุโขทัยด้วย

การศึกษาในเรื่องแนวการปฏิบัติกรรมฐานของพระมหาเถรศรีศรัทธาทำให้เห็นร่องรอยการปฏิบัติกรรมฐานเมื่อครั้งอดีตสมัยสุโขทัยที่ไทยรับเข้ามาจากศรีลังกา และเห็นแนวทางการบำเพ็ญบารมีในฐานะพระภิกษุโพธิสัตว์เพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยศิลปากรราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2532). *อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2534). *สมณุตปาสาทิกา (ปฐโม ภาค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____. (2532). *อภิสาลินี (ปฐโม ภาค)*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน.

พระพุทธรักษาจารย์. (2539). *วิสุทธิมคคปกรณ์ (ปฐโม ภาค)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักค้นคว้าทางวิญญาน.

พระพุทธรักษาจารย์. (2549). *อภิธัมมวาทาร*. พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและอธิบาย. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2538). *อภิธัมมตถสัททปาฐะ สห อภิธัมมตถวิภาวินีนาม อภิธัมมตถสัททฎีกา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2527). *จารึกสมัยสุโขทัย*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร (กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทย พุทธศักราช 2526).

กรมศิลปากร. (2539). *เรือพระราชพิธี*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์.

ปรีดี พิศณุวิทย์. (2561). *สยามศึกษาในสายตาฝรั่ง*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธรูปของธรรมสภา.

ภัทรพร สิริกาญจน. (2557). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพบนความหลากหลาย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ลาธุแบร์. ซิมอน เดอ. (๒๕๔๘). *จดหมายเหตุลาธุแบร์ ราชอาณาจักรสยาม*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.

ระวี ภาวิไล. (2548). *อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวายจำกัด.

Kong Meng San Phor Kark See Monastery. (2016). *Buddhism for Beginners*. Singapore.

Nyanatiloka. (2007). *Buddhist Dictionary: a manual of Buddhist Terms and Doctrines*. Bangkok: O.S.Printing House.

Walpola Sri Rahula. (2009). *What the Buddha taught*. How Tri Foundation, Thailand.

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวอร์มัล

Human Resources Development in the New Normal Era

พระครูภัทรสารสุนทร, ดร.
วิทยาลัยสงฆ์กาญจนบุรี ศรีไพบูลย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Phrakru Pattharasasuntorn Dr.
Kanchanaburi Siripaiboon Sangha College
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
E-mail: Asaphol9@gmail.com

Received: November 17, 2022; **Revised:** December 21, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของบทความทางวิชาการฉบับนี้เพื่อต้องการศึกษาเสนอแนวความคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวอร์มัล โดยใช้วิธีการศึกษาวรรณกรรม บทความทางวิชาการ บทความวิจัย บทสัมภาษณ์ และข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาสรุปการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปกติใหม่ และในขั้นตอนสุดท้ายคือการนำข้อมูลมาเขียนเป็นบทความวิชาการฉบับนี้

ผลการศึกษาพบว่า เมื่อเกิดพฤติกรรมแบบใหม่หลายอย่าง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยอิเล็กทรอนิกส์นับได้ว่าเป็นความปกติใหม่ เช่น มีการทำงานที่บ้าน ทำงานผ่านระบบเทคโนโลยี ซึ่งการทำงานต่อไปไม่บังคับให้ใครต้องไปที่สำนักงาน ขอเพียงให้งานตอบสนองความต้องการของลูกค้าและองค์กรเท่านั้น รวมทั้งพฤติกรรมของผู้บริโภคก็เปลี่ยนไปซึ่งส่งผลต่อผู้ผลิตสินค้าและผู้บริโภคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อต้องการรักษาระยะห่างทางสังคม จากจุดนี้จะนำมาสู่การปรับเปลี่ยนนโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้ง 4 แนวทางคือ 1. การพัฒนารายบุคคล 2. การพัฒนาอาชีพ 3. การพัฒนาองค์กร และ 4. การบริหารผลการปฏิบัติ เพื่อให้สอดคล้องกับความปกติใหม่หรือยุคนิวอร์มัลต่อไป

คำสำคัญ : มนุษย์, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, นิวอร์มัล

Abstract

The objective of this academic article is to study and propose the concept of human resource development in the New Normal era by using the method of studying literature academic articles, research articles, interviews, and other relevant information. Then bring it to the conclusion of human resource development to conform to social changes in the new normal era and in the last step is to bring the information to write this academic article.

The results of the study found that when many new behaviors electronic human resource development is a new normal such as working from home work through technology. The following work does not force anyone to go to the office. Just let the work meet the needs of customers and organizations only including consumer behavior has changed, which inevitably affects the producers and consumers. This is to maintain social distance. From this point, it will lead to the change in human resource development policies in 4 approaches: 1. Individual development 2. Career development 3. Organizational development and 4. Performance management to be consistent with the new normal or the New Normal all aspect.

Key words: Human, Human Resources Development, New Normal Era

บทนำ

จากวิกฤติการณ์ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ที่มีจุดเริ่มต้นมาจากเมืองอู่ฮั่น ประเทศจีนราวเดือนธันวาคม 2019 ได้แพร่กระจายออกเป็นมุกกว้างหลายประเทศ ทำให้ส่งผลกระทบต่อมวลมนุษยชาติหลากหลายแง่มุม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสาธารณสุข ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและด้านต่าง ๆ มากมาย และเกิดพฤติกรรมแบบใหม่หลายอย่าง พฤติกรรมดังกล่าวเรียกว่าความเป็นปกติใหม่ (New Normal)

ความปกติใหม่ (New Normal) Binson, B., (2020) ได้เขียนความเป็นปกติใหม่ในแง่ทางวัฒนธรรมในบทความชื่อ The “New Normal” The “Covid Culture” ไว้ว่า นับตั้งแต่มีการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ในประเทศไทยในเดือนมีนาคม 2020 ถึงปัจจุบันมาตรการป้องกันการแพร่ระบาดของไวรัสดังกล่าวจากภาครัฐเป็นไปอย่างเข้มข้น เช่น การรณรงค์ให้ทุกคนอยู่บ้านเพื่อหยุดเชื้อเพื่อชาติ มาตรการการรักษาระยะห่างทางสังคม (Social distancing) การใช้หน้ากากอนามัย การกักกันตัว 14 วันสำหรับผู้เดินทางเข้าประเทศ การปิดเมือง (Lock down) การปิดห้างสรรพสินค้า ภัตตาคาร ร้านอาหาร สถานบันเทิง เป็นต้น มาตรการเหล่านี้ส่งผลให้คนตกงานเป็นจำนวนมาก Brian Chesky Tech-Startups ส่งจดหมายปิดผนึกถึงพนักงาน Airbnb ทั่วโลกและเปิดเป็นสาธารณะให้ผู้สนใจทั่วไปได้เข้าไปอ่าน

ได้ เนื้อความทางจดหมายสรุปได้ว่า Airbnb จำเป็นต้องลาจากกันกับพนักงาน 1,900 ชีวิต หรือคิดเป็น 25% จากพนักงานทั้งหมด ในประเทศไทยมีหลายบริษัทที่ต้องปิดตัวลง หลายบริษัทพนักงานถูกลดชั่วโมงการทำงาน หรือถูกเลิกจ้าง เนื่องจากผู้ประกอบการมีรายได้ลดลงความสามารถในการจ้างงานจึงถดถอยตามไปด้วย (สำนักงานสหประชาชาติประเทศไทย, 2563)

นอกจากนี้ สภาพแวดล้อมทางธุรกิจ (Business Environment) เช่น ลูกค้า คู่แข่งขันทางการตลาด ผู้แทนจำหน่าย เทคโนโลยี ภาวะเศรษฐกิจ กฎหมาย เงื่อนไขทางการค้าต่างประเทศ การเมือง นโยบายสาธารณะ สภาพแวดล้อมทางสังคม ตลอดจนภัยธรรมชาติ หรือภัยคุกคามจากการก่อการร้าย ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อการอยู่รอดขององค์กรที่เราไม่สามารถคาดคะเนเหตุการณ์ล่วงหน้าได้เลย (วาสนา รังสร้อย, 2564)

จากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าวจะเห็นว่ามีผลกระทบต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เช่น เริ่มจากการทำงานก็ต้องทำงานทางไกล ทำงานที่บ้าน หรือทำงานออนไลน์โดยการผ่านเครื่องมือเทคโนโลยีต่าง ๆ ทั้งการประชุมงาน ก็ต้องเป็นระบบการประชุมออนไลน์ซึ่งประมาณ 80 % ที่เราต้องใช้เทคโนโลยีเป็นตัวช่วย และสภาวะดังกล่าวก็มีความเข้มข้นขึ้นเป็นระดับ ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการระยะห่างทางสังคม เป็นการปฏิบัติตัวในยุคปกติชีวิตใหม่

ดังนั้น บทความวิชาการเรื่อง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิว نرمอลนี้ เป็นการศึกษาปรากฏการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโรคไวรัสโคโรนา-19 หรือโควิด-19หรือศึกษาความเป็นปกติใหม่ (New normal) ที่ส่งผลกระทบต่อระบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้ง 4 แนวทางคือ 1.การพัฒนารายบุคคล 2. การพัฒนาอาชีพ 3. การพัฒนาองค์กร 4. การบริหารผลการปฏิบัติ เพื่อปรับเปลี่ยนการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับความปกติใหม่หรือยุคนิว نرمอลต่อไป

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) หรือ (HRD) นักวิชาการได้ให้ความเห็นว่า “กิจกรรมของการพัฒนาบุคลากรในองค์กร” คือ “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”

Leonard Nadler ได้นิยามความหมายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ไว้ว่า เป็นการกำหนดวิธีการ และจัดการเรียนรู้ของบุคลากรเพื่อ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้น (พุทธิกาญจน์, 2559)

Goulet ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการทำให้บุคคลบรรลุเป้าหมายสูงสุด ด้วยการเข้าถึงใน 3 ลักษณะ คือ 1. ครอบครองสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต 2. ความรู้สึกเข้าถึงตัวตนอย่างแท้จริง และ 3. เข้าถึงศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (Weinberger, 1998 : 12)

Craig ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นกิจกรรมซึ่งเน้นในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ตลอดชีวิต (Weinberger, 1998)

และจากนั้นได้มีนักวิชาการด้านการศึกษาและด้านบริหารธุรกิจ ได้ศึกษาแนวคิดในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มแนวคิด ดังนี้

แนวคิดกลุ่มที่ 1 ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง กระบวนการที่ทำให้บุคคลได้รับการเรียนรู้และเกิดประสบการณ์ในการทำงานเพื่อนำมาประยุกต์ใช้

Nadler และ Wiggs (1989) ได้อธิบายว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นกระบวนการพัฒนาบุคคลให้เกิดความรู้ความสามารถเกิดทักษะ มีเจตคติที่ดีในการทำงาน ตามแนวความคิดของกลุ่มที่ 1 เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องพัฒนาหน่วยงาน 3 ด้านคือ คือ 1. การฝึกอบรม (Training) เป็นกระบวนการที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมให้เกิดความรู้ความสามารถให้แก่บุคคลเพื่อการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพในองค์กรที่ตนทำงานอยู่ 2. การศึกษา (Education) เป็นกระบวนการจัดการศึกษาเพื่อให้ผู้ทำงานได้เกิดความรู้ในการทำงานในอนาคตเป็นการเตรียมบุคลากรเพื่อการเลื่อนขั้นตำแหน่ง (Promotion) 3.การพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้ทำงานสามารถนำความรู้ไปแก้ปัญหาในระหว่างการทำงานเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของผู้คนให้มีศักยภาพในการทำงานต่อไป

แนวคิดกลุ่มที่ 2 Gilley, Jerry W. Gilley, Steven A. Eggland and Ann Maycunich Gilley (2002) ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การนำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีการกำหนดรูปแบบอย่างเป็นระบบเพื่อใช้ในการเพิ่มเติมศักยภาพ ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติ และปรับปรุงพฤติกรรมของบุคลากรให้ดีขึ้น โดยมุ่งเน้นการพัฒนาใน 3 ส่วนและ 1 การบริหาร คือ 1. การพัฒนารายบุคคล (Individual Development – ID.) คือ กระบวนการในการพัฒนาโดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ มาพัฒนาเป็นรายบุคคลเพื่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ทศนคติที่ดีต่อการทำงาน โดยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนากิจกรรมที่สำคัญต่าง ๆ 3 ด้าน คือ 1.1 การฝึกอบรม โดยการฝึกอบรมแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ 1.1.1 การฝึกอบรมในขณะปฏิบัติงาน (On The Job Training – OJT.) เป็นการให้คำแนะนำในเชิงปฏิบัติงานโดยการกำหนดกลุ่มเล็ก ๆ ตัวต่อตัว ซึ่งการฝึกอบรมนี้จะเน้นการพัฒนาเป็นรายบุคคลเพื่อให้เกิด

ประสิทธิภาพในการทำงานได้อย่างเต็มที่ อีกทั้งองค์กรยังสามารถสร้างกิจกรรมให้เกิดบรรยากาศที่ดีต่อการทำงาน เพื่อลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำในความสามารถของแต่ละบุคคลได้มากที่สุด และ 1.1.2 การฝึกอบรมโดยไม่ได้อยู่หน้างาน (Off – the – Job Training - Off-JT.) เป็นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ทางห้องเรียน ค้นคว้าตำราหรือแหล่งข้อมูลที่สำคัญอื่นๆได้ เป็นต้น 1.2 การศึกษา (Education) เป็นกิจกรรมระยะยาวที่ช่วยเสริมสร้างความรู้ความสามารถ สร้างทัศนคติแนวความคิดที่ดีเกี่ยวกับการงานในเรื่องนั้นๆเป็นการเสริมสร้างศักยภาพในอนาคต 1.3 การพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้พนักงานมีศักยภาพในการทำงานมากขึ้น และมีความพร้อมในการทำงานตามหน้าที่ของแต่ละคน เช่น การพัฒนาภาวะผู้นำ การทำงานเป็นทีม การบริหารเวลา การบริหารความขัดแย้ง การบริหารความเสี่ยง เป็นต้น 2. การพัฒนาสายอาชีพ (Career Development – CD.) คือ การกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสม โดยการกำหนดการวางแผนอาชีพ (Career planning) ทั้งดำเนินการจัดการอาชีพ (Career management) เพื่อกำหนดความก้าวหน้าในสายอาชีพที่เหมาะสม (Career path) การพัฒนาทางสายอาชีพเพื่อให้ได้ความรู้และประสบการณ์ที่ดีในสายงานและเปิดโอกาสให้แต่ละคนมีโอกาสได้ก้าวหน้าตามทางสายอาชีพตามที่ได้อ้างไว้เพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตและสามารถทำงานได้ตรงตามวัตถุประสงค์ขององค์กร 3.การพัฒนาองค์กร (Organization Development – OD.) คือกิจกรรมที่ถูกกำหนดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ใน 2 ลักษณะคือ 1. เพื่อกำหนดตามเป้าหมายขององค์กร และ 2. เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยการกำหนดแผนการตามแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสมซึ่งประกอบด้วย 1. ด้านทรัพยากรมนุษย์ 2. ด้านระบบ และ 3. ด้านบรรยากาศองค์กร เพื่อพัฒนาปรับปรุงงานให้เกิดมีประสิทธิภาพให้มากที่สุด 4. การบริหารผลการปฏิบัติงาน (Performance Management – PM.) คือการกำหนดแนวทางการทำงานอย่างเป็นระบบ และมีเป้าหมายเพื่อผลักดันให้งานนั้นๆ บรรลุตามวัตถุประสงค์ด้วยการเชื่อมโยงการปฏิบัติงานในระดับองค์กร หน่วยงาน และระดับบุคคลเข้าด้วยกัน ให้เป็นระบบที่สอดคล้องและเป็นไปในทางเดียวกัน อันจะเกิดผลตามเป้าหมายที่กำหนด

แนวคิดกลุ่มที่ 3 ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การที่จะพัฒนาองค์กรให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization – LO.) จะต้องจัดการการทำงานกับการเรียนรู้เข้าด้วยกัน และทำอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบใน 3 ระดับ คือ 1. ระดับบุคคล (Individual) 2. ระดับกลุ่มงาน (Work Group or Teams) 3. ระดับทั้งระบบโดยรวม (The system) ซึ่งกระบวนการเรียนรู้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ 1. การเรียนรู้จากอดีต คือ การเรียนรู้จากข้อมูลในอดีตที่เสริมสร้างการเรียนรู้ที่จะเกิดขึ้นแก่ตน 2. การเรียนรู้จากปัจจุบัน คือ การเรียนรู้จากสถานการณ์ปัจจุบันตามบริบทสิ่งแวดล้อมที่เป็นไป 3. เรียนรู้

จากอนาคต คือ การเรียนรู้เพื่อเตรียมการในอนาคตหากเกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านใด ความรู้ที่ได้นั้นจะสามารถนำเอามาปรับใช้ได้

สรุปจากทั้ง 3 กลุ่มแนวคิด พบว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) จะมุ่งเน้นและมีเป้าหมายหลัก ๆ 4 ประการคือ การพัฒนา 3 ด้าน คือ การพัฒนารายบุคคล การพัฒนาอาชีพ และการพัฒนาองค์กรกับ 1 การบริหาร คือ การบริหารผลการปฏิบัติงาน

1. การพัฒนารายบุคคล เป็นการพัฒนาด้านความรู้ทักษะใหม่ให้แก่พนักงานเป็นรายบุคคล และปรับปรุงพฤติกรรมของพนักงานอันเป็นผลที่ทำให้เกิดการขยายการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันการพัฒนารายบุคคลสามารถดำเนินการได้เลยทันทีที่ไม่ต้องมีการกำหนดวางแผนอะไรให้มากมาย เช่น กำหนดให้หัวหน้าช่วยสอนงานพนักงาน หรือกำหนดให้ผู้จัดการจัดการอบรมหน่วยงาน หรือกำหนดให้มีการจัดการอบรมแบบผสมผสาน(Blended Training) การพัฒนารายบุคคลนี้จะใช้กิจกรรมเข้ามาช่วยคือ 1. การฝึกอบรม 2. การศึกษา และ 3. การพัฒนา เพื่อนำมาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

2. การพัฒนาอาชีพ จะพัฒนาในสิ่งที่ผู้ทำงานมีความสนใจ เกิดจากค่านิยมความสามารถและความจำเป็นต่างๆที่จะนำมาพัฒนาอาชีพ เพื่อนำไปปฏิบัติงานให้เกิดความคล่องแคล่วในอนาคต การพัฒนาอาชีพอาจทำเป็นรายบุคคล หรือนำไปพัฒนาทั้งองค์กรก็ได้ เช่น การพัฒนาอาชีพเป็นรายบุคคลจะพัฒนาในส่วนที่ตนสนใจและที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอาชีพของตนเท่านั้น ส่วนการพัฒนาอาชีพทั้งองค์กร จะว่าด้วยเรื่องการพัฒนาตำแหน่งงาน สายตรวจสอบและการพัฒนาในกิจการองค์กรทั้งหมด โดยการพัฒนาอาชีพทั้ง 2 แบบนั้นเป็นการพัฒนาโดยใช้หลักการสำคัญดังต่อไปนี้คือ 1. การวางแผนอาชีพ 2. การจัดการอาชีพ โดยแยกออกมาว่า การพัฒนารายบุคคลเป็นไปเพื่อพัฒนาสายงานอาชีพของแต่ละคน

3. การพัฒนาองค์กร จะดำเนินการสองวาระ คือ 1) วาระที่ต้องการจัดการแก้ไขปัญหาในองค์กร และ 2) วาระที่มีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนางานในด้านต่างๆขององค์กร ซึ่งเป็นการปรับปรุงพัฒนาโครงสร้างใหม่ๆให้องค์กร และหาทางป้องกันแก้ไขด้วยวิธีการสร้างสรรค์อย่างมืออาชีพ เพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานต่างๆให้เป็นไปตามหลักการส่งเสริมสนับสนุน ให้ทุกฝ่ายมีความเห็นชอบตรงกันในการเปลี่ยนแปลงทั้งโครงสร้าง พันธกิจ นโยบาย ซึ่งแนวทางการปฏิบัติงานต่างๆ ดังกล่าวจัดเป็นกลยุทธ์ของภาวะผู้นำ โดยปฏิบัติตามขั้นตอนแห่งการพัฒนา 5 ขั้นตอน ดังนี้คือ 1) การจัดตั้งทีมงานเพื่อพัฒนาองค์กร 2) การวินิจฉัยองค์กรในทุกกิจกรรมที่สำคัญ 3. การวางแผนเพื่อการพัฒนาองค์กร 4) การนำแผนไปปฏิบัติตามกลยุทธ์เพื่อพัฒนาองค์กร และ5) การประเมินงานตามแผนพัฒนาองค์กร ซึ่งการพัฒนา

องค์กรทั้งหมดนี้จะเกิดการเรียนรู้และความเข้าใจในการพัฒนาในด้านทรัพยากรมนุษย์ ด้านระบบ และด้านบรรยากาศ เพื่อเป็นการพัฒนาองค์กรในภาพรวมทั้งหมด

4. การบริหารผลงานในการปฏิบัติ เป็นการทำให้บุคคลในองค์กรสามารถทำงานได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ซึ่งการบริหารผลการปฏิบัติจะดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนเพื่อให้การทำงานบรรลุตามเป้าหมายด้วยการเชื่อมโยงเป้าหมายผลการปฏิบัติงานในระดับองค์กร ระดับหน่วยงาน จนถึงระดับบุคคลรวมกัน โดยการบริหารผลการปฏิบัติงานจะต้องใช้กิจกรรมที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) การวางแผนการเพื่อดำเนินการ 2) การบริหารและพัฒนาผลการปฏิบัติ 3) การประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยกิจกรรมทั้งหมดมีผลต่อการบริหารผลการปฏิบัติงานทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อนำผลงานมาพัฒนาปรับปรุงให้เกิดผลการปฏิบัติงานที่สูงขึ้น ซึ่งเน้นที่จะพัฒนาผลการปฏิบัติงานรายบุคคล และส่งผลต่อการพัฒนาอาชีพและการพัฒนาองค์กรต่อไป

จากแนวคิดในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้ง 3 กลุ่มนี้ทำให้เห็นว่า แนวทางการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตั้งแต่ 1. การพัฒนารายบุคคลที่ต้องใช้กิจกรรมต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบ คือ การฝึกอบรม การศึกษา และการพัฒนา 2. การพัฒนาสายอาชีพ ที่ต้องใช้วิธีการวางแผนอาชีพ การจัดการอาชีพ โดยมุ่งเน้นให้บุคคลากรมีศักยภาพที่สูงขึ้น เพื่อความก้าวหน้าพัฒนาในสายอาชีพต่อไป และ 3. การพัฒนาองค์กรที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาต่าง ๆ 3 ประการ คือ ทรัพยากรมนุษย์ ระบบงาน และบรรยากาศขององค์กร ซึ่งทั้งหมดจะต้องมีกิจกรรมและกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนา โดยเฉพาะและการพัฒนารายบุคคลเพื่อนำเอาความรู้ไปพัฒนาระบบ บรรยากาศ ขององค์กรให้ก้าวหน้าต่อไป และสุดท้ายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นคือ 4. การบริหารผลการปฏิบัติงาน เป็นขั้นตอนที่องค์กรจะนำมาใช้เพื่อพัฒนารายบุคคลให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นในองค์กร ซึ่งผู้บริหารจะต้องทำหน้าที่สอนงานหรือให้โอกาสช่วยพัฒนารายบุคคลต่อไป

กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กิจกรรมที่ได้เสนอไปข้างต้น เป็นกิจกรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยทั้งสิ้น โดยรูปแบบกิจกรรมจะกำหนดผ่านแนวทางการพัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพที่สูงขึ้นซึ่ง Delahaye (2005) ได้เสนอแนวทางการกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1. การวิเคราะห์หาความต้องการที่จำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 2. การออกแบบวิธีการและการเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการนำไปพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 3. การดำเนินการเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ 4. การประเมินผลการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

โดยกระบวนการพัฒนาทั้ง 4 ขั้นตอนนี้ นักพัฒนามนุษย์สมควรที่จะใช้เป็นหลักในการพัฒนาในองค์กรของตน เพื่อเพิ่มเติมสมรรถภาพที่เหมาะสมของบุคลากรให้มีความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจ (Understanding) การเกิดทักษะ (Skill) มีทัศนคติที่ดี (Attitude) และสามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม (Behavior) ที่ดีได้ นอกจากการดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าวการพัฒนาบุคคลให้มีศักยภาพในการทำงานที่สูงขึ้นนั้น นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องอาศัยเครื่องมือและกิจกรรมที่เหมาะสมในการพัฒนามนุษย์โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนโดยต้องมีกิจกรรมที่สามารถนำไปพัฒนาได้อย่างครบวงจร ตั้งแต่การพัฒนารายบุคคล การพัฒนาอาชีพและการพัฒนาองค์กรต่อไป

เครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

เครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เครื่องมือที่ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นมีหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการพัฒนาที่องค์กรต้องการ ดังนั้นการถ่ายทอดความรู้ให้มีความเข้าใจ มีการพัฒนา มีทัศนคติที่ดี มีแนวคิดในทางสร้างสรรค์เป็นเรื่องที่สำคัญในการพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์นี้เพราะเป็นผลลัพธ์ที่สำคัญ เครื่องมือในการพัฒนาที่นิยมและเป็นที่แพร่หลาย คือ

1. การบรรยาย (Instructor) เป็นการใช้วิทยากรเป็นสื่อในการถ่ายทอดข้อมูลให้เกิดองค์ความรู้ ทักษะ แนวคิด วิธีการ หลักการต่าง ๆ รวมถึงการสนับสนุนให้เกิดประสบการณ์ใน หัวข้อที่ผู้อบรมได้เข้ารับการอบรมในครั้งนั้น โดยมีเอกสารประกอบการบรรยายก็จะทำให้เกิดผลดีมากต่อการอบรม

2. การเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (E-Learning) เป็นวิธีการเรียนรู้แบบเพื่อให้เกิดความเข้าใจ เกิดทักษะในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอบรมในเรื่องนั้น ๆ โดยผ่านกระบวนการทางอิเล็กทรอนิกส์ เช่น เครื่องบันทึกวิดีโอ ซีดีรอม เครื่องข่ายอินเทอร์เน็ต หรือสื่อวิทยุโทรทัศน์ต่าง ๆ ซึ่งมีข้อเสียคือ ผู้เรียนบางท่านอาจไม่คุ้นชินต่อการใช้เครื่องมือเทคโนโลยีจึงทำให้การอบรมนั้นเกิดความยุ่งยากพอสมควร

3. การเรียนรู้แบบใช้กรณีศึกษา (Case Study) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เข้าอบรมได้ศึกษา วิเคราะห์ แก้ไขในสถานการณ์ต่าง ๆ ตามที่เคยเกิดเหตุการณ์มาแล้วในอดีต ให้ผู้เข้าอบรมสามารถมองเห็นปัญหาและวิธีการตัดสินใจที่ถูกต้องได้

4. การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) เป็นวิธีการฝึกอบรมที่เน้นให้ผู้เข้ารับการอบรมได้แสดงความสามารถของตน การแสดงบทบาทสมมติตามเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ต้องการศึกษาเป็นประเด็น ๆ ไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการสื่อสาร สามารถทำให้ผู้ชมสามารถนำไปพิจารณาหาทางเสนอแนะหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันได้

5. การเรียนรู้ด้วยเกมในการบริหาร (Business Management Games) เป็นวิธีการจัดการอบรมโดยให้มีการแข่งขันกันระหว่างกลุ่มของผู้ที่เข้ารับการอบรม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้แข่งขันนั้นได้ฝึกทักษะในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ฝึกการเป็นผู้นำ ทั้งฝึกเกิดความคิดการทดลองดำเนินงานอย่างเป็นกลุ่ม ทั้งยังฝึกทักษะการทำงานร่วมกันด้วย

6. การเรียนรู้ด้วยกิจกรรมนันทนาการ (Recreational Activity) เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ช่วยเสริมทักษะการปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ติดข้องด้วยกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ เช่น การร้องเพลง การประกอบท่าทาง เกมการเคลื่อนไหวต่างๆทั้งการทัศนศึกษา โดยสอดแทรกความหมายและเนื้อหาที่ต้องการอบรมสื่อสารตามวัตถุประสงค์นั้น เพื่อให้เกิดความสมัครสมานเกิดน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เกิดความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงาน

7. การเรียนรู้ด้วยการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) เป็นวิธีสอดแทรกเนื้อหาการบรรยายลงในการฝึกปฏิบัติงานโดยผู้เข้าอบรมจะต้องนำความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ตนอบรมมา ไปใช้ในการฝึก หรือบางทีอาจเป็นกิจกรรมต่าง ๆ เช่น กิจกรรม Work Rally ที่เป็นฐานกิจกรรมโดยแนวคิดต่างๆที่ได้มาใช้งานเพื่อให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์

8. การเรียนรู้โดยการฝึกงานในสถานการณ์จริง (On the Job Training) เป็นวิธีการที่ใช้กับบุคลากรที่เข้ามาใหม่ เพื่อการฝึกงานในระหว่างลงงานจริง เพื่อต้องการให้บุคลากรนั้นเกิดความรู้ความสามารถ โดยองค์กรนั้นต้องทำให้บุคลากรได้ทดลองปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายเพื่อให้บุคลากรเกิดความเชื่อมั่น มีความคุ้นเคยกับงาน และสามารถปรับตัวเข้ากับงานได้

จากที่ได้กล่าวมานั้น เป็นวิธีการหลัก ๆ ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเชื่อว่าคงจะมีอีกหลายวิธีการที่นักพัฒนาจะสามารถนำไปถ่ายทอด ความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ ทักษะการทำงานต่างๆในการนำไปพัฒนาบุคลากรในองค์กรได้ ต่างขึ้นอยู่กับความต้องการของแต่ละองค์กรที่จะประยุกต์ใช้เครื่องมือต่าง ๆ ดังกล่าวมา ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการพัฒนาทรัพยากรในการเพิ่มศักยภาพให้มีคุณภาพสูงขึ้น เพื่อพัฒนางานพัฒนาบุคคลให้เจริญเติบโตในสายงานนั้นได้ และส่งผลให้เห็นถึงความแข็งแกร่งทางการแข่งขันทางธุรกิจขององค์กรนั้นๆด้วย เพื่อความสำเร็จและยั่งยืนสืบไป

สรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มีวิวัฒนาการพัฒนาเป็นขั้นตอนตามกระบวนการต่าง ๆ มานาน ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ก็คือการพัฒนาพนักงานหรือบุคลากรให้มีความสามารถและมีศักยภาพในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพตามหน้าที่การทำงานที่ตนรับผิดชอบ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ได้ถูกพัฒนาการมาโดยตลอดและเป็นรูปแบบที่ทำให้มนุษย์เจริญงอกงามเป็นทรัพยากรที่มีค่าในสังคมไทย ทั้งยังเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้ความเข้าใจ เกิดทักษะและทัศนคติที่ดีในการปฏิบัติงานตามที่ได้รับ

มอบหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กร โดยมีกิจกรรมหลัก ๆ 4 แนวทางคือ 1.การพัฒนาทรัพยากรบุคคล 2. การพัฒนาอาชีพ 3. การพัฒนาองค์กร 4. การบริหารผลการปฏิบัติ ตามแนวคิดของ Jerry W. Gilley, Steven A. Eggland and Ann Maycunich Gilley (2002) แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์(Human Resource Development – HRD) ทั้ง 4 แนวทาง เริ่มจากการพัฒนาทรัพยากรบุคคล มุ่งผลสัมฤทธิ์ในระยะสั้น การพัฒนาอาชีพ มุ่งผลสัมฤทธิ์ในระยะยาวโดยเน้นไปที่งานของตัวบุคคลนั้น และการบริหารผลการปฏิบัติงานมุ่งเน้นไปที่องค์กรนั้น ๆ และมุ่งผลสัมฤทธิ์ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อให้บุคลากรได้นำความสามารถเหล่านั้นไปปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์สูงสุดในองค์กรนั้น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และองค์กรเองต้องมียุทธศาสตร์ในการพัฒนาแนวทางทั้ง 4 อย่างนี้ด้วย

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวนอร์มัล

ความหมายของนิวนอร์มัล (new normal) หรือความปกติใหม่

Oxford Dictionary ให้คำนิยามของ new normal ว่า หมายถึง สถานการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่แต่เดิมเป็นสิ่งที่ไม่ปกติ ผู้คนไม่คุ้นเคย ไม่ใช่มาตรฐาน ต่อมาเมื่อเหตุหรือวิกฤติบางอย่าง จึงมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้สถานการณ์หรือปรากฏการณ์นั้นกลายเป็น สิ่งที่ปกติ และเป็นมาตรฐาน (กรมสุขภาพจิต, 2563)

ราชบัณฑิตยสภา บัญญัติศัพท์ "New Normal" โดยคำนี้มีหลายบริบท ไม่ใช่ใช้เฉพาะในทางธุรกิจหรือวิถีดำรงชีวิตเท่านั้น แต่โดยรวมแล้วหมายถึง ความปกติใหม่ หรือฐานวิถีชีวิตใหม่ โดยเขียนทับศัพท์ว่า “นิวนอร์มัล”

สรุป ความหมายของ นิวนอร์มัล คือ สถานการณ์ หรือ พฤติกรรมที่คนไม่คุ้นเคยมาก่อน ไม่ใช่สิ่งที่สังคมยอมรับ ไม่ใช่สิ่งที่เคยเป็นปกติ ต่อมาสิ่งนั้นได้รับการยอมรับว่าเป็นเรื่องปกติและกระทำสืบ ๆ กันไป

หลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวนอร์มัล (ธารังศักดิ์ คงคาสวัสดิ์, 2563) ได้เขียนบทความแนะนำในคอลัมน์ เอชอาร์คอร์เนอร์ โดยสรุปเนื้อหาหลัก ๆ ดังนี้ คือ

1. องค์กรควรมุ่งเน้นผลงาน (output) มากกว่าที่จะมาระบุเจาะจงกับการลงเวลา มาทำงาน โดยนักพัฒนาทรัพยากรบุคคลต้องกลับมาทบทวนตำแหน่งงาน และหน่วยงานต่าง ๆ ว่า ตำแหน่งและหน่วยงานใดที่จะสามารถทำงานที่บ้านได้ (work from home) หรือหน่วยงานใดที่ยังจำเป็นต้องมาทำงานที่บริษัท ซึ่งส่วนมากมักจะเป็นงานที่จะต้องมาใช้เครื่องมือในที่ทำงาน เช่น การใช้แรงเครื่องจักรในโรงงาน หรือการควบคุมงานด้วยระบบ AI ต่าง ๆ พร้อมทั้งกำหนดวิธีการวัดผลงานตามลักษณะงานให้ชัดเจน

2. จัดการหา software ที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการทำงาน ไม่ว่าจะเป็น software สำหรับทำงานที่บ้าน (work from home) หรือ software ที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างพนักงานในการประสานงานต่างๆ ทั้งมีการวางมาตรการในการสื่อสารสั่งการของแต่ละหน่วยงาน ควรตั้งตำแหน่งในการติดต่อประสานงาน (contact person) หากเกิดเหตุเร่งด่วนฉุกเฉิน

3. องค์กรจะต้องค้นหาว่าตำแหน่งงานใดเป็นตำแหน่งสำคัญ (key position) และพนักงานคนใดที่มีความสำคัญกับงาน (key person) พร้อมทั้งต้องทำผังทดแทน (succession plan) ในกรณีที่พนักงานมีความสำคัญกับงานนั้นติดเชื้อหรือไม่สามารถปฏิบัติงานได้ ต้องกำหนดว่าใครจะเป็นคนทำงานแทนได้ พร้อมทั้งต้องมีแผนการพัฒนาพนักงานรายบุคคล (individual development plan-IDP) ที่ถูกวางตัวให้เป็นผู้สืบทอดประสานงานต่อ (successor) รวมถึงมีการติดตามผลการพัฒนาให้ชัดเจน

4. องค์กรต้องทำแผนผังสถานที่ทำงานใหม่ ให้สอดคล้องกับยุค COVID-19 เพื่อป้องกันและลดการติดเชื้อ

5. ปรับเปลี่ยนรูปแบบการติดต่อประสานงานภายในองค์กร โดยการวางแผนทางปฏิบัติให้ชัดโดยมีกฎเกณฑ์ดังนี้

5.1 กรณีพนักงานจะต้องเดินทางไปติดต่อกับงานต่างประเทศแล้วกลับมาประเทศไทยจะมีแนวทางตรวจสอบเชื้อเพื่อลดเชื้อหรือป้องกันอย่างไร

5.2 กรณีพนักงานจากต่างประเทศจะต้องมาติดต่อกับงานในประเทศไทยจะมีแนวทางตรวจสอบเชื้อเพื่อลดเชื้อหรือป้องกันอย่างไร

5.3 กรณีบุคคลภายนอกเข้ามาติดต่อกับงานในหน่วยงานต่าง ๆ จะต้องมีจุดพักรอตรงไหน หรือมีการคัดกรองบุคคลภายนอกอย่างไรบ้าง

6. ต้องเพิ่มมาตรการดูแลจัดการในส่วนกลางให้ปลอดภัย และให้มีความสะอาดเพิ่มขึ้น เช่น ห้องอาหาร ห้องประชุม ห้องออกกำลังกาย ส่วนรับแขก ทั้งสภาพแวดล้อมในสถานที่ทำงานทั้งหมด ฯลฯ

7. ต้องทบทวนผังองค์กรและอัตรากำลังใหม่ทั้งหมด ว่าหน่วยงานใดควรจะมีอัตรากำลังเท่าเดิม หน่วยงานใดควรลดอัตรากำลังลง งานใดที่สามารถ ทำงานนอกสถานที่ได้ (outsourcing) ซึ่งข้อนี้จะรวมไปถึงการวิเคราะห์งาน (job analysis) ในตำแหน่งงานต่าง ๆ ใหม่ อีกครั้งให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

8. ปรับปรุงกระบวนการสรรหาว่าจ้าง ดังต่อไปนี้

8.1 ต้องมีการรับสมัครโดยกรอกใบสมัครผ่านหน้าเว็บไซต์ของบริษัทได้

8.2 ต้องมีการทดสอบความสามารถเบื้องต้นของผู้สมัครผ่านหน้าเว็บไซต์ของบริษัทได้

8.3 ให้ผู้สมัครงานส่งคลิปแนะนำตัวเองและประวัติการทำงานมาทางเว็บไซต์ของบริษัท

8.4 การสัมภาษณ์ทางออนไลน์โดยใช้เครื่องมือทางเทคโนโลยีต่างๆเข้าช่วยในการทำงาน

9. ปรับปรุงขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยการหา software มาใช้ในการประเมินผลการปฏิบัติงาน หัวหน้าผู้ประเมินสามารถประเมินผลการปฏิบัติงานลูกน้องได้ทุกแห่ง เช่น ใช้แอปพลิเคชันหรือการประเมินผลงานผ่านมือถือ ประเมินผลในโน้ตบุ๊ก โดยสามารถทำงานที่ไหนก็ได้

10. ปรับรูปแบบการฝึกอบรมให้เหมาะสม เช่น อาจใช้การฝึกอบรมแบบออนไลน์ สำหรับการอบรมที่เน้นการฟังการบรรยายเพียงอย่างเดียว แต่ถ้าเป็นหลักสูตรการอบรมที่เน้นการลงมือปฏิบัติ (workshop) ควรจัดให้มีพนักงานเข้าอบรมไม่มากนัก มีการจัดการระยะห่างในการนั่งอบรมให้เหมาะสม สวมหน้ากากอนามัย และทำความสะอาดสถานที่ฝึกอบรมเพื่อลดการแพร่เชื้อโรค ฯลฯ

สรุปว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวอร์มัล ทั้ง 4 แนวทางคือ 1.การพัฒนาบุคลากร 2. การพัฒนาอาชีพ 3. การพัฒนาองค์กร 4. การบริหารผลการปฏิบัติ มีแนวทางปฏิบัติเพื่อให้สอดคล้องในยุคนิวอร์มัลพอสังเขปดังนี้คือ

1. แนวทางการพัฒนารายบุคคล ปรับรูปแบบการฝึกอบรมงานให้เหมาะสม เช่น การฝึกอบรมออนไลน์หรือใช้สื่อเทคโนโลยีต่างๆเข้ามาช่วย

2. แนวทางการพัฒนาสายอาชีพ องค์กรจะต้องวางบุคคลกรโดยจัดตำแหน่งงานที่สำคัญให้เหมาะสมกับบุคคลากรนั้นเพื่อสืบทอดหรือทดแทนบุคคลากรที่อาจติดเชื้อโรคหรือไม่สามารถปฏิบัติงานได้ รวมถึงการติดตามผลการพัฒนานั้น ๆ อย่างชัดเจน

3. แนวทางการพัฒนาองค์กร องค์กรจำเป็นที่จะต้องจัดหา software ที่เหมาะสมเพื่อสนับสนุนการทำงาน ไม่ว่าจะเป็น software สำหรับทำงานที่บ้านหรือที่ใช้ในการสื่อสารระหว่างพนักงานในการประสานงานต่างๆควรตั้งตำแหน่งในการติดต่อประสานงานในกรณีเกิดเหตุเร่งด่วนฉุกเฉิน และปรับปรุงการฝึกอบรมให้เหมาะสม เช่นการอบรมผ่านสื่อออนไลน์ รวมทั้งองค์กรนั้นต้องทำแผนผังสถานที่ทำงานใหม่ ให้สอดคล้องกับยุค COVID-19 เพื่อป้องกันและลดการติดเชื้อ และปรับเปลี่ยนรูปแบบการติดต่อประสานงานภายในองค์กร โดยการวางแนวทางปฏิบัติไว้ เช่น กรณีพนักงานจะต้องเดินทางไปติดต่องานต่างประเทศแล้วกลับมาประเทศไทยจะมีแนวทางตรวจสอบเชื้อเพื่อลดเชื้อหรือป้องกันอย่างไร หรือกรณีพนักงานจาก

ต่างประเทศจะต้องมาติดต่อกันในประเทศไทย กรณีบุคคลภายนอกเข้ามาติดต่อกันในหน่วยงานต่าง ๆ จะต้องมีการติดต่อตรงไหน หรือมีการคัดกรองบุคคลภายนอกอย่างไรบ้าง รวมทั้งต้องกำหนดมาตรการดูแลจัดการในส่วนกลางให้ปลอดภัย และให้มีความสะอาดเพิ่มขึ้น ฯลฯ และปรับปรุงกระบวนการสรรหาว่าจ้าง เช่น ให้มีการรับสมัครโดยกรอกใบสมัครผ่านหน้าเว็บไซต์ของบริษัท การสัมภาษณ์ทางออนไลน์ทั้งการทดสอบความสามารถโดยให้ผู้สมัครงานส่งคลิปแนะนำตัวเองและประวัติการทำงานมาทางเว็บไซต์ของบริษัท เป็นต้น

4. แนวทางการบริหารผลการปฏิบัติ ต้องทบทวนผังองค์กรและอัตรากำลังใหม่ทั้งหมด ว่าหน่วยงานใดควรจะมียุทธศาสตร์เก่าเดิม หรือควรลดอัตราลงและปรับปรุงขั้นตอนการประเมินผลการปฏิบัติงาน โดยการหา software มาใช้ในการประเมินผลการ เช่น ใช้แอปพลิเคชันหรือการประเมินผลงานผ่านมือถือ ประเมินผลในโน้ตบุ๊ก โดยสามารถทำงานที่ไหนก็ได้

สรุป

กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นแนวทางพัฒนาสู่ความสำเร็จขององค์กรนั้น ๆ นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะต้องอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ ในการพัฒนาบุคคลเพื่อให้ไปสู่จุดมุ่งหมายสำเร็จ กอปรด้วยสภาวะโลกที่เกิดโรคระบาดโควิด-19จนมีความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทุกด้านโดยเฉพาะการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ นักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการพัฒนาทั้ง 4 แนวทาง คือ 1.การพัฒนารายบุคคล 2. การพัฒนาอาชีพ 3. การพัฒนาองค์กร 4. การบริหารผลการปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในโลกปัจจุบันให้เหมาะสมเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลในการปฏิบัติงานอันจะนำมาสู่ความสำเร็จในองค์กรนั้น ๆ ในข้อปฏิบัติเชิงปฏิบัติการเพิ่มเติม คือ 1. ด้านหลักสูตรการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ควรมีการจัดการเรียนรู้ การสอน การอบรม ให้มีความทันสมัยโดยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มาจัดรูปแบบการสอน 2. ด้านการใช้สื่อในการเรียนรู้ การสอน การอบรม ควรจัดสื่อออนไลน์ใหม่ ๆ มาช่วยดึงดูดความสนใจแก่ผู้เข้ารับการอบรม 3. ด้านการจัดการเรียนรู้ ควรจัดให้มีหลักสูตรหลากหลายและตรงกับความต้องการของผู้เข้ารับการอบรมทั้งการบรรยายและการทดลองเชิงปฏิบัติงาน (work shop) 4. ด้านการสร้างวัฒนธรรม องค์กรควรส่งเสริมอย่างมากเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้และความสมัครสมานสามัคคีเกิดสันติภาพโดยทั่วกัน เพราะความประสบความสำเร็จโดยขาดสันติสุขในงานนั้น ๆ ไม่มี เมื่อองค์กรใดต้องการความสำเร็จอย่างยั่งยืนก็ควรที่จะมีการพัฒนาความรู้ให้คู่ไปกับคุณธรรมด้วย บุคลากรที่ขาดคุณธรรมย่อมนำความเสื่อมเสียและเสียหายมาสู่องค์กรเข้าสักวัน ด้วยเหตุนี้การสร้างวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น บุคลากรรุ่นน้องควรให้ความเคารพบุคลากรรุ่นพี่ หรือ การสร้างแรงกระตุ้นให้บุคลากรเกิด

ความตระหนักมีจิตสำนึกที่ดีในการทำงานร่วมกัน การรักษามรดกให้เจริญเติบโตโดยปราศจากการแข่งขันที่ไร้คุณธรรม เมื่อองค์กรใดสามารถทำได้เช่นนี้นับว่าเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในยุคนิวนอร์มัลอย่างยั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมสุขภาพจิต. (2563). *COVID-19: คำแนะนำเรื่องสุขภาพจิตโดยองค์การอนามัยโลก (WHO)*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: CODID-19: คำแนะนำเรื่องสุขภาพจิตโดยองค์การอนามัยโลก (WHO), สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2565.
- อรรถศักดิ์ คงสวัสดิ์. (2563). *การบริหารคนยุค New normal*. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.prachachat.net/csr-hr/news-467738>, สืบค้นเมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2565.
- วาสนา รังส้อย. (2564). *ผู้นำในยุคศตวรรษที่ 21 ต้องเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน*. สืบค้น 16 กุมภาพันธ์ 2565, จาก <https://www.gotoknow.org/posts/521172>.
- สำนักงานสหประชาชาติประเทศไทย (2563). *การประเมินผลกระทบรวมด้านเศรษฐกิจและสังคมจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสหประชาชาติประจำประเทศไทย.
- Binson, B (2020). The “New Normal” The Covid Culture”. *Journal of Urban Culture Research*, 10, February, 2022.
- Delahaye. (2005). *Human Resource Development: Adult Learning and Knowledge Management*. Milton: John Wiley & Sons Australia, Ltd.
- Gilley, Jerry W., Eggland, Steven A. and Ann Gilley, Maycunich. (2002). *Principles of Human Resource Development*. (2nd ed.). Reading, MA.: Perseus.
- Nadler, Leonard, and Wiggs, Garland D. (1989). *Managing Human Resource Development*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Weinberger, L.A. (1998). *Commonly Held Theories of Human Resource Development*. Human Resource Development International.

คุณลักษณะภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 Leadership traits of School Administrators in 21st Century

¹ศิริประภา อัคราภิชิต

Siraprapa Akkaraphichart

²ชื่นนภา นาวารี

Chuennapa Navaree

³มัทนา วังถนอมศักดิ์

Matthana Wangthanonsak

ภาควิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร

Education Administration Department Silpakorn University

¹Corresponding author E-mail: siraprapa96@gmail.com

Received: December 21, 2022; **Revised:** December 25, 2022; **Accepted:** December 31, 2022

บทคัดย่อ

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะต้องมีบทบาทที่จะดำเนินภายใต้เงื่อนไขปัจจัยของสภาวะโดยรอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกในทุกวันนี้ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารเองก็จำเป็นต้องมีความรู้ในเรื่อง “ภาวะผู้นำ” ด้วย เพราะภาวะผู้นำนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมาก สำหรับผู้บริหาร สถานศึกษาในกระแสโลกยุคใหม่ หรือที่เรียกกันเสมอว่ายุคโลกาภิวัตน์ซึ่งมีความเจริญทางเทคโนโลยี ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างรวดเร็วมาก

ดังนั้น ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีอิทธิพลต่อผู้ใต้บังคับบัญชาก่อให้เกิดกิจกรรมหรือการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของสถานศึกษาที่วางไว้ โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 21 โดยใช้การสนับสนุน ชักชวน กระตุ้นจูงใจให้บุคลากรปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ และยินดีที่จะให้ความร่วมมือเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติงาน และการบริหารการจัดการศึกษาในสถานศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำ, คุณลักษณะภาวะผู้นำ, ผู้บริหารสถานศึกษา, ศตวรรษที่ 21

Abstract

School administrators are very important people, because there must be a role to be performed under the conditions of the surrounding conditions. Especially in the present day's there are changing rapidly. Administrators also need to have knowledge of “Leadership”. Because leadership is very important for executives. Educational institutions in the modern world or as always known as the globalization era, which has progressed in technology, because the change of society from the past to the present very quickly.

Therefore, leadership is the process of school administrators influencing their subordinates to cause activities or changes to achieve specific educational institution goals in the 21st century by supporting, persuading, motivating personnel to comply with willingness and willing to cooperate to lead the operation and management of education in educational institutions effectively and effectiveness.

Key words: Leadership, Leadership Traits, School Administrators, 21st century

บทนำ

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารงานในองค์กร การบริหารสถานศึกษาจะ ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวในการดำเนินงานนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุด ก็คือผู้บริหาร ถ้าองค์กรใดได้ผู้นำที่มี ประสิทธิภาพก็จะสามารถสั่งการและใช้อิทธิพลต่อ ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงาน ตลอดจนทำกิจกรรมต่างๆ ในองค์กรให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้นำ (Leader) และ “ภาวะผู้นำ (Leadership)” จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ควรมีการพัฒนา คุณลักษณะภาวะผู้นำตลอดจนศึกษาปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ ที่มีความสำคัญในการพัฒนา ภาวะผู้นำเพื่อใช้สำหรับการดำเนินชีวิต ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และในระดับผู้นำเพื่อให้ผู้นำมี คุณลักษณะอันสอดคล้องกับโลกยุคใหม่หรือยุคโลกาภิวัตน์ในศตวรรษที่ 21 นี้ ผู้นำจึงต้องมี บทบาทหน้าที่อิทธิพลเหนือบุคคลอื่นๆ ในกลุ่ม สามารถโน้มน้าวจิตใจหรือชักนำให้บุคคลใน กลุ่มร่วมกิจกรรมให้สำเร็จตามเป้าหมายได้ สามารถอาศัยความสัมพันธ์ใช้ความสัมพันธ์เรียก ผู้อื่นให้มาทำงานแทน เขาจำเป็นต้องใช้ความประพฤติและนิสัยของเขามากระทบต่อการกระทำ และความคิดของผู้อื่นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (วิโรจน์ สารรัตน์, 2557)

อย่างไรก็ดีเมื่อพูดถึงคำว่า “ผู้นำ” เรามักจะเห็นภาพของคนหนึ่งคน หรือกลุ่มคนไม่กี่คนจำนวนหนึ่ง ที่กำลังกำหนดหนทางหรือวิธีการดำเนินชีวิต หรือดำเนินกิจกรรมให้กับคน หรือกลุ่มคนจำนวนมาก เพื่อที่จะขับเคลื่อนความเป็นไปของกลุ่มให้เคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น จึงไม่แปลกที่บ่อยครั้งเรามักจะได้ยินว่า ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของกลุ่มองค์กร

นั้นๆ ขึ้นอยู่กับผู้นำเมื่อเป็นเช่นนี้ “ผู้นำ” จึงเป็นบุคคลที่สำคัญในองค์กรมีบทบาทที่จะต้องดำเนินไปภายใต้เงื่อนไขปัจจัยของสภาวะโดยรอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกในศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วความรู้ในเรื่อง “ภาวะผู้นำ” จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับทุกองค์กรในกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่ความเจริญด้านวัตถุเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมจากอดีตสู่ ปัจจุบัน เราจึงต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงให้ทันกับเหตุการณ์ของโลกปัจจุบันตลอดเวลา จากความเจริญที่ รุดหน้าอย่างรวดเร็วของโลกยุคใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนผู้นำ (Leader) และ “ภาวะผู้นำ(Leadership)” จึงเป็นปัจจัยคู่สำคัญที่ต้องการเพิ่มมากขึ้น จนอาจเกิดวิกฤตภาวะผู้นำขึ้นได้ ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาในสังคมของทุกคนขึ้น ทุกระดับ จนกระทั่งนำไปสู่ปัญหาระดับประเทศในที่สุด การพัฒนาภาวะผู้นำในปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่จะละเลยและมองข้ามไม่ได้ เรื่องของการพัฒนาที่จะต้องปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ โดยคำนึงถึงจุดมุ่งหมายที่เหมาะสม ในการที่จะพาองค์กรสู่ความสำเร็จในยุคโลกาภิวัตน์นี้ รวมทั้งต้องคำนึงถึงเรื่องของจังหวะ เวลา และการจัดลำดับความสำคัญ (Priority) ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับการจัดการศึกษาทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับผู้นำ เนื่องจากว่าถ้าหากผู้นำขององค์กรในศตวรรษที่ 21 ขาดซึ่งภาวะผู้นำที่เหมาะสมแล้วย่อมนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดหรือเป็นการตัดสินใจที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ไม่สมฤทธิ์ได้ ดังนั้นการพัฒนาคุณลักษณะของผู้นำที่ส่งเสริมการใช้ความรอบคอบประกอบการวางแผนอย่างระมัดระวังในเรื่องการจัดการความรู้ การปฏิบัติและการตัดสินใจที่ถูกต้องทันเหตุการณ์ โดยตระหนักในคุณธรรม ซื่อสัตย์ สุจริต อดทน มีความเพียรในการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง หากผู้นำบกพร่องในทักษะหรือคุณลักษณะของผู้นำเหล่านี้ สามารถทำให้เกิดผลกระทบและความล้มเหลวตามมา ตั้งแต่ในระดับชุมชน สังคม หน่วยงาน องค์กร ภาครัฐ ภาคเอกชน จนนำไปสู่ปัญหาระดับประเทศได้ (พัชรินทร์ วงสาร และคันสนีย์ จะสุวรรณ, 2564)

ภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำ(Leadership) หรือความเป็นผู้นำซึ่งหมายถึง ความสามารถในการนำ (The American Heritage Dictionary, 1985: 719) จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับความสำเร็จของผู้นำ ภาวะผู้นำได้รับความสนใจและมีการศึกษามาเป็นเวลานาน เพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นองค์ประกอบที่จะช่วยให้ผู้นำมีความสามารถในการนำ หรือมีภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพ และได้มีผู้ให้ความหมายของภาวะผู้นำไว้หลากหลายและแตกต่างกันดังนี้

ฐิติญาณ พรหมศรี (2559) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง คุณลักษณะที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่าพยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้แนะ ผลักดัน ให้บุคคล

อื่นหรือกลุ่มบุคคลอื่นมีความเต็มใจและกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่างๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์กรเป็นเป้าหมาย

ธัญญามาสา โลจนานนท์ (2557) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการอิทธิพลทางสังคมที่บุคคลหนึ่งตั้งใจใช้อิทธิพลต่อผู้อื่นให้ปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ตามที่กำหนดรวมทั้งการสร้างสัมพันธ์ระหว่างบุคคลขององค์กร เพื่อประโยชน์ส่วนรวม หรือเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปฏิบัติตาม

เนตร์พัฒนา ยาวีราข (2552) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาบุคคลอื่นโดยได้รับการยอมรับและยกย่องจากบุคคลอื่นเป็นผู้ทำให้บุคคลอื่นไว้วางใจและให้ความร่วมมือ ความเป็นผู้นำเป็นผู้มีหน้าที่ในการอำนวยความสะดวก บัญชา ประสานงานโดยอาศัยอำนาจหน้าที่เพื่อให้กิจการงานบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ต้องการ

สุนทร โคตรบรรเทา (2551) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการของการมีอิทธิพลต่อผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา โดยการใช้อำนาจและการใช้ฐานอำนาจต่างกัน ส่งผลต่อปฏิกริยาจากผู้ตามต่างกัน

แม็กซ์เวลล์ (Maxwell, 2002) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือความสามารถของผู้นำที่จะชักจูงบุคคลอื่นทั้งผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ที่อยู่แวดล้อม

จาค็อบส์ และ จาคส์ (Jacobs & Jaques, 1990) กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการให้จุดมุ่งหมาย (ทิศทางที่มีความหมาย) เพื่อให้เกิดการรวมพลังความพยายามและความเต็มใจที่จะใช้ความพยายามนั้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

ริชาร์ดส์ และ เองเกิล (Richards & Engle, 1986) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือการจูงใจประกายวิสัยทัศน์ให้ผู้อื่นมองเห็น พร้อมทั้งปลูกฝังเป็นค่านิยมและสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้ออำนวยให้สามารถปฏิบัติได้สำเร็จ

แคทซ์ และ คาห์น (Katz & Kahn, 1978) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือการใช้อิทธิพลเพิ่มที่สูงกว่าและมากกว่ากลไกการทำงานปกติที่ใช้กับงานประจำองค์กร

สต็อกกิล (Stogdill, 1974) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ ความริเริ่มและอำนาจไว้ซึ่งโครงสร้างของความคาดหวังและความสัมพันธ์ระหว่างกันของสมาชิกของกลุ่ม

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นบุคคลที่มีความสามารถในการใช้ศิลปะในการจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาบุคคลอื่นปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จด้วยความเต็มใจ

คุณลักษณะภาวะผู้นำ

การเป็นผู้นำเป็นการใช้ความพยายามที่จะรวบรวมพลังและความสามารถของสมาชิกเพื่อปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ขององค์การและตอบสนองความต้องการของสมาชิก ผู้นำจะต้องมีบทบาทและหน้าที่หลายอย่าง จึงทำให้สมาชิกมีความร่วมมือกันทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นผู้นำจำเป็นต้องแสดงออกซึ่งภาวะผู้นำที่เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา สรุปได้ดังนี้

สมชาย เทพแสง (2565) คุณลักษณะผู้นำ หมายถึง คุณลักษณะที่ดีที่มีอยู่ในตัวของผู้นำสามารถเรียนรู้ สังเกตประสบการณ์ ผิดพลาด พัฒนาตนให้เป็นผู้หน้าที่ดีได้ กิจกรรมของกลุ่มต่างๆ จะสำเร็จได้หรือไม่ เพียงไรย่อมขึ้นอยู่กับผู้นำเป็นส่วนใหญ่ คุณลักษณะผู้นำจึงมีส่วนเอื้ออำนวยให้กลุ่มสามารถดำเนินงานของกลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล แต่ก็นับว่าเป็นการยากที่จะชี้ชัดลงไปว่าคุณลักษณะผู้นำที่ดีเป็นอย่างไร แต่ก็มีนักวิชาการด้านพฤติกรรมได้ให้ข้อควรสังเกตเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำที่ประสบความสำเร็จไว้แตกต่างกัน ซึ่งจะช่วยเป็นแนวทางการพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นผู้หน้าที่ดี

นภดล เจริญทรัพย์นันต์ (2565) ได้กล่าวว่า การเป็นผู้นำอาจไม่ใช่เรื่องยาก แต่การเป็นผู้หน้าที่ดีนี่สิ เป็นเรื่องยากและท้าทายสำหรับทุกคน เพราะคุณไม่สามารถสั่งให้ทุกคนชอบหรือเห็นด้วยในสิ่งที่ตนเองทำ แต่ ในฐานะผู้นำคุณต้องซื้อใจผู้คนให้ได้ เพื่อต่อยอดไปถึงการทำงาน การทำธุรกิจ และส่งให้องค์กรประสบความสำเร็จตามเป้าที่ตั้งไว้ 1) ลักษณะท่าทางหรือการวางตัว 2) ความกล้าหาญ 3) ความเด็ดขาด 4) ความไว เนื้อเชื้อใจ 5) ความอดทน 6) ความกระตือรือร้น 7) ความริเริ่ม 8) ความซื่อสัตย์สุจริต 9) ความพินิจพิเคราะห์ 10) ความยุติธรรม 11) ความรอบรู้ 12) ความจงรักภักดี 13) ความรู้จักกาลเทศะ 14) ความไม่เห็นแก่ตัว

สุทธิชัย ปัญญโรจน์ (2565) กล่าวว่า คนที่เป็นผู้นำมักมีลักษณะบางอย่างที่เด่นกว่าผู้ตาม คนที่เป็น ผู้นำมักเป็นคนที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ผู้อื่นยอมทำตามอีกทั้งผู้ตามยอมได้นำเอาความประพฤติได้ นำเอา แบบอย่างในการทำงาน ผู้ตามบางคนถึงกับยอมถอดแบบผู้นำบางคนลอกเลียนแบบอย่างของผู้นำ 1) มี เป้าหมาย 2) ความรอบรู้ 3) กล้าเปลี่ยนแปลงหรือริเริ่มสิ่งใหม่ๆ 4) กระตือรือร้น 5) มีความอดทน 6) การ บังคับตนเองหรือการควบคุมตนเอง 7) การใช้ดุลพินิจและกล้าตัดสินใจ 8) มีมนุษยสัมพันธ์

สุธี สุทธิสมบุรณ์ และสมาน รังสิโยภุชณ์ (2564) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะผู้นำที่ดีไว้ดังนี้ 1) มีความเชื่อมั่นและเคารพในความคิดเห็นของตนเองและผู้อื่น 2) มีความรอบรู้ความสามารถในงานที่ตนเองมีหน้าที่ความรับผิดชอบ 3) มีความคิดริเริ่มและสนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความคิดริเริ่มด้วย 4) มีความเสียสละ 5) มีความกระตือรือร้นและเข้าสังคมได้ดี 6) มีความซื่อสัตย์สุจริต 7) มีความกล้าหาญในการตัดสินใจ 8) มีความสมานไมตรีและสร้างสามัคคีธรรมกับผู้ร่วมงาน 9) มีดุลยพินิจมั่นคงและรอบครอบ 10) มีความจงรักภักดีต่องานและ

ผู้ร่วมงาน 11) มีความกล้ารับผิดชอบและยอมรับว่ามีพันธะต่อหน้าที่ 12) มีประสบการณ์ในการปกครองบังคับบัญชาจากหัวหน้าแบบต่างๆ มาแล้ว 13) มีบุคลิกภาพเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว 14) มีเหตุผลยอมรับความจริง 15) มีความตื่นตัว ค้นหาความรู้ใหม่ๆ เพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ 16) มีความยุติธรรม

บาร์นาร์ด (Barnard, 1963) กล่าวว่า คุณลักษณะที่ดีของผู้นำคือ 1) ความมีชีวิตชีวาและความอดทน 2) ความสามารถในการตัดสินใจ 3) ความสามารถในการจูงใจคน 4) ความรับผิดชอบ 5) ความฉลาดและมีไหวพริบ

สต็อกดิล (Stogdill, 1974) กำหนดคุณลักษณะที่ดีของผู้นำไว้ดังนี้ 1) ร่างกายแข็งแรง มีชีวิตชีวา 2) ภูมิหลัง มีการศึกษาดี สถานภาพทางสังคมดี 3) สติปัญญาฉลาดตัดสินใจดี 4) มีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร 5) บุคลิกภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นในตนเอง 6) ความสัมพันธ์กับงาน โดยมีความรับผิดชอบ ชยัน และอดทน 7) ลักษณะทางสังคม มีเกียรติและร่วมงานกับผู้อื่นอย่างมีศักดิ์ศรี

สเตดท์ (Stedt, 1974) กล่าวถึงคุณลักษณะของผู้นำที่จำเป็นคือ 1) ยึดเกณฑ์มาตรฐานในการทำงาน 2) เป็นที่พึ่งพาและช่วยเหลือคนอื่นได้ 3) กล้าคิด กล้าทำ 4) มีความรับผิดชอบ 5) มีความสามารถในการแบ่งงานให้ผู้ร่วมงาน 6) มีวินัยในตนเอง 7) มีความคิดรวบยอด 8) มีมนุษยสัมพันธ์ 9) มีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร 10) แข็งแรงและมีสุขภาพดี 11) มีสติปัญญาดี 12) มีความสามารถในการจัดระบบงาน 13) มีความสามารถในการตัดสินใจ

เซอร์จิโอวานนี (Sergiovanni, 1996) กล่าวว่า ผู้นำที่มีคุณภาพจะต้องมีลักษณะดังนี้ 1) สิ่งที่ต้องรู้มาก่อน 2) การมองการณ์ไกล 3) มีหลักการ 4) หลักในการทำงาน 5) หลักการปกครอง 6) ความมุ่งประสงค์ 7) การวางแผน 8) ความยืดหยุ่น 9) การบริหารคน 10) มีความรักองค์กร

โควี (Steven R. Covey, 1992) กล่าวว่า คุณลักษณะของผู้นำที่ดีควรมี 8 ประการ ได้แก่ 1) ต้องเป็นผู้ที่ใฝ่การเรียนรู้ตลอดเวลา (Continually Learning) ทั้งการเรียนรู้ การอบรม การฝึกฝน และตั้งใจฟังในสิ่งที่คนอื่นพูด ทั้งยังชอบถามคำถาม และกระตือรือร้นในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ 2) ชอบบริการผู้อื่น (Service-Oriented) มีชีวิตเพื่อช่วยเหลือผู้คน มิใช่คิดแต่เรื่องความสำเร็จทางอาชีพเท่านั้น มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม และอย่างให้การบริการแก่ทุกคน 3) เชื่อมมั่นในพลังด้านบวก (Positive Energy) มีความร่าเริง มีความสุข คิดในแง่บวก มีศรัทธาต่อสิ่งที่ดีทำ มีอารมณ์ขัน และนิยมหลีกเลี่ยงความคิดหรือพลังด้านลบ 4) เชื่อมมั่นในบุคคลอื่น (Believe in Other People) พยายามแสวงหาจุดแข็งของคนอื่นไม่คอยหาจุดบกพร่องในบุคคล นิยมให้อภัยในความผิดพลาดของคนอื่น ไม่ผูกอาฆาตแค้น มักเชื่อว่าทุกคนมีข้อดีที่ซ่อนอยู่ในตน 5) ใช้ชีวิตได้อย่างสมดุล (Balanced Lives) มีชีวิตส่วนตัว ชีวิตสังคม

สุขภาพกายและใจที่สมดุล ไม่นิยมความสุดโต่ง มีความสม่ำเสมอในการทำกิจกรรมชีวิตในแต่ละวัน และพักผ่อนอย่างเพียงพอ 6) มองชีวิตเป็นการผจญภัย (Adventure) คาดหวังว่าจะได้เห็นเรื่องใหม่ๆ ในชีวิตได้ทุกวันขณะที่คนอื่นๆ เห็นเป็นเรื่องจำเจ ความสร้างสรรค์ของผู้นำมาจากภายใน ไม่ชอบเดินตามใคร มีความยืดหยุ่นในการใช้ชีวิตสูง 7) นิยมทำงานเป็นทีม (Synergistic) มักนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ทีมงานได้อย่างอัศจรรย์ทำงานหนักและมีความเฉลียวฉลาด เคารพความสามารถของผู้อื่น ไม่สนใจตำแหน่งแต่สนใจการทำงานให้สำเร็จ 8) พัฒนาศักยภาพในตนเอง (Self-Renewal) ใน 4 ด้านตลอดเวลา ได้แก่ ด้านกายภาพ สติปัญญา อารมณ์ และจิตใจ ด้านกายภาพมีการออกกำลังกาย เป็นต้น ด้านสติปัญญา มีการอ่านหนังสือ การเขียน และจินตนาการ ด้านอารมณ์ คือ การฝึกตนให้อดทน พึงคนอย่างตั้งใจ รับผิดชอบในการกิจการงาน ด้านจิตใจ มีการสวดมนต์ ทำสมาธิ อ่านคัมภีร์ศาสนา และถือศีลอด เป็นต้น

สรุปได้ว่า คุณลักษณะภาวะผู้นำ จะต้องประกอบไปด้วย ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีวิสัยทัศน์ การมีส่วนร่วม มีบุคลิกภาพที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2545) ได้ให้ความหมายของคำว่าผู้บริหารสถานศึกษาไว้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบการบริหารสถานศึกษาแต่ละแห่ง ทั้งของรัฐและเอกชน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553) ให้ความหมายของคำว่าผู้บริหารสถานศึกษาไว้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบการบริหารการศึกษานอกสถานศึกษาตั้งแต่ระดับเขตพื้นที่การศึกษาขึ้นไป

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2553) ให้ความหมายผู้บริหารสถานศึกษาไว้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคลากรที่รับผิดชอบในการบริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งทั้งของรัฐและเอกชนในการดำเนินงานตามแนวปฏิรูปการเรียนรู้ในสถานศึกษาจะมีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผลได้เพียงใดนั้น ผู้บริหาร สถานศึกษาเป็นบุคคลสำคัญที่จะผลักดันให้เกิดการขับเคลื่อนและสร้างพลังแห่งการร่วมแรงร่วมใจ

จรัส เลิศจามีกร (2554) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง บุคคลที่มีหน้าที่ในการกำหนดทิศทางในการทำงาน วางแผน กำกับ ติดตาม และประเมินความสำเร็จของงาน ในสถานศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

ธงชัย สันติวงศ์ (2555) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่โดยมีหลักเกณฑ์ มีหลักวิชาการมาประยุกต์กับความสามารถ และมีการใช้ยุทธศิลป์คู่กันไปกับ

ยุทธศาสตร์ ทั้งนี้ภายใต้สภาพโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงฉับไว ผู้บริหารจึงต้องเก่งกว่ายุคก่อนๆ คือแทนที่จะทำแต่การจัดการองค์การภายในเป็นส่วนใหญ่ให้มีระบบ และดำเนินการไปได้ราบรื่นแล้วจะต้องสามารถเผชิญและเอาชนะวิกฤตต่างๆ ได้ด้วย

สุนันท์ รุ่งอรุณแสงทอง (2561) ได้กล่าวไว้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึงบุคลากรที่รับผิดชอบบริหารจัดการศึกษาเพื่อให้จัดการสอนให้ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายของการจัดการการศึกษา

บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติมาตรา 39 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2542 ที่ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารจัดการไปยังคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรงใน 4 ด้านคือ ด้านการบริหารวิชาการ การบริหารงบประมาณ การบริหารบุคคลและการบริหารทั่วไป สรุปพอสังเขปได้ดังนี้ (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2563)

1. มีความรู้และเป็นผู้รู้ด้านวิชาการ
2. มีความรู้ มีทักษะ มีประสบการณ์ด้านการบริหารงาน
3. สามารถใช้ความรู้และประสบการณ์แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันทั่วถึง
4. มีวิสัยทัศน์
5. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
6. ใฝ่เรียนใฝ่รู้มุ่งพัฒนาตนเองอยู่เสมอ
7. รอบรู้ทางด้านการศึกษา
8. ความรับผิดชอบ
9. แสวงหาข้อมูลข่าวสาร

มินซ์เบิร์ก (Mintzberg, 1973) พบว่า ผู้บริหารส่วนใหญ่จะแสดงบทบาทออกมา 10 บทบาทย่อย ซึ่งจัดกลุ่มได้ 3 กลุ่มใหญ่ คือ

1. กลุ่มบทบาทเชิงสัมพันธ์บุคคล (Interpersonal roles) เป็นบทบาทที่เกิดขึ้นจากอำนาจ และสถานะตำแหน่งแบบเป็นทางการ เป็นบทบาทที่ทำให้ผู้บริหารเป็น “ศูนย์รวมประสาท” (Nerve Center) ขององค์กร ประกอบด้วย

- 1.1 บทบาทเป็นสัญลักษณ์ขององค์กร (Symbolic or Figurehead) เป็นบทบาทที่แสดงถึง ลักษณะเฉพาะตัวของผู้บริหาร เป็นสัญลักษณ์ของหัวหน้าในการใช้หลักเกณฑ์เพื่อกำหนดสังคมขององค์กร แรงจูงใจ กฎหมาย และพิธีการในหน้าที่ต่างๆ ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ประเพณี หรือพิธีการขององค์กร เช่น บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนในการมอบวุฒิบัตรแก่ผู้จบการศึกษา เป็นต้น รวมถึง การเลือกสรรพวกพ้องเพื่อการดำรงอยู่ของสถานศึกษาหรืออำนาจหน้าที่ของตน

1.2 บทบาทเป็นผู้นำองค์กร (Leader) เป็นบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับ ผู้ใต้บังคับบัญชา มุ่งการอำนวยความสะดวก การจูงใจ การติดต่อสื่อสาร และการควบคุม เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ ผู้บริหารเป็นผู้กำหนดสภาพต่างๆ เช่น กำหนดงานให้ทำ การกระตุ้นชักจูงในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความพร้อมและมีความรับผิดชอบ เพื่อการจ้างการฝึกงาน และการส่งเสริมผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้บริหารต้องพยายามที่จะนำความต้องการของผู้ใต้บังคับบัญชาและองค์กรไปกำหนดเป็นข้อตกลงเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพของการดำเนินงานผู้นำมีบทบาทในการเผยแพร่กิจกรรมที่มีคุณค่าทั้งของผู้บริหารเองและของผู้ใต้บังคับบัญชา อำนาจของผู้บริหารจะปรากฏชัดเจนที่สุดในบทบาทของผู้นำ

1.3 บทบาทเป็นผู้สร้างความสัมพันธ์ (Liaison) ด้วยสถานภาพทำให้ผู้บริหารสามารถ แสดงบทบาทการติดต่อกับผู้บริหารระดับเดียวกัน บุคคล หรือกลุ่มบุคคลภายนอกองค์กร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จะเป็นประโยชน์ต่อองค์กร ผู้บริหารต้องพัฒนาเครือข่ายงานที่เกี่ยวข้องกับองค์กรของตนด้านข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ร่วมกัน ผู้บริหารต้องใช้เวลาส่วนมากกับการดำเนินงานตามบทบาทนี้ เริ่มตั้งแต่การกำหนดหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง และการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลาย เพื่อการดำรงอยู่ของหน่วยงานนั้นๆ

2. กลุ่มบทบาทเชิงสารสนเทศ (Informational roles) เป็นบทบาทที่ทำให้ผู้บริหารเป็นศูนย์กลางของข้อมูลข่าวสารทั้งในฐานะผู้รับและผู้ส่งในองค์กรของเขา การเข้าใจผู้ใต้บังคับบัญชาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างลึกซึ้งจะช่วยให้ผู้บริหารพัฒนาข้อมูลพื้นที่จำเป็นของระบบข้อมูลข่าวสาร ทั้งภายในและภายนอกองค์กรอันจะส่งผลให้ผู้บริหารเป็นผู้ชำนาญการขององค์กรที่มีคลังข้อมูลที่ดีที่สุด ประกอบด้วย

2.1 บทบาทเป็นผู้กำกับติดตามผล (Monitor) ผู้บริหารต้องแสวงหาและรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อจะได้พัฒนาองค์กรและสภาพแวดล้อมขององค์กร รับ ข้อมูลข่าวสารเข้ามาสู่องค์กรในรูปแบบการวิเคราะห์การดำเนินงานภายในองค์กร เหตุการณ์ภายนอก ความคิดเห็น และแนวโน้มต่างๆ ผู้บริหารใช้ข้อมูลข่าวสารเพื่อตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงวิเคราะห์ สภาพปัญหาและโอกาส เพื่อความเข้าใจสถานการณ์ต่างๆ เพื่อการตัดสินใจอันจะก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในองค์กรที่มีคุณค่าพร้อมทั้งรายงานให้บุคคลภายนอกและผู้ใต้บังคับบัญชารับรู้

2.2 บทบาทเป็นผู้เผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร(Dissemination) ผู้บริหารต้องนำข้อมูลข่าวสารจากภายนอกเข้าสู่องค์กร และนำข้อมูลข่าวสารภายในจากผู้ใต้บังคับบัญชาคนใดคนหนึ่งสู่คนอื่นๆ ข้อมูลเหล่านี้อาจเป็นข้อเท็จจริงซึ่งผู้บริหารได้รับข้อมูลแบบนี้ได้ง่าย เนื่องจาก

มีอำนาจหน้าที่อย่างเป็นทางการ ส่วนที่ดีของข้อมูลจะถูกส่งต่ออย่างรวดเร็วไปสู่ผู้ได้บังคับบัญชาที่เหมาะสม หรือข้อมูลที่เป็นลักษณะของค่านิยมอื่นๆ ซึ่งผู้บริหารจะถ่ายทอดค่านิยมสู่องค์กรเพื่อชี้นำผู้ได้บังคับบัญชาในการตัดสินใจ

2.3 บทบาทเป็นผู้ประชาสัมพันธ์(Spokesperson) ผู้บริหารต้องถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารสู่ บุคคลภายนอกที่หลากหลาย ผู้บริหารต้องแสดงความสามารถในทางสัมพันธ์กับชุมชนประชาสัมพันธ์องค์กรของตนเอง ดูแลรักษาผู้มีอิทธิพลชั้นนำด้านต่างๆ รายงานข่าวเกี่ยวกับการดำเนินงาน แผนงาน และนโยบายขององค์กร และส่งข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3. กลุ่มบทบาทเชิงตัดสินใจ(Decisional Roles) เป็นบทบาทที่ทำให้ผู้บริหารเป็น “นักตัดสินใจ” (Decision Maker) อันสืบเนื่องจากบทบาทสองกลุ่มแรก ประกอบด้วย

3.1 บทบาทเป็นผู้ประกอบการ(Entrepreneur) ผู้บริหารต้องเป็นผู้ริเริ่มและออกแบบ ควบคุมการเปลี่ยนแปลงในองค์กร ผู้บริหารต้องทำการวิเคราะห์สภาพปัญหาและโอกาสอย่างต่อเนื่อง เมื่อพบสถานการณ์ที่ต้องปรับปรุง ผู้บริหารต้องกำหนดโครงการปรับปรุงโดยจัดลำดับความสำคัญตามการตัดสินใจและกิจกรรมต่างๆ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงที่แท้จริง ผู้บริหารต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการปรับปรุงในระดับใดระดับหนึ่ง มอบหมายความรับผิดชอบให้แก่ผู้ได้บังคับบัญชา มอบอำนาจให้ปฏิบัติงานแทน มอบหมายความรับผิดชอบในการออกแบบภายใต้ขอบเขตของอำนาจหน้าที่ที่ได้รับ หรืออาจให้คำปรึกษาในการออกแบบและงานใหญ่ๆ บางอย่างของโครงการปรับปรุง อาจต้องขอคำปรึกษาจากผู้บริหารอาวุโส

3.2 บทบาทเป็นผู้ขจัดสิ่งรบกวน(Disturbance handler) เป็นบทบาทของผู้บริหารที่ต้องแก้ปัญหา เมื่อองค์กรเผชิญสิ่งรบกวนหรือความวุ่นวายแต่ไม่คาดหวังอย่างฉับไวแต่ได้ผล ซึ่งความวุ่นวายต่างๆ มักเกิดจากความขัดแย้งระหว่างผู้ได้บังคับบัญชา ความขัดแย้งระหว่างผู้บริหารกับองค์กรอื่น และการสูญเสียทรัพยากรหรือข้อจำกัดต่างๆ ผู้บริหารต้องจัดลำดับความสำคัญและทุ่มเทความพยายามที่จะขจัดสิ่งเหล่านี้

3.3 บทบาทเป็นผู้จัดสรรทรัพยากร (Allocator) ผู้บริหารเป็นผู้ตัดสินใจในการจัดสรรทรัพยากรให้แก่ส่วนต่างๆ ในองค์กรตามจุดที่ต้องการ ผู้บริหารต้องควบคุมดูแลระบบโดยอาศัยการจัดสรรทรัพยากร ผู้บริหารสามารถจัดสรรทรัพยากรในแนวทางต่างๆ โดยการกำหนดเวลาของตนเอง การกำหนดโปรแกรมการทำงาน การมอบหมายหน้าที่การปฏิบัติงานให้ผู้ได้บังคับบัญชา การสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งอำนวยความสะดวกใหม่ และโดยการสร้างหรืออนุมัติงบประมาณ

3.4 บทบาทเป็นนักเจรจาต่อรอง(Negotiator) ผู้บริหารรับผิดชอบในการเป็นผู้แทนขององค์กรในฐานะผู้เจรจาที่สำคัญกับบุคคลอื่นหรือองค์กรอื่น เพื่อให้สิ่งที่เป็นประโยชน์

ต่อองค์กร ผู้บริหารต้องกระตุ้นตนเองอยู่เสมอ เมื่อองค์กรเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเจรจาต่อรองกับองค์กรอื่น ผู้บริหารต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะสัญลักษณ์หรือหัวโขน ผู้ประชาสัมพันธ์และผู้จัดสรรทรัพยากรขององค์กร

จากความหมายของผู้บริหารสถานศึกษา สามารถสรุปได้ว่า ผู้บริหารต้องผู้ที่ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ รวมถึงวิธีการต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานด้วยความสามารถโดยเป็นผู้นำบริหารงาน 4 ฝ่าย และประสานงานกับผู้ร่วมงานในการจัดการศึกษาให้องค์กรประสบผลสำเร็จ บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเป็นที่ยอมรับทั้งในองค์กรภายในและภายนอกสถานศึกษา เพื่อบรรลุความสำเร็จตามภารกิจและบทบาทหน้าที่ โดยใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่สำคัญที่จะทำให้การบริหารจัดการศึกษาบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

คุณลักษณะภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21

คุณภาพของผู้นำที่มีประสิทธิผล ที่สนับสนุนต่อการพัฒนาการสอนและผลลัพธ์การเรียนรู้ในโรงเรียน คือ ผู้นำต้องยึดหลักคุณธรรมในการบริหาร มีความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นผู้เรียนรู้และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ รวมทั้งต้องเป็นผู้นำทางและสนับสนุน จากการสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับผู้บริหารยุคใหม่ จากบทความ บทบาทผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 มีนักวิชาการได้เสนอแนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ คุณลักษณะภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษา ไว้ว่า ผู้นำต้องเปลี่ยนแปลงตนเองอยู่ ตลอดเวลาเช่นเดียวกันธรรมชาติของความเป็นผู้นำตั้งอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างระหว่างความเป็นผู้นำ กับอำนาจที่มีส่วนสัมพันธ์กับผู้นำและผู้ตามอำนาจจะเกิดขึ้นเมื่อผู้นำจัดการบริหารทรัพยากร โดยเข้าไปมี อิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้ตามเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนหวังไว้ความเป็นผู้นำจะเกิดขึ้นเมื่อการบริหารจัดการ ทำให้เกิดแรงจูงใจ และนำมาซึ่งความพึงพอใจต่อผู้ตามความเป็นผู้นำในการบริหารยุคใหม่จึงถือว่าเป็นรูปแบบพิเศษของการบริหาร ในเรื่องเกี่ยวกับคุณลักษณะภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษาควรมี คุณลักษณะดังนี้ พจนานุกรมคอลเลอเรีย (Collier, s Dictionary, 2006)

1. การรอบรู้ (Knowing) หมายถึง ผู้นำสถานศึกษาที่ดีจะต้องมีความรอบรู้ในเรื่องต่างๆ ที่ตนเองต้องบริหารจัดการเพื่อให้การบริหารงานประสบความสำเร็จ และเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การรอบรู้ในการ พัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 นี้ ที่พึงจะมีประกอบด้วย

1.1 องค์กรความรู้ (Science) ในศาสตร์ด้านต่างๆ อย่างรอบด้าน เป็นผู้ที่มีความพยายามที่จะ ไขว่คว้าหาความรู้อยู่ตลอดเวลา เพราะความรู้นั้นเกิดขึ้นตลอดเวลาและที่สำคัญผู้บริหารต้องมีความรู้ในเรื่องที่ ตนเองต้องบริหารเป็นอย่างดี

1.2 ศิลปะ (Art) รู้จักวิธีบริหารจัดการสถานศึกษามีเทคนิควิธีการทำงาน เพื่อให้การบริหารงานในสถานศึกษาประสบผลสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ตรงตามวัตถุประสงค์

1.3 ทักษะ (Skill) ในการบริหารจัดการ การปกครอง การบริหารทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับ สถานศึกษา ผู้บริหารต้องหมั่นฝึกฝนทักษะการบริหารคนอยู่เสมอเพื่อให้เป็นที่รักของครู บุคลากร นักเรียน และผู้ปกครอง ในสถานศึกษาและชุมชน

1.4 วิชาคน (Science of People) ผู้บริหารต้องรู้จักใช้คนให้ถูกกับงานหรือถูกหน้าที่อย่าง เหมาะสม ใช้ความสัมพันธ์ทั้งระดับส่วนตัวหรือทางการให้เป็นประโยชน์ต่อสถานศึกษา ทำลายกำแพงความ ขัดแย้งหรือกำแพงกันด้วย คำว่า “รู้อะไรไม่รู้รู้จักกัน” เพราะเมื่อรู้จักกันแล้วจะทำให้การประสานงานต่างๆ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

2. อุดมการณ์(Ideology) หมายถึง ผู้บริหารที่ดีต้องมีคุณลักษณะผสมทั้งหมดของความเชื่อ (Beliefs) เจตคติ (Attitudes) และความคิดหลัก (Concepts) มีอิทธิพลเป็นตัวชักนำและกำหนดทิศทางของ ความคิดของบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้กับคณะบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมเดียวกัน กลุ่มเดียวกัน เช่น อยู่ ในสถานศึกษาเดียวกัน จะยึดอุดมการณ์เดียวกัน อุดมการณ์ ตลอดจนทำให้ทุกคนในสถานศึกษามีอุดมการณ์ในการบริหารดังต่อไปนี้

2.1 ยึดมั่นในคุณธรรม จริยธรรมภายใต้กรอบวัฒนธรรมของชาติ

2.2 เชื่อมมั่นในตนเอง มีความกล้าหาญบนหลักยึดที่แน่นอนแต่มีความอ่อนน้อม รู้หน้าที่

2.3 มีความรับผิดชอบต่องานทั้งตนเองและสังคม 2.4 มีความซื่อสัตย์ต่อตนเองหรือผู้อื่น ไม่คดโกง

3. เท่าทัน (In time knowing) หมายถึง การที่ผู้บริหารในศตวรรษที่ 21 นี้จะต้องมีลักษณะพิเศษที่ จะรู้เท่าทันต่อสภาพการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ของสถานการณ์ อันประกอบไปด้วย

3.1 ทันต่อโลกหรือต่างประเทศที่เปลี่ยนไปและทันต่อสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทันต่อการไหลของวัฒนธรรม

3.2 ทันต่อสถานการณ์ในยุคปัจจุบัน

3.3 ต้องฝึกฝนตนเองให้รู้เท่าทันต่อเทคโนโลยีสารสนเทศที่นำวิวัฒนาการใหม่ๆ เข้ามาสู่ สถานศึกษา

3.4 ผู้บริหารที่ดีต้องรู้จักการบริหารความเสี่ยงให้ได้ เพื่อการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายบนความท้าทายของสถานการณ์ในปัจจุบัน

4. กล้าตัดสินใจ (Discussion Courage) หมายถึงการที่ผู้บริหารจะนำสถานศึกษาให้สำเร็จต้องมี ความคิดที่เร็วบนหลักความแม่นยำ ซึ่งอาจสรุปได้ดังนี้

4.1 กล้าหาญที่จะตัดสินใจกระทันการใดที่มีความเสี่ยงบนฐานของข้อมูลที่ถูกต้อง ไม่ใช่การคาดเดา หรือเสี่ยงโชค

4.2 กล้าที่จะลงทุนกับนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่จะเข้ามากระทบการบริหารงานกล้าเรียนรู้ กล้าที่จะนำเอาเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในสถานศึกษา

4.3 กล้าที่จะยอมรับผิดหากบริหารงานผิดพลาด

4.4 กล้าที่จะให้คุณกับบุคลากรที่ทำงานสำเร็จตามเป้าหมาย รวมทั้งกล้าตัดสินใจที่จะลงโทษแก่ บุคคลกรที่ไม่ตั้งใจหรืออาจทำความเสียหายให้กับสถานศึกษาที่เกิดจากการจงใจ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องตั้งอยู่บน หลักความยุติธรรมและเสมอภาค

5. วิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์(Strategy of Vision) หมายถึง การที่ผู้นำสมัยใหม่นั้นต้องมองการไกลบน ฐานความคิดที่นอกกรอบแต่บนฐานข้อมูลที่เชื่อถือได้ ไม่จำเจกับแนวคิดแบบเดิมๆ มองให้ไกลแล้วเดินไปให้ถึง บนหลักคิดเทคนิค วิธีการที่ทันสมัย พร้อมทั้งหาเทคนิคใหม่ๆ เข้ามาปรับใช้ในสถานศึกษา และผู้นำควรมี คุณลักษณะดังต่อไปนี้

5.1 มองให้ไกลและพยายามไปให้ถึงในสิ่งที่ตั้งใจอย่างอดทน

5.2 มองโลกให้กว้าง มองอย่างหลายมิติ

5.3 โน้มน้าวผู้อื่นให้คล้อยตาม

5.4 มองยุทธศาสตร์การศึกษาโลกหรือยุทธศาสตร์การศึกษาของประเทศให้ครอบคลุม

6. สร้างทีม(Team Work) หมายถึง ผู้บริหารที่ดีที่มีความคิดก้าวหน้านั้นต้องรู้จักการสร้างทีมงาน สร้างเครือข่ายเพราะทีมงานหรือเครือข่ายเหล่านั้น จะเป็นปัจจัยผลักดันให้การบริหารงานสำเร็จลุล่วงได้อย่าง รวดเร็ว เพราะทีมงานถือเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารงานยุคใหม่ ผู้บริหารไม่สามารถทำงานให้สำเร็จได้โดย ปราศจากทีมงาน เพราะในปัจจุบันนี้ สังคมมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก สถานศึกษาจะไม่สามารถอยู่ได้ อย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง ดังนั้น เพื่อเป้าหมายที่จะบรรลุได้อย่างมีประสิทธิภาพการสร้างทีมงานและเครือข่าย การมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรเอกชนจึงมีความสำคัญอย่างมาก การสร้างทีมอาจสามารถแยกเป็นประเด็น ได้ดังต่อไปนี้

6.1 สร้างทีมงานที่ไวใจได้ ไวใจได้ในทุกเรื่อง

6.2 เชื่อมมั่นในทีมงาน เชื่อในความสามารถของทีมงาน

6.3 มอบหมายภารกิจให้ทีมงานปฏิบัติตามความสามารถและความถนัด

6.4 สอดส่อง ดูแลทีมงานเพื่อขวัญและกำลังใจ

6.5 รับผิดชอบในสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งที่เป็นส่วนดีและส่วนบกพร่องจากการผิดพลาดของทีมงาน

7. ใฝ่บริการ(Service Mind) หมายถึง การบริหารสถานศึกษาในยุคใหม่นี้ ผู้บริหารต้องทำ สถานศึกษาให้เป็นสถานศึกษาที่มีชีวิตทุกคนในสถานศึกษาต้องร่วมด้วยช่วยกัน ต้องเดินไปพร้อมๆ ผู้บริหารที่ดีไม่ควรเป็นผู้สั่งการเพียงอย่างเดียว ผู้บริหารต้องบริหารบนความเป็นมิตร มีคุณธรรม มีจิตใจตรงมา เอื้อเพื่อ ปารณชาติ ยอมสละความสุขส่วนตัวเพื่อส่วนรวม ทำงานให้เป็นแบบอย่างแก่บุคลากรของสถานศึกษาในการ ทำงานผู้บริหารควรลงไปตรวจสอบการทำงานทุกขั้นตอนเพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ทันทั่วทั้งที่หากกรณี เกิดปัญหาในการทำงานหรือเพื่อประสิทธิภาพในการทำงาน ตลอดทั้งเป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน ให้กับบุคลากรในสถานศึกษาอีกทางหนึ่งด้วยสามารถแยกอธิบายเกี่ยวกับการใฝ่บริการของผู้บริหาร สถานศึกษา ได้ดังต่อไปนี้

7.1 ผู้บริหารที่ดีต้องเป็นผู้เสียสละ เป็นผู้ให้มากกว่าเป็นผู้รับเพียงอย่างเดียว

7.2 ผู้บริหารที่ดีต้องมีความอดทน อดกลั้น รอเวลาที่เหมาะก่อนการดำเนินการใดๆ ต้องรอบคอบ ครบถ้วน

7.3 ผู้บริหารที่ดีต้องมีความเมตตา เอื้อเพื่อแผ่ต่อทุก ๆ คน

7.4 ต้องคิดบวก มองโลกในแง่ดี ไม่อคติแม้ในบางครั้งอาจไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ

7.5 ต้องมีความพอเพียง เพราะเมื่อมีความพอเพียงก็เกิดความเพียงพอและเป็นสุข

จากการศึกษา สรุปได้ว่า ผู้นำต้องเปลี่ยนแปลงตนเองอยู่ ตลอดเวลาเช่นเดียวกัน ธรรมชาติของความเป็นผู้นำตั้งอยู่บนพื้นฐานของความแตกต่างระหว่างความเป็นผู้นำ กับ อำนาจที่มีส่วนสัมพันธ์กับผู้นำและผู้ตามอำนาจจะเกิดขึ้นเมื่อผู้นำจัดการบริหารทรัพยากร โดย เข้าไปมี อิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้ตามเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตนหวังไว้ความเป็นผู้นำจะเกิดขึ้น เมื่อการบริหารจัดการ ทำให้เกิดแรงจูงใจ และนำมาซึ่งความพึงพอใจต่อผู้ตามความเป็นผู้นำในการบริหารยุคใหม่

สรุป

การศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทักษะชีวิต เป็นแนวทางในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่สังคม เพราะการศึกษาเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาคนให้

มีคุณภาพ ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงมีพระราชดำรัสว่า “นอกจากการศึกษาจะสอนให้คนเก่งแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะอบรมให้ดีพร้อมกันไปด้วย ประเทศเราจึงจะได้คนที่มีคุณภาพ คือทั้งเก่ง ทั้งดี มาเป็นกำลังของบ้านเมืองให้ความเก่งเป็นปัจจัยเพื่อประดับประดาครอบงำความเก่ง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่อำนวยผลเป็นประโยชน์อันพึงประสงค์” เนื่องจากการศึกษาเป็นกระบวนการที่ช่วยให้คนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาความคิด ระบบการศึกษาของไทยการบริหารสถานศึกษาที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาตินั้น

ปัจจัยที่มีความสำคัญ คือผู้บริหารสถานศึกษา หากผู้บริหารสถานศึกษา มีวิสัยทัศน์มีคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ ย่อมทำให้การบริหารจัดการสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลต่อผู้รับการศึกษา คุณลักษณะภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษา ที่จะสามารถพัฒนาภาวะผู้นำได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ประกอบด้วยคุณลักษณะดังต่อไปนี้ คือการรอบรู้ (Knowing) อุดมการณ์ (Ideology) เท่าทัน (In time knowing) กล้าตัดสินใจ (Discussion Courage) วิสัยทัศน์เชิงกลยุทธ์ (Strategy of Vision) สร้างทีม (Team Work) และใฝ่บริการ (Service Mind) หากผู้บริหารสถานศึกษาสามารถพัฒนาตนเองในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ย่อมจะสามารถเป็นผู้บริหารที่มีคุณลักษณะภาวะผู้นำได้อย่างแน่นอน ผู้บริหารย่อมเป็นหลักที่มีความสำคัญยิ่งในการบริหารงานต่อผู้ใต้บังคับบัญชา และต่อผลงานอันเป็นส่วนรวม คุณภาพและคุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาย่อมมีผลสะท้อนต่อวิธีปฏิบัติงานและผลงานของสถานศึกษาเป็นอย่างมาก

เอกสารอ้างอิง

- จรัส เลิศจามิกร. (2554). *กิจกรรมการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาตามการรับรู้ในการปฏิบัติของ ผู้บริหาร ครู และคณะกรรมการสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาลพบุรี. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ลพบุรี.*
- จิรัญญา พรหมศร. (2559). *ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 3. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช*

- ธงชัย สันติวงษ์ (2555). *การบริหารงานบุคคล*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ประชุมการช่าง.
- ธัญญามาตย์ โลจนานนท์. (2557). *ภาวะผู้นำและแรงจูงใจในการทำงานที่ส่งผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของพนักงาน กรณีศึกษา บริษัท ซิลลิค ฟาร์มา จำกัด*. วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นภดล เจริญทรัพย์นันต์. (2565). *ลักษณะของผู้นำที่ดีต้องมี 14 ประการ*. เข้าถึงเมื่อ วันพุธ ที่ 18 สิงหาคม 2565 แหล่งสืบค้น <https://www.toward-goal.com/contents/-14>.
- เนตรพัฒนา ยาวีราข. (2552). *ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: บริษัททริปปิ้งกรุ๊ป จำกัด.
- พระบรมราชาบาท. (2558). *พระบรมราชาบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. เข้าถึงเมื่อ 10 ตุลาคม 2565 แหล่งสืบค้น <http://news.ch7.com/speech/18/.html>.
- พัชรินทร์ วงสาร และศันสนีย์ จะสุวรรณ. (2564). *คุณลักษณะภาวะผู้นำในศตวรรษที่ 21 ของผู้บริหารสถานศึกษา*. การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ 14 "Global Goals, Local Actions: Looking Back and Moving Forward 2021" วันพุธที่ 18 สิงหาคม 2564
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2557). *ภาวะผู้นำ: ทฤษฎีและนวัตกรรมการร่วมสมัยปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ.
- สมชาย เทพแสง. (2565). *ผู้นำคุณภาพ หัวใจสำคัญในการสร้างคุณภาพการศึกษา*. เข้าถึงเมื่อ 20 สิงหาคม 2565 เข้าถึงได้จาก <http://www.inspect6.moe.go.th/adisai/QualityLeadership.htm>
- สุทธิชัย ปัญญโรจน์. (2565). *คุณลักษณะผู้นำที่ดี*. เข้าถึงเมื่อ 9 ตุลาคม 2565 แหล่งสืบค้น <http://oknation.nationtv.tv/blog/markandtony/2011/08/10/entry-1>
- สุนทร โคตรบรรเทา. (2551). *หลักการและทฤษฎีการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.
- สุธี สุทธิสมบูรณ์ และสมาน รังสิโยภักดิ์. (2564). *หลักการบริหารเบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 16 กรุงเทพฯ: ประชาชน.
- สุนันท์ รุ่งอรุณแสงทอง. (2561). *การบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานให้เกิดประสิทธิภาพ*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- AHSC. (1985). *The American Heritage Dictionary (2nd ed.)*. Boston: Houghton Mifflin.

- Chester I. Barnard. (1969). *Organization and Management*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Henry Mintzberg. (1973). *The Nature of Managerial Work*, New York: Harper and Row.
- Jacobs, T.O. & Jaques, E. (1990). Military executive leadership. *In measures of leadership*. Eds. By K.E. Clark and M.B. Clark. West Orange, NJ: Leadership Library of America.
- Katz, D., & Kahn, R.L. (1978). *The Social Psychology of Organization* (2nd ed.). New York: John Wiley & Sons.
- Ralph M. Stogdill. (1974). *Handbook of Leadership: A Survey of Theory and Research*, New York: The Free Press.
- Richards, D., & Engle, S. (1986). After the vision: Suggestions to corporate visionaries and vision champions. In J. D. Adams (Ed.), *Transforming leadership*. Alexandria, VA: Miles River.
- Ronald W. Stedt. (1974). *Management Career Education Programs*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- Thomas J. Sergiovanni. (1996). *Leadership for the Schoolhouse: How is it different? : Why is it important?*. San Francisco: Jossey-Bass.

บทวิจารณ์หนังสือ (BOOK REVIEW)
“ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า”

วณิชยา ปรีอปรัก

Wanichaya PruePrak

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: wanichayapr@gmail.com

Received: December 13, 2022; Accepted: December 31, 2022

ผู้แต่ง: ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา

สถานที่พิมพ์: สำนักพิมพ์วารสารปัญญา

ครั้งที่พิมพ์: ครั้งที่ 1 กรกฎาคม

ปีที่พิมพ์: 2565

จำนวนหน้า: ความหนา 230 หน้า จำนวน 4 บท

บทนำ

ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา เคยเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนเกษียณอายุราชการ เมื่อปี 2559 จากนั้นได้ย้ายมา

ทำงานที่ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแบบเต็มเวลา ในฐานะผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาพุทธปรัชญา และบรรยาย (เป็นหลัก) ในหลักสูตรปริญญาโทและเอกทางด้านปรัชญาของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา เป็นนักวิชาการผู้มีความรู้และเชี่ยวชาญทั้งทางด้านพระพุทธศาสนาและปรัชญา มีผลงานทางวิชาการจำนวนมาก ผู้วิจารณ์ได้มีโอกาสอ่านหนังสือเรื่อง “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า” ซึ่งพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2565 เป็นหนังสือหนึ่งในหลายเรื่องที่น่าสนใจของศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา หนังสือเรื่องนี้ได้ปรับปรุงมาจากงานวิจัยของท่านเรื่อง “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า” ท่านได้เล่าความเป็นมาของงานวิจัยนี้ในคำนำของหนังสือเล่มนี้ว่า เมื่อต้นปีที่แล้ว ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ดำริจะจัดพิมพ์หนังสือเล่มหนึ่งเพื่อเป็นที่ระลึกถึงศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิศทเวทย์ที่ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว หนังสือเล่มนั้นจะเป็นการรวมบทความวิชาการของคณาจารย์ที่ทางภาควิชาได้เชื้อเชิญให้เขียนตีพิมพ์ในเล่มเดียวกัน ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทาจึงได้แจ้งทางภาควิชาไปว่าจะเขียนเรื่อง “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า” เพื่อเป็นการรำลึกถึงครูในฐานะที่อาจารย์ศาสตราจารย์ ดร. วิทย์ วิศทเวทย์เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของท่านด้วย กอรปกับอาจารย์ศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ได้เคยปรารภกับศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา ว่า น่าจะมีคนเขียนจริยศาสตร์คุณธรรม (Virtue Ethics) ของพระพุทธศาสนาบ้าง เพราะแม้แต่อาจารย์ที่ปรึกษาระดับปริญญาเอกทางปรัชญา ของศาสตราจารย์ ดร.วิทย์ ที่มหาวิทยาลัยอินเดียนา ชื่อศาสตราจารย์ Henry B. Veatch ก็ได้แต่งหนังสือชื่อ Rational Man: A Modern Interpretation of Aristotelean Ethics ที่สะท้อนให้เห็นว่าจริยศาสตร์คุณธรรมของอริสโตเติลก็ยังสมารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตของผู้คนในศตวรรษนี้ได้ แล้วศาสตราจารย์ ดร.สมภารก็เห็นว่า อริสโตเติลคิดหลายอย่างคล้ายพระพุทธเจ้า หนังสือของศาสตราจารย์ Veatch เล่มนี้จึงเป็นแรงบันดาลใจให้ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา เขียนงานวิจัยเรื่อง “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า”

หนังสือเล่มนี้มีขนาดประมาณ A6 เล็กกระทัดรัด ปับทองหน้าหลัง เนื้อกระดาษถนอมสวยตาพิมพ์ดำ จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์วารสารปัญญา พิมพ์ครั้งแรก กรกฎาคม 2565 มีความหนา 230 หน้า ภาพรวมของหนังสือเล่มนี้ ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 บท ได้แก่ บทที่หนึ่ง : ความจริงและปัญหาของชีวิตมนุษย์ หน้า 11 บทที่สอง : คุณค่าของชีวิตในตัวเอง หน้า 37 บทที่สาม : ปรัชญาสองแบบ หน้า 101 บทที่สี่ : ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า หน้า 227

เนื้อหา

บทที่ 1 ชื่อว่า “ความจริงและปัญหาของชีวิตมนุษย์” ผู้เขียนได้นำเสนอว่า ข้อเท็จจริงทั้งหมดที่บอกว่าคุณเป็นอย่างไร คือ ความจริงของชีวิต ความจริงของชีวิตที่ว่านี้มีทั้งความจริงของชีวิตมนุษย์ในแง่ชีววิทยาที่เป็นระบบหนึ่งที่ธรรมชาติสร้างสรรค์ไว้ในโลกร่วมกับระบบชีวิตอื่นๆ อาจจะมองในฐานะที่เป็นหน่วยชีวิตหนึ่ง ซึ่งเป็นวิทยาศาสตร์สายชีววิทยาศึกษาจนทำให้รู้ถึงความสลับซับซ้อนของระบบกลไกต่างๆ เป็นอย่างไร ต่อมาก็มีชีววิทยาประยุกต์มาศึกษาละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบต่างๆ ภายในร่างกายของมนุษย์ว่าทำงานอย่างไร เมื่อมีปัญหาจะแก้ได้อย่างไร เรียกว่าชีววิทยาประยุกต์หรือแพทยศาสตร์นั่นเอง ผู้เขียนอธิบายต่อไปว่า ต่อมาก็มีชีววิทยาทางสังคม ที่ศึกษาละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมทางสังคมของสิ่งมีชีวิตรวมทั้งชีวิตมนุษย์ด้วย ทำให้ทราบว่าสิ่งมีชีวิตนับตั้งแต่พืชก็มีพฤติกรรมทางสังคมเช่นเดียวกับสัตว์และมนุษย์ด้วย

ปัญหาชีวิตทางชีววิทยาจะถูกแยกออกจากผู้เชี่ยวชาญทางชีววิทยา เช่น เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ไปให้แพทย์รักษา เป็นต้น ส่วนข้อเท็จจริงทางด้านพฤติกรรมทางสังคม เมื่อมีปัญหา ก็ให้นักพฤติกรรมสังคมช่วยแก้ ส่วนความจริงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เป็นต้น ซึ่งศาสตร์ทางด้านสังคม เช่น เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ช่วยแก้ไข

ผู้เขียนเห็นว่า การศึกษาวิจัยด้านพุทธจริยศาสตร์ของพระพุทธเจ้าของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศก็เสนอพุทธจริยศาสตร์สำหรับให้หน่วยชีวิตมนุษย์แต่ละหน่วยนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิตของตน แบบชีวิตใครชีวิตมัน เช่น วิสุทธิมรรค ของพระพุทธโฆสาจารย์ พุทธธรรม ของสมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) และพุทธจริยศาสตร์ ของท่าน สัทธาติสสะ แต่การศึกษาริยศาสตร์แบบนี้จะละเลยปัญหาจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับคนอื่นหรือสังคม ได้แก่ คนในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ลูก สามเณร ภรรยา กัลยาณมิตร เช่น เพื่อน ครู อาจารย์ ญาติพี่น้อง เป็นต้น หรือแม้กระทั่งศัตรูของเราซึ่งบางทีอาจมีความหมายต่อชีวิตของเรามากกว่ามิตรบางแบบอีกด้วย ซึ่งจริยศาสตร์ในลักษณะนี้เป็นงานที่ผู้เขียนต้องการจะนำเสนอในหนังสือเล่มนี้ โดยผู้เขียนได้ตั้งคำถาม ถามว่า สมมติว่า ชายหนุ่มช้วนคนหนึ่งอาศัยอยู่กับแม่ตาบอดคอยเลี้ยงดูและช่วยเหลือท่าน อยู่มาวันหนึ่งเขาได้ฟังธรรมจากพระธุดงค์ซึ่งสัญจรผ่านมา แล้วเกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงอยากบวชตามพระธุดงค์ไปปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ เขาควรทิ้งแม่ตาบอดเพื่อออกบวชไหม ถึงแม้เขาจะเตรียมการเพื่อแม่อย่างดีที่สุดก่อนบวช แต่นับจากที่คุณทิ้งแม่ออกบวช ชีวิตแม่ก็จะไม่เหมือนเดิม ท่านอาจรู้สึกถูกกลืนทั้ง เช่นนี้ ความเป็นพระอรหันต์ของเขาก็จะไม่มี ความหมาย ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคนอื่นเช่นนี้แหละที่ผู้เขียนต้องการจะทำในงานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า

บทที่ 2 ชื่อว่า “คุณค่าของชีวิตในตัวเอง” ในเบื้องต้น ผู้เขียนได้อธิบายให้เห็นความแตกต่างในเรื่องของคุณค่าของชีวิต ว่าคุณค่าของชีวิตในแง่เศรษฐศาสตร์นั้นเป็นอีกแบบ

หนึ่ง แต่คุณค่าของชีวิตในแง่จริยธรรมที่นักปรัชญาอินเดียและกรีกโบราณคิดกันนั้นเป็นอีกแบบหนึ่ง ในแง่เศรษฐศาสตร์ เราอาจวัดคุณค่าชีวิตของคนด้วยตัวเงินหรือความร่ำรวย นั้นหมายความว่า ชีวิตของเศรษฐีทั้งหลายย่อมมีคุณค่ามากกว่าชีวิตของคนจนหรือคนที่มีเงินทองน้อยกว่า หากเป็นเช่นนั้นจริง ชีวิตของมหาตมะ คานธีย่อมมีค่าน้อยกว่าเศรษฐีอันดับหนึ่งของโลก แต่จะว่าคานธีมีคุณค่า (ของชีวิต) น้อยกว่าคนเหล่านี้ไม่ได้เด็ดขาด เพราะแม้ว่าคนทั้งหลายจะชอบเงิน แต่ก็เห็นว่า เงินใช้วัดราคาหรือค่าของชีวิตคนไม่ได้ คนที่มีฐานะ ตำแหน่งสูงกว่าก็หาใช้จะมีคุณค่าชีวิตสูงกว่าคนที่ฐานะหรือตำแหน่งต่ำกว่าไม่ คนไม่ว่าจะมีฐานะหรือตำแหน่งแตกต่างกัน ก็สามารถจะมีคุณค่าของชีวิตทั้งสูงและต่ำได้เช่นเดียวกัน

ประเด็นต่อมาที่ผู้เขียนสนใจศึกษาคือ คุณค่าของชีวิตเป็นสิ่งที่มิตัดตัวเราามาหรือไม่ ซึ่งตรงกับหัวข้อของบทนี้ ผู้วิจารณ์ขอจัดความคิดเห็นที่ผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้เป็น 2 กลุ่ม คือ ลองพิจารณารูปแบบชีวิตบางรูปแบบ เช่น การบวชเป็นพระ เมื่อบวชแล้ว สถานของคนๆ นั้น จากเป็นคนปกติธรรมดา เข้าใจว่ากลายมาเป็นคนมีศีลและวัตรปฏิบัติที่สูงกว่าชาวบ้านทั่วไป และชาวพุทธไม่น้อยที่เชื่อว่า การบวชมีอำนาจลึกลับบางอย่างที่สามารถทำให้แม่ของพระที่บวชที่กำลังตกนรกหลุดพ้นจากขุมรานั้นได้ ชาวบ้านพูดกันว่า เมื่อบวชแล้ว แม่ของพระที่บวชจะเห็นชายผ้าเหลืองหย่อนลงไปหาที่นรก และแม่ก็จะสามารถเหนี่ยวชายผ้าเหลืองนั้นขึ้นมาจากนรกได้

ในบางศาสนา การบวชพระมีความหมายว่าเป็นการที่พระเจ้าประทานอำนาจพิเศษบางอย่าง จากพระเจ้าให้คนผู้นั้น โดยอำนาจดังกล่าวนี้พระเจ้าจะเลือกประทานแก่คนบางคน เช่นคนที่ได้รับการรับรองโดยหมู่คณะนักบวชให้เข้ามาร่วมอยู่ในสังคมของนักบวชด้วยกัน เพราะเชื่อเช่นนี้ จึงมีความเชื่อต่อมาในหมู่คนที่นับถือศาสนานี้ที่เป็นชาวบ้านไม่น้อย ว่าเมื่อบวชแล้ว คนผู้นั้นจะมีอำนาจพิเศษบางอย่าง เช่น ไส้ผิได้ โดยที่อำนาจดังกล่าวนี้ไม่ได้มีอยู่ในชีวิตของเขาก่อนที่เขาจะบวช อำนาจที่ว่านี้ หากมีจริง ก็น่าจะจัดได้ว่าเป็นตัวอย่างหนึ่งของคุณค่าชีวิตที่เกิดขึ้นในคนเรา อันเป็นผลมาจากการที่เขาเลือกรูปแบบชีวิตบางแบบ เช่นเป็นนักบวชในศาสนาที่เชื่อเรื่องพระเจ้า และเชื่อว่าการเป็นนักบวชหมายความว่าพระเจ้ารับคนผู้นั้นให้เป็นสาวกที่อยู่ใกล้พระเจ้ามากกว่าคนทั่วไป และพระเจ้าจะประทานอำนาจพิเศษ (ที่ไม่มีในคนทั่วไป) แก่สาวกพิเศษแบบนี้

ส่วนการบวชพระในพระพุทธศาสนาตามทัศนะของผู้เขียนนั้นเป็นเพียงพิธีกรรมสมมติ ไม่ได้มีอำนาจพิเศษอะไรเกิดขึ้นเช่นนั้น ส่วนพระที่บวชจะมีคุณค่าของชีวิตหรือไม่ก็นขึ้นอยู่กับการกระทำหรือกรรมที่ท่านจะประพฤติปฏิบัติต่อไป

แนวคิดเรื่องคุณค่าของชีวิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา (โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาในยุคแรกเริ่มสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่) ก็ไม่ใช่แนวคิดแบบหนึ่งที่

ในทางปรัชญาเราเรียกว่า แนวคิดที่เชื่อว่าคุณค่าของชีวิตมนุษย์มีจริง และสิ่งนี้ก็อยู่ภายในชีวิตของคนที่เราเชื่อว่าชีวิตของเขามีคุณค่าอันนั้นแหละ ตรงกันข้าม ในอีกทางหนึ่ง เราสามารถมองได้ว่าชีวิตมนุษย์ทุกคนล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ว่างเปล่า ปราศจากแก่นสารสาระใดๆ ทั้งสิ้น การพยายามสร้างแก่นสาร หรือคุณค่าของชีวิตขึ้นภายในชีวิตที่มีสภาพเป็นความว่างเปล่านี้เป็นไปไม่ได้ แต่นั่นไม่ได้หมายความว่า เราจะสร้างคุณค่าบางอย่างขึ้นจากชีวิตที่ว่างเปล่านี้ไม่ได้

การตีความคุณค่าในแง่ที่สอง วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อที่ตรวจสอบได้ด้วยประสาทสัมผัสว่า ชีวิตที่ว่างเปล่าซึ่งถูกใช้งานเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของคนอื่นโดยไม่คิดถึง ความยากลำบากของตน ชีวิตนั้นแหละคือชีวิตที่มีค่า ค่าของชีวิตในที่นี้ไม่ใช่ดวงแก้วอมตะที่งอกขึ้นในจิตของพระรูปนั้น และสิ่งนี้ (แก่นชีวิตที่เปรียบเสมือนดวงแก้ว) เป็นผลมาจากการปฏิบัติธรรมอันเป็นกิจกรรมส่วนตัว คุณค่าชีวิตควรมาจากการที่คนผู้นั้นได้ได้ใช้ชีวิตของเขา (ที่เป็นสิ่งที่ว่างเปล่า ปราศจากแก่นสาร เหมือนชีวิตของคนอื่นๆ นั้นแหละ) ทำประโยชน์แก่ผู้อื่น คุณค่าของชีวิตตามทัศนะนี้เป็นชื่อเรียกความสัมพันธ์ของชีวิตหนึ่งที่โยงไปหาชีวิตอื่นๆ ชีวิตหนึ่งจะถือว่ามีความหมายเมื่อได้สร้างประโยชน์ สร้างความสุขแก่คนอื่นๆ ชีวิตของพระพุทธเจ้าใช้ยกเป็นตัวอย่างเพื่ออธิบายคุณค่าของชีวิตตามความเข้าใจแบบที่สองนี้ พระพุทธเจ้าในแง่ที่เป็นมนุษย์ก็ทรงมีชีวิตว่างเปล่าไร้แก่นสารเหมือนคนอื่นๆ ทรงเจ็บป่วย ทรงแก่ชรา และที่สุดก็ทรงตาย ไม่ต่างจากเพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ ในโลก ในแง่นี้ เราจะไม่สามารถหาแก่นสารหรือคุณค่าในชีวิตของพระองค์ได้เลย พระพุทธเจ้าตรัสเตือนสาวกบางท่านที่เฝ้าติดตามพระองค์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธาว่า “สาระของความเป็นตถาคตไม่ได้อยู่ที่ร่างกายที่สามารถเปื้อนเน่าผุพังได้ แต่อยู่ที่คำสอนของเราที่เรียกว่า ธรรม”

พุทธศาสนานิกายมหายานกลับเชื่อว่าในตัวเราทุกคนมีสิ่งที่มีคุณค่าอย่างยิ่งยวดบรรจุเอาไว้ให้แล้วตามธรรมชาติ มหายานเรียกสิ่งนี้ว่า พุทธภาวะ บ้าง โพธิจิต บ้าง หมายถึงทุกคนมีสภาพที่เอื้อต่อการจะบรรลุความรู้แจ้งอยู่ภายในเสมอเหมือนกัน พระพุทธเจ้าในแง่ที่ทรงเป็นมนุษย์ก็มีสิ่งนี้เหมือนกับเราทุกคน เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมสมสภาวะนี้ก็จะปรากฏตัวออกมา เปรียบเหมือนพระพุทธเจ้าทรงมีเทียนไขชีวิตที่ไม่ได้ถูกจุดเก็บเอาไว้บ้าง เเงิบๆ ในชีวิตของพระองค์ พวกเราก็มีสิ่งนี้ แต่เพราะเราไม่รู้วิธีจุดเทียนชีวิตที่วามัน พวกเราจึงยังเป็นปุถุชนคนธรรมดาอยู่ สิ่งที่พระพุทธเจ้าค้นพบจากการตรัสรู้นั้นตามทัศนะของมหายานคือการรู้เคล็ดลับว่าจะจุดประทีปแห่งชีวิตที่เรียกว่า โพธิจิตนี้ให้สว่างไสวขึ้นได้อย่างไร

แน่นอนว่าความเชื่อนี้ขัดแย้งกับความเข้าใจเรื่องคุณค่าของชีวิตแบบที่สองที่ว่าคุณค่าเป็นเรื่องที่เราต้องสร้างขึ้น โดยอาศัยชีวิตที่ว่างเปล่านี้แหละ และสิ่งที่เราสร้างจะต้องอยู่ในรูปความสัมพันธ์กับคนอื่น ในทางที่การกระทำของเราจะเป็นสิ่งที่ช่วยให้คนอื่นมีความสุข

สงบ ในชีวิตของพวกเขา หรือได้รับประโยชน์ในทางอื่น ที่อาจจะเป็นเรื่องทางวัตถุก็ได้ คุณค่าของชีวิตไม่อาจเกิด หากเราสนใจแต่เพียงตนเอง

บทที่ 3 ชื่อว่า “ปรัชญาสองแบบ” ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา กล่าวไว้ในบทที่ 3 นี้ว่า เพื่อให้เข้าใจแนวคิดของพุทธศาสนาเกี่ยวกับชีวิตที่ดี ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรัชญาให้ถูกต้อง เพราะโดยทั่วไปแล้ว คนทั้งหลายมักเข้าใจว่าปรัชญานั้นแต่เรื่องการถกเถียง แต่ไม่สนใจการใช้ชีวิตที่ดีงาม ท่านได้ยกตัวอย่างของท่านพุทธทาสที่เข้าใจว่าปรัชญาเป็นเรื่องของการคิด แล้วนักคิดก็ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบความคิดของตนด้วยการใช้ชีวิตที่ประเสริฐ ดังนั้น ท่านพุทธทาสจึงมักพูดเสมอว่า ท่านไม่เห็นด้วยกับการที่ชาวพุทธจะปฏิบัติต่อคำสอนของพระพุทธเจ้าในแง่ที่เป็นปรัชญา ผู้เขียนเห็นว่า ปรัชญาโดยรวมไม่ได้เป็นอย่างที่ท่านพุทธทาสเข้าใจ อาจจะมีนักปรัชญาบางส่วนที่เป็นอย่างที่ท่านพุทธทาสได้พูดไว้ เพราะนักปรัชญาเห็นว่าตัวเองมีหน้าที่ในการนำเสนอความคิดเห็นหรือทฤษฎีทางปรัชญาให้แก่สาธารณชนเท่านั้น ส่วนการดำเนินชีวิตของนักปรัชญาจะสอดคล้องกับแนวคิดหรือทฤษฎีทางปรัชญาของตนเองหรือไม่ นั่นเป็นอีกเรื่องหนึ่ง หน้าที่ของนักปรัชญาคือผู้เสนอความคิดเห็นเท่านั้น ซึ่งก็ไม่ต่างอะไรกับนักวิทยาศาสตร์และนักคณิตศาสตร์ที่เสนอทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ออกไป บางคนอาจจะมีความประพฤติดส่วนตัวเรียบร้อยดีงาม เป็นที่น่าเคารพรักใคร่ของคนที่รู้จัก แต่บางคนก็อาจจะมีความประพฤติทราม แต่ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ที่มาจากนักคิดที่มีความประพฤติทรามก็สามารถเป็นที่ยอมรับของคนในวงการนั้นได้ หากแนวคิดนั้นหนักแน่นและน่าเชื่อถือ

ในบทนี้ ผู้เขียนได้แยกปรัชญาออกเป็น 2 แบบ ได้แก่ แบบที่ 1 เป็นอภิปรัชญาหรือปรัชญาธรรมชาติ ศึกษาเกี่ยวกับโลกและจักรวาล

บทที่ 4 ชื่อว่า “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า” ในบทนี้ ผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นหลักของงานวิจัย คือ ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้าว่าเป็นอย่างไร ในทัศนะของผู้เขียน อะไรจะดีนั้น เราจะต้องขุดลึกให้พบสิ่งที่เป็นแก่นสารสาระหรือคุณค่าของสิ่งนั้น ดังนั้นชีวิตที่ดีคือชีวิตที่สามารถหยั่งเห็นแก่นสารหรือคุณค่าที่แฝงอยู่ลึกๆภายในชีวิตของมนุษย์เราทั้งหลาย แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตที่ดีตามแบบฉบับของพระองค์เอง ทำให้พุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับชีวิตที่ดีเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน เพราะพุทธศาสนาเห็นว่า ความดีงามของชีวิตมนุษย์ไม่ใช่แก่นสารที่มีมาพร้อมกับการเกิด ซึ่งสะท้อนออกมาในคำสอน 2 เรื่อง คือ (ก) คำสอนที่ว่าชีวิตมนุษย์ไม่มีแก่นสารที่เรียกว่า อัตตา (คำสอนเรื่องอนัตตา) และ (ข) คำสอนที่ว่าโลกและชีวิตเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า (คำสอนเรื่อง สุญญตา) พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า เราสามารถสังเกตได้จากอายตนะว่าคนเราแต่ละคนเกิดมาสามารถจะ

พัฒนาไปเป็นอะไรก็ได้ในอนาคต ซึ่งพุทธศาสนามองว่า พัฒนาการดังกล่าวจะมีลักษณะ
ปลายเปิด ขึ้นอยู่กับว่าเจ้าของชีวิตจะสร้างหรือลิขิตชีวิตตนเองให้เป็นอย่างไร

เพื่อให้เข้าใจประเด็นเรื่องชีวิตมนุษย์ไม่มีแก่นสารหรืออัตตาตามหลักพุทธศาสนา
ผู้เขียนได้ยกเอาแนวคิดเรื่องอัตตาหรืออาตมันในศาสนาฮินดูซึ่งเป็นแนวคิดตรงข้ามมาอธิบาย
อัตตาหรืออาตมันในศาสนาฮินดูนั้น ผู้เขียนเห็นว่าสามารถตีความได้ 2 ลักษณะหลัก คือ

(1) อาตมันในมนุษย์ ตามทัศนะของศาสนาฮินดูได้มาจากพระเจ้า พระเจ้านั้น
ตามคัมภีร์ฮินดูอยู่ในรูปของ ปรมาตมัน คือเป็นดวงจิตหรือดวงวิญญาณใหญ่ ซึ่งเป็นผู้สร้าง
จักรวาลและมนุษย์ ตอนที่พระเจ้าสร้างต้นไม้ พระองค์ไม่ได้ใส่วิญญาณลงไปในตัวต้นไม้ ต้นไม้จึง
ไม่มีวิญญาณหรืออาตมัน แต่เมื่อสร้างมนุษย์และสัตว์ พระองค์ใส่วิญญาณหรืออาตมันลงไปด้วย
ทำให้มนุษย์กับสัตว์เป็นสิ่งที่มีความรู้ มีวิญญาณ และวิญญาณนี้คือส่วนหนึ่งของวิญญาณของพระเจ้า
ดังนั้น วิญญาณที่อยู่ในคนและสัตว์จึงมีลักษณะบางอย่างอันเป็นคุณสมบัติของวิญญาณของพระเจ้า
แต่ระดับวิญญาณที่อยู่ในมนุษย์และสัตว์จะมีความเข้มข้นน้อยกว่าในพระเจ้า ซึ่งวิญญาณ
ของพระเจ้าในศาสนาฮินดูจะมีคุณสมบัติสำคัญ 3 อย่าง คือ (ก) เป็นป๊อ (being) ที่มีจริง (สตา)
(ข) เป็นป๊อที่มีความสามารถที่จะรับรู้ว่าตนเองมีอยู่และสามารถรับรู้ว่ามีสิ่งต่างๆ นอกตัวและ
โลกมีอยู่ (จิต) และ (ค) เป็นป๊อที่สว่างไสวและมีความสุข ความเต็มอิ่มในตน (อานนท) โดยที่
คุณสมบัติทั้ง 3 อย่างนี้ได้รับการถ่ายทอดให้อยู่ในวิญญาณของมนุษย์และสัตว์ด้วย แต่ในสัตว์
นั้นคุณสมบัติทั้ง 3 นี้จะไม่เข้มข้นเท่าในมนุษย์ ผู้เขียนอธิบายว่าคุณสมบัติทั้ง 3 นี้ จะมีอยู่ใน
วิญญาณคนติดตัวมาตั้งแต่เกิดแล้ว แต่จะมีใครยังเห็นได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับการคิดได้เองหรือ
มีครูอาจารย์สั่งสอน ส่วนคนที่ไม่เห็นเกิดมาแล้วก็จะดำเนินชีวิตไปเพื่อแสวงหาสิ่งอื่น เช่น
ทรัพย์สิน เกียรติยศ ชื่อเสียง จนกระทั่งตายไปจากโลกนี้ โดยที่ตัวเองไม่รู้ตัวเลยว่าเขามี
คุณสมบัติทั้ง 3 อย่างนี้ในตัว

(2) อาตมันในความหมายว่า โซล (soul) ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกันใน
วัฒนธรรมของศาสนาตระกูลยูดา ซึ่งเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่า อัตตา และทัศนะของ
พระพุทธเจ้าคือ จากการสังเกตด้วยอายตนะ เราก็ไม่พบหลักฐานที่แสดงว่ามีแก่นสารความเป็น
ตัวตนของมนุษย์ในรูปของโซล ที่ศาสนาตระกูลยูดาและฮินดูเชื่อว่าในตัวมนุษย์เรามีแก่นสารที่
มีค่าที่ได้รับมาจากพระเจ้า เหตุผลที่พระพุทธเจ้าทรงยกมาท้วงติงก็คือ หากมีสิ่งนี้จริงภายในตัว
ของมนุษย์ ก็น่าคิดว่าเวลาเราทำดี แล้วเราทำความดีอย่างอิสระหรือไม่ หรือว่าทำดีเพราะพระ
เจ้าได้ใส่บางอย่างลงไปในชีวิตของเรา ถ้าเป็นเช่นนั้น ก็หมายความว่าสิ่งที่พระเจ้าใส่ลงไป
การให้มนุษย์ทำดี มนุษย์เราก็ไม่เป็นอิสระ แต่ในอีกด้านหนึ่ง จากประสบการณ์ที่เราพบเห็น
ผ่านอายตนะก็จะพบว่า มีคนจำนวนมากทำความชั่วทั้งในที่แจ้งและที่ลับ หากว่าในภายในตัว
ของเรามีความดีงามติดตัวมาตั้งแต่เกิด แล้วเราจะอธิบายการกระทำชั่วของคนเป็นจำนวนมากนี้

อย่างไร แต่พระพุทธเจ้าทรงมีทัศนะว่าชีวิตเราเกิดมาพร้อมความว่างเปล่า ไร้ตัวตนที่แฝงความดีงามมาตั้งแต่เกิด

ประเด็นที่น่าสนใจ

จากการที่ผู้วิจารณ์ได้อ่านหนังสือเรื่อง “ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า” มีประเด็นที่น่าสนใจ 3 ประเด็นคือ

1. เราจะสร้างความหมายของชีวิตจากชีวิตที่ว่างเปล่าได้อย่างไร: ในทัศนะของผู้เขียนเชื่อว่าชีวิตคนเราเกิดมาว่างเปล่า ไร้แก่นสารของชีวิต ไม่มีอะไรติดตัวมาตั้งแต่เกิด มีทางเป็นไปได้ 2 ทางเลือก คือ บางคนเลือกทางที่จะใช้ชีวิตอย่างปราศจากจุดหมาย โดยคิดว่าวันหนึ่งข้างหน้าฉันก็จะตายจากโลกนี้ไป ดังนั้นอะไรก็ตามที่จะสร้างความเพลินเพลินเจริญใจให้กับตนได้ในชาตินี้ก็จะพยายามไขว่คว้าหามาให้กับชีวิตของตน ส่วนทางเลือกที่สองเป็นทางที่พระพุทธเจ้ารวมถึงกามุสัณักปรัชญาอรรถิภาวนิยมก็มีความคิดคล้ายกันที่ชักชวนให้เราพิจารณาชีวิตที่ว่างเปล่า ไร้ความหมายใดๆ นี่ว่า เมื่อพิจารณาให้ดี สิ่งเหล่านี้มันเป็นเพียงข้อมูล เป็นข้อเท็จจริงตามธรรมชาติ เราสามารถจะสร้างคุณค่าและความหมายให้กับชีวิตที่ไร้ค่าว่างเปล่านี้ได้ เปรียบเหมือนศิลปินที่นำกระดาษเปล่าที่ไม่มีอะไรเลยมาสร้างงานศิลปะที่เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณค่าทางสุนทรีย์ะ เฉกเช่นกับชีวิตของคนเรา เจ้าของชีวิตก็สามารถสร้างสรรค์พัฒนาให้ชีวิตตนมีคุณค่าและความหมายจากความว่างเปล่าได้

2. สุข ทุกข์และความหมายของชีวิต: ในการดำเนินชีวิตของคนเรามักจะมีจะมีสิ่งภายนอกเข้ามากระทบจิตใจของเราอยู่เสมอ เมื่อมีสิ่งมากระทบ เราจะมีปฏิกิริยาต่อสิ่งนั้นอย่างไร มันก็จะทำให้เรามีความสุขและมีความสุขในจิตใจเราได้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าชีวิตคนเราเต็มไปด้วยทุกข์ ทุกข์ในทัศนะของพระพุทธเจ้าคือปัญหาทุกอย่างทั้งปัญหาร่างกายและปัญหาทางใจ ที่เกิดจากการที่คนเราทำใจไม่ได้หรือไม่รู้วิธีทำใจกับสภาพของชีวิตที่ว่างเปล่าไร้สาระนั้น เช่น มีเหตุการณ์เดียวกันเกิดขึ้นกับคนสองคน เช่น เกิดความสูญเสียในชีวิตครั้งใหญ่คนหนึ่งเกิดความท้อแท้สิ้นหวังในชีวิต จนคิดว่าชีวิตเขาสูญสิ้นแล้วทุกอย่าง เขาไม่สามารถจะทนรับสภาพอันเลวร้ายนี้ได้แล้ว สุดท้ายจึงหนีปัญหาด้วยการจบชีวิตของตนเอง แต่อีกคนหนึ่งแม้เผชิญปัญหาที่หนักหนาสาหัสเช่นเดียวกัน แต่เขากลับมีปฏิกิริยาแตกต่างจากคนแรก โดยมองว่ามันเป็นข้อเท็จจริงในชีวิตที่ใครก็ตามที่เกิดมาสามารถที่จะประสบพบเจอได้ แล้วเขาก็คิดว่าสักวันปัญหานี้ก็จะผ่านเราไป แล้วก็หาทางแก้ไข รู้จักผ่อนหนักให้เป็นเบา แล้ววันหนึ่งเขาก็สามารถผ่านปัญหานั้นมาได้และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข

3. ปัญญาและคุณธรรมในฐานะเครื่องมือเปลี่ยนแปลงชีวิต: ผู้เขียนเห็นว่าปัญญาเป็นคุณสมบัติทางญาณวิทยา ส่วนคุณธรรมเป็นคุณสมบัติทางจริยศาสตร์ ปัญญาคือการที่เราเข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร และสิ่งนั้นสัมพันธ์กับสิ่งอื่นอย่างไร ปัญญาหรือความรู้บางอย่าง

อาจมีผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อพฤติกรรมของคนได้โดยตรง แต่ปัญญาหรือความรู้บางอย่างก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ได้โดยอ้อม เช่น ความรู้ทางด้าน คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วิทยาศาสตร์ประยุกต์ หรือปรัชญาเกี่ยวกับโลกและจักรวาล เป็นต้น เป็นความรู้ที่อาจเกี่ยวข้องทางอ้อมต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ก็ไม่แนบสนิทไป เหมือนอย่างที่เราเขียนได้แสดงความเห็นไว้ในบทที่สามว่า แม้แต่นักวิทยาศาสตร์นั่งยานออกไปนอกโลก หลายคนอาจจะมองว่าไม่เกี่ยวกับการเปลี่ยนพฤติกรรมของคนเรา แต่ปรากฏว่าก็มี นักวิทยาศาสตร์บางคนพอนั่งยานอวกาศออกไปนอกโลกแล้วกลับเกิดแนวคิดที่เรียกว่าธรรมสังเวชทำให้เกิดโลกทัศน์และชีวิตทัศน์แบบใหม่ได้ นั่นแสดงว่าปัญญานั้นก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือก่อให้เกิดคุณธรรมของคนเราได้ แต่ในการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรหมทา ได้ยกความเห็นของท่านพุทธทาสมาเสนอว่า มักจะมีการต่อสู้กันระหว่างกิเลสกับปัญญา หลายคนก็มักจะดำเนินชีวิตไปตามอำนาจของกิเลสชักนำ แต่บางคนก็ใช้ปัญญาในการนำพาชีวิต ทำให้เขาเป็นอิสระและเอาชนะกิเลสได้ ดังนั้น ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธศาสนาในภาพรวมก็คือชีวิตที่ประกอบด้วยปัญญา (วิชา) และคุณธรรม (จรณะ) ปัญญาก็คือความสามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือแก่นสารของชีวิต อะไรคือสิ่งที่เราควรเลือกเพื่อทำให้ชีวิตที่ว่างเปล่ากลายเป็นชีวิตที่มีคุณค่าและความหมายขึ้นมา ส่วนคุณธรรมคือความสามารถที่จะขัดเกลาตน เอาชนะกิเลสภายในตน จนสามารถที่จะมีชีวิตที่ประเสริฐงดงามตามที่ปัญญาได้หยั่งรู้

ผู้เขียนเห็นว่า ชีวิตที่ดีในทัศนะของพุทธศาสนาจะมีอยู่ 2 แบบ คือ (ก) ชีวิตที่ดีแบบที่ยังอยู่ในโลก และ (ข) ชีวิตที่ดีแบบที่ก้าวพ้นจากโลก

บทวิจารณ์

1. รูปแบบของหนังสือ มีรูปแบบที่ง่าย ไม่ซับซ้อน เนื้อหาส่วนใหญ่มีการเรียบเรียงจากงานวิจัย แต่ใช้การเขียนแบบเล่าเรื่องมากกว่าจะใช้ภาษาวิชาการที่ซับซ้อน เนื้อหามีการวางเป็นประเด็นและตอบด้วยการอ้างถึงตัวอย่างประกอบ ลักษณะตัวอย่างเป็นการใช้ประสบการณ์ในชีวิตประจำวันจึงช่วยให้เนื้อหาง่ายต่อการเข้าใจมากขึ้น

หนังสือมีความกระชับรัดกุมและมีการวางบทให้สอดคล้องกัน เริ่มจากประเด็นกว้างก่อนจะนำเสนอในประเด็นเฉพาะอันถือเป็นการเขียนที่ช่วยทำให้อ่านเข้าใจง่ายและชัดเจนขึ้นจากการเรียบเรียง แม้บางจุดจะมีคำยากหรือคำวิชาการประกอบ แต่ก็จะมีวิธีการอธิบายพร้อมตัวอย่างที่ง่ายจึงทำให้หนังสือไม่ยากเกินกว่าจะเข้าใจได้

2. วิธีการนำเสนอเนื้อหา วิธีการที่ใช้มีการใช้เหตุผลที่ทำให้คิดตามและเหตุผลนั้นตรวจสอบได้ ในแต่ละช่วงมีการตั้งประเด็นคำถามเรื่องชีวิตที่ดีตามกรอบของปรัชญา และให้

คำตอบตามหลักการทางพระพุทธศาสนา แต่คำตอบที่ใช้ในการให้เหตุผลนั้นเป็นภาษาที่ง่าย บางครั้งมีการใช้ภาษาพูดประกอบอยู่ด้วย

ข้อเสนอหลักในหนังสือเล่มนี้คือชีวิตที่ดีและพระพุทธเจ้าจึงเป็นการตรวจสอบพุทธประวัติของเถรวาท แต่มีการนำเสนอแบบปรัชญาจึงทำให้เห็นข้อเท็จจริงอีกมุมมองหนึ่ง หรือหากจะกล่าวไปแล้วถือว่าการเขียนพุทธประวัติที่แตกต่างจากประเพณีนิยมแบบเถรวาท อันเป็นอีกวิธีในการวิเคราะห์ด้วยหลักคิดและแนวทางปฏิบัติที่ร่วมสมัยมากขึ้น

สรุป

หนังสือนี้เป็นหนังสือที่เหมาะสมสำหรับนักวิชาการและนักอ่านทุกท่านที่สนใจอ่านงานทางปรัชญาและศาสนา เพราะข้อมูลส่วนใหญ่ไม่มีเนื้อหาที่เกินเลยประสาธสัมพันธ์ เป็นสิ่งที่เข้าใจได้แม้คนไม่มีพื้นฐานทางด้านปรัชญา

หนังสือได้ให้ความรู้ด้านปรัชญาและพระพุทธศาสนา นำเสนอวิถีชีวิตของนักบวชและฆราวาสว่าล้วนมีคุณค่า แนวทางหนังสือนี้จึงเป็นทั้งแนวคิดทางพุทธปรัชญาและวิถีปฏิบัติแบบพระพุทธศาสนาที่เข้ากันได้ทั้งฆราวาสและพระภิกษุ แต่ดูเหมือนจะเป็นการนำเสนอวิถีฆราวาสมากกว่า แม้จะเป็นเรื่องพระพุทธเจ้าก็ตาม ซึ่งจะดูเหมือนกับหนังสือเรื่องพุทธประวัติมหายานของเสฐียร โพธิ์นันทะ เพียงแต่หนังสือชีวิตที่ดีเล่มนี้ นำเสนอการวิเคราะห์มากกว่าเท่านั้นเอง

เอกสารอ้างอิง

สมภาร พรหมทา. (2565). *ชีวิตที่ดีในทัศนะของพระพุทธเจ้า*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วารสารปัญญา.

